

МАЛАДОСЦЬ

Штомесячны літаратурна-мастацкі і грамадска-палітычны часопіс Цэнтральнага Камітэта ЛКСМ Беларусі і Саюза пісьменнікаў БССР

У НУМАРЫ:

* Вершы Максіма Лужаніна, Уладзіслава Нядзведскага і Аляксея Русецкага.

* Кінасцэнарый Васіля Віткі і Усевалада Краўчанкі «Зоры над соснамі».

* Аповяданні Раісы Маканінай і Уолтэра Мэкіна.

* Да 200-годдзя з дня нараджэння Фрыдрых Шылера.

* Нарыс Паўла Місько «Арлёнак, мой верны таварыш».

* Успаміны былога байца Першай Коннай Арміі Фёдора Кузьменкі «Мы выраслі ў полімі».

* Запіскі былога падпольшчыка Сяргея Анісавы «У бурным прадвесні».

* Водгукі чытачоў на артыкул «За вялікае і прыгожае каханне».

* Артыкул Анатоля Клышко «Таварыш нашай вясны».

* Шахматы.

11 (81)

Лістапад.

1959.

Год выдання VII.

Газетна-часопіснае выдавецтва
Галоўвыдата Міністэрства
культуры БССР.
Мінск.

Аляксей РУСЕЦКІ

ПРАДВЕСЦЕ

На вокладцы — малюнак мастакоў Ю. Сіндгазіна і В. Долгава.

М есяц круглы ўсплыве
ці прарэжацца востры, як серп,
дасягальны, набліжаны
нашай касмічнаю сілай —
ясна бачыцца ўсім
серп і молат, праменны наш герб,
што над хмаркамі ззяе цяпер
з міжнародным свяцілам.
Герб з прыладамі працы —
пасведчанне маці-Зямлі,
герб з абліччам яе,
як зарука, прыняты ў Сусвеце,
што і ў зорных краях
панаваць будзе праца, калі
там пачнуць гаспадарыць
Зямлі ўсемагутныя дзеці.
Шлях пракладзен да зор
ад крамлёўскіх чырвоных, зямных,
пад якімі народжана
наша касмічная сіла;
шмат варожых мы склалі сцягоў там,
а нашы сыны
пакладуць неўзабаве
кавалак свяціла.

Мастацкі рэдактар В. Грамына. Тэхрэдактар І. Шаршэльскі. Карэктар Л. Таўлай.

«Молодость»

Ежемесячный литературно-художественный и общественно-политический
журнал Центрального Комитета ЛКСМ Белоруссии и Союза писателей БССР.

Рукапісы не вяртаюцца.

Адрас рэдакцыі: Мінск, вуліца Карла Маркса, д. 40. Тэлефон — 93-854.

Фармат паперы 70×108^{1/16}. Фізіч. друк, арк. 10. Умоўн. друк, арк. 13,7. Вуч.-выд.
арк. 14,5. Тыраж 8.460 экз. Цана 4 руб.
АТ 02937. Здадзена ў набор 1.X.59 г. Падпісана для друку 28.X.59 г. З'як. 615.

Газетна-часопіснае выдавецтва, г. Мінск, праспект імя Сталіна, 105.

Друкарня імя Сталіна. Мінск, праспект імя Сталіна, 105.

Уладзіслаў НЯДЗВЕДСКІ

БУДНІ САЛІГОРСКІЯ

Рэпартаж

Я шчыра кажу: не лершы,
Не першы і не апошні
Палез я, сябры, па вершы
У пыл і ў пясок дарожны.
Па шэрым старым каменні,
Дзе кожны галыш, як глобус,
Па белым крывым карэнні
Трасе мяне зноў аўтобус.
То рэчкі палескай бераг
Пакіне ён ціха ззаду,
То дымам, як попел, шэрым
Дыхне у ліству прысадаў.
То важна, як дырыжабль, ён
Ад вёскі плыве да вёскі
Палеткам,
Дзе ўскінула шаблі
Увысь кукурузнае войска,
Дзе з чыста геройскай хваткай
З-за пояса, як гранаты,
Выймае яно пачаткі
З даўжэзных чахлоў вусатых.
А побач — сцяною збожжа
Закрыла амаль паўнеба,
І пахне ў пыле дарожным
Малочаным, новым хлебам.
Мы едзем паміж калдобін,
Імчымся асфальтнай гладдзю.
На слаўнай зямлі, Старобін,
Ты продкамі быў закладзен!
Хоць самі пад гэтым небам

Сады кучаравым лісцем
Ад сонца закрылі хаты.
Відаць, жартаўнік калісці
Тут жыў ці нявесту сватаў.
І, мабыць, яму па-свойску
Тут хлопцы бакі намялі,
Іначай, завошта б вёску
Дасюль Кулакамі звалі?
Далей — да Чыжэвіч проста
Уліпла ў зямлю дарога.
І даўнія хаты — росту
Здаюцца цяпер малаго.
Царкву і вятрак, што пляжыць
Тут вецер і дождж спрадвеку,
Нялёгка цяпер заўважаць
Прыежджаму чалавеку.
Царква і вятрак, і дрэвы —
Старога яны размаху:
Закрылі іх справа й злева
Цагляных будынкаў гмахі.
Як цыркулі, ходзяць краны,
Падставіўшы сонцу рэбры,
І тры капры-веліканы
Плячамі падпёрлі неба.
Тугія канаты-рукі
Учапіліся за лябёdkі.
Старога Старобіна ўнукі
Спускаюцца ў ствол праходкі.
У клеці стаяць жалезнай,
Махаюць мне на развітанне:

— Да сэрца зямлі далезем,
А соль для палёў дастанем!
Праверылі лампы дбайна,
Стаяць юнакі, чакаюць.
Скамандаваў хтосьці: — Майна!
Калышацца кельце цяжкая.
Я ўпэўнен: яны у працы
Усе перашкоды скрываць,
Бо іх нездарма юнацтва
У калысках такіх калыша!
За імі я ў ствол спусціўся —
Працуюць шахцёры ўнізе.

Да солі яшчэ далёка —
Схавана яна у нетрах,
І хлопцам зусім нялёгка
Даюцца праходкі метры.
Не хоча зямля спакойна
З багаццем сваім расстацца,
Таму з малатком адбойным
Патрэбна ў яе ўгрызацца.
Патрэбна яе марозіць
Каб стала, што камень, цвёрдай,
Патрэбна ўгару вывозіць
Астаткі пустой пароды.
Упарта — за пядзей пядзя —
Тут крышыцца моц граніту,
І ўжо чыгуном абкладзён
І цэнтам ствол абліты.
І зноў малаткі грукочуць,
І зноўку, нібы кулямётчык,
За кожнай шчылінкай сочыць
Хлапец, малады праходчык.
Уздрыгваюць злёгка рукі,
Напружаны моцна мышцы,
Старога Старобіна ўнукі
Гісторыю новую пішуць!
Я ўспомніў між хлопцаў гэтых,
На гэтых саляных копях,
Як крытык адзін з паэтам
Нядаўна ламалі коп'і.
Спрачаліся, аж хрыпелі,
Над вывадам найважнейшым:
Ці ў рыфму пісаць, ці белым,
Ці шматпавярховым вершам.
Не ведаю: так ці гэтак,
А тут, на зямлі салёнай,
З праходчыкам я паэта
Хачу параўнаць сягоння.

І я уздыхнуў бы лёгка,
Лічыў бы вялікім шчасцем
Вось гэтакі ж след глыбокі,
Як ён, на зямлі пракласці.
А хлопец смяецца першы,
Стаўляючы лампу ў шэраг:
— Пра нас? Напісаць у вершах?
Ну што ж, не пішыце шэра...
Аб тым, як псуюцца нервы
Галоўнага інжынера.

Пакой — аднаму не ўткнуцца,
Тут глінай і фарбай пахне,
Шахцёрская шапка ў куце
Чарнее, нібы чарапаха.
Шахцёрская лампа з хрупкай
Чарнільніцай побач стала.
Шчакой да пляча ён трубку
Прыціснуў:
— Цэменту мала!
То ласкава, каб патрафіць
У ноту камусці ў трэсце,
Ён просіць:
— Зламалі графік,
Не можам стаяць на месцы!
То з крыўдай, але пакорна,
Начальству давесці хоча:
— А вы нам яшчэ... звыш нормы,
Праходку хутчэй закончылі!
Зачхала, заняла роўна,
Заціхнула трубка...
Марна
Чакаў інжынер галоўны,
Таму і сядзіць, што хмара:
— Дык, значыцца, вы з газеты?
Вам — лепшых людзей у нарыс?
У нас яны ёсць...
Не гэта
Хвалюе шахцёраў зараз!
На сходзе у нас прыняты
Быў лозунг такі кароткі:
«Сустрэнем Кастрычніка свята
Ствалам гадавой праходкі!»
Пішыце тады ў газеты
І нават кіно здымайце!
А зараз, як нам цэменту
Тон трыста дастаць, парайце.
Садзіцца са мной на лаўку,
Кідае павольна словы:

— Калі загрыміць у «глаўку»
 Раскацісты гром вясновы,
 Калі затрашчыць у час той
 Запылены стол дубовы,
 Дык ведайце: я з начальствам
 Вяду пра цэмент размову!
 Таму што прасіць іначай
 Я больш не магу, паверце:
 Я планы у справах бачыць
 Прывык, а не на паперцы.
 Зноў лямпку бярэ у рукі
 Палесся шахцёр галоўны...
 Па просьбе яго для друку
 Я ўсё запісаў даслоўна.
**З хлапцом, маладым рабочым,
 Мы горадам новым крочым.**

Разрэзаў гудок прасторы,
 Заціх у лясных лагчынах.
 І ўжо ля канаў шафёры
 Шаруюць свае машыны,
 Бо заўтра ў цяжкія рэйсы
 Ім прыдзецца ехаць рана.
 І сонца на грэбень лесу,
 Як груз, апускаюць краны.
 З зямлі гаспадарскім вокам
 Глядзяць муляры на сцены,
 І пятых паверхаў вокны
 Праводзяць сяброў са змены.
 І твараў юначых выраз
 Гаворыць дакладней зводкі,
 Што горад іх новы вырас
 У тэрмін зусім кароткі.
 І хоць тут яшчэ без назваў
 І вуліцы і завулкі,
 І хоць ад дажджу тут часам
 Не знойдзеш яшчэ прытулку,
 І хоць тут парою цесна
 У хатах і ў інтэрнатах,
 Пра горад свой нават песню
 Спяваюць ужо дзяўчаты.
 Сюды пад машынны грукат
 Збягаюцца ўжо дарогі,
 І вуліцы першым брукам
 Ляглі жыхарам пад ногі,
 Тым хлопцам і тым дзяўчатам,
 Хто першы паклаў тут камень,
 Хто зорку увесь над шахтай
 Сваімі узяў рукамі.

З хлапцом, маладым рабочым,
 Стаяў я пад зоркай тою,
 Таму зараз днём і ноччу
 На сэрцы няма спакою,
 І хоць рэпартаж востры гэты
 Шахцёрам я шлю сягоння,—
 Баюся: мяне да лета
 У працы яны абгоняць,
 Баюся, што ўсё спачатку
 Пісаць давядзецца зноўку...
 Рэдактар! Стаўляй пячатку
 На новую
 Камандзіроўку!

Васіль ВІТКА, Усевалад КРАУЧАНКА

ЗОРЫ НАД СОСНАМІ

Кінасцэнарый

Мал. Ю. Сандгазіна і В. Долгава.

Мінуць гады, і ў светлай яве
Устане наш Палескі край.
Не, мы не думалі аб славе,
Нам часу не было, няхай

Раскажучь новыя пазты
Пра нашы маладыя дні,
Пра тых, хто над зямлёю гэтай
Запальваў яркія агні.

Антон ЦІХІ.

1.

Світанне. Над сцяной сасновага бору павольна ўзыходзіць сонца. Спатку яно лагоднае, такое, што на яго можна глядзець адкрытымі вачыма, але праз хвіліну над верхавінамі дрэў становіцца няцярпа зырккім, — аж птушкі на нейкі час слепнуць ад яркага святла. Жаваранкі, якія заўсёды першымі бачаць сонца, ужо радасна вітаюць яго ўсход...

Вуліца вялікага палескага сяла. Устаюць дымкі над комінамі хат, пераклікаюцца запозненыя пеўні, скрыпяць калодзежныя жураўлі, чуваць рыканне жывёлы. Прачынаецца сяло.

У самай канцавой хаце расчыняецца акно на вуліцу, і ў ім мы бачым светлавалосага юнака. Адкрытымі вачыма, поўнымі здзіўлення перад хараством свету, ён глядзіць на вуліцу, услухоўваецца ў суладдзе ранішніх гукаў і галасоў...

Але не толькі радасная ўзрушанасць перапаўняе яго, на твары юнака прыкметны і рысы першага засмучэння, нейкай душэўнай трывогі.

Юнак маўчыць, але мы чуюм урыўкі яго думак:

— Мы так чакалі гэтага дня, столькі марылі аб ім. І вось ён прыйшоў... У апошні раз сыйдземся мы сёння, каб развітацца з дарагімі сёжэ-камі. А заўтра?.. Што нясе нам новы дзень, чым сустрэне нас наша першая сталасць? Якую ты будзеш, мая дарога?..

Юнак адыходзіць ад акна, сядзе за стол, на якім ляжыць разгорнуты сшытак, стаіць прычарнелая ад копаці лямпа, гладышык і шклянка з недапітым малаком.

Юнак нахіляецца над сталом і выводзіць у сшытку радок за радком. Гэта — вершы. Мы бачым загаловак — «Развітанне са школай»...

Юнак спыняецца, у напружаным роздуме хмурыць лоб, грызе канец алоўка, пасля зноў схіляецца і піша.

2.

Раніца ў поўнай сіле. Па вуліцы ідзе Аленка Ячная, маладая, чарнявая дзяўчына ў святочнай школьнай форме. У руках у Аленкі няма ні вучнёўскага партфеля, ні кніжак, а толькі пышны букет кветак.

Дзяўчына спяшаецца. Мінае адну, другую хату, перасякае скрыжаванне вуліц. На рагу скрыжавання ўкапаны слуп з прыбітай да яго дошчачкай-указальнікам — «НА САСНОВІЧЫ». Час-ад-часу ўсцяж па вуліцы, абдаючы Аленку дымам, з глухім гулам прабягаюць машыны, даверху грузаныя жалезнымі рэйкамі, станкамі, напалову прыкрытымі брызентам мяшкамі з цэментом.

Мінуўшы яшчэ некалькі хат, Аленка спыняецца каля гародчыка з кветкамі. Падняўшыся на дыбачкі над невысокім штaketам, гукае ў раскрытае акно:

— Га-аля!..

У хаце перад лустэткам стаіць Галя Навасад. У апошні раз аглядае свой святочны ўбор. Гэта — стройная, высокая, тоненькая ў стане дзяўчыны. Непаспешліва і нейкая выразнасць усіх яе рухаў, строгі позірк вачэй, — уся яе пастава гаворыць аб гордай і моцнай натуре.

Побач з Галей стаіць маці, да часу састарэлая жанчына, якая, відаць, бачыла ў жыцці нямала гора. Маці з любоўю глядзіць на дачку, здымае ў яе з плячэй нейкую пушынку, гладзіць яе белыя, як лён, кучаравыя валасы.

— Галя! — чуваць вокліч з двара.

Галя бярэ на стала падрыхтаваны букет кветак, гукае ў акно:

— Іду-у!.. — Тлумачыць маці: — Гэта Аленка, я пабегу, мамачка...

— Бяжы, дачушка, бяжы, — гаворыць маці, і міжвольна сляза засцілае ёй вочы.

Галя хутка цалуе маці, выбягае на двор, затым на вуліцу. Радасна вітаецца з Аленкай. Тая ў захапленні глядзіць на сяброўку.

— Ой, Галка, якая ты сёння прыгожая!..

Нечакана цалуе Галю ў шчаку.

— Ды ну цябе! — адмахваецца Галя.

Сяброўкі ідуць па вуліцы. У Галі свая, адметная паходка — упэўненая, строга; ідзе, нібы друкуе кожны крок. Галава ўскінута высока, позірк вачэй ясны, шчыры.

Аленка трымае Галю за руку, задумённа гаворыць:

— Свята апошняга званка... Каб ты ведала, Галінка, што ў мяне да душы. Замест таго, каб радавацца, усю раніцу чамусьці хочацца плакаць...

Галя глядзіць на сяброўку, ідзе, гаворыць строга:

— Хопіць табе...

У гэты час вялізны грузавік, рэзка скрыгатуўшы тармазамі, спыняецца ля дзяўчат. З раскрытага аkenца кабіны выглядае шафёр — малады хлапец, па твару відаць, моцна стомлены. Кепка ў яго ссунута набакірэ. Ubачыўшы дзяўчат, ён усміхнуўся, бліснуў роўнымі белымі зубамі. Усмешка адразу ажывіла яго да знямогі стомлены твар.

— Гэй, дзяўчаткі, да Сасновіч далёка?

— Ды яшчэ кіламетраў трыццаць, — адказвае Аленка.

Шафёр, раскрыўшы дзверцы кабіны, высаквае з машыны. У здзіўленні глядзіць на святочна апранутых дзяўчат.

— Ух, ты!.. Гэта што ж у вас сёння за свята?

Аленка ўсміхаецца.

— Апошні раз у школу ідзем.

— О-о, значыць, свята. Дзяўчаткі, слухайце, прыязджайце да нас на будоўлю.

Аленка жартуе.

— А прымеце?

— У нас там усякія ёсць, а вось такіх акурат не хапае, — жартам на жарт гаворыць шафёр.

Аленка глядзіць на свой букет і раптам працягвае яго шафёру.

— Вазьміце...

— Такое хараство? Чым заслужыў? — шафёр бярэ букет.

— Каб нас не забылі, — смеецца Аленка.

— Ну, — жартам нахмурыўшыся, гаворыць шафёр і ўважліва глядзіць на дзяўчыну, — такіх не забываюць. — Шафёр працягвае Аленцы руку. Затым, спахапіўшыся, паспешліва выцірае яе хусцінкай і зноў працягвае. — Сцяпан Касуха, але добрыя сябры клічуць мяне проста Сцяпа... А вас?

Аленка, загараючыся чырванню, збянтэжана падае руку шафёру.

— А мяне — Алена.

— Алёнушка. Як у казцы... — быццам бы здзівіўшыся, зазначае шафёр, мнагазначна паціскаючы Аленцы руку.

— Галя, — суха называе сябе дзяўчына.

— Ну, бывайце, мы спяшаемся, — збянтэжана гаворыць Аленка, і дзяўчаты ледзь не падбегам ідуць па вуліцы.

Шафёр пастаяў, паглядзеў ім услед. Паківаў галавой, потым прыладзіў букет над пярэднім шклом у кабіне. Закурыў, абышоў вакол машыну, пастукаў наскон бота па балонах колаў. Сеў за руль і пакаціў.

Галя і Аленка набліжаюцца да канцавой хаты. З яе двара выходзіць знаёмы ўжо нам светлавалосы юнак. Гэта высокі, танклявы хлопец, з доўгімі рукамі, як бы прысутлены і на першы погляд нязграбны. І ўсё ж ён нечым прываблівае, міжвольна выклікае прыхільнасць. Можна прычына гэтага ў позірку яго добрых светлых вачэй, у адчуванні яго нейкай унутранай сілы і шчырасці.

— Глядзі, Галя, вунь і Антон ідзе, — паказвае Аленка. — Прывітанне вялікаму паэту нашай сучаснасці! — весела гукае яна.

— Добры дзень, Антоша! Са святам! — гаворыць Галя, і Антон, замілавана зірнуўшы ёй у твар, з нейкай асаблівай шчырай радасцю паціскае ёй руку.

— Што гэта ты сёння нейкі?... — з усмешкай глядзіць на яго Аленка.

— Які? — насцярожана пытаецца Антон.

— Ды нейкі ўзлашчачаны, не святочны...

— А-а, — махнуў рукою Антон. — Цэлую ноч не спаў... Не мог заснуць...

3.

Вялікая, запоўненая дзецьмі школьная зала. Тут уся школа, ад першага да дзесятага класа. Сстрыжаныя галовы, непакорныя ёршыкі, аку-

ратна заплеченыя касічкі, вясёлыя дапытлівыя твары — колькі іх тут, смяшлівых і сур'ёзных, непасед і ціхоняў!..

За сталом, які ўвесь застаўлены свежымі кветкамі, сядзяць настаўнікі. Пасярэдзіне за сталом — дырэктар школы Ігнат Пятровіч, сівы, з маршчыністым тварам, але жывымі разумнымі вачыма. На штрыфелі яго пінжака — ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга.

Уздоўж сцяны стаяць у рад героі сённяшняй урачыстасці — выпускнікі дзесятага класа, каля дваццаці юнакоў і дзяўчат. Амаль ва ўсіх на грудзях камсамольскія значкі.

Вось стаіць Галя Навасад са сваёй сяброўкай Аленкай. Побач — Антон Ціхі.

З-за заслоны выбягаюць першакласнікі, смяшлівыя хлапчкі і дзяўчынкі з банцікамі ў касічках. Яны трымаюць у руках букеты кветак.

Зала сустракае дзяцей бурнымі воплескамі. Усе ўсміхаюцца. Расчужаны Ігнат Пятровіч непрыкметна змахвае рукою няпрошаную слязу.

Маленькая дзяўчынка, што ідзе першай, спыняецца каля дзесяцікласнікаў і, узяўшы галоўку, голасна гаворыць:

— Дарагія старэйшыя сябры! Мы, юныя акцыябаты...

Дзяўчынка збіваецца і замаўкае, забыўшыся, што гаварыць далей. Здаду гэтакі ж, як і яна, маленькі хлопчык дзелавіта падказвае: «Віншуем вас...» Дзяўчынка спахапілася, успомніла, падняла галаву:

— Ага... Мы віншуем вас з заканчэннем школы і жадаем вам шчасця і радасці ў жыцці!..

Бура воплескаў у зале пакрывае апошнія словы дзяўчынкі. Першакласнікі падбгаюць да выпускнікоў і перадаюць ім букеты кветак.

Да Галі падбгае хлопчык, што падказваў дзяўчынцы прамову. Ён перадае Галі кветкі, і яна, не вытрымаўшы, нагнулася, абхапіла яго галаву і пацалавала хлопчыка ў лоб. Той збянтэжыўся і, як толькі адбег, адразу ж дзелавіта і старанна выцер рукою месца пацалунку.

Першакласнікі, перадаўшы кветкі, пабеглі ў залу і паселі разам з усімі дзецьмі.

Галя прыціснула свой букет да грудзей. Антон Ціхі, задуменна нахмурыўшыся, час-ад-часу крадком кідае замілаваныя позіркi на Галю.

Ігнат Пятровіч, па-бацькоўску ласкава паглядзеўшы на Антона, абвешчае:

— Ад імя выпускнікоў слова мае Антон Ціхі... Калі ласка, Антоша...

Антон дастае з кішэні свой верш і паціху, з перапынкамі ў голасе, гаворыць: «Развітанне са школай»:

Ад школьнага парога
Да бацькавае хаты —
Была наша дарога:
Ні многа, ні багата.

Але ж, сябры, адгэтуль,
Дзе першы крок ступілі,
Дзе таямніцы свету
Мы ўпершыню адкрылі,

Дзе светлае юнацтва
З'яўдала дружнай шчырай, —
Не лёгка выпраўляцца
Нам у свой першы вырай.

Нас павядзе дарога
У новы свет багаты
Ад школьнага парога,
Ад бацькавае хаты.

З тужліваю усмешкай
Я вам кажу: бывайце
І першай нашай сёжкі
Нідзе не забывайце!

І настаўнікі, і вучні дружна апладзіруюць.

Ігнат Пятровіч гаворыць, звяртаючыся да выпускнікоў:

— Вось мы, сябры, і развітаемся... Што вам сказаць на дарогу? Я шчыра зайздросчу вам. Вы ўступаеце ў жыццё ў цудоўны час, у пару, калі Радзіма наша стаіць на парозе вялікіх здзяйсненняў. Гляньце вакол — камунізм ужо не дзесяці далёка, а побач, ён ужо прыйшоў і да нас, на Палессе. Вось-вось заззяюць над нашым некалі глухім і закінутым краем агні Сасновіцкай электрастанцыі... Памятайце, будучыня пачынаецца сёння.

Уважліва слухаюць словы старэйшага настаўніка і кіраўніка школы выпускнікі — Галя Навасад, Аленка, Антон Ціхі, слухаюць і маладыя настаўнікі, і ўсе вучні ў зале.

— ...Сябры мае, — пасля кароткай паўзы гаворыць Ігнат Пятровіч, — чалавек народжаны для шчасця. Вы, маладыя будаўнікі камунізма і першыя члены новага грамадства, спытаеце ў мяне, а ў чым жа шчасце?.. Яно ў працы, у самаадданай і шчырай працы на карысць свайго народа. Не ўсё ў вас будзе гладка, але не бойцеся перашкод, якія сустранеце ў жыцці. Смела пераступайце іх... Вось і ўсё, што я хацеў сказаць вам на дарогу!..

Бурнымі воплескамі адказвае зала на пажаданні Ігната Пятровіча. Радасныя, натхнёныя твары ў юнакоў і дзяўчат.

У канцы стала, за якім сядзяць настаўнікі, устае юнак, дзевяцікласнік, сакратар камсамольскага камітэта школы. Прыгладзіўшы рукою чупрыну, юнак гаворыць:

— Таварышы, група нашых выпускнікоў, як вядома, едзе на буйную новабудуючую рэспубліку — Сасновіцкую ДРЭС. Дазвольце па даручэнню райкома ўручыць вам камсамольскія пуцёўкі...

У зале ажыўленне. Відаць, што многія выпускнікі хацелі б трапіць на славетную будуючую камсамольскую пуцёўку. Затаіўшы дыханне, слухаюць юнакі і дзяўчаты, каго называе сакратар.

— Андрэй Пахомчык... — чытае сакратар камітэта.

Юнак падыходзіць да стала і бярэ з рук сакратара камсамольскую пуцёўку.

— Рыгор Цесавец, — чытае далей сакратар. — Галя Навасад... Загарэўся радасцю і хваляваннем твар Галі. Яна хутка падыходзіць да стала, бярэ пуцёўку.

— Алена Ячная, — чытае далей сакратар. — Кузьма Бойка... Ніна Лабуда... Тамара Шаплыка. Ад імя камсамольскай арганізацыі віншую вас і жадаю, каб вы і там, на будоўлі, як у школе, сумлення неслі высокае званне камсамольцаў.

Антон Ціхі падыходзіць да стала. Сакратар, як бы вінавата, падымае на яго вочы і разводзіць рукамі.

— А табе, брат, няма. Многім не хапіла...

Дырыжор школьнага духавога аркестра, хлапчук са смешным востранькім тварам, густа пакрытым вяснянкамі, рашуча ўзмахвае рукамі, і аркестр дружна і гучна, заглушаючы ўсё ў зале, выконвае марш.

Аленка, стоячы побач з Галіяй, глядзіць на сваю пучэўку, затым кідаецца на шыю сяброўцы.

З любоўю глядзіць на сваіх выхаванцаў Ігнат Пятровіч.

4.

Украіна Васілішак. Дробнае прылессе паступова пераходзіць у чысты бор, які цёмнаю сцяною выступае з прыцемку летняга вечара. Сярод палыны весела гарыць вялізны касцёр.

На камлі паваленай сасны, як вясёлыя птушкі на галіне, у рад сядзяць хлопцы і дзяўчаты, якія толькі што пакінулі роднае гняздо — школу. Смех, штурханіна, вясёлыя жарты. Асобныя смелякі, разагнаўшыся, пераскакуюць цераз вогнішча.

Але не ўсё ў вясёлым гурце. Тым, каму неўзабаве прыдзецца развітацца з домам, з сябрамі, у такую хвіліну хочацца пабыць сам-на-сам са сваімі думкамі, зазірнуць у сваю душу. Галія Навасад, прыхіліўшыся спіной да сасны, стаіць на водшыбе. Яна як бы прырасла да камля, **валілася** з дрэвам. Водбліскі агню зрэдку выхопліваюць яе постаць з **цемры**, і ў гэтыя моманты Антон Ціхі бачыць яе задумлівае аблічча. Ён стаіць непадалёк і, не спускаючы вачэй, глядзіць на Галю.

Некалькі хлопцаў цягнуць да кастра сухія яловыя галіны і ламачча. Вогнішча загараецца з новай сілай.

Аленка, падхапіўшыся з агульнага гурту, заўважае сяброўку.

— Галінка! — крычыць яна і падбягае да Галі. — Ты адна? А я думала...

Аленка азіраецца навокал і пры ўспышцы кастра бачыць Антона. Той, заўважыўшы яе позірк, спрабуе схавання за прысадзістую дзікую грушу і робіць выгляд, што любуецца зорамі.

— Я думала... — як бы з нейкай вінаватасцю тлумачыць Аленка. — Ці ты не бачыш, не здагадаешся, што наш паэт... Яна ківае галавой на Антона.

Антон адчувае, што гаворка ідзе аб ім і, працягваючы глядзець на зоры, прыслухоўваецца да размовы сябровак.

Галія цяпер разумее намёк сяброўкі, усміхаецца:

— А-а, вось ты аб чым... Ды ну цябе! — І ўсё зводзіць на жарт: — Паэты, Аленка, не любяць хадзіць па зямлі. Яны ўсё больш там... — Круціць рукою над галавой. — У небе...

— Ды вы абое крыху... — Аленка са смехам паўтарае жэст сяброўкі.

І тут Антон нарэшце наважваецца падысці да дзяўчат. Збянтэжаны, ён паведамляе, як самае найвялікшае адкрыццё:

— Глядзіце, дзяўчаты, якія зоры над соснамі!..

Сапраўды, зоры летняга неба над верхавінамі сосен — відовішча, якое не можа не ўразіць чалавечую душу.

— Зоры, як зоры, — гаворыць з наўмыснай абьякавасцю Галія.

— Галія, — ласкава звяртаецца да дзяўчыны Антон, — як ты можаш

так гаварыць. Ты толькі зірні... — Ён паказвае рукою на неба з такім выглядам, нібыта ён сам стварыў усё гэтае хараство.

— Ды я гляджу, — адказвае Галія і спачувальна ўсміхаецца. — Вунь Сірыус, Венера, а вунь Юпітэр... А цікава, як ву-унь тая зорка завецца?

— Якая? — перапытвае Антон.

— Вунь над той грушай, за якой ты хаваўся, — паказвае Галія.

Відаць, што Антон — не герой яе дзявочых мар, але ён — добры і шчыры хлопец. І Галія, хоць і не падае яму ніякіх надзей, але і не жадае крыўдзіць яго.

— Не ведаю... — бездапаможна прызнаецца Антон.

— Ён там не на тую зорку глядзеў, — смяецца Аленка.

— Так, — апусціўшы галаву, ціха гаворыць Антон, — я ведаю імя толькі адной зоркі... — Дэкламуе з пачуццём:

Ты — мая зорка, што першай над светам,
Над шчасцем маім узышла...
І да жаданай вялікае мэты
На крылах мяне падняла...

— Хлопцы, дзяўчаты! — падхопліваецца Аленка. — Давайце заспяваем Антонаву песню... Пачынай, Галія!

— Што ж, Антон, спяем на развітанне... — згаджаецца Галія.

Галія пачынае спяваць:

«Свяці мне ў дарозе жыццёвай далёкай,
Свяці, мая зорка, у небе высока...»

Устаюць у рад каля паваленай сасны дзяўчаты, а на сасне, узвышаючыся над імі, пасталі хлопцы. Адзін з жартунікоў, выхапіўшы з агню недагарак, выскачыў наперад, стаў перад усімі і пачаў дырыжыраваць.

І тут хор падхоплівае:

«Як вечарамі вясеннімі, роснымі
Над роднаю вёскай, над ціхімі соснамі...»

— Харошыя словы, — у задуменні гаворыць Галія, і твар Антона загарэцца шчасцем.

5.

Дзяўчаты з Васілішак — на будоўлі Сасновіцкай ДРЭС.

Брыгадзір мантажнікаў Міця Салавей, — малады, энергічны хлопец з камсамольскім значком на грудзях, — вядзе па будаўнічай пляцоўцы Галю і Аленку. Дзяўчаты ў новых камбінезонах і, відаць, адчуваюць сябе ў іх няёмка, непрывычна. У руках у іх рыдлёўкі.

Гмах галоўнага корпуса. Эскаватары са скрыгатам угрызаюцца ў зямлю. Даўгарукі высачэзны кран увіхаецца каля коміна электрастанцыі. Над ім праплываюць светлыя хмаркі. Будоўлю акружаюць, нібы вартаюць яе спакой, гонкія сосны. Зводдалек сцяною стаіць некрануты сасновы бор.

Ведучы Галю і Аленку, Салавей гаворыць:

— Брыгада наша, дзяўчаты, камсамольская, комплексная і, да вашага ведама, перадавая — мы цяпер слаборнічаем за права называцца камуністычнай брыгадай. Вам, можна сказаць, здорава пашанцавала.

Яны праходзяць далей, і перад імі адзін за другім разгортваюцца малюнкi будаўніцтва, — падстанцыя з яе блытанінай тысяч правадоў, транспарцёр для падачы торфу, домік помпавай устаноўкі...

— А што такое камуністычная брыгада? — тлумачыць брыгадзір. — Перш за ўсё, да вашага ведама, кожны павінен выконваць нормы...

Г а л я: Па-другое, усе павінны вучыцца...

Брыгадзір глядзіць на яе са здзіўленнем.

— А ты, бачу я, кемлівая. Правільна, павінны вучыцца.

А л е н к а: І яшчэ, выходзяць у сабе новага чалавека...

Брыгадзір з тым жа здзіўленнем глядзіць на Аленку.

— А каб вас... Усё вы ведаеце.

— Хто ж гэтага не ведае? — смяецца Аленка.

Брыгадзір заклапочана чухае патыліцу.

— Ды сустракаюцца такія, што ведаць ведаюць, а... — брыгадзір па-кручвае галавой, маўляў, «а выконваць не выконваюць».

Цэх, дзе вядзецца мантаж аднаго з важных вузлоў электрастанцыі — катла і ўсіх дапаможных аграгатаў. Вось кацёл — галоўная артэрыя, якая будзе жыць сэрца будучай электрастанцыі. Пачынаючыся з ніжняга паверху, ён навілёт праходзіць праз усе цэхі, аж да самага верхняга.

На мантажы катла працуюць электразваршчыкі, і скрозь увесь пралёт чатырох паверхаў зверху ўніз сыплецца каскад вогненнага дажджу.

Трое хлопцаў з дапамогаю ланцужнага пад'ёмніка падганяюць шырачэзныя трубы. Муляры ў фартухах кладуць фундамент пад адзін з аграгатаў.

Раптам зверху, з рыштаванняў, вадаспадам сыплюцца іскры. Дзяўчаты спалохана закрываюцца рукамі.

— Не бойцеся!.. Гэта — Віктар Саўчук, гордасць нашай будоўлі. Во! — паказвае Салавей на дошку вытворчых паказчыкаў, якая вісіць на падаль.

Дзяўчаты ўглядаюцца. Самым першым там стаіць прозвішча Віктара Саўчука і супраць яго лічба — «180%». Побач з дошкай паказчыкаў на

сцяне — плакат з надпісам: «Тут працуе брыгада тав. Салаўя, якая змагаецца за званне камуністычнай».

— Салют, Віктар Іванавіч! — махае брыгадзір рукой электразваршчыку.

Той прыпыняе работу, падымае ахоўны шчыток. Гэта зусім яшчэ малады, прыгожы юнак з нейкім шыкоўным чорным берэтам на галаве. Ва ўсёй яго паставе, манерах, рухах адчуваецца, што ён занадта ўпэўнены ў сабе. Яго прафесія як бы дае яму перавагу над іншымі.

— Экскурсія? — іранічна кіўнуўшы галавой на дзяўчат, пытаецца ў брыгадзіра Саўчук. — Сувязь школы з вытворчасцю? Ну-ну, давай, Міця, звязвай...

— Ды не, Віктар, — гаворыць Салавей, — яны ў нашу брыгаду прысланы. З дзесяцігодкі...

— А што яны ўмеюць? — Віктар адразу хмурнее.

— Ды падвучым чаму-небудзь...

Саўчук адклаў трымальнік з прутком электрода, памалу сышоў уніз, да брыгадзіра і дзяўчат. Агледзеў іх прыжмураным позіркам з галавы да ног. Гаворыць да Салаўя:

— Значыць, для цябе інтарэсы брыгады — цфу?.. Так выходзіць?..

— Віктар, ды кінь ты, — угаворвае брыгадзір.

— А працэнты? — зласліва пытаецца Віктар. — Працэнты ўніз? Камуністычная брыгада — назад?.. Табе ж самому і сорам будзе...

— Іх да нас прыслаў камітэт камсамола будоўлі, — перэчыць Салавей.

— Камітэт, як тая зязюля: па яечку ў чужое гняздзечка... А ты тут вучы іх, вадзі за ручкі!.. — Віктар занадта ўжо ласкавым голасам звяртаецца да дзяўчат. — Дзевачкі, вы, як сюды ішлі, бачылі высокі-высокі комін?

— Бачылі, — нясмела адказвае Аленка, не ведаючы, куды хіліць Віктар.

— А катлаван побач бачылі?.. — пытаецца далей Віктар.

— Ага, — яшчэ цішэй адказвае Аленка.

— Мая вам парада — тупайце туды. Там можа і знойдзецца работка для вас з вашымі рыдлёвачкамі! — з'едліва раіць Віктар.

Алена не можа вытрымаць знявагі, у яе на вачах выступаюць слёзы. Галя стаіць уся напружаная, вочы гараць, губы моцна сцітыя.

— Кадры! — махае рукой Саўчук і падымаецца на прыступку, вяртаючыся на сваё рабочае месца. — Скажы камітэту, каб іх лепш у яслі ці ў дзіцячы сад прыстроілі.

Галя гарача гаворыць да Аленкі:

— Супакойся ты!.. Знайшла перад кім... — Яна з гневам глядзіць на Віктара. — Артыст!

— Што-о? — спыняецца ашаломяны Віктар.

— Нікуды мы не пойдзем! — голасна выгуквае Галя. — Будзем працаваць там, куды нас паставілі!..

— Віктар, ды што ты... — разгублена ўгаворвае хлопца Салавей.

— Ну, як сабе хочаце! — махнуў рукою Віктар і пачаў падымацца па сходках. Зласліва гаворыць Салаўю: — А толькі, будзеш ты цягнуць у брыгаду ўсякіх... дзяцей — нічога мы не даб'ёмся!

Віктар апускае на твар ахоўны шчыток, пачынае працаваць, і іскры залатым вадаспадам сыплюцца вакол.

— Эх, гарачая галава! — усміхаецца Салавей дзяўчатам, жадаючы згладзіць непрыемнае ўражанне. — А рукі — залатыя!.. Нічога, дзяўчаткі... Вось станавіцеся да нашага Міхася.

Адзін з муляроў. Міхась Бачура, з добразычлівай усмешкай бярэ пад казырок:

— Прывітанне маладому папаўненню!

6.

Шырокая ціхая рака, акаймаваная па берагах густым цёмна-зялёным лязняком. Дзе-ні-дзе берагі голыя, пясчаныя, асляпляльныя блішчаць пад яркім паўднённым сонцам. Уздоўж па берагах стаяць сігнальныя слупы з ліхтарамі, пасярод ракі на драўляным трыкутніку плавае бакен.

Пясчаны спадзісты левы бераг ракі. Добра ўкатаная дарога вядзе амаль да самай вады, дзе стаяць паромныя масткі. Крыху воддаль ад берага ўкапаны нізкі дубовы слуп, да якога прымацаваны паромны дрот.

На пясчаным спуску чакаюць парома некалькі жанчын з кашалямі, відаць, калгасніцы з Сасновіч, чатыры-пяць маладых хлопцаў і дзяўчат, якія, мяркуючы па іх заплечных дарожных мяшках, едуць на будоўлю ДРЭС, і пажылы дзядзька з каровай на повардзе.

Да берага імкліва пад'язджае шэрая, запыленая «Победа». На ўзгорку, не спускаючыся ўніз, машына спынілася, і з яе адразу выйшаў маладжавы на выгляд, энергічны мужчына гадоў 45. Твар адкрыты, прыемны, густыя чорныя валасы выбіваюцца з пад лёгкай летняй кепкі. Вочы жывыя, глядзяць з вясёлай хітрынкай. Апануты ён у дабротны дарагі касцюм, белая кашуля па-летняму расшпілена, без гальштукі.

Гэта — Леанід Ільіч Сініцкі, начальнік будаўніцтва ДРЭС. Адчуваецца, што ў яго добры, прыўзняты настрой.

Леанід Ільіч глядзіць на раку, — паром ужо недалёка, ён памалу набліжаецца да масткоў. Зводдалек, за ракой па беразе ракі раскінулася невялікае сяло — гэта і ёсць Сасновічы. А лявей на высокім беразе ўзвышаюцца карпусы электрастанцыі і над імі высачэзны цагляны комін. Побач — доўгая вуліца гарадка, паабал якой — беленькія двухпавярховыя дамы.

Леанід Ільіч памалу падыходзіць да юнакоў і дзяўчат, усміхаецца.

— А вы, відаць, да нас на будоўлю, рабяткі?

Першы хлапец: Ага, на будоўлю.

Леанід Ільіч: І што ж, калгас не пярэчыў, адпусцілі вас?

Другі хлапец: А мы не самавольна, мы па пунцёўках ад камсамола.

Першая дзяўчына: Ды і не назаўсёды. Закончыцца будаўніцтва, назад вернемся. У нас калгас мо-оцны.

Леанід Ільіч: Так, так... Добра, што едзеце, рабяткі, людзі на будоўлі нам во як патрэбны.

Леанід Ільіч глядзіць на паром, які ўсё набліжаецца.

На пароме раўнамерна і як быццам зусім без натугі, толькі ледзь адкідаючыся тулавам, цягне трос стары паромшчык, Даніла Ермалаевіч. Гэта — сярэдняга росту, але моцны, шыракаплечы стары, з вялікай сівай бародой. На галаве ў яго самаробны саламяны брыль. Данілу памагаюць цягнуць паром мужчыны, фурманкі якіх у рад, адна за другой, стаяць на пароме.

Ужо недалёчка і бераг. Даніла прыглядаецца да людзей на беразе. Ён пазнае начальніка будаўніцтва, і твар яго асвятляецца усмешкай. Ён прывітальна падымае руку.

— З прыездам, Леанід Ільіч!

— Дзень добры, дзядзька Даніла! — махае ў адказ рукою Леанід Ільіч.

Паром павольна прычальвае да масткоў. З'язджаюць з парома фурманкі, — калгаснікі едуць некуды на луг. Затым памалу ўз'язджае на паром «Победа», заходзяць жанчыны з кашалямі, дзядзька з каровай, юнакі і дзяўчаты.

Паром адчальвае, Леанід Ільіч частуе паромшчыка папяросай, затым становіцца побач з ім і памагае яму цягнуць трос.

— Ну, якія навіны везяць, Леанід Ільіч? — пытаецца паромшчык.

— Добрыя навіны! — ахвотна адказвае Сініцкі. — Цэмент, жалеза, трубы, усё, што прасілі, далі, ні ў чым не адмовілі. Цяпер усё залежыць ад нас, будаўнікоў — стрываем сваё слова ці не?... А скажу табе, Даніла Ермалаевіч, так бы мне хацелася, каб над нашым краем хутчэй загарэліся агні.

— Та-ак... — задумённа прыжмурыўшы вочы, гаворыць Даніла. — Гляджу і вакол — пайшло наперад, зашумела наша Палессе ў гэтыя гады. А яшчэ калі гэтую махіну збудуеце, зусім абновіцца край...

— Ты, Ермалаевіч, відаць, не ведаеш, — я ж і сам паляшук.

— А скіль ж родам?

— З Махаедаўшчыны, — чуў такую лясную старонку?

— Чаму ж не чуў. Таму ты так і да сэрца ўсё бярэш... Вось, да слова, ёсць у мяне просьба, Леанід Ільіч. Гэта ж я штодня столькі народу да вас перавожу — і едуць, і едуць...

— Ну і што?

— Рух цераз раку такі цяпер — ні ўдзень, ні ўночы спачынку няма. І ўсё да вас, на будоўлю. То ці нельга б там ад вас мне якога памочніка маладога прыслаць. Адзін не магу ўправіцца, сіла ўжо не тая...

— А гэта ты правільна кажаш, Ермалаевіч, — заўважае Леанід Ільіч.

Павольна плыве цераз раку паром.

7.

Канец рабочага дня на будоўлі. Басавіты гудок плыве над гарадком. З варот ДРЭС групамі і па аднаму ідуць рабочыя — і пажылыя, і моладзь, мужчыны і жанчыны. Ідуць — хто моўчкі, хто перакідваючыся жартам з сябрамі.

Вось выходзяць з прахадной Галя і Аленка. Яны крочаць па мурожавай абочыне дарогі. Галя, як заўсёды, ідзе сваёй адметнай пругкай хадой, выразна падстукваючы абцасамі. Галава яе ўскінута высока, горда.

І ўсё ж адчуваецца, што і ў Галі, і ў Аленкі настрой сёння, пасля першага рабочага дня, панялы. Абедзве пахмурныя, задумненыя.

Моўчкі мінаюць яны агарожу будоўлі, моўчкі выходзяць на дарогу, што вядзе да жылога гарадка. Зводдалек, за рэдкімі соснамі, ужо відаць першыя дамы. Па дарозе зрэдку прабягаюць з будоўлі машыны.

— Што ты маўчыш? — строга пытае Галя ў сяброўкі.

— Дык і ты ж маўчыш... — адказвае Аленка. І затым, уздыхнуўшы, ціха дадае: — Неяк боязна мне, Галя... Ці здолеем мы тут?..

— А ты думала, усё адразу будзе табе роўнянька ды гладзенька?.. Ты ўспомні, што нам на дарогу Ігнат Пятровіч казаў.

— А гэты зваршчык... як ён на нас накінуўся.

— Выхваляка няшчасны! — абурана гаворыць Галя. — Перадавік на-звычайца, за камуністычную брыгаду хварэе. А сустраў нас, як які-небудзь...

Па дарозе з будоўлі калонай, адна за другой, бягуць машыны. За рулём адной з іх — Сцяпан Касуха. Ён бачыць наперадзе постаці дзвюх дзяўчын і пачынае прыглядацца: нешта знаёмае заўважае ён у паходцы адной з іх, Алены Ячнай. Успамінае, і адразу ўсмяшка ўзнікае на яго твары.

Дагнаўшы дзяўчат, ён крыху прытарможвае, выглядае з акенца кабінны. Так і ёсць, яго знаёмыя з Васілішак. Сцяпан, не хаваючы радасці, махае ім рукой. Ён бы хацеў спыніцца, але нельга, — ён едзе ў калоне, ззаду і спераду ў яго грузавікі.

Аленка заўважае прывітальны жэст Сцяпана.

— Ой, Галя! — хапае яна за руку сяброўку. — Глядзі, вунь. Сцёпа паехаў.

— Дзе? — пытаецца Галя.

— Ву-унь, глядзі...

Але машыны адна за другой бягуць па дарозе, і ўжо не відаць ні Сцяпана, ні яго машыны.

Дзяўчаты ідуць далей, па шырокай, брукаванай вуліцы гарадка. Уздоўж тратуараў пасаджаны маладыя дрэўцы. Сапраўдны горад вырастае тут, на пясчанай Сасновіцкай пустэчы, вакол якой калісьці прасціраліся бясконцыя палескія лясы.

Галя гаворыць сяброўцы:

— І пра нормы не трывожся... Сёння не выканалі, заўтра не выканаем... Ды, няпраўда ж, падвучымся і справімся!..

Памаўчаўшы, яна гаворыць зноў:

— Я так разумею, Аленка, — калі ўжо ты дамагаешся стаць чалаве-

кам будучыні, душа твая павінна быць яснай і чыстай, без хмурынкі. А ён туды, распіхаючы ўсіх, у адзіночку рвецца, усіх абганяць хоча...

— Як жа, перадавік, — згаджаючыся, гаворыць Аленка, і ў нечаканым парыве абдымае за плечы Галя. — Добра мне з табой, Галінка...

8.

Вечар. Двухпавярховы будынак дзявочага інтэрната.

У пад'езд заходзіць шафёр, Сцяпан Касуха, — у чыстым касцюме, з вялікім букетам кветак.

Ён памалу ідзе на другой паверх, праходзіць па калідоры. Відаць, што ён тут упершыню, адчувае сябе няўпэўнена. Уважліва прыглядаецца да нумароў на дзвярах пакояў. Дайшоўшы да пакоя нумар 9, спыняецца, акідае позіркам свой касцюм, увесь падцягваецца і асцярожна стукае ў дзверы.

Дзверы расчыняюцца, і на парозе стаіць Галя Навасад. Аказваецца, вось каго тут шукаў Сцяпан.

— Сцяпан?! Заходзьце, — гасцінна, з ветлівай усмешкай гаворыць Галя.

Сцяпан уваходзіць у пакойчык, вітаецца.

— Добры вечар.

Пакойчык невялікі, але ўтульны. Паўз сцяну стаяць два ложка, паміж імі — тумбачка, засланая белай сурвэткай, на ёй — люстэрка, грабянец, духі. Побач — стус кніжак. Каля столі, пад сціплым шкляным абажуром электрычная лямпачка.

— Як вы нас знайшлі? — здзіўлена глядзіць на хлопца Аленка, і чырвань памалу залівае яе шчокі.

— Язык, кажуць, і да Кіева давядзе... Знайшоў! — весела гаворыць Сцяпан. Ён падае Аленцы букет. — Вось... прыміце ў адказ. Нашы, сасновіцкія... — дадае ён, таксама адчуваючы нейкую збытантэжанасць.

— Дзякую, — ціха гаворыць Аленка і бярэ букет. Яна ўстаўляе кветкі ў збанок і ставіць іх на стол.

Галя глядзіць на аднаго, затым на другога і гаворыць:

— А ведаеш, Аленка, збегаю я... у магазін, за хлебам.

Сцяпан з усмешкай глядзіць на прыкрыты сурвэткай свежы бохан хлеба на сталі і, жартуючы, прыкладае руку да сэрца:

— Не турбуйце сябе. Думаю, што Аленка не адмовіцца прайсціся са мной. Я пакажу ёй наш горад...

Аленка нерашуча глядзіць на сяброўку. Галя ківае ёй галавой, добра-зыхліва ўсміхаецца.

— А што сядзець у хаце... Прайдзіся...

Па тым, як хутка кінулася збірацца Аленка, з якой радасцю накінула на галаву шаўковую хусцінку, лёгка здагадацца, што ёй вельмі хацелася пайсці, што ёй падабаецца гэты прыгожы хлопец з усмешкай, якая асляпляла белізнай роўных прыгожых зубоў.

І вось Аленка і Сцяпан пацяху крочаць па вуліцы. Скрозь на слухах гараць электрычныя ліхтары, а зводдалек, на чорным фоне неба, свеціцца агнямі будоўля.

— Ты, Аленка, можа, думаеш, што гэта я так, дзеля жарту, — ціха

гаворыць Сцяпан, асцярожна трымаючы за руку дзяўчыну. — Запала ты мне ў сэрца...

Яны ідуць па-над рэчкай, па крутым высокім беразе.

— Як прыгожа! — ціха гаворыць Аленка. Твар яе свеціцца шчасцем.

— Прыгожа! — згаджаецца Сцяпан.

Яны спыняюцца пад шатамі старога шырокага дуба. Сцяпан кладзе руку на тоўсты, шурпаты ствол.

— Няхай гэты дуб будзе месцам нашых сустрэч. Добра, Аленка?

— Добра, — паслухмяна адгукаецца дзяўчына.

Неўзабаве Сцяпан і Аленка берагам ракі падыходзяць да вёскі. Гэта — Сасновічы. Вуліца вёскі тоне ў цемні, толькі ледзь-ледзь пабліскаваюць вокны ў хатах — там гараць газнічкі.

— А тут як дёмна-а! — зазначае Аленка.

— Не доўга ўжо чакаць, хутка і тут загарацца нашы агні, — адказвае Сцяпан.

На самай ускраіне вёскі стаіць нізенькая, урослая ў зямлю, пахілая хачіна. Адзінае маленькае акенца яе ледзь свеціцца.

— Як-а-а бедная хатка, — спачувальна гаворыць Аленка.

— Ха-ха, — смяецца Сцяпан. — А каб ты ведала, хто тут жыве!

— А хто?

— Сама ўсемагутная Кажаніха, славуцкая на ўсю ваколіцу чарадзеяка і варажбітка. Баба-Яга!..

— Ой, што ты! — усміхаючыся, Аленка робіць выгляд, што баіцца, і прыхінаецца да Сцяпана. — Пойдзем адсюль.

— Пойдзем, — згаджаецца Сцяпан, і яны паварочваюць назад. — Слава яе цяпер закацілася. А раней — ого! — адбою ад кліентаў не было.

Аленка яшчэ раз азірнулася на хачіну.

І вось Сцяпан і Аленка ў гарадку, каля інтэрната, развітаюцца.

— Да пабачэння, Аленка, — гаворыць Сцяпан.

— Да пабачэння, — ціха адказвае Аленка.

Сцяпан трымае рукі Аленкі ў сваіх руках і глядзіць на дзяўчыну. Ён хоча пацалаваць яе, але ў вачах яе чытае боязь, просьбу не рабіць гэтага, і ён стрымлівае сваё жаданне.

І Сцяпан толькі глядзіць услед Аленцы, якая хутка бяжыць на другі паверх.

Пакойчык дзяўчат. Галя ляжыць на ложку з разгорнутай кніжкай у руках, — відаць, чытала. На краю ложка сядзіць Аленка. Яна ўсхваляваная, узбуджаная, вочы блішчаць.

— Ой, Галінка... Я і сама не ведаю, што са мной робіцца...

— А што, Аленка? — прыўзняўшыся на локці, з цікавасцю пытае Галя. — Ён падабаецца табе?..

Аленка, як бы саромячыся, закрывае твар рукамі і моўчкі ківае галавой.

Потым яна адкрывае твар і гаворыць Галі:

— Калі б ты ведала, якія прыгожыя словы ён мне гаварыў... Мне яшчэ ніколі ніхто такіх не казаў!..

Галя задуменна глядзіць убок.

— Адзін і мне сэрца ўстрывожыў...

Аленка раптам паварочваецца да сяброўкі:

— Хто? Хто, Галя?

— Не пытайся, хто. Сама сабе баюся прызнацца...

9.

Будоўля. На невысокіх прыступках у брызентавых камбінезонах з кельмамі ў руках завіхаюцца муляры.

Лёгка, спрытна працуе Міхась Бачура. Адчуваецца, што работа яму па душы. Хлопец час-ад-часу сам сабе нешта напявае.

Галя і Аленка падносяць на насіках раствор да муляра. Затым яны бяруць кельмы і таксама вучацца мурываць. Асцярожна кладуць цагліну за цаглінай.

— Смялей, весялей, дзяўчаткі! — гукае муляр.

Але дзяўчатам не да жартаў. Аленка краем куртки ацірае з ілба пот, размазвае па твары пыл ад цэглы і вапны.

— А ну, пакажыце, як тут у вас выходзіць? — падыходзіць Міхась да дзяўчат з ватэрпасам у руках.

Міхась вымярае, прыкідвае вокам.

— Э, не тое, не тое... — ён штуршком нагі разбурае ўсю кладку Галі і Аленкі. — На перакос пайшло.

Галя здзіўлена глядзіць на Міхася, кусае руку, каб стрымацца ад слёз.

— А трэба, дзяўчаткі, вось так... вось так... каб яна тут як бы навечна лягла... — паказвае Міхась.

Рукі майстра пачынаюць свае прывычныя рухі. Аленка і Галя з сумам глядзяць на дасканалую работу муляра. Майстар на хвіліну перапыняе работу, глядзіць на дзяўчат:

— Э, ды вы, бачу я, засумавалі!.. Вышэй галовы! Падвучыцеся, а там усё пойдзе, як па масле...

Дзяўчаты пачынаюць працаваць.

— Я так ніколі не навучуся класці, — ціха гаворыць Аленка да Галі, ківаючы на Міхася.

— А я навучуся! — упарта адказвае Галя.

Уздоўж цаглянага жолаба, на выкладцы якога працуюць муляры, праходзіць парторг будаўніцтва Васіль Іванавіч Ждановіч і брыгадзір Міця Салавей. Парторг — немалады, павольны ў рухах мужчына.

— Ну, як, Міця, справы? — пытаецца ён у брыгадзіра.

— На поўным разгоне ідзём, Васіль Іванавіч.

— Разгон то ўзялі, а з чацвёртага месца зрушыць не можаце.

— Дык жа ў нас, Васіль Іванавіч, — пярэчыць Салавей, — баласту многа... Навічоў абучаем.

— Гэта не прычына. Моладзь ва ўсіх брыгадах працуе...

Салавей маўчыць, апусціўшы галаву. Яны праходзяць далей па ўчастку.

Салавей пытаецца.

— А як будзе з трубамі, Васіль Іванавіч? Зарэжуць яны нас, чеснае слова, зарэжуць!

— Пра трубы не клапаціся, — з усмешкай гаворыць парторг. — Леанід

Ільіч з Мінска добрыя навіны прывёз. Нашай ДРЭС урад зялёную вуліцу адкрывае. Будуць і трубы, і ўсё, што прасілі...

Убачыўшы дзяўчат, Васіль Іванавіч спыняецца, глядзіць, як яны працуюць. Пытаецца ў брыгадзіра:

— Баласт, кажаш? — ківае на Галю і Аленку. — Дарэмна ты гэта, брат.

— Ат... — Салавей махае рукой.

— Ты не махай. Бачу я, яны вунь як стараюцца. Будзе з іх толк...

У добрым настроі парторг праходзіць далей. Вось ён спыняецца каля электразваршчыкаў капельных труб. Сярод іх Ждановіч адразу пазнае «па почырку» Віктара Саўчука, які вылучаецца ад усіх спрытам, лёгкасцю рухаў.

Шчыра, душэўна, гаворыць парторг да Салаўя:

— Не хапае, Міця, у вашай брыгадзе дружбы, павагі да сяброў. Некаторыя толькі пра сябе думаюць, пра свой поспех. А вы ж, вось, на вялікую справу нацэліліся... — Васіль Іванавіч паказвае на лозунг, што вісіць на сцяне: «Жыць і працаваць па-камуністычнаму!» — Ты падумай над гэтым, Міця...

Ждановіч паціскае руку брыгадзіру, ідзе далей.

З вышні, з будкі мастагога крана, дзяўчына ў чырвонай касынцы падае прарэзлівыя званкі-сігналы. Над пляцоўкай аграгата кран апускае цяжкую металічную канструкцыю. Інжынер участка махае рукой кранаўшчыцы, паказваючы кірунак грузу і яго адхіленні...

Галя і Аленка за працай. Галя сама прыкладае да кладкі ватэрпас, глядзіць, задаволена смяецца.

— Ну, цяпер Міхась не забракуе нашу работу.

— Але ж нормы... — заўважае Аленка.

— Не спяшайся, адолеем і нормы, — упэўнена адказвае Галя.

Канчаецца змена. Брыгадзір Міця Салавей крэйдзі запісвае на дошцы паказчыкаў вышнікі работы кожнага члена брыгады.

«Саўчук В., — піша ён, — 174,5 прац.»

«Патапенка Н. — 110,9 прац.»...

Побач з Салаўём, ля самай дошкі, стаіць Віктар Саўчук. Ён важна дастае з кішэні партсігар, пастукае папяроскай аб вечка. Закурвае, адчуваючы сябе поўным пераможцам. Між рабочых, маладых хлапцоў і дзяўчат, Галя і Аленка з неспакоем чакаюць, які вынік іх працы. І вось даходзіць чарга да іх.

«Навасад Г., — піша Салавей. — 80 прац.»

«Ячная А. — 73 прац.»

— Віншую, Віця, — скончыўшы пісаць, паціскае брыгадзір руку Саўчуку. — Мощна трымаешся сваёй лічбы!

— Гэта, браток, лічба сама трымаецца мяне, — з гордай усмешкай гаворыць Віктар. — Між іншым... — голасна, каб чулі дзяўчаты. — Можна там у каго не хапае працэнтаў, дык возьмі з маіх перакінь. У парадку, так сказаць, шэфства над дзіцячым садам...

Галя кідае гнеўны пранізлівы позірк на Віктара. Але той, нібы не заўважаючы, пакурвае папяросу.

10.

Ад левага берага адчальвае паром. На пароме грузавік, фурманкі, калгаснікі з Сасновіч, рабочыя з ДРЭС.

У самую апошнюю хвіліну, засопшыся, падбгае да паромных масткоў наш васілішкаўскі знаёмы Антон Ціхі. Даніла Ермалаевіч падае яму руку і памагае пераскочыць з масткоў на насціл парома.

— Дзякую, дзядзечка, — гаворыць Антон.

Перакідваючы на ролікі трос, паромшчык гаворыць:

— Усе спяшаюцца, усім няма часу... Ну, а ты ж куды ляціш? — пытае Даніла ў хлопца.

— Ды туды... — няпэўна махае Антон рукой у бок ДРЭС.

— На будоўлю? — дапытваецца Даніла і пачынае падцягваць трос.

— Ага... — адказвае Антон і, стаўшы побач, старанна памагае паромшчыку цягнуць трос.

— А цябе хто-небудзь пасылае, ці... так, сам па себе?

— Сам па себе...

Даніла, прымерваючыся, глядзіць на хлопца.

— Што ж гэта табе так загарэлася?

Антон, нахмурыўшыся, махае рукой:

— Ай, не пытайцеся...

— Гм-м... — неазначальна гмыкае стары Даніла. — Можна, якая бяда здарылася?

— Бяда, бяда, — пацвярджае Антон.

— А-а, — здагадваецца Даніла. — Усё ясна. Каханне?..

— Агадалі, — безнадзейна махае галавой Антон і задуменна глядзіць на ваду.

Даніла асцярожна выпытвае:

— А яна, відаць, на будоўлі?

— Ага, — ківае галавой Антон. — Скажы, дзядзька, прымуць мяне без пунёўкі?

Даніла акідвае ўважлівым позірмак моцную постаць Антона.

— Чакай, чакай, хлопца...

Паромшчык падыходзіць да Антона, мацае мускулы яго рук.

— Што такое? — здзіўлена пытае Антон.

— А вось што, — відаць, ужо прыняўшы рашэнне, гаворыць Даніла. — Дам я табе запісачку да Леаніда Ільіча.

— А хто ён такі?

— Эх ты, пячкур! Гэта ж сам Сініцкі, начальнік усёй будоўлі.

— Дзядзечка!.. — з удзячнасцю бярэ яго за руку Антон.

— Ну, ну!.. — гаворыць Даніла і, выняўшы з-за пазухі сшытак, вырывае з яго лісток, старанна піша запіску. — Вось бяры... Прыдзеш на ДРЭС, нікуды не блудзі, а проста ў кабінет да Леаніда Ільіча.

Антон Ціхі ва ўпраўленні будаўніцтва. Ледзь прыадчыніўшы дзверы, ён зазірае ў кабінет начальніка і пытаецца:

— Можна?

Леанід Ільіч гаворыць па тэлефоне. Ківае Антону галавой — «можна».

— ...Не, у мяне зусім няма жадання ляцца з вамі, — гаворыць Леанід Ільіч у трубку. — Але праз тыдзень нашы мантажнікі вымушаны будуць стаць у прастой.. А?.. Ну, няхай сабе і так, абы трубы былі ў нас... Бывайце!..

Леанід Ільіч кладзе трубку. Паварочваецца да Антона. Той, збянтэжаны, стаіць у парозе.

— Ну, што ў вас? — коротка пытаецца Сініцкі.

— Вось тут... — паспешліва шукаючы ў кішэні, гаворыць Антон, — вам пісьмо...

Леанід Ільіч бярэ з Антонавых рук лісток, разгортвае, чытае. «Дарагі Леанід Ільіч! Памятаеце маю просьбу? Па-мойму, гэты хлопец будзе ў самы акурат. З прывітаннем! Ермалаевіч».

— Ага... Добра, добра, — гаворыць Леанід Ільіч. — Есць, браток, адна пасада... Трэба сказаць, работа цяпер вельмі важная для нас...

11.

Цэх. Знаёмы ўжо нам участак, дзе працуюць муляры. Галя і Аленка разам з іншымі выкладаюць цагляныя жалабы для параводных труб. Цяпер ужо больш упэўненымі і дакладнымі сталі рухі дзяўчат. І наогул мулярскі ўчастак па ўсіх адзнаках ідзе перадавым у брыгадзе.

Галя смяецца:

— Цікава, якую песню нам сёння Салавей заспявае?..

— Нешта ён разбегася, як удадзёўшы... — гаворыць Аленка. — Во, глядзі, зноў да мантажнікаў пабег.

Паўз дзяўчат працягае закладчыны брыгадзір.

Насустрач яму, спакойна пакурваючы, ідуць Віктар і яшчэ два электразваршчыкі.

— Нешта там здарылася. Саўчук без работы ходзіць, — здзіўлена глядзіць Галя на зваршчыкаў.

Звяртае ўвагу на зваршчыкаў і муляр Міхась Бачура.

— Відаць, зноў запарка ў мантажнікаў, работы для зваркі не падрыхтавалі.

Віктар дэманстратыўна садзіцца каля сцяны на зваленыя трубы і з пагардай глядзіць на мітусню.

— Ну, вось, брыгадзір... твае мантажнікі... — з папрокам гаворыць ён Салаўю. — Зноў запарыліся. А нам — у прастой стаяць!

— Ладна, Віця, не хвалюйся. Яны не забавяцца. Ты сваё нагоніш...

Брыгадзір, спяшаючыся, ідзе да мантажнікаў.

У напружаным тэмпе працуе мантажная група брыгады. Ідзе падгонка шырокіх, паўметравага сячэння, труб. Маладыя хлопцы спяшаюцца, аж узмакрэлі іх чупрыны.

Галя выпрасталася, не выпускаючы з рук кельмы, глядзіць на мантажнікаў.

— Дзіўна... А зваршчыкі сядзяць ды пакурваюць.

— А што ж ім рабіць? — паціскае плячыма Міхась.

— Як што?.. Па-мойму, усе мы адзін аднаму памагаць павінны.

— Ну, сказала! — махнуў рукою Міхась. — Будуць табе зваршчыкі з мантажнікамі трубы цягаць!..

Галя не адказвае Міхасю, кладзе кельму, выцірае аб фартух рукі і рашуча ідзе да мантажнікаў. Спыняецца каля брыгадзіра Міці Са-

лаўя. Той, разгарнуўшы невялікі чарцёж, тлумачыць нешта старэйшаму з групы мантажнікаў.

Убачыўшы Галю, брыгадзір перапыняе сваю размову і пытае:

— Ну, што табе, Галя?

— Незразумела, таварыш Салавей, як гэта выходзіць?..

— А што?..

— Гэтыя з сіл выбіваюцца, пот з іх льецца, а зваршчыкі сядзяць ды пакурваюць...

— Дзень добры, я ваша цёця! — з насмешкай ківае галавой Салавей. — А ты што прапануеш?

— Прапаную, каб і зваршчыкі і ўсе мы разам сталі і памаглі мантажнікам. Гэта ж справа ўсёй брыгады...

Салавей абнімае за плечы Галю, насмешліва гаворыць:

— Ведаеш, галубка, вось ты ідзі да зваршчыкаў і скажы ім гэта. Ясна?..

Галя рухам пляча скінула руку Салаўя са спіны і адступілася на крок.

— Ну і пайду!..

Брыгадзір глядзіць услед Галі, паціскае плячыма.

Галя падыходзіць да зваршчыкаў. Віктар і яго паплечнікі з цікавасцю глядзяць на яе.

— Хлопцы, а ну, пойдзем паможам мантажнікам, — з нейкай нечаканай рашучасцю гаворыць дзяўчына. — Небаракі з сіл выбіваюцца...

— Гэта як жа разумець? — прыжмурчыўшыся, з іроніяй пытае Віктар. — Каб я... — Жэстамі паказвае, як варочаюць трубы ўкладчыкі. — Ты што, смяешся?

— Слухай, Віця, — раптам гаворыць адзін са зваршчыкаў, Мікола, зусім яшчэ малады, з тонкім прадаўгаватым тварам хлопец, — а Галя дзела гаворыць. Навалімся разам, падможам, дык і нам жа хутчэй работа будзе. Пойдзем, Віця.

— Ідзі ты, ведаеш куды!.. — злосна гаворыць Віктар і адварочваецца.

— Ну, і сядзі сабе! — рашуча ўстае Мікола. — Якім ты быў, такім застаўся...

Віктар рэзка паварочваецца да астатніх зваршчыкаў:

— І вы пойдзецце?

— А што, — гаворыць адзін са зваршчыкаў, — разумная думка. Не бачу тут ніякай знявагі. Хадзем, хлопцы!..

Зваршчыкі адзін за другім падымаюцца і ідуць да мантажнікаў. Галя на нейкае імгненне затрымалася, глядзіць на адзінокага Віктара. У яе позірку і асуджэнне, і спачуванне, і пошук дружбы. Адчуваецца, што, нягледзячы на ўсе спрэчкі, Галі падабаецца гэты стройны, прыгожы юнак, і яна хацела б з ім сябраваць. Але Віктар не разумее яе і глядзіць з выклікам, злосна.

Галя паварочваецца і ідзе. Па дарозе гукае:

— Аленка!.. Міхась!..

Міхась, які ўвесь час сачыў за тым, што адбываецца, убачыўшы, што зваршчыкі пайшлі на дапамогу мантажнікам, кладзе кельму.

— Хадзем, Аленка, — гаворыць ён, — хадзем, хлопцы. Бач, якую кашу Галя заварыла!..

І вось уся брыгада — зваршчыкі, муляры, укладчыкі — дружна працуюць на ўкладцы труб. Адчуўшы таварыскае плячо падмогі, весялей глядзяць мантажнікі. Устаноўлена адна, другая труба.

Па будаўнічай пляцоўцы праходзіць начальнік будаўніцтва Леанід Ільіч. Побач з ім крочыць заклапочаны Міця Салавей.

— Не забывай, дружа, — гаворыць Леанід Ільіч, — што ў нас застаўся ўсяго адзін месяц да пуску першай чаргі. Усё Палессе з нецярплівацю чакае нашай энергіі, — гарады, сёлы, заводы...

— Мы сваю работу здадзём у тэрмін, — абячае Салавей.

Яны ідуць далей. Раптам Леанід Ільіч заўважае незвычайны рух на ўчастку мантажнікаў. Ён прыглядаецца.

— Што гэта, зваршчыкі ў вас разам з укладчыкамі працуюць?

Салавей збянтэжаны. Тое, што ён бачыць на ўчастку, для яго таксама з'яўляецца нечаканасцю. Не думаў ён, адсылаючы Галя да зваршчыкаў, што здолее яна ўгаварыць іх пайсці на дапамогу мантажнікам. Салавей муляецца, ён не ведае, як паставіцца да гэтай справы начальнік будаўніцтва.

— А гэта... гэта, ведаеце, запарка ў нашых мантажнікаў здарылася, дык мы... у парадку, так сказаць, узаемавыручкі ўсю брыгаду на праўгу кінулі... Уласна, гэта ўсё вунь тая дзяўчынка надумалася!..

Леанід Ільіч спыняецца. У захавленні гаворыць:

— Слухай, ды гэта ж цудоўнае пачынанне! Ты разумееш?.. Залатыя людзі ў цябе ў брыгадзе, Міця... Як яе завуць, тую дзяўчыну?

— Галя, Навасад Галя... З дзесяцігодкі ў цэх прыйшла.

Леанід Ільіч выняў запісную кніжачку, нешта коратка занатаваў сабе, прыгаворваючы:

— Цікава, цікава... Ты, браток, падтрымай гэты пачын. — Спыняецца ў задуменні, глядзіць на Галя.

Леанід Ільіч пайшоў далей.

Задумаўшыся, паглядае яму ўслед брыгадзір.

Потым Салавей падыходзіць да адзінокага Віктара, незадаволенна пытае:

— А ты сядзіш?.. Адзін сядзіш?

— Што?.. — падхопліваецца, загарэўшыся, Віктар. — Пайшлі вы ўсе к чорту!.. — Віктар злосна шпурляе пад ногі недакурак.

12.

Пясчаны бераг ракі. Сонца ўжо хіліцца на захад. Прыбярэжныя кусты, рэдкія разгалістыя сосны.

Каля берага ў рацэ купаюцца Аленка і Галя. Вакол разносіцца дзявочы смех, плёсканне, спалоханыя выкрыкі Галі і ўпэўнены голас Аленкі:

— Не бойся, — гаворыць Аленка і пачынае вучыць Галя плаваць. — Глядзі, вось як трэба... жабкай... — Аленка кладзецца на ваду і паказвае: — Смела кладзешся, раскідваеш рукі вось так, а потым пачынаеш, ну, як вёсламі — раз... раз... раз!..

Галя, адфыркаваючыся і часта хапаючы ротам ваду, робіць першыя практыкаванні, але няўдала.

Зноў — вясёлы смех, фантаны пырскаў, у якіх рознымі колерамі гарыць стужка вясёлкі...

Берагам ракі з вяслом на плячы ідзе Антон Ціхі. Ён у расшпіленай белай кашулі, без шапкі. Твар яго загарэў. Антон увесь неяк акрэп, падужэў, відаць, праца на пароме пайшла яму на карысць.

— Глухі, пастухі, лемяхі, мяхі... — падбірае ён рыфмы, забывшыся пра ўсё на свеце. — А прычым тут мяхі?.. Мяхі адкінем!..

Ён пачынае дэкламаваць:

Непраходны і глухі
Быў палескі кут...

— Та-ак... А далей? Кут, люд, пуд, жмут... Ага! Вось!..

Непраходны і глухі
Быў палескі кут.
Плытагоні, пастухі —
Вось і ўвесь наш люд...

Антон тут жа прыстаўляе вясло да дрэва, дастае з кішэнці сшытак і, прысеўшы на адно калена, на другім запісвае штраф новага верша.

І якраз у час, калі ён канчае запісваць, чуе зводдалек залівісты дзявочы смех і плёскае на рацэ.

Антон устае, прыслухоўваецца. Потым памалу пачынае ісці на галасы. Вось ён спыняецца і, прыўзняўшыся на дыбачкі, водзіць галавой, вышукваючы між дрэў прасветліну, каб убачыць, хто там плёскаецца. Але нічога не відаць.

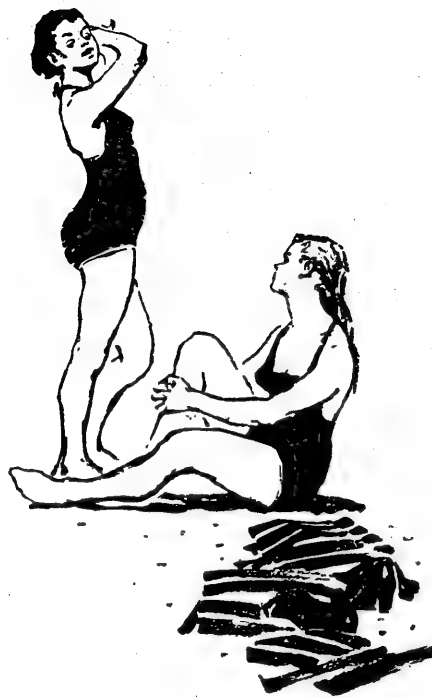
Антон, прыгнуўшыся, лезе праз густы зараснік. Галлё драпае яму твар, за каўнер сыплецца ігліца, засыпала ігліцай і валасы.

Вось між прыбярэжных соснаў паказаўся бераг ракі, і тут Антон раптам убачыў рухавы, гнуткія постаці дзяўчат. Дзяўчаты бегалі навыперадкі па вадзе, абдаючы адна другую пырскамі.

Антон аж сумеўся ад такога нечаканага відовішча, застыў у нерухокасці, не ў сілах адарваць вачэй ад дзяўчат. Затым ён, прыгнуўшыся, ціхенька падпаўзае яшчэ бліжэй.

Антон бачыць ля куста дзявочыя сукенкі, дзве пары басаножак... У гэты час Галя паварочваецца тварам да берага, і Антон слупянее ад неспадзяванкі: ён пазнае Галя... Спачатку Антон усім целам падаўся наперад, а з вуснаў яго ўжо гатова было сарвацца імя дзяўчыны. Але раптам ён апамятаўся, сорам і збянтэжанасць авалодалі ім, і ён гатовы быў праваліцца скрозь зямлю, абы толькі дзяўчаты не заўважылі яго. Ці ж аб такім спатканні ён марыў! Першым спатканні пасля яго прыезду сюды!..

Баючыся нават павярнуцца, Антон задам пачаў адпаўзаць, што далей, то хутчэй... А выбраўшыся на лясную дарогу, вопрамеццю кінуўся бегчы ад ракі...

Апранутыя дзяўчаты стаяць на беразе. Аленка расчэсвае грабянцом валасы. Галя абывае басаножкі. Зашпіліўшы апошні гаплік на плаці, Галя глядзіць на гадзіннік.

— Ой, Аленка, хутчэй збірайся, а то спознімся на спеўку. Пайшлі!

— Давай пабяжым!.. — задорна прапануе Аленка.

— Пабеглі! — згаджаецца Галя і першая кідаецца бегчы.

Аленка некаторы час бяжыць за ёю, потым, задыхаўшыся, адстае. Ідзе адна, задумваецца, шчасліва ўсміхаецца сваім думкам.

Пасялковая вуліца. Дзяўчаты абмінаюць гружаныя будаўнічымі матэрыяламі самазвалы, машыны.

Алена бярэ за локацыя сямброўку.

— Галя...

— Ну?

— Галінка, я не пайду ў клуб.

— Чаму? — здзіўляецца Галя.

— Не магу сёння...

Галя, здагадаўшыся, глядзіць на Аленку.

— Са Сцяпанам сустрэча?

— У-гу... — ківае галавою Аленка і шчасліва ўсміхаецца сямброўцы.

13.

Двор гаража будоўлі. Заязджаюць у двор і выязджаюць на вуліцу машыны.

Маленькі, як павярнуцца, пакойчык дыспетчарскай. Маладая тоненькая дзяўчына ў вышиванай блузцы, з каснічком на галаве сядзіць за сталом. Яна падсоўвае да сябе мікрафон і пачынае гаварыць.

Цераз устаноўлены на даху канторы гучнагаварыцель чуюцца:

— Шафёры Касуха Сцяпан, Хадасевіч Ілья, Навіцкі Пятро, вас

выклікае да сябе загадчык гаража. Паўтараю: шафёры Касуха Сцяпан...

Сцяпан на двары гаража абмывае са шланга машыну, выцірае яе анучай. Чуе выклік дыспетчара, прыслухоўваецца. Кладзе шланг, закручвае кран падачы вады. Ідзе да канторы.

У невялікім пакоі за сталом сядзіць начальнік гаража Пятрэнка, — вусаты, тажылы мужчына ў акулёрах са сціплай драцяной аправай. Адарваўшыся ад папер, якія ён праглядаў, Пятрэнка, набычыўшыся, з-пад акулёраў глядзіць на Сцяпана.

— Слухаю, таварыш Пятрэнка, — гаворыць Сцяпан.

— Трымай пуцёўку, — падае Пятрэнка паперу Сцяпану. — Паедзеце ўсе трое ў Гомель, на таварную. Груз далікатны, важны, вязіце асцярожна...

— Ехаць сёння? — насцярожыўся Сцяпан.

— Праз дзве гадзіны.

— Ах ты, каб на яго!.. — засмучона выгуквае Сцяпан, чухаючы па-тыліцу. — А замяніць нельга было б, таварыш Пятрэнка?

— А што здарылася? — здымаючы з носа акулёры і прыглядаючыся да Сцяпана, пытае Пятрэнка.

— Ды там адна справа... — бянтэжыцца Сцяпан, яўна не жадаючы растлумачваць яе загадчыку гаража.

— Адна?.. — падміргваючы, жартуе Пятрэнка. — Добра, што хочь не дзве... Вось бяры пуцёўку і — у дарогу.

Сцяпан у адчай махае рукою і бярэ пуцёўку.

Выходзіць з канторы, спыняецца. Нейкую хвіліну стаіць у нерухомай, задуманнай наморшчыўшы лоб. Потым рашуча ідзе да сваёй машыны, сядзе ў кабінку, заводзіць матар.

Хутка імчыцца машына Сцяпана па вуліцах жылога гарадка. Твар Сцяпана нахмураны, заклапочаны.

Пад'ехаўшы да ўжо знаёмага нам інтэрната, дзе жывуць дзяўчаты, машына спыняецца. Сцяпан выходзіць з машыны і амаль падбегам ідзе па лесвіцы на другі паверх. Прабывае па калідоры, спыняецца каля пакоя нумар 9. Асцярожна стуквае ў дзверы, чакае. Не атрымаўшы адказу, стуквае ў другі раз, мацней.

Але, відаць, дзяўчаты няма дома, — ніхто не адказвае.

Сцяпан паварочваецца і хутка ідзе па калідоры, затым спыняецца. Падумаўшы, зноў вяртаецца назад. Відаць, што ён хвалюецца.

Дастае з унутранай кішэнкі бланкэт, аловак, піша запіску. Вырывае напісаны лісток, складае яго і затыкае ў замочную шчыліну дзвярэй.

Падправіўшы на галаве шапку, спускаецца па лесвіцы, ідзе да машыны.

Па лесвіцы, сама сабе паціху напяваючы нейкі факстрот, падымаецца дзяўчына з моднай прычоскай, з ярка нафарбаванымі губамі. Гэта буфетчыца рабочай сталоўкі Сіма Беленькая. Вяртлявай паходкай яна праходзіць па калідоры. Сіма раптам заўважае ў дзвярах пакоя нумар 9 запіску ў замочнай шчыліне.

Зацікавіўшыся, яна спыняецца, насцярожана азіраецца. З яхаднай

усмешкай бярэ запіску і, разгарнуўшы, чытае. Прачытаўшы, зняважліва фыркае, камечыць рукою запіску.

— А што, калі твая Аленка крыху і пахвалоецца?..

14.

Вечар. Стары паромшык Даніла Ермалаевіч гатуе ў кацялку над вогнішчам юшку. Кацялок вісіць над полымем на лёгкіх, перавязаных лязою козлах. Час-ад-часу стары памешвае юшку лыжкай, прабуе яе на смак.

Насупраць старога, ярка асветлены агнём кастра, сядзіць Антон. Перад ім на каленях разгорнут шытак. Антон і тут заняты сваёй справай — складае вершы. Ён нешта мармыча сабе, робіць кароткія запісы.

Стары Даніла чуе яго мармытанні, усміхаецца, але не зласліва, не зняважліва, а як быццам нават з горадасцю за свайго маладога друга.

— Ну што, не выходзіць? — з усмешкай пытаецца ён.

— Ды вось, як прычапіліся да мяне словы, нібы ў палон узялі, не магу адчапіцца...

— Чытай, — з выглядам знаўцы гаворыць Даніла.

— Ага, слухайце, — ахвотна, з гатоўнасцю і давер'ем пачынае чытаць Антон:

Непраходны і глухі
Быў палескі кут.
Плытагоны, пастухі —
Вось і ўвесь наш люд...

Змаўкае і запытальна глядзіць на старога.

— Ды як быццам нішто, — памешвае лыжкай юшку стары Даніла. — А далей?

— А далей яшчэ не склаў... І чаму гэта так, дзядзька, вось Купалу, Коласа чытаеш, усё ў іх так лёгка, плаўна льецца. А ў мяне нейка каструбавата, няроўна... Ну, што б вам, да прыкладу, з Купалы прачытаць?..

Пакуль Антон намагаецца ўспомніць вершы Купалы, стары Даніла сам пачынае чытаць:

Невясёлая старонка
Наша Беларусь,
Людзі: Янка ды Сымонка,
Птушкі: дрозд ды гусь...

Антон здзіўлена глядзіць на паромшыка.

— Ты чаго глядзіш? Дзівішся, што я, стары, ды Купалавы вершы ведаю?.. Вы ўсе маладыя такія, думаеце, што толькі вы ўсё і ведаеце, што і свет з вас пачаўся... Люблю я Купалу!

— І я люблю, Даніла Ермалаевіч! — увесь аж падаўся да старога Антон.

— Любі, — строга наказвае стары, — і старайся пісаць, як ён — прыгожа, праўдзіва. Толькі пішы не пра старое, — ты ж яго толькі з кніжак і ведаеш. А складай вершы аб новым жыцці, аб новым Палес-

сі. Ты вось апішы мне гэтыя агні, — стары Даніла паказаў рукою на будоўлю ДРЭС, — што асвятлілі людзям жыццё, апішы ўсё хараство нашага жыцця, і тады я скажу табе — маладзец Антон!

— Добра вы гаворыце, дзядзька, — слухаючы, як зачараваны, задуменна кажа Антон.

— Зірні, якая вакол харашыня. Усё быццам як і раней было — і лясы, і рака, а ўжо зусім не тое. Ва ўсё людзі душу ўклалі, усё жыве, бурліць, кіпіць... Асягнеш, брат, гэта розумам, думкай, дык тады такія песні складзеш, што табе ўвесь народ дзякуй скажа!

Зводдалек з-за павароту ракі паказаўся ўвесь у агнях пасажырскі паракход. З яго гучыць задумшэўная дзявочая песня...

Дзе ты, мой харошы,
Я цябе шукаю,
Я цябе шукаю
Каля лесу-гаю,
На лугу-пакошы,
Дзе ты, мой харошы?
Я цябе гучаю...

Параўняўшыся з вогнішчам, паракход дае два кароценькія адрывістыя гудкі.

— Во, глядзі, Пецька з «Кашавога» вітаецца, — задаволена ўсміхаецца Даніла Ермалаевіч. Паромшык устае і гучае ў цемру: — Здароў, Пятрок!.. — Стары з гонарам узнімае галаву: — Не забывае старога!

Паракход аддаляецца. Але яшчэ доўга ў цемры гучыць чысты голас дзявочага сэрца, што сумуе ў чаканні:

У гэты ціхі вечар
Я цябе чакаю,
Веру, што спаткаю,
І надзею маю...
А мо' ўжо другая
Выйшла на сустрэчу
У гэты ціхі вечар?..

Антон і стары Даніла доўга слухаюць песню. Потым стары пытае:

— Ну, а як жа ты, Антоша, бачыў яе, сваю зорку?

— Бачыў, але... здалёк. Не адважыўся падысці.

— А ты не будзь такім цюхцям! Смялей, хлопец!..

— Баюся, Даніла Ермалаевіч, — з сумам гаворыць Антон. — Баюся, што не па сэрцу я ёй...

— А ты смялей!.. — раіць стары Даніла. — За шчасце, браток, змагання трэба...

— Вось сёння пайду, — гаворыць Антон, але ўпэўненасці няма на яго твары.

15.

Вечар. Знаёмы нам ганак дзявочага інтэрната. Па сходках на вуліцу збягае Галіна. Яна апранута прыгожа і з густам: у белай лёгкай кофтанцы, у чорнай спадніцы. На нагах — лакаваныя лодачкі на высокіх абцасах.

Не паспявае яна ступіць на брук, як на тым баку вуліцы заўважае Антона Ціхага. Ён, пэўна, ужо даўно дзяжурый каля пад'езда.

— Антон! — радасна крычыць Галя і падбігае да хлопца. — Здра-роў, Антоша!..

Нечакана для Антона, сустрэча адбылася такая неспрэдная і шчы-рая, што ён увесё аж ззяе ад шчасця.

— Як ты тут апынуўся? Ты тут працуеш? Нашы дзяўчаты бачылі цябе на пароме. Чаму ж ты не паказваешся?.. — засыпала Галя пытан-нямі Антона.

— Я прыходзіў... і не раз, ды вас усё не было, — гаворыць Антон.

— А мы або на рабоце, або ў клубе, — тлумачыць Галя і, падха-піўшы яго пад руку, прапануе. — Пойдзем у клуб, Антоша... Ой, у нас там так весела! І каб ты ведаў, як ты нам патрэбны!.. Пайшли!

— Чакай, Галя... — упіраецца Антон. — Чаго я туды пайду?.. Я хацеў... з табой пабыць... пагаварыць.

Галя, зірнуўшы на гадзіннік, пацягнула яго яшчэ з большай рашу-часцю.

— Пойдзем, Антоша, а то я пазнюся. Па дарозе аб усім і пага-ворым.

Пабраўшыся за рукі, яны ідуць па вуліцы. Але Антон маўчыць: не так, не на хаду, уяўляў ён сабе сваю гаворку з Галей. А Галя?.. Яна здагадваецца, што ёй хацеў сказаць Антон, і, не жадаючы так вось адразу разачароўваць хлопца, знарок адкладвае непрыемныя хвіліны той размовы. Няма ў яе пачуцця да Антона, але няхай ён яшчэ пабудзе са сваімі надзеямі.

Антон і Галя ля клуба, дзе перад уваходам — шумны гурт моладзі. Сярод моладзі — апрануты ў прыгожы чорны касцюм Віктар. Ён ку-рыць, жартуе з сябрамі.

Як толькі Галя і Антон падышлі бліжэй да асветленага ўваходу ў клуб, Віктар адразу ж заўважыў іх і пачаў з цікавасцю сачыць за імі. Упершыню ён бачыць Галю не ў спячоўцы і не ў кірзавых ботах, а ў прыгожай сукенцы і лакараваных чаравіках з высокімі абцасамі, стройную, прыгожую, гордую. Ён з дапытлівасцю глядзіць на яе, нібы ўпершыню заўважыўшы ў ёй не муляра, а прыгожую дзяўчыну, ва ўсёй не лёгкасці, стройнасці, ва ўсёй прывабнасці. І ўжо з адкрытай непрыязню акінуў ён крытычным позіркам з галавы да ног няскладную высокую постаць Антона. Што гэта яшчэ за даўгалыга валочыцца за дзяўчынай з іхняй брыгады?.. Віктар не можа захаваць сваёй збянтэ-жанасці. Ён кланяецца Галі, а потым, нібы зачараваны, пакідае кам-панію і следам за ёю ідзе ў клуб.

16.

Рабочая сталоўка жылога гарадка. У два рады стаяць столікі, на-крытыя чыстымі белымі сурвэткамі. За столікамі дзесяткі два навед-вальнікаў, рабочых будоўлі. Вечар. Зала ярка асветлена электрыч-насцю.

За далёкім столікам, у кутку, каля вялізнай кадкі з фікусам, сядзіць Аленка Ячная. Афіцыянтка ў зале адна, абслугоўвае марудна, і Аленка

нервуецца. Яна глядзіць на свой наручны гадзіннік, нервова пастук-вае пальцамі па сталё.

За стойкай буфета Сіма Беленькая. Наваліўшыся локцямі на прыла-вак, яна прывычным позіркам аглядае залу, затым прыхарошваецца, па-глядаючы ў маленькае люстэрка. Побач з ёю на стойцы стаіць радыёла, круціцца пласцінка, і ціхенька гучыць мелодыя танго ці факстрота, пус-тога і лёгкадумнага, відаць, падабранага па густу гаспадыні.

Над столікам, дзе сядзіць Аленка, на сцяне — выразна напісаны пла-кацік: «Продаж і ўжыванне спіртных напіткаў у сталовай строга забара-няецца». Аленка ў чаканні, пакуль яе абслужаць, з усмешкай прачытала гэты плакатік. Затым зноў кінула вокам на свой гадзіннік.

Сіма Беленькая заўважыла Аленку, хітра ўсміхнулася і, выйшаўшы з-за стойкі, пайшла да яе століка. На твары буфетчыцы прыветная за-цікаўленасць, спачуванне.

— Добры вечар, Аленка!.. — вітаецца Сіма. — Я бачу, ты некуды спя-шаешся?

А л е н а: Ды не так, каб вельмі, але сяджу, сяджу...

С і м а: Гэта ў нас сёння на ўвесь зал адна афіцыянтка працуе, не ўпраўляецца... Давай я сама табе падам. Што будзеш заказваць?

А л е н а: Ды што-небудзь, Сіма, па свайму густу...

С і м а: Я табе акунькоў смажаных прынясу.

А л е н а: Ну, прынясі акунькоў.

Сваёй вяртлявай паходкай Сіма ідзе на кухню.

Неўзабаве яна вяртаецца, прыносіць Алене талерку з рыбай, чай, хлеб. Ставіць усё гэта на стол перад Аленай.

С і м а: Еш, све-ежаныкі. Толькі сёння з ракі...

Аленка бярэ відэлец, пачынае есці. Сіма прысаджаецца на крэсла на-супраць Алены.

С і м а: Гэта наша Шурка Платонава, — ты ж ведаеш яе, такая бялявенькая, шустрая, — адпрасілася сёння ў загадчыцы дадому з'ездзіць, у Заракітнае. Сёння ў іх там нейкія гулі...

Алена есць і коратка абыхвава заўважае:

— Ага-а...

С і м а: Са Сцяпанам Касухам паехала. На пару. Аж я ім пазаідрос-ціла...

Алена перастае есці, у вачах у яе ўзнікае неспакой.

— Са Сцяпанам? — пытаецца яна.

С і м а: А ты што, ведаеш яго?.. Ну так, са Сцяпанам.

А л е н а: А ты, часам, не... памылілася?

С і м а: Ды не, што ты. Ён яшчэ сам і заехаў за ёю сюды.

А л е н а: І... даўно яны паехалі?

С і м а: Даўно, яшчэ ўдзень...

А л е н а: А-а, удзень...

Алена з палёгкай уздыхае, неспакой пакідае яе: калі паехалі даўно, то Сцяпан, напэўна, ужо вярнуўся і не спозніцца на сустрэчу.

А л е н а: Нічога, не загуляюцца... Хутка ваша Шурка будзе на месцы.

С і м а (з усмешкай прыжмурыўшы вочы): Ты так думаеш?.. Усё можа быць...

17.

Аленка выходзіць са сталоўкі і ідзе вуліцай гарадка. Гарыць агнямі электрычнасці далёкая будоўля. Вуліца таксама ярка асветлена ліхтарамі.

Аленка ідзе хутка, рашуча, і ўсё ж відаць, што пасля размовы ў сталоўцы, некаторыя сумненні авалодалі ёю. Твар яе невясёлы, задумлены.

Алена выходзіць у канец гарадка, ідзе па дарозе да ракі. Зірнуўшы на гадзіннік, яна прыспешвае хаду.

Бледнае святло месяца асвятляе луг, прырэчныя кусты, раку.

Аленка падыходзіць да старога разгалістага дуба, — умоўленага месца сустрэчы.

Сцяпана няма.

Алена яшчэ раз глядзіць на гадзіннік, праходзіць уздоўж берага ракі. Потым яна вяртаецца і ідзе назад. Сядзе на дол пад дубам, прытуліўшыся да яго спіной і абхапіўшы рукамі калені. У задуменні глядзіць на асветленую месяцам роўнядзь вады.

Зноў устае Аленка, зноў ідзе па беразе. Непадальк відаць хаты Сасновіч. Аленка спыняецца, глядзіць на вёску. Яна бачыць знаёмую ёй нізенькую пахілую хаціну варажбіткі Кажаніхі. Аленка ўздрыгнула, нібы адчула нейкі холад, і адварнулася.

Наставіўшы каўнерык жакета, яна паварочвае і памалу ідзе назад, да заповітнага дуба.

Раптам Алена бачыць, як з цемні, з гушчыні кустоў ад ракі паказалася нейкая дзіўная постаць. Прыгледзеўшыся, Алена пазнала, што гэта была жанчына — старая, сагнутая ў крук. Жанчына несла ў руках вядро з вадой, — ад святла месяца вада ў ім час-ад-часу цмяна пабліскавала. Старая накіравалася ад ракі да той пахілай хаціны, і шлях яе акурят ляжаў паўз тое месца, дзе стаяла Аленка.

Аленка здагадалася, што гэта і была, відаць, сама Кажаніха. Яна ўся сціснулася, хапілася рукамі за грудзі і спачатку намерылася ўцякаць. Але пастаяўшы так, у нерашучасці, раптам раздумала: нешта нахшталт спачування варухнулася ў яе душы: такая старая, сагнутая і — валачэ ад ракі вядро з вадой.

Калі Кажаніха падыйшла бліжэй, Аленка ў нечаканым парыве ступіла крок ёй насустрач:

— Бабуля, дайце я вам памагу...

Кажаніха скаланулася, спынілася, сплюнула цераз левае плячо:

— Цёфу, нячысты дух!.. Хто ты і што тут поначы робіш?..

Алена: А я... ды гэта я тут... да ракі хадзіла.

Кажаніха (пачынае здагадвацца). — Да ракі-і... Не трэба мне твайёй помачы, сама данясу. А ты адстань ад мяне на пяць крокаў і ідзі следам.

Алена: Чаго гэта мне за вамі ісці?

Кажаніха (строга): Не пытайся лішне ды слухай, што кажу.

Алена, нібы зачараваная, прапускае наперад Кажаніху і паслухмяна ідзе за ёю.

Яны падыходзяць да хаціны, якая зблізку выглядае яшчэ больш бедна, таямніча, заходзяць у зарослы лебядою двор.

Кажаніха адчыняе дзверы ў хату. Сенцаў у хаціне няма, і з дзвярэй за парог падае цмянае святло ад маленькай закопчанай газнічкі. Паставіўшы на лаву каля парога вядро, Кажаніха выглядае ў дзверы.

Алена ў нерашучасці спынілася непадальк ад дзвярэй, баючыся ісці далей.

Кажаніха (усё тым жа строгім тонам): Чаго стала, праходзь у хату...

Алена памалу заходзіць, спыняецца каля парога. Адным беглым позіркам яна акідае ўсю хату. У сярэдзіне жыллё Кажаніха закуранае, змрочнае. Ля сцяны на жардзіне пад столлю развешаны розныя сухія травы, карэнні. У самым канцы на жардзіне — чучала вялізнай савы, якая вырачыла свае халодныя, пустыя вочы.

Кажаніха: Праходзь, сядай на гэты столлак... (паказвае на крэсла каля стала).

Алена паслухмяна праходзіць да стала, садзіцца.

Кажаніха: Усю тваю бяду, дзяўчына, ведаю, усё зараз скажу табе.

Кажаніха ідзе ў кут, у запечку дастае вялікі гліняны кубак, затым другім кубкам налівае ў яго вады з вядра. Падыходзіць да жардзіны, цярушыць у кубак з вадой нейкую сухую траву.

Алена з цікавасцю і нават страхам сочыць за ўсімі дзеяннямі і рухамі Кажаніхі.

Нацярушыўшы ў кубак траўкі, Кажаніха нешта шэпча над ім. Потым раптам брыкае нагою раз і яшчэ раз.

Алена (у вялікім здзіўленні): Ой, цётка, што гэта вы... брыкаецеся?

Кажаніха: Ды ну іх!.. Нячысцікі пад нагамі блытаюцца. Маладыя, дык забавляюцца, хвастатыя... Ты ў кут галавою адварніся, а я іх пад печ пазаганяю...

Алена адварочваецца, а Кажаніха тым часам махае рукамі, венікам, як быццам заганяе пад печ чарцей.

Кажаніха: Кш-ш... Кш-ш, а ну, пад печ!.. Ну, усё ўжо, усё, можаш не баяцца. Паглядзі ў гэты кубак, галубка...

Алена: Ой, баюся я!..

Кажаніха: А ты не бойся, дурная, паглядзі...

Алена, перамагаючы страх, глядзіць у кубак.

Кажаніха: Ну, даволі... А цяпер чароўная вада нам усю праўду скажа. (Глядзіць у кубак, павольна гаворыць.) Э-э, дзяўчына-галубка, дарэмна ты яго чакаеш. Не прыдзе ён... Во, глядзі, па правую руку ад яго беленькая, танкаявая стаіць, твая злая папярочніца.

Алена (у вялікім здзіўленні): І гэта вы ўсё ў кубку бачыце?

Кажаніха: А ты што ж думала?.. Усё, як на далоні, відаць. Вунь яшчэ бачу, як яна ўсміхаецца яму, ручку паціскае.

Алена рашуча ўстае, вочы яе загарваюцца гневам. Яна намерваецца ісці.

Кажаніха: Ты куды падхапілася?.. Паслухай мяне.

Алена: А што?

Кажаніха: Твайё бядзе лёгка памагчы магу... Дам табе такія прываротныя зёлкі, што адразу да цябе вернецца.

Алена гаворыць, стаіць у роздуме, але раптам гаворыць:

— Ну, дайце!

Кажаніха: А-а, за так гэта не даецца. Ты мне сто рублёў грошай

прынясі, а яшчэ для прывароту мне твая коўдра з ложка патрэбна, вось гэтая блузка... чаравікі... навалка з падушкі, — тое, у што адзяваешся і чым накрываешся... Але не назусім, не бойся, а толькі паваражыць...

Алена моўчкі паварочваецца і рашуча выходзіць з хаты.

18.

Канторка брыгадзіра Салаўя.

Салавей гаворыць па селектару з дырэктарам завода:

— Леанід Ільіч, дакладвае брыгадзір трэцяй Салавей. Брыгада парашыла сёння датэрмінова закончыць мантаж і зварку галоўнага парарапровода. Зваршчык Саўчук просіць дазволу ісці на рэкорд...

Кабінет Леаніда Ільіча. Акрамя дырэктара, у кабінете сядзяць Васіль Іванавіч Ждановіч і два маладых інжынеры, кіраўнікі ўчасткаў. Усе яны прымоўклі, слухаюць, што гаворыць Салавей.

Леанід Ільіч, нахіляючыся да мікрафона селектара, гаворыць:

— Рашэнне брыгады ўхваляю. Загадваю строга захоўваць усе тэхналагічныя патрабаванні, не дапускаць ніякіх адхіленняў ад устаноўленых норм. Памятайце, таварыш Салавей, які важны вузел вам даручаны. Ці ў адпаведнасці з парадкам праводзіцца рэнтгенаграфія зварачных швоў?..

Па селектару чуецца адказ Салаўя:

— З гэтым усё ў парадку, таварыш дырэктар, нашы «дактары» не робяць ніякіх скідак.

Дырэктар: Ці забяспечаны зваршчыкі дастатковай колькасцю патрэбных электродаў?

Салавей: Забяспечаны поўнасю.

Дырэктар: Трымайце мяне ў курсе ходу работ. Жадаю поспехаў!..

Леанід Ільіч выключае селектар, устае, праходзіць па кабінете. Відаць, што ён усхваляваны.

— Ну, сябры, — звяртаецца ён да прысутных у кабінете, — вось мы і набліжаемся да нашай мэты.

Участак у цэху, дзе праходзіць мантаж галоўнага парарапровода. Працуюць электразваршчыкі.

Віктар Саўчук увесь натхнёны, сабраны, кожны яго рух разлічаны, ён варыць, як сапраўдны майстар сваёй справы.

Канчаецца пруток электрода. Віктар прывычным жэстам адкідае на лоб ахоўны шчыток. Твар яго засяроджаны, бровы ссунуты на пераносі. Не марудзячы ні хвіліны, ён хутка бярэ са скрынкі новы пруток, устаўляе яго ў трымальнік зварачнага апарата. Апускае шчыток і зноў пачынае варыць.

Высока над парарапроводам працуюць муляры. На міг адарваўшыся ад работы, Галя глядзіць уніз на Віктара. Адчуваецца, што яна міжвольна луюецца яго работай.

— Ну і Віця, — заўважыўшы позірк Галі, гаворыць Міхась, знаёмы нам муляр, што обучаў Галю, — хоча рэкорд паставіць. Гатоў вышэй галавы падскочыць, абы славы дабіцца!..

— Дык ён жа які майстар! — не адрываючы вачэй ад Віктара, гаворыць Галя.

— Майстар вялікі, а славалюб яшчэ большы, — ківае галавой Міхась.

Салавей падыходзіць да кантралёраў зваркі. Кантралёры рэнтгенаўскімі праменьнямі правяраюць якасць зваркі парарапровода.

Салавей пытаецца ў старэйшага рэнтгенаграфа:

— Ну, як, «дактары», што паказвае выбарка?

— Ды пакуль усё добра, ні адна проба браку не паказала.

— А ў нас і не знойдзеце браку, — усміхаючыся, задаволеная гаворыць Салавей. — Ты глядзі, якія чарадзеі працуюць!

Брыгадзір паказвае ў далёкі канец участка, дзе завіхаюцца зваршчыкі.

— Гэта, відаць, там Віктар арудзе? — пытаецца рэнтгенаграф.

— Ён самы, — з горадасцю адказвае Салавей.

Галя раўняе кельмай раствор, кладзе цагліну, спрытна прыстуквае яе ручкай кельмы. А рука ўжо цягнеца за другой цаглінай.

Галя глядзіць на Аленку, якая працуе побач. Але сёння Аленка ўся нейкая вялая, маўклівая. Рукі яе варушацца марудна, дзяўчына раз-пораз спыняецца, нешта думае, уздыхае. Вось яна і зусім апусціла кельму, села, як бы знемаглася, на кладку. Апусціла галаву, сядзіць у задуменні.

Галя заўважае ўсё гэта, занепакоена пытае:

— Што з табой, Аленка?.. Можа табе дрэнна?

Аленка (утаропіўшыся позіркам некуды ў адну кропку): Дрэнна...

Галя (устрыожана): Ты захварэла?..

Алена моўчкі адмоўна круціць галавой.

Галя: А што такое?..

Аленка: Ён ашукаў мяне... не прыйшоў на спатканне. І вось ужо трэці дзень не паказваецца на вочы.

Галя (з палёгкай уздыхае): Дурная, ці ж так можна?..

Аленка: Нічога ты не ведаеш, Галя...

Затуліўшы хусткай вочы, пачынае плакаць.

Галя (строга): А ну, змоўкні, дзіця малое!.. Разумзалася! Бяры ў рукі кельму!.. Вернецца твой Сцяпан!..

Аленка з пачырванелымі ад слёз вачыма паслухмяна ўстае, бярэ кельму і пачынае працаваць.

Абедзве дзяўчыны зноў заўзятая працуюць.

Галя падбегам ідзе па ўчастку паўз трасу парарапровода. Падбегшы да месца, дзе працуе Віктар, міжвольна залюбавалася спрытнасцю і дакладнасцю яго рухаў, іграю іскрыстых агнёў над яго галавой. Нерухома стаіць і з захапленнем глядзіць на яго працу.

Віктар адкідае з твару ахоўны шчыток, усміхаецца Галі.

— Што, зноў скажаш «артыст»?..

— Не забыўся? — глядзіць на Віктара Галя цёплым дружбацкім позіркам. — І скажу: артыст!..

Але цяпер яна прамаўляе гэтае слова зусім з другім адценнем, выказвае захапленне яго сапраўды артыстычным майстэрствам.

Галя намерваецца ісці, але раптам Віктар кладзе трымальнік, стано-віцца ў яе на дарозе.

— Хвілінку, Галя... — гаворыць Віктар. — Што гэта за даўгалыгі з та-бою ўчора ў клуб тупаў?

Галя нахмурыла бровы:

— А ты што за спрос? Па-мойму, гэта зусім цябе не датычыць.

— Не датычыць, — нахмурыўшыся, апускае ўніз галаву Віктар. — Толькі не паложана ўсякім там... дзяўчат з нашай брыгады пад крэндзель вадзіць.

— Эх, Віктар... — з дакорам гаворыць Галя. — Дзівак ты...

Яна рашуча адводзіць яго рукой з дарогі і падбегам ідзе да свайго рабочага месца.

Віктар выкідае недагарак прутка электрода і хоча ўзяць новы. У скрын-цы ляжаць пруткі электродаў двух розных марак — з шэрай абмазкай і з чорнай. Віктар адкідае чорныя электроды і выбірае патрэбны яму, шэры, устаўляе ў трымальнік і пачынае варыць шво на параправодзе.

Зноў працуе так, што іскры аж засыпаюць усё вакол.

Так у напружанай працы мінае час, і вось ужо набліжаецца канец змены.

Віктару застаецца абварыць ужо толькі тры-чатыры колцы на трубе параправода.

Адкінуўшы на дол недагарак спаленага электрода, Віктар працягнуў руку ў скрынку за новым. Але тут ён са здзіўленнем заўважае, што шэрыя электроды ўжо скончыліся. У скрынцы ляжаць толькі чорныя.

Віктар робіць рукой нецярплівы жэст, ён незадаволены. Бегчы цяпер за электродамі, значыць, страціць колькі часу, а яму цяпер дорага кож-ная хвіліна!

Віктар азіраецца, як бы шукаючы выручкі, падтрымкі. Але паблізу нікога няма, нават ад сяброў ён далёка адарваўся.

Позірк Віктара спыняецца на чорных электродах. Ён глядзіць на іх, некаторы час вагаецца ў нерашучасці.

Потым, насцярожана азірнуўшыся, рашуча ўстаўляе ў трымальнік чорны электрод.

Абварае адно, другое, трэцяе шво... Адкідае на дол недагаракі спа-лених электродаў.

І вось — канец змены. Зварка параправода скончана. Уся брыгада Салаўя збіраецца да электразваршчыкаў, вітае іх з поспехам. Больш чым каго, усе вітаюць Віктара. Ён смяецца, радасны, узбуджаны, паціскае рукі сябрам. На сцяне цэха вісіць на скорую руку напісаны вялізнымі, не зусім роўнымі літарамі ліст паперы: «Сёння электразваршчык Віктар Саў-чук выканаў зменнае заданне на 210 працэнтаў! Слава перадавікам на-шай будоўлі!»

Падыходзіць да зваршчыкаў Салавей. Побач з ім крочыць нізенькі ў капелюшы фотакарэспандэнт, на-крыж абвешаны рознымі фотаапа-ратамі.

— А ну, становіцеся, хлопцы!.. Глядзіце, хто да нас прыйшоў! — паказвае Салавей на фотакарэспандэнта.

Фотакарэспандэнт з уласцівай яго прафесіі спрытнасцю адразу ж пачаў кампанавать групу.

— Вось так... А вы сюды становіцеся... А вы вась так.. А глядзець будзеце сюды...

Віктар — у самым цэнтры групы, побач з ім — Салавей, а вакол цесным колам іх акружылі электразваршчыкі, мантажнікі, муляры. Недзе недалёка ад сярэдзіны групы пасталі Галя, Аленка, Міхась...

Фотакарэспандэнт адышоўся ад групы, пачаў наводзіць апарат.

— А нам што, зрабіць разумныя твары? — жартуе ўпэўнены ў сабе, задаволены Віктар, і ўся брыгада адзваецца на яго жарт вясёлым рогатам.

І ў гэты міг фотакарэспандэнт робіць здымак. Ён задаволены, паціскае Віктару руку.

— Сваім жартам вы і мне працэнт якасці падвысілі!..

Брыгада пакідае цэх, усе разыходзяцца.

Ідуць за ўсімі Галя з Аленкай, Міхась, ідзе малады танкатвары зваршчык Мікола, які некалі першы адгукнуўся на прапанову Галі пайсці на вырубку мантажнікам.

Раптам Галя, нека няёмка аступіўшыся, спатыкаецца. Яе тут жа далікатна падхоплівае пад руку Мікола.

— Ой, дзякую, ледзь не ўпала, — усміхаецца Галя.

— Паслізнуліся на нечым, — гаворыць Мікола і незнарок кідае позірк на залітую цэментам падлогу.

Каля месца, дзе працаваў Віктар, ляжыць цэлы россып недагаркаў спаленых электродных пруткоў. І тут нечакана сярод шэрых недагаркаў малады зваршчык заўважае... чорны недагарак — адзін, другі... Мікола, здзіўлены, занепакоены, спыняецца ў недаўменні. Няўжо Віктар варуў паравод чорнымі электродамі?..

Зваршчык нагнуўся, падняў адзін чорны недагарак, разглядае яго. Хлопец яўна ўстрыжаны. Дзяўчаты, не разумеючы, у чым справа, сгз здзіўленнем глядзяць на Міколу.

Раптам малады зваршчык вопрамеццю кідаецца наўздагон групе, у якой ідзе Віктар.

— Гэй, Віктар! — гукае ён. — Пачакай, Віця!..

— Што гэта з ім? — у недаўменні паціскае плячыма Галя.

— А хто яго ведае, — гаворыць Міхась. — Можна забыўся герою руку паціснуць...

Адышоўшы ўбок, размаўляюць Мікола і Віктар.

— Віця, што гэта?... — раскрыўшы далонь, Мікола паказвае Віктару недагарак чорнага электрода.

— А што такое? — падціснуўшы вусны і нахмурыўшыся, пытае Віктар.

— Ты што, чорнымі варуў?..

— Вось яшчэ сказаў!.. — крыва ўсміхнуўшыся, паківаў галавою Віктар.

— А чаму ж я знайшоў яго там, сярод шэрых? — усё яшчэ сумняваючыся, настойвае Мікола.

— Ды ты што, звар'цеў?.. У мяне іх і не было, чорных. А гэты... можа які валяўся на падлозе...

Віктар па-сяброўску абняў за плечы маладога зваршчыка і павёў яго да выхода.

— Як ты мог на такое падумаць, дзівак!.. — і, памаўчаўшы, дадаў: — Між іншым, Коля, сёння ўвечары я даю ў сталойцы невялічкі банкет... ну, разумееш, з выпівонам, танцулькамі... па ўсіх правілах вышэйшага этыкету. У гонар нашай сённяшняй перамогі. Дык я цябе і за сябра лічыць не буду, калі не прыдзеш... Ясна?

— Ясна, Віктар, дзякую, — усміхаючыся, з удзячнасцю за аказаны гонар, гаворыць малады зваршчык.

19.

Навес з дошак на будаўнічай пляцоўцы. Гэта — адзін з часовых складаў будоўлі.

У рад каля навесу стаяць тры грузавікі, поўныя грузаў. Рабочыя эгружаюць з іх і ставяць пад навес скрынкі, абабітыя дошкамі часткі станкоў.

Стомлены, няголены, Сцяпан стаіць са сваімі сябрамі-шафёрамі; са смакам зацягваецца дымам папярсы, размаўляе. Відаць, што хоць і сталіліся хлопцы, але яны задаволены — грузы дастаўлены ў тэрмін, ніякіх непрыемных здарэнняў у дарозе не было.

Па сцёжцы да склада ідзе Віктар. Яшчэ зводдалек пазнаўшы сярод шафёраў Сцяпана, Віктар усміхнуўся, прывітальна падняў руку.

— Са шчаслівым зваротам, Сцёпа! — падышоўшы да Сцяпана, павітаўся з ім за руку Віктар.

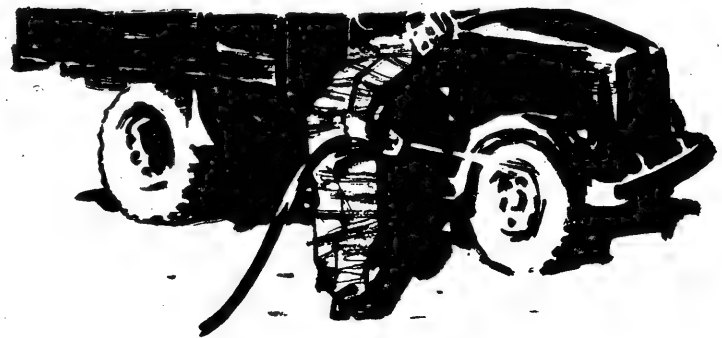
— Пяцьдзсят гадзін у дарозе маталіся, — паціснуў Віктару руку Сцяпан. — Аж барада вырасла...

Віктар: Вось жа пашанцавала мне, акурат на цябе нарваўся...

Сцяпан: А што такое?

Віктар: Ды ёсць невялікая справа... Адыземся ўбок.

Віктар і Сцяпан адыходзяць за грузавікі. Што гаворыць Віктар — не чуваць. Мы толькі бачым, як пасля кароткай размовы Віктар дае Сцяпану

некалькі сторулёвак, той хавае іх у кішэню і ў знак згоды на нейкую просьбу Віктара ківае галавой. Яны паціскаюць адзін аднаму рукі на развітанне.

Рэзка затармазіўшы, спыняецца каля рабочай сталоўкі аўтамашына Сцяпана Касухі. Сцяпан выглядае з аkenца кабіны, насцярожана азіраецца.

У сталоўцы з-за стойкі буфета глядзіць праз акно на вуліцу буфетчыца Сіма Беленькая. Ubачыўшы грузавік, Сіма кідае прывычны позірк у маленькае люстэрка, прыхарошваецца. Відаць, ведаючы, хто і чаго прыехаў, яна нагінаецца, бярэ з-пад стойкі парожні мяшок і, спяшаючыся, ідзе да парадных дзвярэй.

У сталоўцы пуста, наведвальнікаў няма. Стаяць у два рады столікі, накрытыя чыстымі белымі сурвэткамі. Знаёмая ўжо нам радыёла на стойцы ціхенька наігрывае павольны факстрот.

Сцяпан выцягвае з машыны скрынку, поўную бутэлек гарэлкі.

— Ого, поўная скрынка! — заўважае Сіма.

— Дык жа і прычына немалая, — гаворыць Сцяпан. — Віктар новы рэкорд устанавіў.

— Давай хоць мяшком прыкрыю, — прадбачліва заўважае Сіма і старанна накрывае скрынку.

— А што там! Сваё — не крадзенае...

— Сваё то сваё, ды за такую справу па галоўцы не паглядзяць, — адказвае Сіма.

Сцяпан бярэ скрынку на плячо і паспешліва ідзе ў сталоўку.

20.

Вечар. У сталоўцы сядзіць за двума састаўленымі разам сталамі шумная кампанія: Віктар Саўчук у сваім шыкоўным чорным берэце, трое нейкіх незнаёмых хлапцоў, відаць, кампаньёнаў Віктара, але не з брыгады Салаўя, малады зваршчык Мікола, Сцяпан Касуха, дзве незнаёмыя нам дзяўчыны. Адзін з кампаньёнаў Віктара — з доўгімі аж на патыліцу, моднымі валасамі, з тонкім хударлявым тварам. Другі — нізенькі, тоўсты, паслужліва глядзіць у рот Віктару і, што той ні гаворыць, усё падтаквае.

Адчуваецца, што ўся кампанія, за выключэннем Міколы і Сцяпана, ужо добра падпіла. Супраць кожнага з гулякаў — гранёная шклянка, а пасярэдзіне — чайнік. Для большай маскіроўкі на сталах стаяць бутэлькі з напіткам.

Сіма сядзіць побач з Віктарам, расчудлена глядзіць на яго, час-ад-часу пагляджае яго па валасах. Зрэдку адлучаецца і ідзе за стойку, адпускае, што трэба, афіцыянткам або ставіць новую пласцінку.

Вечар позні, і ў зале наведвальнікаў мала, заняты ўсяго два-тры столікі. Цікава, што кампанія акурат размясцілася ў тым кутку, дзе на сцяне вісіць папераджальны плакат аб забароне продажу і ўжывання ў сталоўцы гарэлкі.

П'яны Віктар, прыжмурыўшыся, наваліўся на стол рукамі, гаворыць: — Некаторыя называюць мяне... артыст! — выгуквае ён і стукае кула-

ком па сталах: — Ну, і артыст!.. Працую лепш за ўсіх на будоўлі?.. Раз! — загінае ён палец на руцэ.

Яго кампаньёны, кругленькі і доўгавалосы, заўзята паўтараюць:

— Раз!..

— Рэкорд устанавіў?.. Устанавіў! — загінае Віктар другі палец.

— Два-а!.. — крычаць п'янымі галасамі кампаньёны.

— Дзве з палавінай касых зарабляю?.. Зарабляю! — загінае Віктар трэці палец.

— Тры!.. — чуюцца выгукі.

Сіма ў здзіўленні ўспясквае рукамі:

— Дзве з палавінай тысячы!..

— А што?.. Не верыш?..

— Залатыя рукі ў цябе, Віця! — гладзіць яго па валасах Сіма.

— Залатыя рукі! — выгуквае кругленькі.

— Арол! — яшчэ больш голасна крычыць доўгавалосы.

— Давайце вып'ем за нашага арла! — падымае ўгору чарку Сіма.

— Вы-вып'ем! — крычаць п'яныя кампаньёны Віктара.

Усе стукаюцца шклянкамі, уразброд выгукваюць розныя тосты. Затым п'юць.

Не п'юць толькі Сцяпан і Мікола. Першы, наогул, сядзіць тут, як на іголках, нервуецца, відаць, маючы ў галаве нейкі свой клопат. Час-ад-часу ён кідае позірк на свой наручны гадзіннік.

У Міколы ж, відаць, іншая прычына таго, што ён не прымае ўдзелу ў агульнай веселасці. Ён асуджальна глядзіць на Віктара, на ўсё яго п'янае акружэнне. Не падабаецца яму Віктарава выхваляння.

Сіма заўважае, што Сцяпан чокаўся з усімі, але не піў, адставіў сваю шклянку. Яна падыходзіць да яго, абнімае за плечы.

— Ну, чаго зажурыўся?.. Па той, чарнявай?..

— А табе што? — хмура абзываецца Сцяпан.

Сіма нахіляецца да яго.

— А ты не настырайся, а лепш паслухай... Твая чарняя з нейкім даўгалыгім ходзіць. Сама бачыла...

Сцяпан увесь адкідаецца ад яе, з гневам кідае:

— Слухай... ты!.. Лепш памаўчы!..

Сіма, смеючыся, адыходзіць ад яго. Сцяпан, усхваляваны, пачырванелы, нервова кусае канец папярсы.

— Гэй, музыку!.. — крычыць, разышоўшыся, Віктар.

Сіма паслужліва бяжыць да радыёлы, запуская яе на ўсю моц. Затым падбягае да Віктара, і яны ў танцы выходзяць з ім на сярэдзінку залы. Падхапіўшы адну з дзяўчат, што сядзела за сталом, пачынае тацтваваць доўгавалосы. Выходзіць у танец і яшчэ адна пара.

Непадалёк за столікам сядзяць двое маладых рабочых, вячэраючы. Адзін, паказваючы вачыма на Віктара, гаворыць:

— А ведаеш, хто гэта? Электразваршчык Віктар Саўчук, — і дадае з іроніяй, з'едліва: — З камуністычнай брыгады...

— Та-ак... — кідае з асуджэннем галавою другі.

Сцяпан, утаропіўшыся позіркам у цёмнае акно, сядзіць у задуменні. У самы разгар танца ён рашуча ўстае і ідзе да дзвярэй.

Заўважыўшы гэта, Віктар, не перапыняючы танца, кліча:

— Сцёпа, ты куды?..

Сцяпан не адказвае, выходзіць за дзверы.

— Ат, кінь ты, няхай ідзе сабе да ліха!.. — гаворыць Віктару Сіма.

І абое яшчэ больш заўзятая пачалі выкручвацца ў танцы.

Грыміць на ўсю сталоўку шумны факстрот.

21.

Пакой Галі і Алены ў інтэрнаце.

Ложак Алены ўвесь растрыбушаны, на ім няма коўдры, знікла з падшкі навалачка.

Галя варочае на Аленіным ложку падушку, збянтэжана зазірае ў тумбачку...

Аленка сядзіць воддаль за сталом, на табурэтцы, апусціўшы галаву і закрыўшы рукамі твар.

Галя разгублена зазірае пад ложак, аглядае ўсё вакол.

— Не разумею, — паціскае яна плячыма і разважае: — Калі гэта злодзей украў, то чаму ён тваё забраў, а мае і пляцам не крануў?

І сапраўды ложак Галі ў поўным парадку.

У дзверы стукаюць. Галя ў замяшанні. Аленка ж падымае з надзеяй галаву:

— А можа... ён?..

Галя закрывае збольшага ложка і гукае:

— Заходзьце...

У пакой заходзіць цэлая група дзяўчат, таварышак па інтэрнату. Усе занепакоеныя, здзіўленыя. Да дзвярэй пакая падбягае і яшчэ некалькі дзяўчат, якім трэба заступіць на змену. Непрыемная навіна ўжо абляцела інтэрнат. Па калідоры ідзе грозны камендант з цяжкім звязкам ключоў.

— Таварыш камендант, — звяртаецца да яго адна з дзяўчат. — Трэба заявіць у міліцыю.

— А ты думала, я так гэта пакіну? — рашуча заходзіць у пакой камендант.

— Непрыемнасць у нас, — вінаватым голасам паведамляе камендант Галя.

— Не ў вас, а ў мяне непрыемнасць. У першы раз за ўсю маю службу такое здарылася. — Камендант азіраецца, падрыхтаваўшыся запісваць. — Ну, што тут у вас прапала?..

Галя пералічвае:

— Коўдра прапала... навалачка... — Раптам яна ўспамінае. — А твая крэпдэшыная кофточка?..

Галя кідаецца да шафы, глядзіць, шукае:

— Не шукай, няма кофточкі, — незадаволена мармыча Аленка.

— І колькі разоў я вам, дзяўчаты, казаў, — з папрокам гаворыць камендант. — Не будзьце такімі даверлівымі! Вось той шафёр белазубы... Касуха, здаецца, чаго ён сюды панадзіўся?..

Аленка ўся падхапілася, як спружына.

— А што вам да таго?!

— Ды я проста так... — аж разгубіўся камендант. — Разведваю абстаноўку...

— Дзіўна, — паціху вымаўляе адна з работніц, аглядаючы ложак Аленкі. — А коўдра ў цябе казённая была ці свая?

— Казённая, — цэдзіць праз зубы неахвотна Аленка.

— Шэсцьдзесят тры рублі пяцьдзесят капеек, — глянуўшы ў шыйтат, дае даведку камендант. — Навалачка, покрыўка на падушку, усяго на суму...

— Ды ну вас з вашымі сумами!.. — не стрымлівае Галя. — Разбярэмся і заплоцім.

— Э-э, — пярэчыць камендант, — без акта я не магу. Вось пайду складу акцік, падпішамся ўсе...

— Ідзіце сабе складайце. Дайце нам перадыхнуць...

Камендант забірае свой звязак ключоў і выходзіць з пакая.

Аленка маўчыць, апусціўшы галаву.

— Не бядуй, Аленка, — супакойвае адна дзяўчына.

— І праўда, чаго ты ўжо так перажываеш? — дадае другая.

— Дзяўчаты! А ў мяне прапанава! — выгуквае трэцяя. — Давайце з гэтай палучкі ўсёй нашай брыгадай складземся і адкупім Аленцы ўсё гэтыя рэчы.

Раптам расчуленая Аленка не вытрымлівае і пачынае плакаць.

— Ой, дзевачкі... мілыя мае!.. Ой, што я нарабіла!..

— Чаго ты плачаш, дурная!.. Няхай той злодзей падавіцца тваім дабром! — гнеўна гаворыць дзяўчына, якая першая падала думку аб супольнай дапамозе. — А мы на тое і брыгада камуністычная, каб усе за аднаго і адзін за ўсіх. Нікога ў бядзе не пакінем!..

— Ой, што я нарабіла, дзевачкі! — яшчэ мацней пачынае ўскліпваць Аленка. — Ашукала мяне Кожаніха...

— Кожаніха?! — вырываецца агульны вокліч здзіўлення.

— Дык гэта ты сама?.. — пытаецца адна з работніц.

— Варожцы занесла? — здзіўляецца другая.

— Сама, дзевачкі... Яна казалася, што не назусім, а толькі паваражыць... А як занесла, дык і не аддае назад...

— Аленка, што ты нарабіла! — хапаецца за галаву Галя. — І гэта ты... ты... І табе не сорамна! — дакарае Галя.

— З-за Сцяпана, Галінка... — вінавата глядзіць на сяброўку Аленка.

— Хлопец не прыйшоў на спатканне, — з гневам гаворыць Галя, — а ты, плакса... Ды кінь ты раўсці!.. А ты, распусціўшы слізмары, ужо бяжыш да варожкі, да нейкай бабы-Ягі?!

— Дык жа яго ўжо трэці дзень, як няма... — не ўнікаючы ў сэнс папрокаў, тлумачыць сваё Аленка.

— Ты паклала пляму на ўсю нашу брыгаду! — сурова гаворыць сяброўцы ў твар Галя. — Правільна я кажу, дзяўчаты?

— І праўда! — гаворыць адна з работніц. — Як табе не сорам!..

— Судзіць цябе будзем сваім судом, — рашуча заяўляе Галя. — Сядайце, дзяўчаты...

Дзяўчаты рассяджаюцца хто дзе.

Па калідоры дзявочага інтэрната спяшаецца, ледзь не бяжыць, Сцяпан. Вось ён падбягае да пакоя нумар 9, рашуча раскрывае дзверы.

Сцяпан здзіўлены. Чаго гэта раптам у пакоі столькі дзяўчат?.. Чаго Аленка сядзіць за сталом сумная, з апушчанай галавой?..

Але, убачыўшы Сцяпана, Аленка ўся ажывае, яна забылася і на дзявочы «суд» і на ўсе ўмоўнасці, бяжыць да Сцяпана, кідаецца яму на шыю.

— Сцёпачка!.. Дзе ты столькі быў?..

— Я ж пісаў табе запіску, — адказвае Сцяпан.

— Якую запіску? — здзіўлена пытаецца Аленка.

— Грамадзянін Касуха! — строга звяртаецца да Сцяпана Галя, стараючыся стрымаць сваю ўсмешку.

Сцяпан, не разумеючы, у чым справа, глядзіць на Галю.

— Грамадзянін Касуха! — паўтарае Галя. — А вы што скажаце ў сваё апраўданне?..

Вечаровы прыцемак. Ад ракі, дзе ў самым канцы Сасновіч жыве Кажаніха, ідуць Аленка і Сцяпан. Абое задаволеныя, упэўненыя, нібы толькі што атрымалі вялікую перамогу.

Сцяпан ідзе першым і моцна трымае пад пахай коўдру і ўсе рэчы, што дзяўчына па сваёй наўнай даверлівасці аддала варажбітцы.

Цьмяным святлом газнічкі мільгае акно аднавокай хаціны старой Кажаніхі!..

Аленка трымае пад руку Сцяпана, і яны ідуць спакойныя, упэўненыя ў сваёй сіле, дружныя, нага ў нагу. Іх часовая спрэчка закончылася шчаслівым замірэннем.

22.

Пульт кіравання кацельнай. Цэлая сцяна розных складаных прыбораў.

На ярка асветленай пляцоўцы каля пульту вялікая група людзей. Тут дзяжурны інжынер, зменны тэхнік, брыгадзіры будаўнічых участ-

каў, інжынеры. За столікам перад расцеленай на сталы картай у цэнтры сядзіць Леанід Ільіч. Побач з ім — галоўны інжынер будаўніцтва Рыбакоў дае тлумачэнні. Непадалёк Васіль Іванавіч аб нечым размаўляе з Салаўём. Воддаль у групе зваршчыкаў мы заўважаем і Віктара.

Твары ва ўсіх заклапочаныя, але і ўрачыстыя — рыхтуецца праверка параправода, які ад катла павінен падаваць пару на турбіну першага генератара. Ад вынікаў сённяшняй праверкі залежыць увесь поспех ці няўдача вялізнага калектыву людзей, залежыць і пуск электрастанцыі.

Рыбакоў: Да выпрабавання параправода ўсё гатова, Леанід Ільіч.

— Та-ак, — гаворыць, нахмурыўшыся, начальнік і, пакручваючы ў пальцах аловак, глядзіць на схему параправода. Відаць, што ён хвалюецца, жадае яшчэ і яшчэ раз праверыць усё, каб не здарылася ніякіх нежаданных нечаканасцей.

Рыбакоў: Катлы распалены, пара даведзена да рэжымных тэмператур.

Леанід Ільіч ускідае галаву на Рыбакова, і мы бачым на яго твары нейкую бездапаможную, добрую ўсмешку.

— Вы, Анатоль Паўлавіч, адчуваеце ўрачыстасць гэтай хвіліны?..

Я таму і не кажу свайго апошняга слова, што хачу прадоўжыць гэты час... каб усё адчулі тое, што і я.

Памаўчаўшы нейкую хвіліну, Леанід Ільіч рашуча ўстаў. Цяпер ён ужо не ўсміхаецца, твар яго выглядае строга, засяроджана.

— Ці ўсе людзі выведзены з участкаў паўз трасу параправода? — пытаецца Леанід Ільіч у Рыбакова.

— Усё правэрана, людзей няма, — адказвае Рыбакоў.

— Пачынайце! — коротка кідае Леанід Ільіч.

Мы бачым, як адзін з тэхнікаў па знаку галоўнага інжынера адкрывае вентыль парапрагравальніка, пускае пару ў параправод.

Уздрыгвае і кранаецца з месца стрэлка на кантрольным манометры на пульце кіравання кацельнай. Дапаўзае да лічбы 5, затым 10 атмасфер...

Затаіўшы дыханне, глядзяць на пульт інжынеры, тэхнікі, рабочыя. Не адрываючы позірку, сочыць за рухам стрэлкі манометра Віктар Саўчук.

Леанід Ільіч бярэ пад руку парторга Ждановіча, адыходзіць з ім убок, у канец пляцоўкі, да шырокіх на ўсю сцяну вокан, праз якія відаць уся гаспадарка падстанцыі.

— Хвалюешся, Леанід Ільіч? — з добрай усмешкай пытае Ждановіч.

— Не буду хаваць... — адказвае Сініцкі і, шчыра ўсміхнуўшыся, глядзіць на Васіля Іванавіча: — Ды ад цябе ж, знаўцы душ чалавечых, каб і хацеў схаваць — не схаваеш!..

Абодва засмяяліся, шчыра, задушэўна, па-сяброўску разумеючы адзін аднаго.

— Калі ўсё будзе добра, — гаворыць Леанід Ільіч, — дні праз два-тры буду званіць у Гомель...

— Гэта чаго ж, Леанід Ільіч?

— Запускаць генератар будзем, дык на «прыкурку» пазычым у іх тысяч пяць кілават.

— Пазычым пяць, — смяецца парторг, — а праз дзень-два аддадзім пяцьдзесят!..

Паўзе і паўзе ўгору стрэлка манометра. Вось яна паказвае ўжо 60... 80 атмасфер...

У напружанасці стаяць вакол рабочыя, інжынеры. Ці плённай была іх шматмесячная, нялёгкая работа?.. Што паказа праверка?..

Стрэлка манометра, павольна ўздрыгваючы, падпаўзае да лічбы 100...

І раптам, спачатку ціха, а затым усё больш выразна, усе чуюць нейкі пранізлівы ні то шум, ні то свіст. Гэты неспрыемны гук аж драпае душу, залазіць у самае нутро. Усе ў напружанні і трывозе паварочваюцца на гэты гук: ён ідзе з турбагенератарнага цэха.

Мы бачым усхваляваны твар галоўнага інжынера Рыбакова, трывожныя твары Леаніда Ільіча, Ждановіча. Пабляднелы, з нервова раздэмутымі ноздрамі, напружана глядзіць у бок турбіннага цэха Віктар.

Стрэлка манометра дрыжыць і застывае на адным месцы. Пранізлівы посвіст усё нарастае.

У гэты час, не вытрымаўшы напружання, зрываецца з месца і вопрамеццю бяжыць у генератарны цэх Віктар Саўчук. Мы бачым яго бледныя рашучыя твар, яго вочы. Ён неспакойны таму, што адчувае сваю віну і хоча першым убачыць, дзе прарвала паранавод: там, дзе варыў ён, ці яго сябры?..

— Стой!.. Куды?!.. — крычыць Рыбакоў услед Віктару.

— Віктар, стой!.. — у роспачы кідаецца за Саўчуком брыгадзір Салавей, малады зваршчык Мікола.

Але Віктар не чуе гэтых воклічаў, а можа і чуе, ды не хоча іх слухаць. Ён бяжыць паўз усю трасу паранавода, урываецца ў генератарны цэх.

Ён бачыць, як з паранавода тонкім і роўным, як страла, струменем з прарэзлівым свістам вырываецца пара. Вочы Віктара круглеюць ад жаху: гэтае месца варыў ён...

Свіст пары ўсё нарастае і раптам... нібы грукат грому патрасае увесь цэх, на шматкі разлятаецца ў месцы пашкоджання паранавод, чуецца жаклівы выбух. Клубы густой пары ў імгненне вока запаўняюць цэх і вакол становіцца цёмна, як уночы. Сілай выбуху Віктара адкідае і ўдарае аб цагляную сцяну. Віктар падае ў непрытомнасці...

— Перакрыць вентылі! — крычыць галоўны інжынер.

— Ві-ікта-ар! — крычыць Салавей і кідаецца да генератарнага цэха. За ім — Мікола, Ждановіч, Галя, Міхась, усе, хто на гэты час былі ў кацельным.

Бледны, з моцна сцінутымі вуснамі, застаецца стаяць на месцы Леанід Ільіч...

Закрываючы рукамі твар, нырнулі ў засланы парай цэх Салавей, Мікола. Вось яны знаходзяць каля сцяны Віктара, падносяць яго да раскрытага акна. Кладуць на падлогу.

Мікола нахіляецца над ім. Апрытомнелы Віктар раскрыў вочы, няўцямна глядзіць вакол.

Жорстка, ледзь стрымліваючы гнеў, гаворыць яму Мікола:

— Значыць, ты тады ашукаў мяне?..

Устрыжожана нахіляецца над Віктарам Галя.

— Галя... Галя... — у знямоце адкідае галаву Віктар. — Няхай бы мяне лепш забіла, Галя!..

23.

Канец рабочага дня. Кантора брыгадзіра Салаўя. Уздоўж пакоя стол, збіты з дошак. Абапал стала — дзве доўгія лавы. Цесна стуліўшыся, сядзіць на лавах і стаіць вакол стала ўся моладзь брыгады Салаўя. У канцы стала сядзіць парторг будаўніцтва Ждановіч, але яго адразу цяжка і заўважыць за моладдзю.

Вылучаецца ад усіх Віктар Саўчук. Ён цяпер ужо не трымаецца сваёй гордай паставы, наадварот, уся напышлівасць зляцела з яго. Левая рука яго, абпаленая парай, забінтавана. Віктар сядзіць як бы ізалявана ад прысутных, якія не толькі не выказваюць яму свайго спачування, а кіпяць ад абурэння і крыўды.

Сход у разгаворы, і ён якраз на тым павароце, калі большасць людзей ужо сказала аб учынку Віктара сваё важнае і суровае слова.

— Хто яшчэ хоча выказацца? — звяртаецца да прысутных муляр Міхась Бачура, які вядзе сход.

Некаторае замяшанне. Усе маўчаць. Відаць, апошні прамойца перабраў меру строгасці.

— Дайце мне... — падумаецца малады зваршчык Мікола. — Мне сёння цяжка гаварыць. Мы з Віктарам разам працуем, сябры... Але я так скажу: не здрыганецца ў мяне рука, калі я буду галасаваць за выключэнне Віктара Саўчука з нашай брыгады!.. Я падтрымліваю прапанову Мішы Патупчыка. Хоціць!.. Занадта цацкаемся мы з ім. Пайшоў на грубае парушэнне тэхналогіі, абы толькі паставіць рэкорд!.. А ўспомніце, як зняважліва ён сустрэў нашых дзяўчат, Алену Ячную, Галю Навасад?.. Як ён даводзіў іх да слёз... Правільна я кажу, дзяўчаты?

Аленка спачатку вагаецца, а затым ціха пацвярджае...

— Правільна...

А Галя маўчыць. Яна нават не скранулася з месца.

— Я скончыў, — заключае Мікола. — Пытанне для мяне абсалютна яснае.

— Хто яшчэ? — пытаецца старшыня сходу. — Няма жадаючых?.. Тады слова мае Васіль Іванавіч Ждановіч! — крыху ўрачыста і прыўзнята абвешчае Бачура.

Ждановіч у здзіўленні прыўзняў бровы, усміхнуўся:

— А я, здаецца, не прасіў слова.

Міхась збянтэжаны, тады як усе іншыя ўдзельнікі сходу весела перагледваюцца, смяюцца.

Некаторае ажыўленне паслабляе напружанасць абстаноўкі.

Без аб'яўлення старшыні пачынае гаварыць Галя, спачатку няўпэўнена, як бы сама сабе, а потым усё больш пераканана, гарача:

— Міколу ўсё ясна, а я думаю, да яснасці не прыходзяць з такой хуткасцю... Ну добра, выключым мы Саўчука. І што ж, пасля гэтага стане наша брыгада чысцюткай, як люстэрка?..

Хлопцы і дзяўчаты не чакалі такога павароту, асабліва ад Галі, якая вынесла нямала насмешак ганарыстага зваршчыка.

Віктар упершыню за ўвесь вечар падняў галаву, даверліва, з невыказнай удзячнасцю зірнуў на Галю.

Але сярэд прысутных пачаўся разнабой, пасыпаліся рэплікі здзіўлення, нязгоды:

— А па-твойму, трэба паглядзіць яго па галоўцы?..

— Скажаць «дзякуй» за брак, за аварыю, за п'янку, за тое, што мы цяпер тры дні павінны расхлёбваць кашу, якую ён заварыў?..

— Пачакайце, дайце ж ёй сказаць, — супакойваў залішне гарачых Міхась.

— А што тут яшчэ гаварыць? — гарача выгуквае Мікола. — Калі твая сяброўка, Галя, зрабіла памылку і пабегла варажыць да Кажанікі, ты яе асудзіла з усёй строгасцю. А ўчынак Саўчука — не бязвінная недарэчнасць з Аленкай...

— І аднак жа мне яшчэ не ўсё ясна, — цвёрда гаворыць Галя. — Думаю, што не ўсё ясна і самому Віктару... — Галя пераводзіць позірк на Саўчука і незаўважна пачынае гаварыць з ім, як бы сам-на-сам: — Ты, Віця, трымаўся ў жыцці адной лініі: гані рэкорды, дабівайся славы, нікому не саступай свайго месца. Толькі аб сабе думаў... Але так жыць у нашым новым грамадстве нельга.

Ждановіч у захапленні слухае гарачую прамову дзяўчыны. Ён усміхаецца, сцвярджаючы ківае галавой.

— Ты, як і ўсе мы, — працягвае Галя, — ты член той сям'і, якая павінна заслужыць высокае званне камуністычнай. Не так лёгка даецца гэтае права. А ты з вышыні сваёй славы, пасмейваючыся, памахваў нам рукой, маўляў, прывітанне вам з камунізма!.. Я ўжо ўвайшоў у яго дзверы!.. А вось здарылася, Віця, што з тых светлых парадных дзвярэй ты паляцеў на задворкі. Бо камунізм — не прывілея для герояў-адзіночак, а права ўсяго народа на сваё шчасце...

Ждановіч, падхапіўшыся з месца, запляскаў у далоні. Яго дружна падтрымалі амаль усе прысутныя.

Галя, разгубіўшыся, здзіўлена агледзелася вакол і села.

— Добра сказала Галя, — гарача прамовіў Васіль Іванавіч, — ад усяе душы. І з роздумам. Сказала тое, што думала — прыемна гэта каму ці непрыемна... А цяпер, таварышы, ёсць у мяне для вас адзін падарунак. — Ждановіч толькі цяпер пачаў развязваць пачак газет, які ён прынёс з сабой. Узняў адну з газет, разгарнуў і прачытаў: «Камсамольская брыгада таварыша Салаўя дзятэрмінова закончыла мантаж параправода першай чаргі Сасновіцкай ДРЭС»... А вось і ваш здымак, — усе тут, як

адзін... Застаецца мне вас толькі павіншаваць. Бярыце, бярыце, не саромцеся!.. — Ждановіч раздае прысутным газеты.

Яны хутка разыходзяцца па руках. На самым відным месцы ў газеце — інфармацыя і вялізная фатаграфія брыгады. Як на тое ліха, здымак атрымаўся выразным: у цэнтры з гордай усмешкай пераможцы стаіць Саўчук, побач — брыгадзёр Салавей...

— Падбеў нас Саўчук, — чухаючы патыліцу, гаворыць брыгадзёр. — Я так думаю, Васіль Іванавіч... — звяртаецца ён да Ждановіча.

— Не, дарагія імянінічкі, — цвёрда гаворыць Ждановіч, — рысу падводзіць рана, давайце яшчэ падумаем разам. Вас тут вялікая сіла...

24.

Позні вечар. Галя і Аленка ідуць са сходу брыгады.

Падыходзячы да ганка свайго інтэрната, яны заўважаюць непадалёк за тэлеграфным слупам постаць чалавека. Дзяўчаты прыглядаюцца, але не могуць пазнаць.

— Хто гэта, ці не Антон? — выказвае меркаванне Галя.

— Антоша! — гукае Аленка.

Раптам чалавек выйшаў з-за слупа, стаў на святло, і тут дзяўчаты нечакана для сябе ўбачылі, што гэта быў Віктар.

— Віктар!.. — разгубілася ад нечаканасці Галя. — Што ты тут робіш?..

— Чакаю цябе, — ціха гаворыць Віктар. — Хачу пагаварыць з табою.

Аленка, абмяняўшыся позіркамі з Галей, ідзе ў інтэрнат, падымаецца па сходках.

Галя стаіць у нейкай збянтэжанасці. Яна не ведае, што ёй хоча сказаць Віктар.

— Я прашу цябе, Галя... — працягвае Віктар і, захапляючыся, спыняецца.

Галя ўпершыню чуе ў яго голасе незнаёмыя адценні — глыбокае хваляванне і шчырасць.

— Цябе ж пакінулі ў брыгадзе, Віця, — гаворыць яна.

— Дзякуй. Але я не пра гэта... — І нечакана Віктар прапануе: — Пройдемся, Галя, я табе ўсё раскажу.

Галя кідае вокам на гадзіннік, з усмешкай паківала галавой. Але не прырэчыць, ідзе...

Галя і Віктар сядзяць на беразе ракі на перакуленым дагары дном чаўне. На ўсходзе пачынае палавець неба, — хутка скончыцца лятняя ноч. Апусціўшы ўніз галаву, Віктар задуманна гаворыць:

— Што ў маёй душы цяпер робіцца — доўга разбірацца. Адчуваю, што сёння адбылося нешта вялікае для мяне... Першы раз я па-сапраўднаму ўбачыў, якія ўсе людзі харошыя!..

— Ну, так ужо і ўсе? — смяецца Галя. — І тыя, што патрабавалі выключыць цябе з брыгады?

— І тыя, Галя, — пераконана гаворыць Віктар. — Я раней ніколі не думаў аб гэтым...

— А думаў толькі аб сабе, — устаўляе Галя.

— Відаль, так... — згаджаецца Віктар. — Не злуйся, Галя. Сёння я зрабіў вялікае адкрыццё — на ўсё жыццё!..

Ад ракі ідзе перадсвятальны халадок, золкасць, і Галя, апранутая ў лёгкую сукенку, незнарок уздрыгнула.

— Табе холадна?.. — заўважыў Віктар. Ён тут жа скінуў свой пінжак і накінуў ёй на плечы. — Вось так, адразу сагрэешся...

Галя не прырэчы.

— Нарбіў я ўсім столькі бяды, — засмучона махае рукою Віктар. — Але я закладжу сваю віну! — дадае ён рашуча. — Дзякуй табе, Галя, за ўсё...

Віктар асцярожна, ласкава кладзе сваю руку на руку Галі. Яны з даверам і сапраўднай сяброўскай шчырасцю глядзяць у вочы адзін аднаму. Потым Галя нерашуча дакранаецца свабоднай рукою да яго буйных чарных валасоў...

25.

Турбагенератарны цэх. Месца, дзе адбылася аварыя параправода.

Працуе на ліквідацыі вынікаў аварыі брыгада Салаўя. Мантажнікі робяць падгонку труб. Хапае работы і для муляроў: ушчэнт разварочаны падмурак — ложа параправода, усе падсобныя збудаванні.

Асабліва ж адказныя — зварачныя работы, і зваршчыкі працуюць з вялікай заўятасцю. Нахіліўшыся над параправодам, зварвае стыкі труб Віктар, і іскры высокім раскідзістым сультанам устаюць над яго галавой. Салавей размаўляе з рэнтгенографамі.

— Загадана правярыць зварку на ўсёй трасе — не выбарачна, а запар усе швы. Ясна?..

— Ясна, — адказвае адзін з рэнтгенографу і чухае патыліцу: — Але ж гэта ладны кавалачак работы...

— Нарбілі, дык трэба выпраўляць... — кідае Салавей і, заклапочаны, ідзе ўздоўж параправода.

Калі ён праходзіць паўз зваршчыкаў, яго раптам аклікае Мікола.

— Гэй, Міця, пачакай, — гукае ён і, паклаўшы трымальнік, падыходзіць да Салаўя. — Есць у мяне прапанова, брыгадзір. Мы вось там парайліся... хочам на другую змену застацца. Не пакінем цэх, пакуль не скончым работы!..

Пасвятлеў ад усмешкі заклапочаны твар брыгадзіра. У шчырым парыве ён працягнуў руку маладому зваршчыку.

— Эх, Коля, Коля... дзякую табе! — Салавей ківае ў бок Віктара, які, не адрываючыся, прадаўжае працаваць. — А як ён?..

— А гэта, Міця, і ёсць яго прапанова, — гаворыць Мікола.

Вечар. Месца, дзе працуе брыгада, асвятляецца яркімі промнямі пражэктараў. Змена даўно закончылася, але ніводзін чалавек з брыгады не пакінуў цэха, імкнучыся як найхутчэй ліквідаваць вынікі аварыі.

Вось проста ў цэх заходзяць у кошыкамі ў руках буфетчыца Сіма Беленькая і адна афіцыянтка са сталоўкі. Разам з імі ідзе Салавей, крычыць:

— А ну, хлопцы, перапынак!.. Вячэра прыехала!

Адарваўшыся на час ад работы, акружаюць афіцыянтка муляры, мантажнікі, зваршчыкі. Нягледзячы на стомленасць, цютны жарты, вясёлыя выгукі, смех. Тут жа, размясціўшыся хто дзе, моладзь вячэрае.

Па чарзе рабочыя падыходзяць да Сімы, і яна кожнаму падае талерку з ежай.

— Ого, лапцік!.. — жартуючы, здзіўляецца муляр Міхась, паглядаючы на вялізную адбіўную, якую паклала яму на талерку Сіма. — Не раўнуючы, як некалі мой дзед насіў!.. А ў яго ножка — сорак пяты размер!

— А я бачу, што ты не надта і спалохаўся! — смеецца Галя. — З'ясы ды і яшчэ папросіш...

— Ну, а ты чаму не вячэраеш? — пытае Галя ў Аленкі, заўважыўшы, што яе сяброўка сядзіць, нахмурыўшыся.

— А так... не хачу, — кідае Аленка.

Сіма Беленькая, хітра ўсміхаючыся, падслухоўвае гэтую размову. Яна накладвае ў талерку порэ, мяса і сама падыходзіць да Аленкі.

— На, еш, чаго нахмурылася, — мірна гаворыць яна.

— Такая добрая, — злосна зыркае на яе вачыма Аленка. — Спачатку пакорміш, а потым зноў што-небудзь наплячеш...

— Не злуйся, верабей, — смеецца Сіма. — Хоць бы і хацела, то цяпер ужо, здаецца, нічога не напляту. Бяры, Аленка...

Дзяўчына бярэ талерку, есць, і гэтым як бы заклочае сталае перамірэ са сваім ранейшым ворагам.

— Каму дабаўкі?.. — весела выгуквае Сіма.

Апетытна вячэраюць хлопцы і дзяўчаты.

Афіцыянтка налівае з тэрмаса ў шклянкі чай, раздае рабочым.

Кабінет дырэктара будоўлі. Позняя ноч, якую можна назваць і першай раніцай: за акном ужо гаснуць зоры і неба пачынае шарэць.

Леанід Ільіч сядзіць за сталом, што асветлены мяккім святлом настольнай лямпы, гаворыць па тэлефоне.

— Даруйце, што я так рана трываю вас, але справа не перціць... Мантажнікі не выходзілі з цэха, пакуль не скончылі работы. Добра, таварыш сакратар, я перадам ім вашу падзяку... Што, што?.. Таму ж я да вас і звачу. Мы гатовы да пуску першага генератара... Я разумею, але ж мы пазычаем у вас гэтыя пяць тысяч кілават усяго на два-тры дні, для запуску аграгатаў... Есць!.. Дзякую, таварыш сакратар. Прыезджайце да нас на свята!..

Леанід Ільіч кладзе трубку. Схіліўшыся, у задумленні сядзіць над сталом, усміхаецца нейкім сваім добрым і радасным думкам...

26.

Зіхаціць агнямі пад'езд пасялковага клуба. З розных вуліц спяшаецца сюды моладзь, пажылыя людзі. Усе яны па-святочнаму апрануты, усе ў добрым, вясёлым настроі.

Перапоўненая зала клуба. Падмаецца заслона. Стройная маладая дзяўчына ў прыгожым, доўгім плацці звонкім, урачыстым голасам абвясчае:

— Пачынаем святочны канцэрт, прысвечаны пуску Сасновіцкай ДРЭС. Дазвольце сардэчна павіншаваць з гэтай радаснай перамогай усіх будаўнікоў і ўсіх гасцей, якія прыехалі да нас на свята.

Зала грывіць воплескамі. Сярод глядачоў у пярэдніх радах, дзе ся-

дзяць гасці, — маці Галі Навасад. Непадалёк ад яе, праз некалькі чалавек, сядзіць дырэктар Васілішкаўскай школы Ігнат Пятровіч.

Сярод публікі — стары паромшчык Даніла Ермалаевіч. Ён сёння апраунуты ў форму паражнага капітана, на каленях трымае шапку з бліскучым крабам.

У зале і Леанід Ільіч, электразваршчыкі з брыгады Салаўя і сам Салавей, муляры Міхась, Віктар Саўчук...

— Выступае, — з націскам выгуквае дзяўчына, — маладзёжны хор будоўлі. «Зоры над соснамі». Запявае Галіна Навасад!..

Ступіўшы крок-другі наперад, Галя сумелася, апусціла вочы. Упершыню ёй прыходзіцца стаяць сам-на-сам з такой вялікай аўдыторыяй.

— Ой, дачушка, — бязгучна шэпчаць вусны маці Галіны, якая перажывае, відаць, яшчэ больш за дачку, перажывае і радасць і, разам з тым, гордасць.

Высока і чыста зазвінеў голас Галі над прыціхлай залай:

Цёплымі вёснамі,
Начамі роснымі
Ззяюць,
Палаюць
Зоры над соснамі...

...Маці ў зале не вытрымлівае паўнаты шчасця, нахіляецца да судзі:

— Мая дачка, — шэпча яна.

...Стары настаўнік нахіляецца да суседа і з гордасцю шэпча яму:

— Мая вучаніца...

...Міхась падміргвае Салаўю:

— Наша Галя...

...Сам сабе ціха шэпча Віктар Саўчук:

— Галя...

Плынь шырокай працулай мелодыі падхоплівае хор:

Над рэкамі чыстымі,
Барамі вячэстымі
Мігцяць, заграюцца,
Пераліваюцца,
Глядзяцца ў азёры
Высокія зоры.

Струменіць, бяжыць адзінокі серабрысты ручаёк:

Дні маладосці,
Думкі-парывы,
Узносьце, узносьце
Да зорак шчаслівых
Мае вы заветныя спадзяванні
Аб самым высокім і чыстым каханні...

І зноў ручаёк зліваецца з плынню шырокай магутнай ракі:

Каб я заўсёды
З любімай сваёю
Праз доўгія годы
Ішоў пад зарю —

Той, што высока свеціць над намі,
Што мы запалілі сваімі рукамі.

...Доўга не змаўкае, грыміць воплескамі зала, узрушаная шчырасцю і прывабнасцю маладых галасоў.

Дзяўчына-канферанс'е абвешчае чарговы нумар:

— Свой верш прачытае рабочы транспартнай брыгады, малады паэт Антон Ціхі.

Выходзіць з-за куліс на авансцэну прыкметна збянтэжаны Антон Ціхі. Ён стаіць на сцэне, увагнуўшы галаву, не ведаючы, куды падзець свае моцныя, учэпістыя рукі.

— Давай, Антон!..

— Смялей, Ціхі!.. — чуюцца грубаватыя, але добразычлівыя воклічы з апошніх радоў, з галёркі. Незадаволеныя глядачы паварочваюць галовы, асуджаючы гэты панібрацкі тон.

Але, відаць, у цяжкія хвіліны паэтаў выраўнае натхненне. Антон падймае галаву, абводзіць вачыма залу і, памаўчаўшы нейкі міг, нечакана выразным і гучным голасам вымаўляе назву верша:

— «Тым, хто запальвае агні сямігодкі».

І пачынае чытаць:

Палессе, роднае Палессе!
На гэтай мілай нам зямлі
Мы новыя пачулі песні
І шчасце тут сваё знайшлі.

Уважліва слухае маладога паэта настаўнік і зноў паведамляе суседзям:

— Мой вучань...

Хай шлях бацькоў быў камяністы,
Ішоў праз багню, валуны —
Не адступалі камуністы
І не адступяць іх сыны.

...Слухае дэкламацыю стары паромшчык і, нахіліўшыся да суседа, як бы выпадкова, мімаходзь, заўважае:

— Малайчына, Антон!

— Ваш знаёмы? — пытаецца сусед, пажылы чалавек, таксама ў форме рачнога капітана.

— Практыку ў мяне праходзіць... Пісаць падвучаецца, словы шукае патрэбныя... Гэта ж такая штука, што не кожнае слова ўстаіць...

З нейкім асаблівым уздымам у голасе Антон Ціхі чытае новыя строфы свайго верша:

Мінуць гады, і ў светлай яве
Устане наш палескі край.
Не, мы не думалі аб славе,
Нам часу не было, няхай
Раскажучь новыя паэты
Пра нашы маладыя дні,
Пра тых, хто над зямлёю гэтай
Запальваў яркія агні...

... У зале яшчэ грымаць воплескі, а Віктар ужо прабраўся за кулісы.

Яны стаяць з Галіяй, узрушаныя, пабраўшыся за рукі, не рашаючыся парушыць маўчанне.

— Я не мог адарваць ад цябе вачэй, — гаворыць Віктар.

— Бачыла я, Віця. Я і спявала для цябе...

Сам таго не жадаючы, Антон Ціхі, вярнуўшыся са сцэны, нечакана чую гэтае апошняе прызнанне Галі. Збянтэжаны і засмучоны, Антон хмурыцца, апускае галаву. Яго не радуюць воплескі, якія ўсё яшчэ бушуюць у зале пасля яго выступлення.

За кулісы прыходзяць Сініцкі і Ждановіч. Падышоўшы да моладзі, яны віншуюць хлопцаў і дзяўчат з добрым канцэртам, паціскаючы рукі самадзейным артыстам.

Раптам Леанід Ільч заўважае воддалек, у паўцёмным кутку Антона.

— А-а, стары знаёмы! — шумна прывітаў яго Сініцкі. — Дык ты, дружа, аказваецца, паэт?..

— Ды крыху прабую, — сціпла ўсміхаецца Антон.

— Не, у цябе ж добрыя вершы, — пераконана гаворыць Леанід Ільч і абнімае Антона за плечы: — Толькі прозвішча ў цябе не вельмі... Які ж ты Ціхі? Ты, брат, Звонкі!.. Антон Звонкі!..

Яны праходзяць праз сцэну.

— Між іншым, ты памятаеш, што я табе абяцаў, прымаючы на работу?

— Як жа, добра памятаю...

— Дык вось, ёсць у мяне для цябе новая пасада, паэт Звонкі. Пойдзеш на павышэнне.

27.

Галоўны пульт размеркавання электраэнергіі.

Рыбакоў аддае загад, і дзяжурны інжынер уключае адзін... другі... трэці рубільнік.

І адразу у цемры ночы загараецца зарава святла —

над вёскамі...

над знаёмай вуліцай Сасновіч...

над Васілішкамі... Загарваюцца агні ў вокнах Галінай хаты, у школе, з якой нашы героі выйшлі ў сваю жыццёвую дарогу.

Толькі адна хатка старой Кажаніхі на ўскраіне Сасновіч застаецца сляпой, ледзь мільгае старой капцілкай. Кажаніха, стоячы ў цемры каля пахіленага плота, з жахам глядзіць на магутнае зарава агнёў, што занялося над электрастанцыяй, над Сасновічамі, што раптам загарэліся ў зарэчных вёсках... Кажаніха хрысціцца і нешта шэпча сваімі сухімі вуснамі.

28.

Сапраўды «высокая» пасада дасталася Антону Ціхаму. Ён — у будцы вежавана крана, вучыцца на памочніка машыніста.

Велічная панарама паўстае перад яго вачыма. Ён бачыць ад краю

да краю ўсё будаўніцтва ДРЭС, бачыць новы горад будаўнікоў, а зводдалек — Сасновічы, блакітную стужку ракі, па якой плыве параход, бачыць зарэчныя лугі і сёлы, высокія мачты з правадамі, што нясуць людзям святло і сілу...

Упершыню малады паэт бачыць ва ўсёй велічы характэрнае роднага краю. Перад ім як бы расцілаецца ўсё Палессе, уся Радзіма!.. Тут ёсць дзе разгарнуцца паэтычнаму натхненню і ёсць куды прыкласці дужасць сваіх маладых рук.

У паветры ўжо адчуваецца подых першых асенніх замаразкаў. Ясная раніца ўстае над прасторами Палесся. З купчастай старой бярозы сыпаюцца жоўты дождж, трапечацца дзівоснымі колерамі лісце асін, з рабінных прысад звісаюць цяжкія гронкі вогненна спелых ягад...

...На пад'язных шляхах будоўлі снуюць паравозы. Скрыточуць, грызучы жвір, упартыя бульдозеры... Будаўніцтва разгортваецца яшчэ з большым размахам: ужо закладзена надзейная аснова, пушчаны першы турбагенератар. З высачэзнага цаглянага коміна, што ўзвышаецца над галоўным корпусам, над маладым, яшчэ не абжытым, але жвавым і шумным гарадком плыве па небе доўгая стужка дыму, плыве ўслед за светлымі воблакамі...

Чуюцца голас Антона:

— Дзень добры, роднае Палессе!.. Мінула зусім нямнога часу, а вось мы ўжо і знайшлі свае дарогі ў жыцці, сталі на іх. Дарогі гэтыя няроўныя і не гладкія, будуць на іх і радасці і засмучэнні. Але ўжо мы бачым сваю будучыню. Яна ўстае перад намі ва ўсёй прывабнасці і характэне...

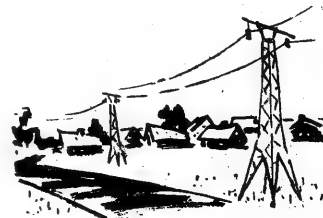
З-за сцяны лесу на шырокую рачную плынь выходзіць пасажырскі параход. Гэта новыя рабочыя едуць на будоўлю. Моладзь стоілілася на палубе.

І нечакана Антон чую, як на параходзе ўзнікае і ляціць над прасторами яго ж песня:

Цёплымі вёскамі,
Начамі роснымі
Ззяюць,
Палаюць
Зоры над соснамі...

Параход дае прывітальны гудок, і яго водгалас разносіцца па ўсім наваколі.

Антон зрывае з галавы выцвілую ад сонца кепку і ўзрушана махае людзям на параходзе.

Вядомы беларускі паэт Максім Лужанін нарадзіўся 2 лістапада 1909 года ў вёсцы Прусы Старобінскага раёна, Мінскай вобласці. Вучыўся ён у Мінскім педтехнікуме, а пасля на літаратурна-лінгвістычным аддзяленні педфака Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

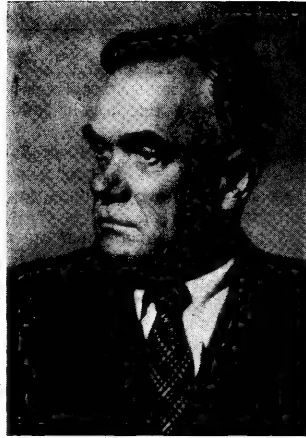
З 1934 да 1941 года паэт працаваў у Маскве ў выдавецтве літаратуры па машынабудаванню. У гады Вялікай Айчыннай вайны ўдзельнічаў у баях пад Масквой і Сталінградам.

Цяпер М. Лужанін займаецца выключна літаратурнай працай.

Першыя вершы паэта былі надрукаваны ў 1925 годзе. У дзяржаўным выдавецтве БССР выйшлі зборнікі яго вершаў «Крокі», «Неаплачаны рахунак», «Новая ростань», «Галасуе ясна за вясну», «Першамайская вуліца», «Шырокае поле вайны», «Поступ», «Свято Радзімы», «Моваю сэрца», «Прасторы» і інш. Выдавецтва «Савецкі пісьменнік» выпусціла на рускай мове яго кнігі «Вершы» і «Запашэнне на возера Нарач».

Паспяхова працуе М. Лужанін у галіне перакладаў. Ём перакладзены на беларускую мову вершы А. Пушкіна, «Гора ад розуму» А. Грыбаедава, «Вечары на хутары ля Дзіканькі» М. Гогаля, «Падарожжа в Пецярбург» А. Мясніна, «Маладая гвардыя» А. Фаддеева, «Перайславская рада» Н. Рыбака і іншыя творы.

У апошні час паэт стаў вядомы і як кінадраматург. Разам з А. Куляшовым ён напісаў кінасцэнарыі па коласальскай трылогіі «На ростанях». Па гэтай сацы-

нарыю зараз здымаецца мастацкі каляровы фільм.

Максіму Лужаніну споўнілася пяцьдзесят год. Паэт знаходзіцца ў росквіце творчых сіл. Цяпер ён працуе над вялікай лірычнай паэмай, уступ да якой мы друкуем ніжэй.

Пажадаем М. Лужаніну доўгіх год жыцця і плённых поспехаў у яго творчай працы.

Максім ЛУЖАНЫН

ЯК НАРАДЗІЎСЯ НОВЫ СВЕТ

Ужо наш век у палавіне,
А дні бягуць...

Не за гарой
І год двухтысячны.

Павінен
Я заповіт пакінуць свой.

Сказаць пра ўсё, чаму быў сведкам,
Куды вяла нас часаў ніць,
Чаму стаў не такім, а гэтакім,
Памылак горкіх не рабіць
Павінен я.

Адна турбота,

Каб нават парастак малы,
Узрошчаны сяброў работай,
Не захлынуўся ад імглы,
Якая падпаўзае люта
Да нашых кроўных рубяжоў
І асуджае на пакуты
Маё жыццё, маю любоў.

Ці неадхільнай будзе схватка?
Ці той злавесны ураган
За крылле скопіць напачатку
Рука рабочых і сялян?

Я так хачу, пра гэта мару,
У гэта веру і раблю
Усё, каб не пусціць пажару
На акрыяўшую зямлю.

Час абганяючы зацята,
Жыву я, сціплы чалавек,
І ўжо гартую не дваццаты,
А дваццаць першы слаўны век.

Як па асфальце ў Маладэчна,
З матарам на мільёны сіл,
Я вылятаю шляхам Млечным
Пагасцяваць паміж свяціл.

Адкінуўшы блукальныя пасах,
Ступіў я на такі парог,
Што з ліхтаром адзін філосаф
У даўніх днях знайсці не мог.

Не нашчадкі яго, не ўнукі,
Змаглі мы, ўстаўшы да жыцця,
Праверыць ісціну навукі
Святога ісцінай быцця.

І нездарма ўсеўладна атам,
Часціначку, драбней за пыл,
На сонца вывёўшы са спратаў,
Пры мне сучаснік расшчапіў.

Свой час заўжды твару і слаўлю,
І вельмі недалёка час,
Якому я падмуркі стаўлю,
Дзе не абыйдуцца без нас.

Мы тленны, ўжо сячэцца волас,
Душа ж не хоча спачываць,

Я зноў і зноў падвышу голас
Да вас, наступнікі, да вас.

Паслухайце, прайдзіце следам
За мною.

Вам патрэбна ведаць,
Што я пабачыў на ваяку,
Каму я паціскаў руку,
Каго я ворагам лічыў,
Якія кнігі я вучыў,
Як гінуў каля перапраў,
Як ажываў я і ўзлятаў.

Калі пераступлю мяжу
З свайго хачу ў сваё магу
І простым словам раскажу,
Што перачуў, што дасягнуў,—
Я абвяшчу свой заповіт.

Мой светлы друг!
З гарачых рук
Прымі навуку ўсіх навук —
Як нарадзіўся новы свет,
Твой свет.

Раіса Маканіна нарадзілася ў сям'і ваеннаслужачага. Вайна застала яе ў Мічурынску. Там яна працавала ў чыгуначным вучылішчы. Пасля вайны прыехала ў Беларусь і працуе ў Гродна лабарантай-хімікам. На нарадзе маладых пісьменнікаў, якая адбылася ў маі гэтага года, было абмеркавана першае апавяданне Раісы Маканінай. Яго мы і прапануем нашым чытачам.

Раіса МАКАНІНА

СЛОВАМ НЕ БЫЛО МЕСЦА

Апавяданне

Мал. А. Бараноўскага.

1942 год. Невялікі тылавы гарадок. Шчыра кажучы, дык зусім ён не тылавы. Ледзь не кожную ноч насцярожаную цішыню горада разрываюць залпы зенітак. Усюды відаць свежыя руіны. А вокны дамоў даўно ўжо забіты фанерай.

У горадзе шмат лётчыкаў. Іх лёгка пазнаць. Ходзяць яны ў скураных шлемах і футравых камбінезонах. Лётчыкі цяпер рэдка калі скідаюць сваю рабочую форму. Нават цяжка паверыць, што некалі яны шпацыравалі ў сінніх фрэнчах з залатымі гузікамі. Даўно гэта было. Да вайны.

А цяпер... Вось імчыць машына з аэрадрома. У кузаве — людзі з абветранымі тварамі. Машына робіць круты паварот; лётчыкі дружна рагочуць — не прывыкаць ім да рэзкіх віражоў.

— Прыехалі! — крычаць лётчыкі.

Адзін за другім яны скачуху на зямлю і навыверадкі бягуць у гасцініцу.

Высокі, светлы вестыбюль гарадской гасцініцы некалі здзіўляў прыезджых нечаканай раскошай шырокіх лесвіц, дывановых дарожак і карцін у дарагіх рамах. Цяпер большая яе частка — інтэрнат лётчыкаў,

астатнімі пакоямі распараджаецца ваенны камендант. Па талонах, якія ён выдае, тут спыняюцца афіцэры.

У прасторным вестыбюлі, за невялікім пісьмовым сталом, зябка хутаючыся ў мяккую шэрую хустку, сядзіць худзенькая дзяўчына. Яна паспешліва запісвае ў рэгістрацыйны журнал лётчыкаў, якія толькі што прыехалі з аэрадрома. У цямным святле настольнай лямпы залаціцца непаслухмяная пасмачка валасоў. Не, прыгожай дзяўчыну не назавеш, але яе ружовы твар міжволі прыцягвае ўвагу нейкім нечаканым спалучэннем далікатнасці і задумлівай сур'ёзнасці.

Леначка сядзіць, падкурчыўшы пад сябе ногі: так цяплей. У гасцініцы даўно няма дроў. А за акном лютэе асенняя непагода. Калючы вецер налятае парывамі, сыпле буйнымі кроплямі золкага дажджу. Тужліва звяняць шыбы. Завывае вецер.

Дзяўчына на хвіліну задумваецца. Яе позірк скіраваны некуды вельмі далёка...

«Як там цяпер на фронце? — думае яна. — Дзе Пеця? З першага дня вайны — ні аднаго пісьма. Бедная мама зусім змарнела, чакаючы весткі аб ім. Як яна там? Дома таксама холадна. Дроў няма. Засталося некалькі штакецін ад старога плоту. Ды хіба імі абагрэеш хату? Хоць бы хапіла на тое, каб заўтра звярнуць зацірку».

Перад тым, як пайсці на дзяжурства, Леначка накрыла маці ватнікам паверх коўдры, пакінула захутаны хусткай кафейнік з гарачай жалудзёвай кавай. Але цяпер, калі так жудасна вьне вецер, ёй здаецца, што чагосьці яна недарабіла, каб маці лягчэй было перажываць сваё адзіноцтва.

Леначка даўно прывыкла лічыць сябе старэйшай у сям'і. Бацька памёр. Маці другі год ляжыць хвора. Брат Пеця на вайне. Цяжка. Але яна не скардзіцца. Дарма, што яна такая маленькая і тоненькая. Вунь якія ў яе моцныя рукі! Каб не мама, дык яна пайшла б на фронт. Але хворую маці не кінеш. Вось і даводзіцца сядзець у гэтай гасцініцы...

Леначка намагаецца адагнаць невясёлыя думкі. Але яны надакучліва лезуць у галаву. Іх бязладную плынь абрывае гулкі стук цяжкіх дзвярэй. Некалькі змораных, даўно няголеных людзей у прамоклых шынялях ідуць па шырокай лесвіцы, пакідаючы за сабой цёмныя плямы слядоў на дывановай дарожцы. Спыніўшыся ля стала, яны скідаюць на падлогу рэчавыя мяшкі, падаюць Лене талоны ад ваеннага каменданта.

— Нам бы адпачыць крыху, — гаворыць адзін з іх, відаць, старшы, і з надзеяй глядзіць на Леначку.

Дзяўчына адказвае не адразу.

Гасцініца і так перапоўнена. Лепшыя нумары падобны да цыганскага табару: людзі спяць проста на падлозе, у канцылярні на сталах таксама пасцелі. На канапах у вестыбюлі, не распранаючыся, спяць танкісты. Але ж і гэтыя людзі, што зайшлі, хочуць адпачыць.

— Пачакайце хвіліначку, зараз што-небудзь прыдумаем, — рашуча гаворыць яна. — Можа хто-небудзь з механікаў затрымаецца да раніцы на аэрадроме. Я зараз.

Яна паспешліва кладзе ключы ў кішэню палінялага халаціка і, дробна ступаючы абцасамі зношаных туфель, бяжыць на верхні паверх.

Прыезджыя ўсё разумеюць. Яны садзяцца на прыступкі і, звесіўшы на калені галавы, пачынаюць драмаць. Усё ж не пад адкрытым небам. Аднекуль з самага верху чуваць звонкі дзявочы голас.

— Знайшла, знайшла! — Леначка бяжыць уніз, пераскокваючы праз

прыступку. — Тры ложкі будуць пуставаць усю ноч. Іх можна ссунуць. Тады ўсе пяцёра ляжана. Толькі вось падушак тры...

Усмешка адразу знікае з яе па-дзіцячаму наіўнага твару.

Усе пяць смяюцца з яе разгубленасці, а самы малады, бязвусы лейтэнант, паправіўшы новую партупею, гаворыць з ноткай хлапечай паблагліваасці:

— Мы, сястрычка, салдаты. А салдату падушка зусім і не патрэбна.

Леначка маўчыць, хоць у душы яна не згодна: і салдату зручней спаць на мяккай падушцы.

— Здайце дакументы, — пачынае камандаваць яна, — ды ідзіце адпачываць. Шынелі тут пакіньце. Мы іх занясем у сушылку. Там крыху цяплей.

— Дзякуем, родная, — за ўсіх адказвае капітан.

Запоўніўшы карткі, Лена адкідваецца на спінку стула. І толькі тады яна заўважае смуглявага лётчыка, які прымасціўся на высокім падаконніку. Лётчык спачувальна глядзіць на Лену, быццам пытае: «Ці замарылася яна?»

«Не, не замарылася», — ветлівым позіркам адказвае Лена.

Відаць, што яны добра разумеюць адзін аднаго і без слоў. Барыс,

так завуць лётчыка, рэдка калі перамаўляецца з Ленай у час яе дзяжурства: ёй можа быць няёмка. Але ўсё свае вольныя гадзіны прасяджае ў вестыбюлі, нібы аберагае дзяўчыну ад нейкай небяспекі.

Яны неяк непрыкметна пасябравалі. Леначка і не заўважыла нават, калі гэта пачалося.

Звычайна, прыладаіўшыся дзе-небудзь на шырокіх паручнях лесвіцы ці на падаконніку, Барыс да позняй ночы сядзеў маўклівы, пазіраў на Леначку ды час-ад-часу запісваў у бланкот. Ідучы ў свой пакой, ён пакідаў на яе сталё лісткі, спісаныя рыфмаванымі радкамі.

Вершы ёй падабаліся. Яна чытала іх, хвалявалася ад нейкага новага, незразумелага ёй пачуцця. Яна чакала, што Барыс пачне гаварыць ёй пра тое, што прыгожа і дасцінна апявалася ў яго вершах. Але ён маўчаў.

Калі Леначка ўвечары ішла дадому, ён непрыкметна выходзіў следам і, быццам выпадкова, ішоў яе праводзіць. Але і тады ён больш маўчаў, думаючы пра нешта сваё. І ўсё ж ёй было з ім лёгка і радасна. На развітанне Барыс доўга трымаў яе руку, быццам хацеў сказаць нешта важнае, але не мог асмеліцца. Потым ён паспешліва знікаў у непрагляднай ночы зацемненага горада.

І кожны раз Леначка ў нейкім дзіўным роздуме, намагаючы ў цемры хісткія паручні, па рыпучых прыступках павольна ішла ў дом.

У такія хвіліны яна, чырванеючы ад уласных думак, пыталася ў сябе: ці любіць яе Барыс? Вядома, любіць. Але ж чаго ён маўчыць? Усё ж закаханыя прызнаюцца ў гэтым. Так пішуць у кнігах. А можа прызнанне зусім і не трэба... Леначка ў гэтым была не зусім упэўнена.

Даверы зноў моцна грукнулі. Леначка падхапілася і, хутчэй для сябе, сказала:

— Чаго ж я сяджу? Гэта ж у трыццаць другім нумары пустое кاناпа. На ёй спаў лётчык, а сёння яго не відаць было, — наморшчыўшы лоб, яна спрабуе ўспомніць, ці быў той лётчык увечары, калі ўсё хадзілі ў сталовую. Не, не было. Няўжо... Не можа быць. У такіх выпадках лётчыкі самі прыходзілі да яе і немнагаслоўна паведамлялі:

— У нас пяты ложка... Можаце падсяляць...

Леначка ўсё разумела і ні пра што не пыталася. Але пасля, запаўняючы ў журнале графу «выбыў», ціха плакала і прыпамінала ўсё, што ведала пра гэтага чалавека.

«Але чаму я сёння яго не бачыла? — думае яна пра лётчыка, які спаў на канапе ў трыццаць другім нумары. — Давядзецца ўсё ж спытаць».

Грукаючы кірзавымі ботамі, па лесвіцы падумаецца тоўсты, немалады ўжо маёр.

— Вось талон, — падае ён Лене скамечаную паперку. — На тры дні прыехаў.

— Вы пасядзіце крыху, — Леначка паспешліва падсоўвае маёру стул.

— А што, няўжо няма месца? — пытае маёр і, заўважыўшы танкістаў, што спяць у вестыбюлі дадае: — Ясна.

— Ды вы не хвалойцеся, — Леначка спрабуе ўсміхнуцца як мага больш прыхільна. — У крайнім выпадку пасцелам на канапе. Яна, праўда, вузенькая, але можна будзе крэслы падставіць.

— Я і на адных крэслах засну. Вельмі ўжо змардаваўся. Не глядзіце, што я такі тоўсты, змяшчуся! — адразу весялее маёр.

Леначка зноў бяжыць наверх. «Абавязкова трэба знайсці», — думае яна.

Кастэлянка, немаладая, поўная жанчына, з выразам заўсёднай заклапочанасці на шырокім твары, заўважыўшы Леначку, пагардліва сціскае вусны. Гэтая дзяўчына не ўяўляе, мусіць, што такое сапраўдная гасцініца: усё пайшло шыварат-навыварат, як яна паявілася тут. Леначка не звяжае на злосны выгляд.

— Паліна, ты не прыкмеціла, у трыццаць другім на канапе... прышоў ён.

— Нядаўна паслала. Лёг ужо...

— Праўда? Сапраўды лёг? Вось добра, — Леначка хоча пабегчы ў трыццаць другі, каб самой пераканацца, што лётчык сапраўды прыйшоў, але заўважае груды прасцін у руках Паліны і ўспамінае, чаго прыйшла сюды.

— У сорак дзевятым, здаецца, ёсць вялікае крэсла, — гаворыць яна. — Калі падставіць што-небудзь пад ногі...

— Ну, вось яшчэ выдумала. Крэсла! А дзе я возьму падушку? — Паліна злосна зыркнула на Лену і рашуча накіравалася далей. — Пачакай, Палінка, — дзяўчына далікатна, але настойліва барэ кастэлянку за руку. — Паглядзі, вунь маёр сядзіць...

— Не сляпая... Бачу...

— Дык трэба зрабіць што-небудзь...

— І без падушкі?

— Вазьмі чыстую навалачку, пакладзі туды якую-небудзь мяккую рэч...

— А што я пакладу, што?

На імгненне Леначка разгубілася. Потым паспешліва зняла хустку і, радасна ўсміхаючыся сваёй здагадлівасці, працягнула яе Паліне.

— Выдумала!... Хустку... І без яе знайдзі што-небудзь. Хіба сама не разумее? Стаміўся чалавек... — Паліна бурчыць ужо зусім нязлосна. Нялёгка ёй, прызвычанае да старога парадку ва ўзорнай гасцініцы, мірыцца з тым, што прынесла вайна. Каб аблегчыць сэрца, яна бурчыць на сваю новую адказную дзяжурную, стараючыся пераканаць сябе, што маладосць і нявыпытнасць Леначкі — прычына ўсіх непарадкаў.

— Дзяжурная! Чаму ў маім нумары не напалена? — Леначка ўздрыгнула. Зацягнуты ў папругі капітаў ішоў да яе. — Я не магу спаць у такім сабачым холадзе!...

— Але ў нас няма дроў, — спакойна адказала Леначка.

Лётчыкі, што стаялі ў калідоры ля рэпрадуктара, зарагаталі. Нехта параіў капітану падацца бліжэй да фронта: там хутка адагрэюць.

Леначка бяжыць уніз. Маёр ужо дрэмле на крэсле, абалёршыся барадой на моцна сціснутыя кулакі. Дзяўчына асяярожна будзіць яго, адпраўляе ў нумар. «Ну, цяпер няма ніводнага месца», — думае яна.

— Таварыш дзяжурная, а ў мяне няма падушкі, — падыходзіць да яе адзін з тых лётчыкаў, што нядаўна прыехалі на машыне.

— Зараз я прышлю кастэлянку, — адказвае Леначка.

Лейтэнант садзіцца непадалёк ад стала, закурвае. Курыць ён не спяшаючыся, выпускаючы тоненькія струменьчыкі шызаватага дыму.

— Падушку вам не сюды прынясуць, — дадае Леначка. У яе голасе чуваць цяжкая зморанасць.

— Добра... Дзякую... — мармыча лейтэнант, але з месца не кра-

таецца. Відаць, хлопец не з тых, хто лёгка адступае, натрапіўшы на перашкоду.

Леначка, захапіўшыся работай, забылася пра яго, ці можа толькі прыкідвалася.

Даўно заснулі лётчыкі. Заўтра яны ўстануць раней за ўсіх. Апошнім пайшоў Барыс, ласкава кінуўшы Леначку галавой на развітанне. Цішыня. Спяць людзі, дзе каму собіла: на ложках і канапах, на сталах і крэслах, у нумарах, што захавалі сляды мірнай утульнасці, у калідоры і ў вестыбюлі. Дзве гадзіны ночы.

Леначка яшчэ раз праглядае спісак: там з вечара запісана, каго і калі разбудзіць. Да першай пабудкі яшчэ больш як паўтары гадзіны. Можна пачытаць кнігу. Леначка працягвае руку да шуфлядкі, дзе ляжыць кніга, і міжволі сустракаецца з тужлівым і ўважлівым позіркам лётчыка.

— Чаму вы не адпачываеце? — гаворыць яна, неяк адразу памякчэўшым голасам, але тут жа наморшчвае бровы, каб не падумаў чаго. Яна не вельмі здзіўляецца: такое здаралася і раней.

Толькі Леначка не любіла гэтых надакучлівых «паклоннікаў». Можна таму, што ўсе яны садзіліся на адзін і той жа стул, вялі адны і тыя ж надакучлівыя размовы. Усе гэтыя «ўхажоры» здаваліся ёй на дзіва аднастайнымі і крыху пошлымі. Па абавязку службы даводзілася быць з імі ветлівай, але часам гэта было не лёгка.

— Не турбуйцеся, я яшчэ адпачну, — гаворыць лейтэнант. Крыху памаўчаўшы, ён дадае зусім ціха: — Мне хочацца пасядзець тут, каля вас... Вы не будзеце злавацца на мяне за гэта?

Леначка паціскае плячыма, ямчэй усаджваецца на крэсла, разгортвае кнігу, закладзеную алоўкам. Усім сваім выглядам Леначка паказвае, што прагнаць яго яна, вядома, не можа, але і забаўляць не збіраецца. Некалькі хвілін яны сядзяць моўчкі. У цішыні выразна чуецца соннае дыханне танкістаў ды мернае чэканне насценнага гадзінніка.

— Ці не знойдзеце вы мне што-небудзь пачытаць? — лейтэнант зноў спрабуе звязаць размову.

— Выбірайце, — гаворыць Леначка, адчыняючы дзверцы пісьмовага стала, і зноў паглыбляецца ў чытанне.

Пад'ехаўшы на стале, лейтэнант доўга і знярок ўважліва перабірае зачытаныя кнігі. Іх не многа, можа крыху больш дзесятка, але лейтэнант ніяк не можа выбраць сабе кнігу па густу. Ды і ці бачыць ён назвы? Відаць, думкі яго заняты зусім іншым...

Побач жа тоненькая, нязграбная дзяўчынка. Што ў ёй асаблівага? І чаму так цягне да яе? Можна таму, што на святанні трэба ляцець на цяжкое заданне? Але ж лятаць даводзіцца не ўпершыню. Толькі чаму сёння гэтак неспакойна на сэрцы? Добра было б пачуць хоць адно ласкавае слова. Але хто яго скажа? У горадзе няма ніводнай знаёмай душы... апроч гэтай дзяўчынкі... Маленькай, худзенькай, з вялікімі вачыма.. А яна маўчыць... І зусім яна не прыгожая. Вялікі лоб, валасы зачасаны назад. Не, валасы прыгожыя, пушыстыя, мяккія... Чаму яна ні разу не паглядзіць на мяне? Толькі б пачуць адно ласкавае слова...

Ціха. Кніжныя лісты шапацяць пад пальцамі дзяўчыны. Мерна і глуха б'е гадзіннік.

— Скажыце, як вас завуць? — раптам пытае лейтэнант, адклаўшы ў бок непатрэбныя кнігі.

— Прабачце, — гаворыць Леначка, з цяжкасцю стрымліваючы сябе, — вы, здаецца, прасілі разбудзіць вас у чатыры трыццаць.

— Так, але...

— Засталася не многа часу. Ідзіце і адпачывайце, — Леначка загортвае кнігу, чамусьці бярэ спісак і падбегам падымаецца па лесвіцы. Азірнуўшыся, яна бачыць, што лейтэнант глядзіць услед ёй. У яго позірку — крыўда і невымоўная туга.

У чатыры трыццаць, як заўсёды, падняліся лётчыкі. Крыху нязграбныя ў сваіх футравых камбінезонах і шыракалапых унтах, яны амаль нячутна беглі ўніз да машын. На хаду прыветліва здароваліся з Леначкай, і кожны нібы і не заўважыў, што Барыс адстаў. Ён знярок марудна зашпільвае вялізны планшэт, чакае, пакуль лётчыкі не схаваліся за цяжкімі дзвярыма.

— Леначка, дай руку на шчасце, — ціха гаворыць ён, паспешліва паціскаючы тонкія дзязвочныя пальцы. У яго позірку Леначка бачыць усё тое, пра што ён ніколі не гаварыў і што сказана без слоў.

— Можна і мне паціснеце руку на шчасце?

Азірнуўшыся, Леначка пазнае свайго «начнога паклонніка». Але цяпер яна ўжо не злучаецца на яго, сарамліва працягвае руку.

— Не злуйся, браток! Усё ясна, — па-сяброўску ўсміхаецца ён, звяртаючыся да Барыса.

Абодва бягуць уніз па лесвіцы, а Леначка глядзіць ім услед і адчувае, як сціскаецца сэрца ад нейкага жудаснага і салодкага болю. І ўвесь дзень гэты боль не пакідае яе. Нейкая незразумелая незадаволенасць сабой трывожыць і прыгнятае. Раптам Леначка яскрава ўяўляе пакрыўджаны выраз твару лейтэнанта і тут жа думае: «Чаму я не запыталася, ці ёсць у яго хто з радні?.. А як там Барыс?» Думка аб ім адганяе іншыя. Але, напэўна, упершыню ёй хочацца зараз жа даведацца пра Барыса. Ці прыляцеў ён? Яна не можа ўсёдзець на месцы, дачакацца заўтрашняй раніцы, калі пойдзе на дзяжурства. Хочацца зараз жа пабегчы ў гасцініцу. Дзязвочая сарамлівасць доўга стрымлівае яе ад такога кроку. Але пад вечар, яна ўсё ж бяжыць туды.

У вестыбюлі — знаёмы малюнак, але Барыса не відаць. Леначка чуе, як халадзе пад сэрцам, але запытаць у дзяжурнай пра Барыса не адважваецца: стаіць разгубленая, не ведаючы, што рабіць далей. Потым падымаецца наверх і першы, хто трапляе ёй на вочы — Барыс. Абое стаяць збянтэжаныя і радасныя.

Праз некалькі мінут яны ідуць па скаванай марозам зямлі. Барыс пахмурна маўчыць. І ў яго маўкліваці Леначка адчувае нешта зусім іншае. І тады перад Леначкай зноў вынікае пакрыўджаны выраз твару лейтэнанта.

— Скажы... а ён вярнуўся? — пытаецца яна.

Барыс бярэ Леначку за руку, лясчотна сціскае яе. Яна разумее ўсё і сама прытуляецца да яго пляча, маленькая, кволая дзяўчынка.

Уолтэр Мэкін — сучасны ірландскі пісьменнік. У сваіх апавяданнях ён паказвае жыццё простых людзей Ірландыі. Бедны хлопчык, які вымушан кінучь школу і стаць разносчыкам тавараў; доктар, якога ўразіў кантраст паміж галечай працоўных і раскошным жыццём багачаў; стары бядняк-селянін, які наважыўся ўтапіць у багня агента, бо пабаяўся, што з-за яго ён не атрымае пенсіі, — вось вобразы яго новай кнігі апавяданняў «Зялёныя ўзгоркі».

Уолтэр МЭКІН

ЗЯЛЁНЫЯ ЎЗГОРКІ

Апавяданне

Мал. А. Бараноўскага.

— Якая карысць плакаць? — спытаўся ён.
— Ад слёз блішчаць вочы, — адказала яна.
— І робяцца чырвонымі і непрыгожымі.
— Яны мае, і што хачу, тое і раблю з імі.
Некаторы час памаўчалі.

Яны сядзелі амаль на самай вяршыні зялёнага ўзгорка. Унізе, на права ад іх, ляжала вёска, а там, за ёю, — маўклівае мора, ціхае і спакойнае, як прыемны сон. Чырвонае сонца вось-вось акунецца ў мора. Здавалася, яшчэ імгненне — і яно зашыпіць. А злева — у небе вісеў серп маладзіка, гатовага кінучь сонцу свой слабы, але смелы выклік.

Быў цёплы вечар. Хлопец амаль ляжаў, абпаёршыся на локаць, за-

думенна перабіраў рукой заяўляя кветкі верасу і ленавата адрываў іх сваімі моцнымі, загарэлымі пальцамі.

— Адсюль вёска выдае прыгожай, — сказаў ён.

То была праўда. Вёска выглядала невялічкай. Усяго шэсць хат, усе новыя, пабудаваныя за апошнія некалькі год. Некаторыя былі абліцаваны белым тынкам, другія — проста пабелены вапнай. Правільнай дугой яны абступалі прычал. Пасярэдзіне вёскі стаяла школа. Туды кожную нядзелю з таго боку заліва прыязджаў свяшчэннік служыць абедню. Было прыгожа. На жоўтым пяску ляжалі чатыры лодкі, а з-за дальняга канца прычала падымалася, аздабленая гірляндай снасцей, мачта рыбацкага судна.

Ён і яна забраліся высока. Нездзе непадалёку ад іх, за выступам узгорка, уніз, да мора, бег ручай. Цяпер ён быў не вельмі імклівы. Каб закіпець, яму не хапала дажджу. Але калі добра прыслухацца, можна было пачуць, як ён цурчыць.

— Прыгожае месца, — сказала яна. — Ты, мусіць, доўга будзеш яго помніць.

— Прыгожае, — адказаў ён. — Гэтую вёсачку я, напэўна, доўга не забуду. Але ж на свеце павінны быць і другія такія ж прыгожыя мясціны.

— Ты сапраўды гэтак думаеш, ці гаворыш проста так, бо пачынаеш ужо сумаваль?

Яна сядзела да яго спіной, апусціўшы на грудзі галаву. Прыгожая, пруткая спіна і тонкая талія. Яе каштанавыя валасы сям-там выцвілі ад сонца. Для зручнасці яны былі каратка падстрыжаны. Ён ведаў яе твар. Шырокі і прыгожы, з правільнымі рысамі, рашучы. Так, рашучы. Рашучыя бровы і невялічкі нос, падбародак з прыпухлымі, нібы надзьмутымі, вуснамі. Вочы на дзіва блакітныя, строгія, але часам і ласкавыя.

— Не, — сказаў ён, — я не сумую. Я ж і раней выязджаў адсюль.

— Але цяпер ты ўжо назад не вернешся.

— Сам не ведаю. Можна і вярнуся. А можна і не. Калі ж вярнуся, у мяне ў кішэні будуць грошы, і я буду іх траціць, колькі захачу, а потым зноў паеду, і тады ўжо ты паедзеш са мной.

— Не, не паеду.

— Чаму? — спытаўся ён.

— Мы ўжо аб усім гэтым не раз гаварылі. Навошта, Дэрэ?

— Якое ліха трымае цябе ў гэтай вёсцы? — спытаўся ён, нецярпліва ўзмахнуўшы рукой.

— Проста я люблю яе, вось і ўсё. Разумееш? Я яе проста люблю. Люблю тое, што ў нас ёсць, і не думаю, каб дзе-небудзь было так, як у нас.

— Адкуль ты ведаеш? Як жа ты можаш так гаварыць, калі не бачыла яшчэ іншых мясцін? Можна, ты задаволішся тым, што пражывеш увесь свой век тут, састарышся, а потым памрэш, ніколі нідзе не пабыўшы?

— Ага, — адказала яна.

— Ну, а я дык не! — сказаў ён рашуча. — Вось ты гаворыш пра нашы зялёныя ўзгоркі, быццам нідзе на свеце такіх няма. А яны ёсць. Я бачыў іх. Я бачыў такія зялёныя ўзгоркі... Што нашы ў параўнанні з імі?! — Ён устаў, нахіліўся да яе, узяў за руку і прыцягнуў да сябе. Ён быў высокі і глядзеў на яе зверху ўніз. Яна глянула яму ў вочы.

— Ці ж не гаварыў я табе, што пачырванеюць вочы? Вось і пачырванелі. Паслухай, Марта, мы разыходзімся толькі ў адным. Ты хочаш застацца тут, а я хачу адсюль паехаць. Вось адзінае, што ляжыць паміж намі. Аднаму з нас прыдзецца саступіць. Мы ведаем, што значыць не быць разам. Вось убачыш, калі я вярнуся па цябе, ты забудзеш пра свае зьялёныя ўзгоркі.

— Паміж намі існуе нешта большае, — сказала яна, зазіраючы ў яго неспакойныя вочы, — ты страшэнна любіш славу. Вось што падзяляе нас. Хіба ж нельга дабіцца чаго-небудзь тут? Чаму дзеля гэтага абавязкова трэба ехаць кудысьці за тры тысячы міль?

— Тут? А што тут ёсць? — спытаўся ён, адхіліўшыся ад яе. — Нічога! Праца, праца праца... А што за яе атрымліваеш? Ежу... У год можаш купіць сабе касцюм, веласіпед у растэрміноўку. Дзесяць міль язды ў кіно. Шэсць міль — на танцы. І гэта з году ў год... Зімой сумата... Рыбная лоўля, паляванне. А чаго дасягаем? Я гэтак больш не магу! Ты ведаеш, што будзе. Я выб'юся ў людзі. Тут з мяне даволі. А там я кім-небудзь стану. Вось убачыш!

— У тым вась і бяда, — сказала яна. — Я ведаю, што ты кім-небудзь станеш, але не ведаю, ці будзе табе ад гэтага лепш.

«Шырокія плечы, коратка падстрыжаныя валасы, загарэлы твар і неспакойныя вочы... Ён, канешне, даб'ецца свайго». Ужо цяпер ён быў падобны на важнага гаражаніна: добра скроены двухбортны пінжак, белая сарочка, туфлі — усе гэта выглядала так недарэчна на камяністым схіле Конемарскага ўзгорка. Ён зноў падышоў да яе. Абняў яе сваімі моцнымі рукамі. На шчоках яна адчула яго дыханне.

— Ты перадумаеш, дзяўчынка мая, — сказаў ён.

«Я магу перадумаць у адно імгненне, калі стаю так блізка ад цябе», — падумала яна.

— Ты не зможаш знішчыць нашых пачуццяў. Я пацярплю, пакуль не вярнуся назад, па цябе. Я вярнуся да цябе, — раз ужо не магу прымусяць цябе паехаць са мною цяпер. Толькі чакай мяне. Глядзі, не звязвайся з тымі хлопцамі, што ўнізе, бо я заб'ю іх, лабачыш. Ты чуеш?

— Чую.

Раптам да іх данёсся голас яго бацькі. Ён паднімаўся на ўзгорак і клікаў іх. Дэры моцна пацалаваў Марту. Яна прыхінулася бліжэй да яго. Ад думкі, што ён будзе без яе, у яго няроўна білася сэрца. Але няўрымслівае зноў вярнулася да яго. Чатырохматорны самалёт, што ляціў над акіянам, пад ім — гіганцкі кантынент, які чакае свайго заваёўніка — Дэры О'Фліна. Так, ён заваюе яго. Не такія людзі рабілі гэта: варта было ім толькі стрэсі з сябе інертнасць сваіх вёсак, як іх марудлівая ірландская кроў раптам пачынала бурліць і кіпець ад нястрымнага імкнення.

— Пакуль бывай, дарагая, — сказаў Дэры.

— Бывай, — адказала яна, схіліўшы галаву ў яго на грудзях.

— А, вась вы дзе! — усклікнуў бацька, падыходзячы да іх сваім павольным, шырокім, развалістым крокам пастуха. Каб не яго спакойныя вочы, пры святле месяца бацьку можна было б збытаць з сынам. Адкуль у Дэры такія вочы? У яго ж маці таксама вочы спакойныя.

— Там да нас зайшло некалькі чалавек, — сказаў бацька. — Пойдзем дадаму.

— Я спускаюся да іх, — адказаў Дэры, — а ты прыдзеш потым. — І ён пабег уніз, пераскокваючы, як козлік, з выступа на выступ, і ні разу

не аступіўся. Яны сачылі, як ён паступова робіцца ўсё меншы і меншы.

— У яго многа энергіі, — прамовіў стары.

— У яго многа славалюбства, — сказала Марта і пачала спускацца.

Стары глядзеў ёй услед. «Яна, напэўна, плача», — падумаў ён. Ён ведаў, што маці Дэры цяпер таксама плача. Ён чамусьці спытаў сябе: «Што было б, калі б жаночыя слёзы сабраць разам, — усе слёзы ўсіх жанчын, — ці пацякуць яны ракой? А якая была каму карысць ад гэтых слёз? Хіба яны калі-небудзь змякчалі чыё-небудзь сэрца ці адхілялі мужчыну ад мэты? А калі і так, то ці прыводзіла гэта да добра?»

— Цяпер у Амерыку ехаць — не тое, што бывала, калі я быў малады, — разважаў ён, ідучы з ёю поплич.

Ён любавалася Мартай. Яна спускалася з узгорка, як маладая лань.

— Цяпер зусім іншае, — згадзілася яна.

— Э-эх! Калі ў дні маёй маладосці ехалі ў Амерыку, то рыхтаваліся да гэтага ледзь не цэлы год. За пяцьдзесят міль навокал усе ведалі, што ты едзеш, і абавязкова прыходзілі пабачыць цябе перад ад'ездам і на развітанне праліць слязу ці прынесці маленькі падарунак, ці які свяшчэнны талісман, што павінен аберагаць цябе ад усіх небяспек мора-акіяна, ці цёплую камізэльку. А цяпер...

Ат, што там гаварыць! — Цяпер усё робіцца хутка, — сказала Марта, усміхаючыся. — Туды ехаць, толькі дванаццаць гадзін. Цяпер туды хутчэй дабярэшся, чым у Дублін.

— Усё цяпер неак не так, — сказаў ён. — Э-эх! Бывала, перш, чым яны паедуць, мы выплачам усе свае вочы і скачам і п'ём піва аж да першых пеўняў. А цяпер няма чаго шкадаваць людзей, да якіх толькі дванаццаць гадзін лёту. Усё роўна як у суседнім прыходзе.

— Вы будзеце сумаваць па Дэры, — сказала яна.

— Вы здрыгнуў.

— Ды не, не вельмі, — сказаў ён. — Праўду кажу. Няма часу. Да таго ж, Дэры заўсёды быў непаседай. Гэта ж ён едзе ўжо трэці раз. Два разы пабываў у Англіі.

Заўсёды быў няўрымслівы. Сам не ведаю, у каго ён такі ўдаўся. Іншы раз я гавару жонцы: што за ёй, напэўна, невідочна валачыўся які-небудзь бадзяга. — Ён ухмыльнуўся. — Табе трэ' было б паехаць з ім, Марта, — сказаў ён мякка. — Ён вельмі любіць цябе.

— І я яго таксама, — адказала яна. — Але я люблю і сваю вёску. Ён мог бы даць волю сваім імкненням і тут, дома. Мяне няцяжка ўгаварыць паехаць з ім, але будзе лепш, калі не паеду.

— Я ведаю яго, ён прыедзе па цябе.

— Магчыма, да таго часу я стану не такой, ці можа ён пераменіцца. А цяпер няхай робіць, як яму здаецца лепш, і ён заважо зялёныя ўзгоркі Амерыкі.

— Ты зойдзеш да нас? — спытаўся стары, калі яны прыпыніліся на вуліцы. — Некалькі яго сяброў, і некалькі бутэлек моцнага піва, і трохі спеваў. Э-эх! Усё гэта — цень тае ўрачыстасці, што была даўней...

— Я пайду дадому, — сказала яна. — Мы казалі ўжо адно аднаму ўсё, што было трэба. Мы ўбачымся з ім, калі ён вернецца дадому.

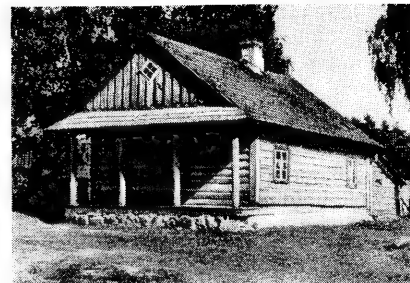
— Ну, як хочаш. Дабранач, дачушка. Блаславі цябе бог!

Бацька глядзеў ёй услед. Яна ішла павольна, апусціўшы галаву. Адну руку залажыла за спіну, трымаючы ёю за локаць другой. Кончыкам чаравіка яна адкідвала з дарогі маленькія каменчыкі. Бацька ўздыхнуў і павярнуўся ў бок дома. Там было ціха. Гэта чамусьці засмуціла яго. Уголас ён сказаў сам сабе: «Э-эх! Многа гадоў назад ад гоману і шуму з гэтага дому зваліўся б дах!», і ўвайшоў у хату.

Дэры прыехаў да Марты праз год, амаль дзень у дзень. Але ён прыехаў не адзін. Яго суправаджалі два амерыканскія сержанты і стралковы ўзвод салдат, і на яго труне ляжаў амерыканскі флаг, а бацька яго атрымаў медаль, якім быў узнагароджаны Дэры за храбрасць у нейкай чужой вайне. Яго пахавалі на невялічкіх могілках на палавіне дарогі ўверх па схіле зялёнага ўзгорка, каля самага ручая, што кіпіць пасля дажджу і ледзь чутна цурчыць, калі мелкі.

І адсюль, калі б вы сталі ля яго магілы, каб пакласці ў шклянны збан свежыя кветкі, перад вашымі вачыма паўстала б шырокая прастора акіяна, і калі вы добра бачыце і ў вас ёсць хоць крыху фантазіі, то недзе там, за многа, многа міль, на другім канцы свету, вы заўважыце зялёныя ўзгоркі...

Пераклад з англійскай мовы С. Дорскага.

Дом у Акіньчыцах Стаўбцоўскага раёна, дзе 3 лістапада 1882 года нарадзіўся народны паэт Беларусі Якуб Колас.

Фота А. Дзітлава.

СУСТРЭЧА ў ПЯЦІГОРСКУ

З успамінаў

Увосень 1926 г. (жнівень-верасень) давялося мне лячыць у Кіславодску сваё ператомленае сэрца. Неяк я сустрэў каля нарзаннай галерэі Цішку Гартнага, які тады таксама лячыўся ў Кіславодску.

— Калі ў цябе сёння няма ніякіх працэдур, — сказаў ён, — то варта было б паехаць у Пяцігорск, паглядзець, што там за такі Правал, і падняцца на Машук... Ды і домік Лермантава наведаць...

— Вельмі добра! — згадзіўся я.

— Перш заедзем у Есентукі. Пазавем Купалу і Коласа ды паедзем разам у Пяцігорск.

— Хіба яны там?

— Я ўжо быў у іх. Цэлымі днямі абое сядзяць за шахматамі і нават на свае працэдурны позняцца...

Праз паўгадзіны мы ўжо крочылі да іх на кватэру. Заходзім у пакой, а яны абое сапраўды нікнуць над шахматнай дошкай. Цішка закрычаў з абурэннем:

— А каб на вас... Вы ж за шахматамі свету не бачыце!.. Кіньце гульню, паедзем разам у Пяцігорск!..

— Гэх, Цішка, даў бы ты нам паўгадзіны часу, і я падстроіў бы Янку канфузны мат, а то ён вельмі нос задзірае пасля ўчарашніх двух выйграных партый. Разумееш, змарыў мяне вечарам і я даў маху — адкрыў яму дарогу, а ён і абрадаваўся, — прадаўжаў скардзіцца Колас, — але Купала запрапанаваў:

Аўтар гэтых успамінаў Тодар Кулеша — Язэп Лявонавіч Дыла, літаратар, друкаваўся ў беларускіх перыядычных выданнях 20-х гадоў. Цяпер Язэпа Лявонавічу 80 гадоў, ён пенсіянер і жыве ў г. Саратаве.

— Слухай, Якубе, дык аб чым гаварыць? Пакінем на дошцы ўсё як ёсць, а вернемся дамоў — дагуляем. Згодзен?

— Добра, — адказаў Колас.

— Яшчэ, браток, пабачым, хто на кім паедзе, — засмяяўся Купала, устаючы з-за стала.

— А хіба пазаўчора я не на васпану ехаў? — жартам абараняўся Колас.

Хутка мы апынуліся ў поездзе. Не паспелі прагледзець куплення на вакзале свежыя газеты, і ўжо вось ён, Пяцігорск.

Мы выйшлі з вагона. Гара Машук заслانیла сабой гарызонт.

— Глядзі ты, які ён, Машук! Рассеўся сабе і свет людзям засціць! — заўважыў, смеючыся, Колас.

Распыталі дарогу да дома Лермантава.

Домік славутага паэта — аднапавярховы, малы з некалькімі невялікімі пакойчыкамі; вокны — таксама малыя, як ва ўсіх тутэйшых мазанках. Ён быў калісьці накрыты сухім чаротам, а пазней перакрыты дошкамі.

З глыбокай пашанай да светлай памяці вялікага паэта пераступілі мы парог гэтага дома. Па сценах у рамачках, дзе пад шклом, а дзе — і незашклёных, віселі, выразаных з часопсаў і газет малюнкi да твораў пісьменніка, замалёўкі-партрэты людзей, з якімі жыў, сябраваў або быў знаёмы М. Ю. Лермантаў; тут жа — дзве-тры ілюстрацыі да «Дэмана». Відаць было, што экспазіцыя не прадумана як след, а выстаўлена тое, што апынулася пад рукамі.

Уваходзім у маленькі пакойчык з акном у садок. Ля акна — невялічкі прасторны столік, на ім, пад тоўстым шклом, аркуш пажоўклых паперы з недапісаным вершам. Перад столікам — старое крэсла...

Не памятаю ўжо хто — Купала ці Колас — улаўголеса сказаў:

— Вось якім быў творчы кабінет вялікага паэта.

А нехта дадаў:

— А вось і канапа для адпачынку або творчага роздуму...

Толькі тут мы заўважылі, што ў прасценку над канапаю вісць вялікі, у багатай раме, пісаны маслянымі фарбамі, партрэт. Хто ж гэты мужчына з пышнаю выпешчанаю барадою, ледзь кранутай свізной? Які ў яго самаздаволены твар!

Цішка Гартны шукае надпіс пад партрэтам і, знайшоўшы яго, уголас чытае:

Якуб Колас чытае свае творы перад віцебскімі чыгуначнікамі. 1928 год. Фота І. Барашкі.

— «Дар сям'і Мартынава!»

І адразу ж усе мы на ўвесь голас гукаем:

— Забойца паэта!

Абышоўшы ўсе пакоі музея, мы ўпэўніліся, што апрача таных аляграфічных і літаграфічных малюнкаў тут не было ніводнага добрага партрэта М. Ю. Лермантава, які вытрымаў бы параўнанне з пышным партрэтам яго забойцы.

Цішка Гартны адшукаў дзяжурную супрацоўніцу музея і напрасіў кнігу запісаў наведвальнікаў музея.

І мы запісалі ў ёй сваю крыўду за вялікага песняра свабоды, памяць якога шануецца так нядбайна.

Дарэчы, калі праз пару гадоў мне давялося зноў наведаць домік Лермантава, там усё стала інакш. З'явіліся копіі вядомых партрэтаў Лермантава. Падбор экспанатаў стаў багацейшы і ўсталявалася нейкая сістэма ў экспазіцыі; пышны партрэт саноўнага забойцы апынуўся ў заднім пакоі, дзе захоўваліся старыя металічныя вякі.

Развітаўшыся з домамі Лермантава, мы выйшлі на пляц і нанялі параконнага рамізніка, каб ён давёз нас да Машука.

Вось, нарэшце, і славуці Машук. Каб падарожнікі маглі агледзець навакольную мясцовасць і самы Пяцігорск, дарогу на вяршыню Машука правялі так, што яна, як тая спіраль, шырокаю стужкаю абвівае гару. І, сапраўды, цікава і прыгожа было, седзячы ў зручным фэртоне, любавачца мясцовасцю і бачыць, як паступова расшыраўся краявід па меры таго, як мы падымаліся на гару.

І вось мы на вяршыні Машука. З біноклем Цішкі Гартнага добра разгледзелі ўсё кругом, і асабліва дарогу на Мядовы вадапад, куды збіраліся паехаць праз некалькі дзён конна...

З гары парашылі сыходзіць не па «спіральнай» дарозе, а напразткі. Упарта пёрліся па схілу, праз густыя калючыя кустарнікі, трапілі ў кучы мурашнікі, падалі, збіралі на сябе павуцінне, пылі і калючкі. Калі, нарэшце, змучаныя, дасяглі падэшвы гары, дык апынуліся чужы не за кіламетр ад таго месца, дзе хацелі выйсці. І адразу пачалі прыводзіць сябе ў належны выгляд, чысціць адзін другога ад пылу і павуціння...

Помнік на месцы гібелі М. Ю. Лермантава стаіць ля падэшвы Машука. Гэта — чатырохкантовы абеліск, у тры-чатыры чалавечых росты вышынёю. У ніжняй частцы яго, у круглай нішы, стаіць бюст Лермантава. Вакол шырокага пастамента — зялёны газон і пакрытая гравіем пляцоўка, якую акружае агарожжа з каменных слупкоў з цяжкім і тоўстым ланцугом паміж імі. Па чатырох кутах агарожжы сядзяць на камянях стэпавыя арлы. Мастак-скульптар пасадзіў іх, крыху павярнуўшы да абеліска, месца, дзе ўпаў застрэлены паэт, нібы ўладары паветра хочуць засланіць левымі крыламі спущаныя нізкі ў смутку свае галовы.

Крыху ў бок ад помніка стаіць домік, дзе жыў вяртаўнік, у якога захоўваецца кніга запісаў наведвальнікаў.

Акрамя нас, тады нікога больш ля помніка не было. Мы нейкі час пасядзелі моўчкі.

Вяртаўнік, даведаўшыся, што мы з Беларусі, прынёс нам кнігу. Адсеўшы ўбок, усе трое нашых паэтаў ўпісалі ў кнігу вершы, прысвечаныя Лермантаву.

Пасядзеўшы яшчэ крыху ля помніка, мы вярнуліся на пяцігорскі вакзал і раз'ехаліся дамоў: Купала з Коласам — у Есентукі, мы з Цішкам — у Кіславодск.

Тодар КУЛЕША.

Якуб Колас і ўзбекскі паэт Хамід Алімджан.

НА ГАСЦІННАЙ ЗЯМЛІ

Пяць сутак трэба ехаць ад Мінска да Ташкента па чыгунцы. З іх двое сутак цягнік ідзе казахскім степам. Двое сутак за акном вагона — стэп, бязмежны, у белых плямах саланчакоў. Але вось прамільгнуў слупок, які аддзяляе Казахскую рэспубліку ад Узбекскай. І поезд адразу трапляе ў Ташкенцкі аазіс, у неабсяжны сад, раскветаны ўсімі фарбамі поўдня. Пасажыры адразу ж цесна абступаюць вокны вагонаў, за якімі шырока разлегліся палі бавоўніка і зялёныя бахчы з жоўтымі, як золата, спелымі дынямі.

Вакол шмат вады. Яна блішчыць у маленькіх вадаёмах, адлюстроўваючы дрэвы, блакіт неба.

Вось ён, «ласкавы край», як назваў Узбекістан Якуб Колас, які жыў і працаваў тут у час Вялікай Айчыннай вайны.

Ташкент. Гіганцкі клубок вуліц, прамыя асфальтаваныя праспекты. Над некаторымі вуліцамі суцэльны шацёр шыракалістых ліп і магутных дубоў. Неяк самі сабою прыгадваюцца словы Якуба Коласа:

Успомню горад, шумны, звонкі,
І паркі, і сады.
Салар, узор арыкаў тонкі,
І топаляў рады.

Пад палатнянымі тэнтамі — люстраныя вітрыны магазінаў, кіёскі з кветкамі, з газетамі і часопісамі. Ідзеш па гэтых мясцінах і здаецца: вось тут хадзіў Якуб Колас, вось тут застаніся яго сляды, вось у гэтым кіёску ён купляў свежы нумар «Правды», каб даведацца, што адбываецца ў роднай Беларусі, якая стагнала пад пятой нямецкіх захопнікаў.

Знаходзячыся ў эвакуацыі на далёкай ташкенцкай зямлі, Якуб Колас працаваў многа і плёна, у друку з'яўляліся яго вершы, паэмы. Фельетоны, публіцыстычныя артыкулы, прасякнутыя нянавісцю да ворага, нязломнай верай у перамогу над ворагам.

Народны паэт балюча перажывае здзекі нямецкіх захопнікаў над беларускім народам. У адным са сваіх патрыястычных вершаў ён пісаў:

Ці ж я вясёлым быць магу,
Калі зямля апущана ў смугу?

Ці ж я пазбаўлюся пакут,
Калі пакутуе мой родны люд?

Родная зямля з яе палямі і лясамі, з празрыстымі крыніцамі і рэкамі заўсёды стаяла перад вачыма паэта, вабіла да сябе яго думкі і пачуцці. Ён заўсёды чуў яе несціханы голас:

Зямля мая, нябёсаў родных сінь,
Лугоў зялёныя пасцелі!
Вы ўстаеце з-за смутных далечынь
Скрозь горы і пустэлі.
Празрыстасць рэк, дубоў жывы шалаш,
Дарог нязлічаных красёны!
Вас бачу я, я чую голас ваш,
Прываблівы, як сонца.

Надрукаваныя лістоўкамі і закінутыя ў варажы тыл, у партызанскія атрады, палыміяны вершы і сатырычныя фельетоны Якуба Коласа натхнялі беларускіх партызан на гераічныя подзвігі.

Вядомы рускі пісьменнік Мікалай Ціханаў так ацаніў працу нашага народнага паэта ў дні ваеннага ліхалецця:

«Якуб Колас — голас беларускай паэзіі, пясняр і паэт прастай, шчырай, глыбокай прыгажосці. Вершы яго падобныя на ясныя, задумленыя шум яго родных лясоў, на плёскат ціхіх рэк, на ціхіх дарогі сярод вясёлых палёў, на песні яго землякоў, песні аб волі, аб працы, аб жыцці. У гады вайны ён сваім усхваляваным словам натхняў беларускіх партызан. Яго вершы, якія напісаны ў час вайны, гавораць аб смеласці яго творчасці, аб самым сардэчным, што пададзена так проста і з нейкай гранічнай выразнасцю, з патаемнай энергіяй палымянасці.

Вершы Якуба Коласа ведае і любіць іх. Гнеўны голас Якуба Коласа граміў фашысцкіх захопнікаў, заклікаў да помсты за разбураны край, быў з пераможнымі войскамі, якія вызвалілі Мінск, ішоў далей на захад, да самага пастаўленага на калені Берліна».

У зборніку вершаў «Голас зямлі», паэмах «Суд у лесе» і «Адплата» Якуб Колас намаляваў шырокую карціну партызанскай барацьбы ў тыле ворага, паказаў мужнасць народных мсціўцаў, іх маральную перамогу над гітлераўскімі людоедамі, праўдзіва расказаў аб думках, пачуццях і справах партызан.

* * *

Сквер Рэвалюцыі знаходзіцца ў цэнтры Ташкента. Тут сярод духмяных дрэў часта адпачываў Якуб Колас. Праз сквер пралегла вуліца Карла Маркса, па якой Якуб Колас хадзіў у Саюз пісьменнікаў Узбекістана.

Часта прыслухоўваўся народны паэт да ранішняй музыкі горада, да гукаў узбекскай сталіцы.

А вось будынак Сярэднеазіяцкага дзяржаўнага ўніверсітэта. У аўдыторыі № 65 пашнаццаць год таму назад Якуб Колас выступаў на аб'яднаным пасяджэнні Акадэміі навук БССР, Саюза савецкіх пісьменнікаў Узбекістана і філалагічнага факультэта Сярэднеазіяцкага ўніверсітэта, якое было прысвечана памяці народнага паэта Беларусі Янкі Купалы. Упершыню з кафедр гэтай аўдыторыі прагучаў верш Коласа «Над магілай друга».

Гэты дзень надоўга застаўся ў памяці ўзбекскіх паэтаў і прафесарска-выкладчыцкага саставу ўніверсітэта.

У інстытуце літаратуры імя Пушкіна Акадэміі навук Узбекістана працуе доктар філалагічных навук Ізот Атаханавіч Султанаў, які шмат разоў сустракаўся з віцэ-прэзідэнтам Акадэміі навук БССР Якубам Коласам.

— Я добра памятаю гэтага сціплага, цудоўнага чалавека. Якуб Колас быў першым маім беларускім сябрам, — гаворыць Ізот Атаханавіч і тут жа дастае са сваёй бібліятэкі кнігу Якуба Коласа на рускай мове «Голас зям-

лі», з аўтографам народнага паэта. Гэтая кніга была выпушчана ў Ташкенце да 60-годдзя Якуба Коласа.

Недалёка ад Акадэміі навук, па Першамайскай вуліцы знаходзіцца Саюз пісьменнікаў Узбекістана, куды часта заходзіў Якуб Колас. Узбекскія пісьменнікі Мірмухсін Мірсаідаў, Хамід Гулям, Гафур Гулям, Міхалі Шавердзін, Уладзімір Ліпка і паэтэса Зульфія цёпла адгукваюцца аб беларускім паэце, які дзяліў з імі ў час вайны сваё гора і сум па роднай Беларусі.

Малады паэт Уладзімір Ліпка быў перакладчыкам вершаў Якуба Коласа на рускую мову; вершы гэтыя змяшчаліся ва ўзбекскім друку. Паэт часта сустракаўся з Якубам Коласам, вучыўся ў яго паэтычнаму майстэрству.

Аб любові ўзбекскіх паэтаў да Якуба Коласа сведчыць тое, што ў 1942 годзе, да 60-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа, быў выдадзены на ўзбекскай мове яго зборнік «Выбраных вершаў» пад рэдакцыяй Хаміда Алмджана.

У 1951 годзе Дзяржвыдавецтва УзССР выпусціла зборнік вершаў «Песні сяброў», значную частку якога складаюць вершы Якуба Коласа ў перакладах узбекскіх пісьменнікаў Мірэмліра, Зульфіі, Гуляма і Уйгуна.

У Саюзе пісьменнікаў Узбекістана захоўваецца нумар газеты «Правда Востока» за 1942 год. Амаль уся яе другая паласа прысвечана 60-годдзю з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Якуба Коласа.

Знаёмячыся з коласаўскімі мясцінамі, нельга абмінуць Ташкенцкі педагагічны інстытут. Тут 9 красавіка 1943 года адбылася сустрэча студэнтаў і выкладчыкаў з Якубам Коласам.

Напярэдадні сустрэчы быў выпушчаны спецыяльны нумар інстытутскай насценнай газеты «Педагог-марксіст», цалкам прысвечаны творчасці і грамадскай дзейнасці паэта-патрыёта, арганізавана выстаўка яго твораў. Літаратурны вечар выліўся ў дэманстрацыю дружбы народаў. Узбекская і руская студэнцкая моладзь у асобе Якуба Коласа вітала вернага сына беларускага народа, класіка беларускай літаратуры, у творчасці якога знайшла сваё адлюстраванне гісторыя барацьбы беларускага народа за сваё сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне, гісторыя будаўніцтва новага жыцця.

* * *

Рэдакцыя газеты «Фрунзенец» знаходзілася на Сапёрнай вуліцы. Не было таго дня, каб сюды не завітаў Якуб Колас. Калектыў рэдакцыі вельмі любіў беларускага паэта. Тут яшчэ і цяпер помняць такія радкі, прыдуманія калектыўна рэдакцыйнымі паэтамі:

С головы Якуба Коласа
Не должно упасть и волоса.
Отдадим Якубу Коласу
Всю вторую полосу.

Як правіла, Якуб Колас прыходзіў у рэдакцыю гадзін у дванаццаць і гучна вітаўся:

— Добры дзень, сябры!

І адразу ж пачыналася размова. Якуб Колас пытаўся:

— Вы гаворыце па-беларуску?

І калі субсідэнік адмоўна круціў галавой, Колас гаварыў:

— І я яшчэ не навучыўся па-ўзбекску, — і высёлая ўсмішка асвятляла яго твар.

Якуб Колас любіў гаварыць на самыя разнастайныя тэмы, умеў слухаць субясіднікаў і мог вельмі цікава расказаць які-небудзь выпадак са свайго жыцця. Супрацоўнікі рэдакцыі даведліся, што ён да Вялікага Кастрычніка працаваў настаўнікам у Пінкавічах, прымаў удзел у падпольным настаўніцкім з'ездзе, адседзеў тры гады ў турме за «расхістанне» не вельмі моцных «асноў праваслаўя і самаўладства».

Многа часу прайшло з тых пор, калі Якуб Колас развітаўся з Ташкентам,

але газеты з яго вершамі і артыкуламі, кнігі пісьменніка і сёння захоўваюцца ў бібліятэцы рэдакцыі.

Гасціннаму ўзбекскаму народу, яго гераізму ў Вялікай Айчыннай вайне Якуб Колас прысвяціў многа вершаў. У «Песні пілота», напрыклад, ён услаўляў байцоў-узбекаў, якія разам з іншымі брацкімі народамі грамілі фашысцкага звера.

Нельга абмінуць і дом № 88 па вуліцы Пушкіна. У гэтым доме жыў Якуб Колас. Здаецца, сама прырода беражліва захоўвае тут сваю прыгажосць, якая некалі натхняла паэта.

Маляўнічы вобраз узбекскай сталіцы ўвекавечаны ў коласаўскай творчасці. Вось чаму ўсім бязмерна дарагі кожны куток гэтага горада. Тут жа знаходзіцца і вуліца, якая носіць імя Якуба Коласа.

* * *

Аўтобус паволі рухаецца да горнага хрыбта, што ззяе беллю сваіх вяршынь. Амаль у сотні кіламетраў ад Ташкента сярод гаёў і садоў размясціўся горны курорт Чымган. Тут часта бываў Якуб Колас, працаваў над сваімі творами.

З-пад скал Вялікага Чымгана б'юць дванаццаць крыніц. Ручаі імчаць цераз парк, утвараючы штучныя вадаспады, а на галоўнай алеі — цэлы каскад срабрыстых струменняў. З парку адкрываюцца прыгожыя краявіды — парэзаныя цяснінамі горы, сонечныя плямы далін.

У баку ад Чымгана раскінуўся на дваццаці тысячках гектарах адзін з запаведнікаў Узбекістана. Горныя казлы, дзікі, мядзведзі, дзікабразы, чырвоныя лісы жывуць там. У бураломе арэхавых гаёў і ў зарасніках дзікіх пладовых дрэў — груш, яблынь, вішань, рабіны, — ніколі не чутны ні стрэл, ні гук сякеры. А за запаведнікам, за чымганскім курортам, у глыбіні гор, на вышыні каля трох тысяч метраў над узроўнем мора, працуе горнамялярацыйная даследная станцыя.

Якуб Колас з вялікім майстэрствам уславіў гэты край у сваім лірычным вершы «Чымган»:

У манты лёгкая з празрыстай сінечы
Узносіцца ў неба магутны Чымган.
На ім спачывае халодны туман,
І хмары кладуцца на крэпкія плечы.

У канцы 1943 года Якуб Колас сардэчна развітаўся з узбекскай зямлёй. Звяртаючыся да Савецкага Узбекістана, ён падзякаваў родным братам за гасціннасць і яшчэ раз выказаў думку аб магутнасці дружбы народаў, змацаванай крывёю абаронцаў Радзімы:

У цяжкі час вайны суровай
Ты даў прытулак мне,
З узбекам песню адной мовай
Складалі аб вайне.
І меч адзін мы з ім кавалі
На злы варожы стан.
Няхай жа ўзносіць вышай хвалі
Цябе, Узбекістан!
Павелі вецер, бы ў прадвесне,
Над нашаю зямлёй.
На развітанне — з гэтай песняй
Прывет прымі ты мой.

Задумшныя радкі гэтага верша застаюцца жывым сведчаннем любові беларускага паэта да зямлі сонечнага Узбекістана да людзей, якія жывуць там.

Мікола ЖЫГОЦКІ.

ДРАМАТУРГ, ПАЭТ, КРЫТЫК

Да 60-годдзя з дня нараджэння
М. М. Клімковіча

Міхась Клімковіч належыць да таго пакалення пісьменнікаў, якое прыйшло ў літаратуру з асяроддзя рабочых і сялян у першае дзесяцігоддзе савецкай улады. Гэтае пакаленне прымала актыўны ўдзел у рэвалюцыйнай перабудове краіны, мела багаты жыццёвы вопыт і палітычную загартоўку. Яму давалося актыўна працяляць сябе ў самых разнастайных галінах грамадскага жыцця. Можа таму Міхась Клімковіч і валодаў такім рознабаковым талентам. Ён вядомы беларускаму чытачу як драматург, крытык, літаратуразнаўца і як паэт. Спрабаваў ён свае сілы і ў галіне прозы. І да ўсяго гэтага варта дадаць, што Міхась Клімковіч на ўсім працягу свайго жыцця быў актыўным грамадскім дзеячом, клопатлівым выхавальнікам літаратурнай моладзі.

Найбольш поўна яго літаратурны талент праявіўся ў галіне гістарычнай драматургіі. З гістарычных драм М. Клімковіча вялікую цікавасць уяўляе трылогія аб Георгію Скарыне. У ёй пісьменнік адлюстравуе думкі і спадзяванні працоўнага сялянства, якое змагалася супраць феадалізму. Бясспрэчнай удачай пісьменніка з'яўляецца вобраз вернага сына беларускага народа, вучонага-гуманіста, першадрукара Георгія Скарыны. Трылогія прасякнута ідэяй дружбы славянскіх народаў і іх еднасці ў барацьбе супраць наступу рэакцыйнага каталіцызма.

У свой час буржуазныя нацыяналісты імкнуліся давесці, што беларускі народ ніколі не змагаўся за свае правы, а пакорліва жываўся з тымі заваёўнікамі, якія прыходзілі на яго землі. Гэтае «мірнае сужыццё», асабліва ў XVI стагоддзі, нібыта і дало росквіт беларускай культуры. Гістарычнай драмай «Кацярына Жарнасек» М. Клімковіч абвяргае такое сцверджанне. Ён паказвае, што ў сярэдзіне XVI стагоддзя, калі рэакцыйнае каталіцтва дамагалася прыгняцення Беларусі, наш свабодалюбівы народ паўстаў супраць прыгняцальнікаў. Асабліва ярка падкрэсліў драматург ідэю брацкай дапамогі рускага і ўкраінскага народаў беларускаму ў яго барацьбе з інашаземнай рэакцыяй. Гістарычная драма «Кацярына Жарнасек» была пастаўлена ў 1939 годзе на сцэне Тэатра імя Я. Купалы вядомым беларускім рэжысёрам М. Зоравым і карысталася поспехам у глядача.

На багатым матэрыяле беларускіх народных казак і легенд М. Клімковіч створаў лібрэта балета «Князь-возера», у якім таксама раскрываецца барацьба паміж працоўным сялянствам і панамі-прыгняцальнікамі. Балетны спектакль па гэтаму лібрэта, музыку да якога напісаў старэйшы беларускі кампазітар В. Залатароў, увайшоў у рэпертуар Беларускага

дзяржаўнага тэатра оперы і балету. Ён высока ацэнены народам і ўрадам — яму прысуджана Сталінская прэмія, як лепшаму балетнаму спектаклю.

У оперным лібрэта «Кастусь Каліноўскі» драматургу ўдалося паказаць вобраз выдатнага беларускага рэвалюцыянера Каліноўскага, які выхоўваўся на перадавых ідэях рускай рэвалюцыйна-дэмакратычнай думкі. Опера «Кастусь Каліноўскі» (музыка Д. Лукаса) таксама ўвайшла ў рэпертуар Беларускага тэатра оперы і балету.

У апошнія гады свайго жыцця М. Клімковіч піша гісторыка-рэвалюцыйную драму «Уся ўлада Саветам!», прысвечаную стварэнню Беларускай савецкай дзяржавы. У цэнтры п'есы — вобраз кіраўніка мінскіх бальшавікоў А. Мяснікова, які непасрэдна кіраваў узброеным паўстаннем у Мінску і ўстанавленнем савецкай улады.

Міхась Клімковіч памёр у 1954 годзе, пакінуўшы багатую спадчыну. Драматычныя творы Міхасы Клімковіча неаднаразова выдаваліся. Яго трылогія «Георгій Скарына» вядома і рускаму чытачу. Зараз Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі падрыхтавала да друку двухтомны збор твораў, куды ўвойдуць яго драматычныя паэмы і вершы.

Літаратурная спадчына пісьменніка налічвае шмат вершаў. Трэба сказаць, што яны ўяўляюць цікавасць не толькі для творчасці М. Клімковіча, але і ўвогуле для беларускай паэзіі, асабліва тыя, што маюць пэсенны характар. Як паэт, Міхась Клімковіч пакінуў добрую памяць аб сабе сваёю песняй «Мы — беларусы», якая стала дзяржаўным Гімнам Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі.

Міхась Мікалаевіч Клімковіч плённа працаваў і ў галіне крытыкі і літаратуразнаўства. У яго, як крытыка, быў вельмі шырокі дыяпазон: ён выступаў з праблемнымі працамі, з артыкуламі па гісторыі беларускай літаратуры, з рэцэнзіямі. Асабліва цікавая кніга М. Клімковіча «Аб жыццёвым уплыве рускай літаратуры на беларускую літаратуру». У ёй разглядаюцца братнія сувязі дзвюх літаратур з старадаўніх часоў да нашых дзён.

Ёсць яшчэ адна галіна літаратурна-грамадскай працы, якую Міхась Клімковіч займаўся кожны дзень. Гэта — выхаванне маладых пісьменнікаў. Ён любіў гэтую работу і работа любіла яго. Дзе б ні быў Міхась Мікалаевіч, яго заўсёды акружала моладзь. Яго перапіска з маладымі аўтарамі магла б склаці цэлую кнігу, якую павучальна было б прачытаць не толькі маладому, але і сталаму пісьменніку.

Міхась Клімковіч не абмяжоўваўся толькі разглядам пэўнага твора — ён накіроўваў далейшую творчасць пісьменніка. Вось некалькі прыкладаў таго, як парады вопытнага літаратара і крытыка дапамагалі пісьменнікам.

Пазнаёміўшыся з творчасцю Алеся Стаховіча, М. Клімковіч параіў распрацоўваць найбольш знаёмую пісьменніку тэму — жыццё калгаснага сялянства.

Народны пісьменнік Беларусі К. Крапіва, П. Глебна і М. Клімковіч сярод удзельнікаў нарады маладых пісьменнікаў. 1953 год.

Пісьменніцы Алене Васілевіч у свой час Міхась Клімковіч падказаў, што самаю блізкаю ёй будзе маральна-этычная тэма, і, сапраўды, у распрацоўцы гэтай тэмы Алена Васілевіч знайшла сябе як апавадальніца.

Разабрацца ў творчасці вопытнага літаратара, асабліва калі ён піша буйныя рэчы, часам бывае лягчэй, чым у творчасці маладога пісьменніка, які толькі яшчэ шукае сваёй дарогі. Міхась Клімковіч заўсёды прыглядаўся да ўсёй творчасці маладога аўтара і толькі тады браў на сябе смеласць паказаць яму дарогу. Так, напрыклад, здарылася з Алесем Махначом. Пачынаў ён з вершаў, пісаў прозу, спрабаваў свае сілы ў драматургіі малых форм. Калі М. Клімковіч перачытаў усе яго творы, ён пераканаўся, што А. Махнач найбольш поўна можа праявіць сябе як драматург.

Многа год Міхась Клімковіч працаваў літаратурным кансультантам кабінета маладога аўтара Саюза пісьменнікаў Беларусі. Уважліва ён разглядаў вершы каваля з Гомсельмаша Барыса Спрычана, раячы яму больш за ўсё аддаваць увагі «вытворчай» тэматыцы, як найбольш блізкай і знаёмай яму. Пільна сачыў ён і за творчасцю здольнага паэта, тады яшчэ студэнта, Ніла Гілевіча, у якога, як ён лічыў, лірыка ўдала спалучаецца з жыццерадасным гумарам. Сяброўскія пароды старэйшага літаратара пайшлі на карысць гэтым маладым таварышам.

У асобе Міхася Клімковіча літаратурная моладзь заўсёды бачыла чулага дарадчыка, клапатлівага выхавальніка і разумнага настаўніка. Ён быў патрабавальны як да сябе, так і да сваіх братоў па пяру — маладых і старэйшых літаратараў. Гэта быў нястомны працаўнік на ніве беларускай савецкай літаратуры.

Алесь ЕСАКОЎ.

Да 200-годдзя з дня нараджэння

Фрыдрых ШЫЛЕР

ІВІКАВЫ ЖУРАЎЛІ

Балада *

Элада песнямі багата
Спяшаўся у Карынф на свята
Ад іанійскіх берагоў
Вясёлы Івік, друг багоў.
На подзвіг музымі натхнёны,
Пакінуўшы свой родны дах,
Ішоў пясняр благаславёны
З кіёчкам лёгкім у руках.

Ужо відзён на радасць воку
Акракарынф ** непадалёку
І Пасейдонаў *** бор стары
Раскінуўся каля гары.

* Балада «Івікавы жураўлі» напісана Шылерам у 1797 годзе. У яе аснову паложана паданне пра старагрэчаскага паэта Івіка, які жыў у VI веку да нашай эры. Івік быў забіты разбойнікамі, калі ён ішоў на тую званую Істымскія гульні, што адбываліся праз кожныя два гады на Карынфскім перашыўку (Істме) каля храма Пасейдона. Пераможцы на гэтых гульнях атрымлівалі сасновы вянок.

** Акракарынф — карынфскі акропаль, кремль.

*** Пасейдон — марскі бог.

Даверлівы, з душою шчырай,
 Ён увайшоў пад засень хвой;
 Ляцелі жураўлі у вырай
 Высока ў небе чарадой.

«Крылатая, я вас вітаю!
 Адкуль вы і з якога краю?
 Далі багі нам роўны лёс:
 Прастор зямлі і шыр нябёс.
 І хоць чужая тут мясціна,
 На сумняваюся аднак, —
 Сустраэнуць грэкі нас гасцінна,
 З'яўленне ваша добры знак».

Пясняр далей пакрочыў шпарка,
 У ясных думках хоць бы хмарка.
 І раптам што ж ён бачыць? Жэх! —
 Забойцы два вартуюць шлях.
 Нядоўгае было змаганне,
 Кіёчак выпаў з кволых рук, —
 Умеў ён праслаўляць каханне,
 Але не ўмеў нацягваць лук.

Пясняр крычыць, пясняр галосіць,
 Заступніцтва у неба просіць,
 Людзей ён кліча... Ні душы,
 Лунае водгулле ў глушы.
 «Няўжо я тут адзін, забыты,
 Расстануся з жыццём сваім,
 Рукою подлаю забіты
 І не адпомшчаны нікім?»

Упаў, абліўшыся крывёю,
 Ды чуе шум над галавою,
 І прыпадаюся ён з зямлі:
 Ляцяць у вырай жураўлі.
 «О жураўлі, за сведак будзьце,
 Зірніце з неба ў цёмны бор,
 Майго малення не забудзьце!» —
 Сказаўшы гэта, ён памёр.

Назаўтра людзі труп нябогі
 Знайшлі ў кустах каля дарогі.
 І верны друг яго пазнаў:
 «Ды гэта ж Івік!» — ён сказаў.
 «Ці ж не цябе вянком сасновым
 Я спадзяваўся увянчаць?
 Ляжыш ты бледны і суровы,
 І струны звонкія маўчаць».

Бяда, як бора, наляцела.
 Вось у Карыньф прыносяць цела,
 І засмуціўся кожны грэх,
 Пазта страціўшы навек.
 І людзі самых розных станаў
 Адной нянавісцю гараць,
 Бягуць у гневе да прытанаў*,
 Каб душагуба пакараць.

Але дзе ён, той вінаваты,
 Той звер, той вырадак пракляты,
 Як адшукаць яго сляды? —
 Гасцей сышлося шмат сюды.
 Таемны вузел хто развязае?
 І хто ён гэты ліхадзей?
 Хіба мо' Геліас** адкажа,
 Адвечны сведка ўсіх падзей.

Ён можа зараз тут гуляе
 І бесклапотна паглядае
 На растрыжованы народ,
 Смакуючы забойства плод?
 Мо' за ахвярай новай сочыць,
 Ці ў храм зайшоў, каб грэх сагнаць?
 Альбо ў тэатр нахабна крочыць,
 Каб месца лепшае заняць?

Цякуць з усіх канцоў, як рэкі,
 На свята Пасейдона грэкі.
 Амфітэатр шуміць, гудзе,
 І не праціснешся нідзе.
 Трашчаць падпоры, гнуцца лавы,
 Народ сядзіць плячо к плячу.
 Пара пачаць паказ цікавы,
 Даць адпачынак глядачу.

Мужы з прыморскае Аўліды,
 Са Спарты, з сонечнай Факіды,
 З Афін, з Эгейскіх астравоў
 Праз два гады сыхліся зноў,
 І нават з Азіі далёкай
 Сёй-той на фест прыплывць паспеў.
 І вось у цішыні глыбокай
 Пачуўся таямнічы спеў.

Паводле звычаю старога,
 Павольным крокам, важна, строга,
 З падземных нетраў на прастор
 Выходзіць чарадою хор.

* Прытаны — высокія афіцыйныя асобы ў старажытнай Грэцыі.
 ** Геліас — сонца.

Маркотных духаў рой пахмуры
Спраўляе трагедыiny чын,
Плывуць гіганцкія фігуры
Дзівосна-жудасных жанчын.

На кожнай плашч чарной ад ночы,
Гараць агнём пякельным вочы,
Смяротны колер на шчацэ,
Дыміцца факел у руцэ;
На галаве убор агідны:
Як сотні страшных паясоў,
Віюцца змеі і яхідны
У пасмах дзікіх валасоў.

Снуюцца здані карагодам,
Спяваюць гімн перад народам,—
Мелодыя грывіцы, плыве,
Бунтуе розум, сэрца рве.
Эрынйі* спеў бяду вэшчае,
Бы ўзмах нябеснага мяча.
Тэатр маўчыцы, і выступае
Халодны пот у глядача.

«Шчаслівы ты, калі бязвінны,
Кранаць цябе мы не павінны!
Жыві сабе і не грашы,
Захоўвай чыстату душы.
А вы, забойцы, ліхадзеі,
Дрыжыце, блізіцца ваш час,
Адкіньце ўсякія надзеі,
Мы, духі цемры, зловім вас!

Вам не ўцячы ад пакарання,
Ні плач, ні энк, ні пакаянне
Не выратуюць вас ад мук,
Не вырвацца вам з нашых рук!
Нястомныя, услед за вамі
На крыллях помсты мы ляцім,
І нават у магільнай яме
Мы вам спакою не дадзім».

Танцуе духаў рой імклівы,
І слухае народ маўклівы,
Вачэй не зводзячы з пачвар,
Працяжны спеў іх, поўны чар.
І, пакружыўшыся па сцэне,
Яны канчаюць свой абрад,
У чорных лёхах сутарэння
Знікае зданяў доўгі рад.

Між грознай праўдай і маной,
Усхваляваная ігрою,

* Эрынйі—барынйі помсты.

Нямее думка, паўшы ніц,
Перад навалай таямніц,
Перад той сілаю жажлівай,
Што сэрца чулае гняцэ
І, прытаіўшыся, цярпліва
Цянёты грэшнікам пляцэ.

І вось пачулі раптам госці
Як нехта крыкнуў на памосце:
«Глянь, Івікавы жураўлі!»
На неба хмары наплылі,
Дзьмухнуў Барэй*, стары вятрыска,
Вячэрнім холадам з далін,
І над тэатрам нізка, нізка
Пранёсся жураўліны клін.

«Што? Івік? Хто прамовіў гэта?»
Імя любімага паэта
Зноў абудзіла боль і жаль
І шэпт пайшоў, як плюскат хваль.
І кожны хмурыцца сурова.
Пытае ўзрушаны народ:
«Што азначае гэта слова
І гэтых птушак пералёт?»

І тут жа здагадаўся кожны,
Што праўды шлях непераможны
У жыццёвай жорсткай барацьбе:
Разбойнік выдаў сам сябе.
«О духі помсты, ваша ўлада! —
Вы дачакаліся свайго.
Хапайце, валачыце гада
І з ім хаўрусніка яго!»

Як слова вылецела трапна!
Збялелі твары іх, як вапна,
І ад страшэннае віны
Не адмаўляліся яны.
Народ падняўся, валіць валам:
«Трымаць, вязаць, забойцы тут!» —
І стала сцэна трыбуналам,
І вынесены быў прысуд.

Пераклаў з нямецкай мовы
Юрка Гаўрук.

* Барэй — паўночны вецер.

ПЯСНЯР РАДАСЦІ І ХАРАСТВА

Знаёмыячыся з творчасцю таго альбо іншага выдатнага пісьменніка мінулага, мы зусім слушна ставім пытанне перад сабой — а ў якой ступені ён сугучны нашым думкам і настроям, чым ён узабагачае нашу свядомасць, наша сучаснае пазнанне свету. Мы ставімся крытычна да культурнай спадчыны мінулых эпох, і гэта зусім зразумела. Будучы жывымі сведкамі і ўдзельнікамі магутнага руху чалавецтва наперад — да камунізма, мы з асаблівай цікавасцю прыглядаемся да такіх з'яў у культуры мінулага, якія былі прагрэсіўнымі ў свой час.

Фрыдрых Шылер далёкі ад нас пісьменнік. Мала таго, ён з'яўляецца прадстаўніком зусім чужой для нас ідэалістычнай філасофіі і некаторыя творы яго для нашага сучасніка не толькі страцілі сваю актуальнасць, але з'яўляюцца артанічна непрыёмнымі. Мы не можам прыняць на ўзбраенне і творчы метады Шылера, які ў сваіх вершах і драмах, асабліва апошніх перыяду, старанна падганяў жыццё пад сваю свядомасць. Карл Маркс, разглядаючы п'есу Ф. Ласалы «Франц фон Зікінген», пісаў: «Табе прыйшлося б тады ў большай ступені шэкспірызаваць, між тым як цяпер асноўным тваім недахопам я лічу тое, што ты пішаў па-шылераўску, ператвараючы індывідуумы ў простыя рупары духу часу». Гаворачы «шэкспірызаваць», К. Маркс меў на ўвазе глыбокае вывучэнне жыцця эпохі, правільнае разуменне ўзаемаадносін паміж людзьмі і гэтым самым проціпастаўляў рэалістычны творчы метады Шэкспіра ідэалістычнаму творчаму метаду Шылера.

Чым жа тады дарагі нам гэты пісьменнік? Чаму імя паэта і драматурга Шылера ставіцца побач з імёнамі найвялікшых пісьменнікаў свету?

Геніяльны мастак, адна з вяршынь нямецкай літаратуры, сучаснік Гётэ і папярэднік Гейнэ, Шылер быў голасам і «рупарам» сумлення нямецкага народа канца XVIII і пачатку XIX стагоддзя. Адмаўляючы ідэалізм Шылера, як філасофскую сістэму, мы з пашанай адносімся да тых яго ідэалаў, крыніцай якіх з'яўляецца гарачае жаданне ішчасця і добра людзям, імкненне абмежаваць і знішчыць звыраінае ў чалавеку, развіцц і ўзвысціць маральныя якасці чалавека, накіраваць яго думкі да пазнання хараства і гармоніі. Вельмі добра сказаў пра Шылера В. Бялінскі: сэрца яго заўсёды аблівалася «самаю жывою, палымянаю кроўю любові да чалавека і чалавецтва, янавісцю да фанатызму рэлігійнага і нацыянальнага, да цёмнаты, да кастроў і бізуноў, якія падзяляюць людзей і прымушаюць іх забываць, што яны — браты адзін аднаму». В. Бялінскі называў Шылера «адвакатам чалавецтва». Як паэт, вучоны і грамадскі дзеяч, Шылер быў абмежаваны рамкамі свайго часу, але да самых апошніх дзён не згасаў у ім дух пратэсту і бунтарства супраць тых цёмных сіл, якія кішэлі ў стаячым балоне нямецкай феадальнай рэчаіснасці, ён дапытліва ўглядаўся ў мінулае і ў сучаснасць, шукаючы прыкладу для сябе і для народа, і, як умеў, асвятляў дарогі ў будучыню.

Смела наперад, марак, — хай смяюцца разумныя надта!

Хоць і цяжка парой руль трымаць у руцэ... — палымяна заклікаў ён у вершы «Налумб».

Шылераўскія мары аб свабодным і гарманічным чалавеку былі ўтопіяй у буржуазным грамадстве. Але бунтарскія ўспышкі Шылера былі тым светлым промнем, што ратаваў людзей ад адчаю, спрыяў пазнейшаму абуджэнню рэвалюцыйнай свядомасці нямецкага народа.

Фрыдрых Шылер нарадзіўся ў горадзе Марбаху (герцагства ВюртэMBERG) 10 лістапада 1759 года. Бацька яго быў вайсковым фельчарам. Вучыўся Шылер на медыка ў так званай «Карлавай школе», якую паэт Шуберт называў «школай рабоў». Школа гэта знаходзілася пад асабістай апекай герцага вюртэMBERGскага Карла-Югенія, разбэшчанага тупіцы і самадура, які палкамі і муштрай выбіваў з моладзі ўсякі дух самастойнасці. Гэтага «тыповага» для тагачаснай Германіі герцага, а такіх было многа ў краіне, якая складалася з некалькіх дзесяткаў дробных феадальных уладанняў, манарха-ліліпута, які тужыўся быць падобным да французскіх Людовікаў, абіраў да нігі сваіх падданных і гандляваў людзьмі, займаючыся пастаўкамі салдат для замежных дзяржаў, Шылер называў «новым Дэўкаліёнам». Міфічны Дэўкаліён ператвараў каменні ў людзей, а гэты — «людзей у каменні». У «Карлавай школе» Шылер употай пачаў пісаць вершы і закончыў сваю першую драму «Разбойнікі», накіраваную «супраць тыранаў». У 1882 годзе «Разбойнікі» былі пастаўлены на сцэне ў Мангейме. Спектакль прайшоў з выключным поспехам. Гэта быў свежы вецер на фоне агульнай затхласці. Гэта быў крык душы чалавека, прыгнечанага несправядлівасцю. Аб невядомым аўтары загаварылі, яркі талент Шылера быў заўважаны адразу. Ад «бацькоўскай апекі» Карла-Югенія Шылеру прыйшлося ўцякаць. Ён перабраўся за мяжу ў суседняе герцагства, не маючы ні сродкаў, ні надзейнага падтрымання.

Жыццё Шылера прайшло ў матэрыяльных нястачах. Быў ён жанаты, меў чатыра дзяцей. Шылер працаваў многа, упарты, не шкадуючы сябе: пісаў вершы, п'есы, артыкулы па гісторыі і эстэтыцы, займаўся перакладамі, некаторы час быў прафесарам гісторыі ў Іенскім універсітэце. Апошнія гады жыў у Веймары, падружыўся з Гётэ. Гэта дружба і літаратурнае саборніцтва з Гётэ — вяршыня яго творчага росквіту. Памёр Шылер 9 мая 1805 года ад сухотаў.

Першы перыяд творчасці Шылера звычайна называюць перыядам «бур і націску». Перадавая група тагачаснай нямецкай інтэлігенцыі востра адчувала бяспраце нямецкага народа, адсталасць сваёй краіны. І калі большасць мяшчан, закапаўшыся ў свае агародчыкі, мірылася з курынай ідыліяй жыцця ў птушніку, то дапытлівая думка лепшых людзей Германіі не магла з гэтым пагадзіцца, напружана шукала выйсця.

Драма маладога Шылера «Разбойнікі» — гісторыя высакароднага атамана разбойнікаў, які, узбунтаваўшыся супраць агульнага зла, узвёў наводзіць парадан на свеце. Гэты твор — гарачы, смелы, поўны шчырага пафасу — быў новым словам у нямецкай літаратуры.

Не менш актуальнай для свайго часу была і драма Шылера «Наварства і любові». У п'есме да Мінны Кауцкай Энгельс адзначаў: «Галоўная вартасць «Наварства і любові» Шылера заключаецца ў тым, што гэта — першая нямецкая палітычна тэндэнцыйная драма». Вартасць гэтай драмы яшчэ і ў тым, што яна напісана на матэрыяле непасрэдных назіранняў аўтара, канкрэтная, праўдзівая, з усіх шылераўскіх п'ес яна найбольш рэалістычная. Гісторыя няшчаснага кахання Фердынанда да Луізы, сына вяльможа да мяшчанкі, — гэта пратэст супраць сацыяльнай няроўнасці людзей, барацьба за правы простага чалавека. Цікавы сюжэт, напружанае развіццё падзей і значнасць думкі робяць гэту п'есу адной з самых папулярных у шылераўскім рэпертуары.

Адной з характэрных рыс творчасці Шылера з'яўляецца яго аптымізм, вера ў вялікае прызначэнне чалавека, у тое, што нармальнае для чалавека

— радасць. І ён марыў аб радасці для ўсіх людзей. У вершы «Надзея» Шылер сцвярджае:

І гэта не прывід халодны, нямы,
Трызненне мазгоў недарэчных.
Для лепшае долі раздзіліся мы, —
Гаворыць нам голас сардэчны.
Мелодыю сэрца свайго глушы!
З табою надзея — акраса душы.

У сваім славутым гімне «Да радасці», тэма якога паложана ў аснову «Дзевятай сімфоніі» Бетховена, Шылер вітае братэрства мільёнаў людзей, аб'яднаных радасцю. Безумоўна, на фоне змрочнай нямецкай рэчаіснасці мары Шылера былі беспрадметнымі, ілюзорнымі, але гэта былі шчырыя мары, магчыма, адзіны ратунак для яго, каб не ўпаў у адчай. Стварачы вакол сябе суб'ектыўны свет характава, Шылер адгароджваўся ад навакольнага бруду, тупога эгаізму і прагнасці. Будучы бясспыльным змяняць што-небудзь у грамадскім жыцці, Шылер з гадамі ўсё больш адыходзіў ад бурных парываў сваёй маладосці, прабуючы выправіць чалавека з нутра, шляхам эстэтычнага яго выхавання і развіцця ў ім добрых пачуццяў.

Супярэчнасць паміж ідэаламі і рэчаіснасцю, пошукі духоўнай свабоды завялі Шылера ў казачныя прасторы антычнай культуры, дзе ён і знайшоў сабе часовы прытулак. Перш за ўсё ён падкрэсліваў дасканаласць формы антычнага мастацтва, сілу эстэтычнага ўздзеяння гэтай формы і ў сваёй творчай практыцы стараўся арганічна аб'яднаць яе з новым зместам. Шылер не быў пераймальнікам, праз усе жыццё ён заставаўся нямецкім нацыянальным паэтам. Пясняр маладосці, «светладушы паэт», як яго называў В. А. Жукоўскі, Шылер жыў у марах аб прыгожым, шукаючы яго ўсюды, дзе толькі мог.

Апроч юнацкіх драм, пісаных прозаю, Шылер пакінуў нам багатую спадчыну вершаваных драматычных твораў, з якіх найболей сцэнічнымі з'яўляюцца: «Дон Карлас», «Марыя Сцюарт», «Арлеанская дзяўчына» і «Вільгельм Тэль». Шылер старанна апрацоўваў свае драмы — складаў планы, рабіў чарнавыя накіды, папярэдне намячаў характары і ідэі. Удала скампанаваныя, яго п'есы тым не менш часамі здаюцца расцягнутымі, многія персанажы з'яўляюцца хутчэй «носьбітамі ідэі», чым жывымі людзьмі. Але магутная фантазія Шылера, умненне развіцц інтрыгу, напружанасць і выключнасць падзей, шчыры пафас і мілагучны, дасканалы верш перакрываюць недахопы яго творчага метаду.

У драматычнай паэме «Дон Карлас» Шылер паказвае высакародных ідэалістаў — маркіза Позу і каралевіча іспанскага Карласа. Яны даюць аб народных дабрах, збіраюцца насадзіць справядлівасць зверху, але абодва гінуць, нічога не зрабіўшы. Заслуга Шылера тут у тым, што ён, цалкам падтрымліваючы прагрэсіўныя намеры сваіх герояў Позы і Карласа, паказваў немагчымасць іх ажыццяўлення ва ўмовах абсалютнай манархіі.

Трагедыя «Марыя Сцюарт», напісаная на сюжэт з англійскай гісторыі, вызначаецца глыбокім веданнем матэрыялу і значным набліжэннем да жыццёвай праўды. Асабліва ўдаліся Шылеру характары гераінь трагедыі: шатландскай каралевы Марыі Сцюарт і англійскай — Елізаветы. Гібель Марыі Сцюарт, на якую рабіла стаўку каталіцкая рэанцыя, была гістарычна абумоўлена, але і перамога Елізаветы не прынесла народу радасці. Трагедыя хвалюе праўдзівасцю перажыванняў, тонкім раскрыццём чалавечых характараў, пастаўленых у надзвычайныя абставіны.

У рамантычнай трагедыі «Арлеанская дзяўчына» распрацавана шырока вядомая ў літаратуры і ў гісторыі тэма французскай нацыянальнай гераіні Жанны д'Арк, дзяўчыны з народа. Шылер паставіў сваёй задачай стварыць ідэальны вобраз патрыёткі, якая прыносіць сябе ў ахвяру, змагаючыся за вызваленне айчыны. Выстаўлены на першы план, гэты вобраз зас-

ляне сабою ўсе іншыя. Французскі народ паказаны агульна і служыць толькі фонам для разгортвання дзейнасці адданай патрыёткі.

Вяршыняй драматургіі Шылера з'яўляецца яго апошняя закончаная драма «Вільгельм Тэль». Легендарны швейцарскі стралок Вільгельм Тэль узначальнае паўстанне швейцарскіх сялян і забівае аўстрыйскага намесніка Геслера. Тэма народнай барацьбы за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне ў гэтай п'есе прагучала з асаблівай сілай. Вільгельм Тэль паказваецца не як выключная асоба, а як верны прадстаўнік і слуга свайго народа. Шылер сцвярджае законнае права народа на барацьбу з прыгнятальнікамі і праблему ўзаемаадносін паміж героем і народам на гэты раз вырашае правільна — перамагаюць не адзінікі, а народ.

Апроч драматычных твораў, значнае месца ў творчасці Шылера займаюць яго балады. Напісаныя пераважна на гістарычныя тэмы з выкарыстаннем антычных міфаў і народных паданняў, яны вызначаюцца яркай сюжэтнасцю, драматычнасцю, дасканаласцю мастацкай формы, выразнай і цікавай думкай. Шылераўскія балады-апазданні не з'яўляюцца перайманнем народных твораў гэтага жанра, не падобны яны і на фантастычныя змрочныя балады нямецкіх рамантыкаў. Жыццесцвярджалыя, гераічныя па сваёму характару, яны ўслаўляюць чалавечую адвагу, вернасць, ідэйную прыяцывасць, маральную чысціню. Шырокім прызнаннем карыстаюцца такія балады Шылера, як «Рыцар Тогенбург», «Вадалаз». «Парука», «Гера і Леандр», «Палікратаў ярсцёнак», «Рукавічка», «Івыквы жураўлі». Балада «Рукавічка», напрыклад, перакладалася на рускую мову Жукоўскім і Лермантавым, на польскую — Адамам Міцкевічам.

Фрыдрых Шылер — з'ява выключная і непаўторная ў сусветнай літаратуры. За 200 гадоў з дня яго нараджэння многа змен адбылося ў гісторыі яго народа і народаў іншых краін. Мяняліся і адносіны да Шылера, рознымі класамі і групамі па-рознаму ўспрыималася яго творчасць. Адны выкарыстоўвалі прагрэсіўныя бакі яго творчасці, яго гарачы сацыяльны пратэст супраць тыраніі і несправядлівасці прадстаўнікоў буржуазнай і дваранскай улады для рэвалюцыйнай барацьбы з прыгнятальнікамі народа, другія вышуквалі і хапаліся за рэакцыйнае ў Шылеры, за яго ідэалістычную філасофію, за спробы прымірыцца і знайсці гармонію ў тым нямецкім «брудзе», у якім прыходзілася жыць і-працаваць вялікаму паэту. Адны бачылі ў ім літаратурнага волата, які, увасабляючы народнае сумленне, сме-ла глядзеў праўдзе ў вочы, другія — філістэра, нямецкага мешчаніна, які пісаў светлыя вершыкі і складаў «казачкі», пацяшаючы абыяцеля ідэаламі, з якімі, як кажа Гейнэ, «добра ляжыцца і спіцца ў смак у мяккай нямецкай пірыне».

Мы разумеем слабыя бакі творчасці Шылера, але не гэта галоўнае ў ім. Вялікі гуманіст, пясняр радасці і характава, Шылер усе сваё жыццё думаў і марыў аб шчасці чалавецтва, аб дружбе і аднанні народаў на прынцыпах роўнасці і справядлівасці. Гэтыя ідэалы Шылера прайшлі праз вякі. І тое, што было беспрадметнай марай 200 гадоў таму назад, стала рэальнасцю і набывае канкрэтныя формы ў нашу эпоху на радзіме Шылера ў Германскай Дэмакратычнай Рэспубліцы, у Савецкім Саюзе і ў іншых сацыялістычных краінах.

Ю. ГАЎРУК.

Павел МІСЬКО

АРЛЁНАК, МОЙ ВЕРНЫ ТАВАРЫШ...

Нарыс

Пісьмо першае

Дарагі і далёкі мой сябар Мікола! Вось і настаў час пагутарыць з табой. Пішу, як дамовіліся, адразу ж пасля прыезду.

У нас цяпер вечар, дакладней — ноч, першая ноч нашага сібірскага жыцця. На каленях у мяне чамадан, на ім — агарак свечкі. Яе аганьчык слабенкі, дрыготкі...

Я пішу табе гэтыя каравыя радкі, а хлопцы збіліся ў кучу каля «буржуйкі», кідаюць у пячурку вугаль, грэюць рукі і паціху спяваюць. Вось цяпер — маю любімую, «Арлёнак». Не, не магу пісаць...

Орленок, орленок, взлети выше
солнца
И степи с высот огляди.

Прыгожа спяваюць хлопцы. За дарогу здружыліся.

Выехала нас тады з Давыд-Гарадка восем чалавек. Гэта — я, Васіль Стаднік, Іван Сцяпура, Аляксандр Грычык, чатыры хлопцы з вёскі Альшаны: Міша Логвінка, Пятрок Грыб, Міхась Крупкевіч і Іван Ціханавіч Сімановіч. У Брэсце — зборны пункт. Там

да нас далучылася яшчэ шэсць. Мне з першага позірку вельмі спадабаліся двое з Дзівіна — Уладзімір Белавусаў, веселун з гітарай, і Мікалай Свідунювіч. Былі яшчэ з-пад Драгічына двое. Аднаго ўсе называлі Іванам Іванавічам. Ад яго моцна паыхала гарэлкай. Трымаў ён сябе бавалым чалавекам, глядзеў на нас звысоку, пра ўсё гаварыў цынічна, перасыпаючы словы бруднай лаянкай. Другі, Прэцька, як і нашы Пятрок Грыб і Міша Логвінка, скончыў дзесяцігодку. Іван Іванавіч адразу здружыўся з нашым Іванам Ціханавічам. Да адыходу поезда яны паспелі нават узяць «па сто грамаў».

Праводзілі нас з Брэста цёпла. Было шмат моладзі. Усе гарача пацскалі нам рукі, зычылі пачастка на новым месцы. Мне выbralі старшым нашай групы.

Спачатку нас у купэ было пяць — Сцяпура, Стаднік, я, Грычык і Аня. Села яна ў Брэсце. Пытаемся ў яе: адкуль?

— Маріяўчанка.

— Як жа ты трапіла ў Брэст?

— У госці прыехала да сваякоў, а потым на поезд і з вамі... Не лускалі мяне бацькі, дык я іх абхітрыла. Напішу ім ужо з дарогі, каб не крыўдавалі.

Харошая дзяўчына, гэтая Аня, баявая, шчырая. Мы адразу пасябравалі.

Амаль усю дарогу да Масквы спявалі. Потым гулялі ў даміно, шашкі, расказвалі кожны пра сябе, — гэта вельмі зблізіла ўсіх. Валодзя Белавусаў, аказваецца, працаваў у Дзівіне старшым рэвізорам. Кінуў, захацелася сапраўднай справы. Я расказаў, як са Стаднікам летась будавалі Ільчоўскі элеватар у Качатаўскай вобласці. Калі вярнуліся ў Давыд-Гарадок, былі рамонтнымі рабочымі ў РТС, але зноў пацягнула назад... І вось цяпер едзем на сталую работу ў Омск. Хлопцы глядзелі на мяне і Стадніка з заідзрасцю.

Нейкі дэмабілізаваны салдат Вася ўсю дарогу сватаўся да нашай Ані. Мы жартавалі:

— Выходзь, Аня, замуж, нашто табе тая Сібір?

Яна звонка смяялася. Наогул было весела. Каб не атручвалі наш настрой Іван Іванавіч і Іван Ціханавіч, было б зусім добра. Яны ўвесь час авілі ў вагоне-рестаране. Некалькі разоў, праходзячы міма нас, Іван Іванавіч падзіў скурзь зубы:

— Спяваеце? Ну-ну... Танны энтузіязм.

На адным з прыпынкаў мы ўбачылі праз акно, як ён прадаваў на пероне сарочку і чаравікі, а Іван Ціханавіч баязліва азіраўся на баках. Прапіліся, лайдакі.

Мы вырашылі паклікаць Івана Іванавіча ў наша купэ і шчыра пагутарыць з ім. Ён жа ганьбіць увесь калентыў!

Калі дружбані праходзілі міма нашага купэ, мы спынілі іх.

— Слухаем вас, — шлёпнуўся Іван Іванавіч на лаўку, прамармытаў да Ані: «Пардон-с!» і нахабна ўтаропіўся мне ў вочы.

— Гэта мы павінны цябе слухаць! — загарачыўся я. — Як ты сябе паводзіш? Глядзець брыдка...

А Белавусаў трымнуў стрункі гітары і спакойным голасам прамовіў да Івана Іванавіча:

— Ты, цеста, прывядзі сябе ў парадак. Роботнічак, называецца...

— Не вам, чэрствам душам, зразумець мяне, — ухмыльнуўся Іван Іванавіч. — А што датычыць работы, то яшчэ паглядзім, хто з нас будзе лепш працаваць. А наогул, пайшлі вы к чорту! Настаўнікі знайшліся жаўтаротыя... — Ён падняўся і выйшаў з купэ. Іван Ціханавіч крыху пасядзеў з намі, а потым непрыкметна знік.

Размовы не атрымалася. Было прыкра. Некаторыя з нас, у тым ліку і я, сапраўды былі маладзейшыя за Івана Іванавіча. Але гэта не значыць, што мы не здольны па-таварыску ўздзейнічаць на яго. «Ну, нічога, прыедем на месца, мы цябе, Іван Іванавіч, возьмем у рукі як мае быць...»

У Маскве ў нас выпаў вольны дзень — поезд Масква — Іркуцк адпраўляўся толькі ўвечары, а прыехалі мы раніцай. Па чарзе, дзвюма вялікімі групамі, аглядалі Маскву.

У 12-ты вагон зноў з намі трапіў салдат Вася. Больш ён не залягаў да Ані. Амаль паўвагона занялі артысты эстрады, якія ехалі на гастролі ў Петрапаўлаўск. Было не сумна.

Я забыў напісаць, што ў Маскве нас сустрэклі прадстаўнікі Міністэрства шляхоў зносінаў. Яны ж далі папярэднюю тэлеграму ў Омск, на нашу канцавую станцыю.

... Было гадзіны дзве ночы, калі нас сустрэлі начальнік аддзела кадрў Омсктрансбуа Сцяпан Фядосавіч Навумчук, хлопцы-мантажнікі з будаўніцтва 80-кватэрнага жылога дома па вуліцы Пушкіна Валерый Свістуню, Васіль Папечыц, Аркадзь Прымакоў і іншыя. Мы з усімі пазнаёміліся. Навумчук сказаў, што да раніцы мы будзем на вакзале, а раніцай прыдзе машына і забярэ нас у вагончыкі...

— У вагончыкі?!

Ад такога навіны ў некаторых настрой упаў.

— А што ж вы хацелі? Пуховае пасцелі? — жартам прадэкла-

маваў Белавусаў, кінуў на лаўку рэчавы мяшок і бестурботна разлёгся, быццам усё жыццё толькі тое і рабіў, што спаў на вакзалах ды ў халодных вагонах.

Стаднік, Сцяпура і я бярэм прыклад з Белавусава і таксама ўкладваемся. Іван Іванавіч і Іван Ціханавіч сядзяць у баку, насупленыя, злосныя. Разгубіліся і нашы дзесяцікласнікі Логвінка, Грыб, Прэцька. Нялёгка ім адвыкаць ад бацькоўскага цёплага дома.

— Размяшчайцеся, хлопцы, як у цешчы на печы, — раім мы ім.

Уранні пад'ехала машына. Нас адразу павезлі ў ланно, потым выдалі пасцелі і прывезлі... назад на вакзал. У туніку стаяў састаў старых пасажырскіх вагонаў. Наш адрас стаў дзіўным і рамантычным: Омск — 20, вакзал, паштовы тунік, вагон 16 дроб 86...

...Пакуль я пісаў гэтае першае пісьмо табе, Мікола, хлопцы жартам пыталі, ці не аповесць задумаў я? Ледзь не цэлы сшытак спісаў...

Усе сябры даўно на чарзе нагрэлі каля печкі свае пасцелі і разлегліся на лаўках. Зараз і я палезу на другую лаўку — там, пэўна, будзе цяплей.

Будзь здароў!

Твой Грыша Стахейка.

Пісьмо другое

Прывітанне, дружа, з «дзікаго берага Иртыша»!

Іртыш, правільна, ёсць. Омск стаіць на ім. Але дзікага нічога мы тут не заўважым. Усюды новабудоўлі...

Пра першы дзень свайго сібірскага жыцця я табе пісаў.

На другі дзень мы прачнуліся рана — печка даўно астыла і ў нас зуб на зуб не трапляў. Як памыцца? Стаднік набраў у конаўку снегу, спаліў цэлы блакнот, каб разгарэць яго, бо хацеў хлопец яшчэ і пагаліцца.

Мыцца сёння, мусіць, не прыдзецца. Праўда, Белавусаў рас-

храбрыўся, выскачыў на двор і пачаў расціраць рукі і твар снегам, напаяючы вядомую песню фізкультурнікаў. Яна ў яго гучала так:

Чтобы тело и душа... бр-р!
Были, молоды, были молоды,
Ты не бойся, ни жары...

бу-бу-р-р...

и ни холода,
Закаляйся... бр-р... как стали!

Бу-бу-бу...

Ніхто не рызыкнуў паўтарыць яго эксперымент. Пакуль Белавусаў выціраў твар ручнічкам, мароз прысмаліў яму шчаку — у той дзень мо' градусаў сорок было.

Перакусіўшы на скорую руку, пабеглі ў кантору будаўнічага ўчастка здаваць дакументы. Цяпер ужо дакладна ведаем — будзем мантажнікамі на будаўніцтве жылых дамоў. Некаторых гэта расчаравала — чакалі большага... Мне ж усё роўна: буду рабіць усё, што трэба.

А Іваны хітруюць, не здаюць дакументаў. Яны нешта задумалі, швэндаюцца па горадзе.

— Дайце мне па спецыяльнасці работу, слесарам-вагоннікам, — заявіў Іван Іванавіч Навумчуку.

— Такія спецыялісты пакуль што нам не трэба, — адказаў той.

— Ну, тады паеду назад.

— Не трымаем, можаце ехаць. Толькі вярніце назад пад'ёмныя... — Начальнік, мабыць, адразу раскусіў, што за птушка перад ім.

— Мы падумаем, — няпэўна прамовіў Іван Ціханавіч.

Два Іваны далі некуды ў Свярдлоўск тэлеграмы, ці ёсць, маўляў, для іх пасады, а самі чакалі адказу, «думалі».

Пакуль Іван Іванавіч бадзяўся па Омску, мы «ўзяліся» за Івана Ціханавіча. Асабліва няёмка адчуваў сябе я. Усё-такі Іван Ціханавіч мой зямляк і, як казалі нам перад ад'ездам у райком, яшчэ ніхто не зганьбіў выданай там пуцёўкі. Вось чаму я не мог дапусціць, каб Іван запляміў сябе і нас.

Здрава мы тады яму ўсыпалі! Круціўся, як уюн на скаварадзе, не ведаў, куды вочы ад сорамаў дзец.

Зразумеў хлопец сваю памылку, парашыў застацца з намі і адразу занёс і здаў свае дакументы. Толькі вярнуўся назад, як заявіўся Іван Іванавіч.

— Ну, гатовы?

— Куды? — прыкідваўся Сімановіч.

— Драпаць адсюль. Мы ж дамовіліся...

— Ведаеш... мне нешта перахацелася.

— Ах ты... Прадаць хочаш? — зашпыёў Іван Іванавіч. — Ну і пайшоў ты... Без цябе абыйдуся.

Іван Іванавіч пачаў ліхаманкава збірацца. Потым узяў з чамадана сёе-тое і пабег у суседні вагон, каб там прадаць.

Неўзабаве ён ужо садзіўся на першы поезд, які ішоў у заходнім напрамку.

— Так пасварыліся Іван Іванавіч з Іванам Ціханавічам... — жартаваў Валодзя Белавусаў.

— Ведаеш што, Грыша, — паклікаў тады мяне Сімановіч, — Іван Іванавіч падгаворваў мяне ўцячы адсюль, крыху пачакаць і зноў узяць пуцёўку ў другім райкоме камсамола. Яму не ўпершыню так рабіць — год назад з Данбаса ўцёк. Атрымае грошы і цягу...

— Ах, лайдан, — аблаяў я зямляка. — Чаго ж ты маўчаў? Мы б з ім інакш пагаварылі...

— Баяўся я яго!..

Я і мае таварышы не маглі сабе дараваць промаху з Іванам Іванавічам.

Мікола, сябар мой! Перадай у райком камсамола, няхай на месцы выяўляюць такіх Іванаў Іванавічаў, не даюць ім разгарнення. Або напішы ў газету, няхай усе ведаюць, каб не аб'явіўся такі Іван Іванавіч у іншых раёнах.

Але хлопці аб ім. Скажу толькі, што ён у нашым калектыве быў адзін такі. Усе ж хлопцы добрыя.

Ужо трэці дзень, як мы жывём у Омску, а на работу нас не пускаюць. Паглядзеў на наш абутак Навумчук і толькі галавою паківаў:

— Эх, моладзь, моладзь!.. Без валёнак тут доўга не паходзіш...

І спраўды. Толькі ў мяне і яшчэ ў двух чалавек — хромавыя боты, астатнія як — у чаравіках, інтэлігентны... Вось і сядзі праз іх без работы. Нудота бярэ — калі тыя валёнікі нам выдадуць?

Каб не было так сумна, бязмым у інтэрнат да дзяўчак. Апрача Ані, у нас там знайшліся зямлячкі Соня і Марыя. Ужо дамовіліся, што будзем разам сустракаць Новы год. Прыйшлі мы да іх не з пустымі рукамі, па дарозе што-кольвечы захапілі. Нас чакаў сюрпрыз: яшчэ трое зямлякоў — браты Адам і Андрэй Кадолічы з Цераблінч і дзяўчына з вёскі Рубель. Яны пяць месяцаў як тут, добра здружыліся. Кадолічы не адыходзілі ад дзяўчат ні на крок. Наогул усе старажылы заявілі сябровак, некаторыя збіраліся пажаніцца... Нас прыемна гэта ўразіла: усур'ёз нашы зямлякі рашылі аб'явіць Сібір! і добра.

Той вечар прайшоў весела. Усё роўна як дома пабылі, на радзіме. Праводзілі нас усім гуртам ледзь не да самых вагончынаў.

Было позна, але нашы хлопцы чамусьці не спалі. Ва ўсіх быў далёка не святочны настрой, хоць крыху і выпілі. Зразумела: гэта з-за вымушанага бяздзяння. І яшчэ выявілася: знайшоўся новы зямляк, нехта Герасімовіч. Наплёў ён нашым хлопцам кучу ўсялякай лухты: што і заробіткі дрэнныя — атрымаў ён за снежань чатырыста рублёў, і ніякай увагі тут ні на кога не звяртаюць — ён да гэтага часу простым рабочым ходзіць, і тое, і сёе... Трэба, гаварыў ён, з сваіх хлопцаў выбіраць брыгадзіра, а то дадуць якога старога дзівака, як гэта ў іх брыгадзе здарылася, то ўвесь дух выматася, а заробіш, як кот наплача...

— А дзе ж ён жыве, гэты Герасімовіч? — пытаемся ў хлопцаў.

— У Інтэрнаце,

— Чаму ж ён скардзіцца, што аб ім не клапоцяцца? А што «радавым» ходзіць, то, мусіць, ацанілі па заслугах.

— Чорт яго ведае...

Хлопцы не паверылі гэтаму «шчыраму» сябру, якім ён прыкнінуўся. Але недзе ў глыбіні душы засела сумненне: рамантыка рамантыкай, а як жа жыць будзем, калі заробім усяго па чатырыста рублёў? Амаль усе гэтыя грошы ў першы месяц трэба патраціць на адзенне і абутак...

Можа сапраўды лепш выбраць брыгадзіра з «свайго брата»? Толькі пад самую раніцу заціхлі: парашылі паслаць мяне ў аддзел кадраў наконт брыгадзіра. Мы згадзіліся, каб быў у нас за брыгадзіра Кузьма Міхайлавіч Сімін, чалавек сталы.

Неўзабаве ён завітаў да нас.

— Здарова, землякі! — гукнуў басам на ўвесь вагон і пачаў спрытна паціскаць хлопцам рукі.

— Дык вы таксама беларус? А адкуль? А ці даўно тут?

— Беларус, браткі, беларус. З-пад Мінска. Праўда, некалькі год жыў пад Масквою, ну, а зараз — тут, у Сібіры.

Расказаў Сімін, як працуе. Лёгасць з брыгадаю — першыя былі... Правіла такое: калі працаваць, то працаваць. Хлопцы падабраліся — арлы. Было, канешне, некалькі і такіх, што псавалі ўсю музыку, прыходзілі часта на аб'ект п'яныя. Адзін лайдак, Герасімовіч, уеўся ў косці, рады нельга было даць (пры ўламінінні гэтага прозвішча ў хлопцаў здзіўлена выцягнуліся твары). Але ён, Сімін, думае, што сярод новага папаўнення няма такіх. Га? Кузьма Міхайлавіч хітравата абвёў усіх позіркам.

— Няма, няма, — запэўнівалі мя.

— Значыць, будзем працаваць? Ну, а наконт заробку скажу, што выйдзе не меней, як па

тысячы. Лётам і да паўтары выцягнем...

Мы ўсе з палёгкай уздыхнулі.

— Вось гэта чалавек! — усклікнуў хтосьці, як толькі за брыгадзірам зачыніліся дзверы.

Так, Сімін нам спадабаўся. Паглядзім, як пойдзе работа.

Вось, дружка Мікола, я табе і другое пісьмо накрэмзаў, а мы ўсё яшчэ не працуем. Прыкра, вельмі прыкра на душы...

Ага, ледзь не забыў. Прыходзіў да нас Навумчук, разам з намі шкадаваў, што нельга хутка раздабыць валёнкі. Зрабілі заказ, але давядзецца чакаць, пакуль прывязуць. Праўда, валёнкі ёсць і ў горадзе, але...

Навумчук па-змоўніцку нахіліўся да вуша аднаго, другога: можна было б пазычыць у суседнім будтрэсце, ды, ліха яго галаве, бюрократ жа там сядзіць, ні на якія ўмовы не паддаецца... Добра было б, каб хлопцы дапамаглі ў гэтай справе.

Ну, будзь здароў, Мікола!

Цісну тваю рабочую руку свайго да гэтага часу інтэлігентнай, чысценькай ручкай.

Грыша Стахайка.

Пісьмо трэцяе

Ура!.. Браце Мікола, выходзім на работу: валёнкі адваявалі — васьм яны, на нагах! Мы крыху нагадваем сваім знешнім выглядом мядзведзяў. Але гэта нішто, абы цёпла і можна было працаваць.

Я, мусіць, забыў прывітання. Здароў, браце... Ты не можаш уявіць сабе: я хвалюся. Пакуль ехаць, рашыў напісаць табе пару слоў. Э-э... бягу — клічуць. Вунь машына ўжо за пудамі сігналіць, і хлопцы валам павалілі. Вечарам, можа, дапішу...

...Перачытаў пачатак пісьма. Напышлівы. Здаецца, я, можа. Пішу гэтыя радкі ўжо ўвечары. Прабач, нягэрабна атрымліваецца.

Вось гэтыя дзве плямы — не ад слёз. За каго ты мяне лічыш? Гэта проста некая капнула з монрае насочні, якую я абкруціў руку, бо варухнуць ёю нельга, так гарыць.

У вагоне амаль цішыня. Нікому не хочацца размаўляць, вячэраць. Белавусаў трымае на гітары нешта самотнае, адкінуў да спенкі галаву і глядзіць некуды ўдаль. Каля яго, стрымана крэкчучы і хвараўта трымаючыся за сярэдзіну, садзіцца Коля Свідуновіч і просіць:

— Давай што-небудзь — та-кое...

З канца ў канец вагона пахаджае Іван Сцяпура. Твар у яго скамянелы. Ён падтрымлівае леваю рукою пад локцаў правую, люлю, нібы дзіця. Бачна, што хлопец не знаходзіць сабе месца.

Я хадзіў зноў намайчыць хусцінку і заўважыў: ляжыць наш Міша Логвінка ў суседнім купэ. Перад сабою далоні трымае і ласкава дзьмухае — то на адну, то на другую, а ў куточку вока трымціць слязінка. Дзівак-чалавек: захацеў усе восем гадзін працаваць, як і мы, хоць яго сябры-малалеткі пакінулі работу на дзве гадзіны раней, па закону.

...Прывезлі нас на месца работы.

— Вось наш аб'ект, — гаворыць брыгадзір Сімін.

— Дзе ён? — пачалі мы азірацца на ўсе бакі. Непадалёк стаяць дамы, а побач — вялізныя ямы, засыпаныя снегам.

— Чаго круціце галовамі? Вось пад носам катлаван, гэта і ёсць наш аб'ект. Тут будзе шматкватэрны дом. Мы з вамі пакуль што будзем і за землякопаў, і за мантажнікаў...

Дык вось нашто мы грузілі на машыну насілі, рыдлёўкі, ламы, кувалды і кліны — велізарныя металічныя зубілы!

— Разбірайце прычыныдалы... Будзем капаць катлаваны, — распараджаецца Сімін.

Борздзенька ўзяліся мы за інструмент, скаціліся ў яму. Снег пазграбалі хутка. Спрабавалі калупнуць рыдлёўкамі зямлю — дзе там! Мне здалося, што з-пад ляза сыпанулі іскры. Грунт проста скамянеў. Брыгадзір глядзіць на нашы практыкаванні і толькі ўсміхаецца.

— Трэба кліночкамі, кліночкамі... і кувалдачкамі!

Пачалі мы «кліночкамі» і «кувалдачкамі». А гэтая «кувалдачка» — паўпуда! Паспрабуй памахай! Больш як гадзіну ніхто не вытрымліваў.

Спявалі «Гэй, дубінушка, ухнем!», мяняліся інструментамі, нецярпліва пазіралі на стрэлкі гадзінніка і на сонца. Вельмі марудна варушацца! Да абеду выталіліся ўшчэнт... Здаецца, упаў бы на снег і ляжаў. Але мы не падалі і не ляжалі, а толькі мацней сціскалі зубы.

Абедалі ў сталойцы. Як мы вытрымаем да вечара? Успомнілі пра «кувалдачку», і мурашкі па спіне забігаюць.

Вось якая, таварыш Мікола, пакуль што ў нас рамантыка... Але мы будзем працаваць з усіх сіл, каб не сказаў пра нас што благое наш зямляк Сімін.

...Сцяпура так і сноўдаецца ўсю ноч па вагоне. Нехта стогне праз сон... Белавусаў прыгвараецца, што спіць, блісне на момант вокам у мой бок (няхай сабе думае, што я не заўважыў), чымне спрасонку смешна губамі — малое дзіця дый годзе! — і зноў сцішыцца. Стаднік чытае. Належны хлопец... Спакойненька перагортвае старонку за старонкай, быццам і не працаваў цэлы дзень, а загараў на пляжы.

На гэтым закончу. Спакойнай ночы, Мікола.

Пісьмо чацвёртае

Добры дзень.

Прабач, што доўга не пісаў. Ты, мусіць, на мяне ўжо рукою махнуў: не хапіла, маўляў, пораху ў

Грычка, калі перастаў пісаць? Не-е! Есць яшчэ порох у парахаўніцах!..

Пасля таго першага працоўнага дня прайшло шмат часу. Мы пачалі хутка прывыкаць да работы, можна сказаць, уцягнуліся. На шосты дзень прывезлі адбойныя малаткі. Справа пайшла хутчэй. Мы свідравалі і ламалі зямлю, нібы тыя шахцёры вугалё.

Дапамагаў і агонь. Раскладзем вогнішча, разагрэем зямлю, а потым адсунем галавешкі на новае месца, а самі хуценька завіхаемся, каб не скавала зноў. Калі трапляліся дужа смалістыя дровы, мы рабіліся за дзень мурзатыя, як камінары. Смеху колькі было!

З кожным днём расла наша будоўля. Самазвалы, у тым ліку і мінскія «зубры», падвозілі цэглу, бетонныя пліты, пясок, дошкі, брусы... А аднаго дня прывезлі і ўстаноўлі высачэзны кран.

Нам, ужо як мантажнікам, патрэбна было брацца за падмуркі. Сімя разбіў брыгаду на тры звяны па шэсць чалавек у кожным. Я і Стаднік ўзначалілі па звяну. Логвінку, Грыба і Прэцьку церавалі на Маскоўскую вуліцу, у брыгаду падлеткаў.

Аднойчы, перад абедам, у катлаван да нас скочыў Валерый Свістуноў, той самы, што калісьці сустракаў нас на вакзале. Ён аказаўся цудоўным хлопцам, умеў адразу заваяваць сімпатыі, прыносіў з сабою веселасць. Лёгка, нібы цыркач, ён стаў падаваць муляру цагляны, не перастаючы гаварыць. Праз мінуў ужо ўсе рагаты ад яго нейкага дасціпнага жарту. Валерый быў членам камітэта камсомола Омсктрансбуа.

— Хлопцы, дык гэта вы яшчэ без групкамсорга ходзіце? — звярнуўся ён да ўсіх, калі мы ўціснуліся ў дзяжурку. — Ай-я-й, як дрэнна. А на камсамольскі ўлік хоць усе сталі? Усе. Гэта добра. Наго будзеце групкамсоргам прапаноўваць?

Хлопцы назвалі тры кандыдатуры: Белавусова, мяне і Стадніка. Я выказаўся за Васіля Стад-

ніка — разважлівага хлопца. Ведаў я Васіля даўно, ахарактарызаваў яго як мае быць. К таму ж чалавек і армію адслужыў. Усе дружна прагаласавалі за яго. Так наш зямляк стаў камсамольскім важаком.

Ну, што яшчэ табе паведаміць? За студзень кожны з нас у сярэднім зарабіў больш як па 900 рублёў. Трыста рублёў адлічылі за спецвопратку, а шэсцьсот выдалі на рукі. Я што-кольвечы з драбяз купіў сабе і паслаў яшчэ бацькам сто рублёў.

Нешта не трапляецца на вочы той Герасімовіч. Што ён сказаў бы пра наш заробатак?

Мы ўжо ўступілі месца мулярам, перайшлі на новы аб'ект. Праўда, тут брыгада землякопаў зрабіла катлаван, і мы адразу ўзяліся за падмуркі.

Багаты падзеямі сённяшні дзень. Зранку працавалі мы ўжо добрыя дзве гадзіны, як раптам на аб'ект заявіўся Іван Сімановіч, з ім дзён колькі таму назад здарылася на працы няшчасце.

— Ура! — грывнулі ўсе і акружылі таварыша.

— Выпісалі?

— Выпісалі. Асцярожна вы...

— Малайчына. А чаму павязка на галаве?

— Каб дзяўчаты любілі. Дайце, эрці, хутчэй работу, а то з нуды памру...

Ну, мы яму работу, канешне, знайшлі пакуль што лягчэйшую. Добры настрой у нас быў увесь дзень. Сімановіч ездзіў з намі ў сталовую, з апетытам еў і расхвальваў звычайныя, невялікія стравы. Гледзячы на яго, з апетытам елі і мы.

Пасля абеду працавалі яшчэ гадзіны дзве. Раптам з дзяжуркі выходзяць, загадкава ўсімхаючыся, брыгадзір Сімя і майстар Усцінін.

— Хадзі сюды, хлопца, — паклікалі яны Сімановіча. — Там нешта тэлефон звоніць... Схадзі, хіба, даведайся...

Праз некалькі мінут вярнуўся

радасны Іван Сімановіч і зачынаў:

— Хлопцы!.. Усе да мяне!..

Калі мы збегліся ў працывані часосыч незвычайнага, Сімановіч стаў у позу і пачаў, дэкламуючы:

— Хто ля тэлефона? Гэта Навумчук гаворыць.

— Сімановіч.

— А ці не той самы, што так шкадаваў мне аддаць дакументы пасля прыезду?

— Той самы...

— Дык вось... забірайце рэчы і высляяйцеся са свайго паснацатага вагона... Каб да вечара і духу вашага там не было.

— За што ж вы так мяне, Сцяпан Фядосавіч?

— За добрую работу.

— Як?!

— І ўсім хлопцам вашым скажыце, няхай сёння перасяляюцца ў інтэрнаты па вуліцы Брацкай, дамы нумар пяць і трынаццаць. Перадайце брыгадзіру, каб адпусціў вас сёння раней з работы.

Сімановіч артыстычна пакланіўся нам і замёр, апусціўшы рукі «па швах». Мы нейкі момант маўчалі, аслупялены ад радасці, а потым кінуліся да Сімановіча:

— На «ўра»!

— О-ей, асцярожна, хлопцы... Ну хопіць ужо, хопіць...

Я падняў з-пад ног расчоску Сімановіча і заўважыў шэры камічок паперы, прытаптаны валёнкам. «Бальнічны ліст», — прачытаў я, распраштаўшы. — Хворы Сімановіч І. Ц. вызваляецца ад работы па дваццаць восьмае лютага ўключна».

— Васіль, паглядзі, — паклікаў я камсорга.

Стаднік падпільшоў, моўчкі прачытаў і запытаўся:

— Сёння дваццаць чацвёртае?

— Так.

Некаторы час мы маўчым, думаючы пра ално і тое ж. Я адчуваю, што на душы ў мяне становіцца так лёгка, быццам з яе зваліўся камень, які ляжаў там з першых дзён нашага сібірскага жыцця.

Так мы перасяліліся з вагончыка ў інтэрнат.

Дрэнна крыху тое, што прыйшлося сяліцца ў розных пакоях. Але мы ведаем, што гэта — часовая з'ява. Настане такі дзень, калі наша дружная брыгада зноў збяраецца ў адно месца.

Сённяшнія перажыванні, турботы, лязня стамілі мяне. Свежыя прасціны прыемна лапшаць цела. Эх, хараство якое!..

У нас тут у інтэрнаце ўсе выгоды: ёсць дзе памыцца, пагаліцца, папрасаваць адзенне, — у любы час. Працуе душ. Пасля работы — калі ласка, асыяжыцца, паляшчыцца. У чырвоным кутку свая бібліятэка, розныя настольныя гульні, тэлевізар.

Ну, здаецца, усё.

Усяго добрага, дружа.

Пісьмо пятае

Ты ведаеш, калі б мне цяпер хто сказаў: «Вярніся дадому, кінь гэтую Сібір»... я не палічыў бы такога чалавека сваім прыцелем. А каб гэта быў блізкі таварыш, то я пакруціў бы пальцам каля ілба, выразна намякнуўшы: не хапае ў цябе, маўляў, клёпкі ў галаве.

Моцна прыстала да душы ўсё тое, што мы тут робім.

Крыху аб рабоце. Тое, што планавалася на цэлы квартал, мы зрабілі за два месяцы. У пачатку красавіка стала вядома, што наша брыгада працуе ўжо ў лік мая. Здрава!

Чытаем газеты. Па ўсяму Саюзу разгарнулася спарбніцтва за званне калектываў камуністычнай працы. Усім нам вельмі і вельмі хочацца ўключыцца ў гэтую барацьбу. Толькі ніхто з нас добра не ведае, як гэта жыць і працаваць па камуністычнаму.

І вось камсамольскі сход. Запрасілі Валерыя Свістунова. От гэта хлопец! Што працаваць, што гаварыць — мастак! Ён раскажаў аб тым, як уяўляе сабе калектыву камуністычнай працы.

Выпрацавалі сацыялістычныя абавязальствы. Мы вырашылі да канца года выканаць яшчэ адно гадвое заданне; змагацца за тое, каб разам з іншымі будаўнікамі сямігадовы план Омсктрансбуда завяршыць за чатыры гады. Выклікаем на спаборніцтва брыгаду дзяўчат з 48-кватэрнага дома (іх дэлегат, Аня-магіляўчанка, сядзела на нашым сходзе). Хто не закончыў дзесяцігодку — закончыць, каб потым можна было паступіць завочна ў вышэйшыя ці сярэднія навучальныя ўстановы. За гэты год авалодаць кожнаму яшчэ адной спецыяльнасцю.

Многія тады парашылі паступіць на курсы бульбазерыстаў, муляроў, трыкоўшчыкаў. Я надумаў вучыцца на маляра.

Апрача гэтага, мы парашылі не піць, не курыць (так — нават і не курыць).

Ад гэтага часу наш дэвіз — жыць і працаваць па-камуністычнаму!

Спяшаюся на работу. Будзьма здаровы!

Р. С. Напішы мне, ці збіраюцца ехаць у Сібір твае землякі. Скажы, што няхай не адкладаюць. Тут, брат, такое робіцца, што залюбуешся!

Грыша Стахейка.

Пісьмо шостае

З добрым ранкам, Мікола!

Сёння нядзеля. Мы толькі што вярнуліся з прагульні па Іртышу. Усе гэтыя дні стаіць цудоўнае надвор'е. Мы паспелі добра загарэць.

Свой паўгадавы план выканалі на сто чатыры працэнты, на некалькі дзён раней намечанага тэрміну. Нас фатаграфавалі карэспандэнты. У шматтыражцы з'явілася мая невялікая заметка і фотаздымкі нашых хлопцаў.

Ты, мусіць, Мікола, чытаеш гэтыя радкі і ўсміхаешся: што сталася з некалім сціплым Грышам: бач,

як расхваліўся! Ды не хвалюся я... Проста некай па-чалавечаму прыемна: знайшлі сваё месца ў жыцці, працуем ад душы, а нас цяньць за працу.

У нашым клубе ўвечары была ўрачыстасць. Мы давалі канцэрт. Ох і перахвалываліся!.. А Юрый Іванавіч... Братка, ты ж не ведаеш, што я тут «падаўся ў артысты»!.. Дык слухай. Ужо два месяцы, як мы са Сцяпурам ходзім на рэпетыцыі ў наш клуб. У п'есе «Будаўнікі» мы з Іванам выконваем ролі двух хлопцаў-баламутаў з будоўлі, якія паступова выходзяць у людзі і нават едуць на вучобу.

Наша выступленне прайшло, як кажучь, з вялікім поспехам. Наш кіраўнік Юрый Іванавіч так расчуліўся, што доўга нас абдымаў, а Валерыя Свістунова нават пацалаваў.

Эх, Колька, хараша жыць на свеце! Ідзеш увечары з рэпетыцыі, і так лёгка на душы, а настрой — казачны. Я — дык закаханы па вушы ў сваіх новых сяброў. А тут яшчэ ноч цудоўная!..

Нядаўна ў нас, у вестыбюлі інтэрната, былі танцы. Спачатку ўсё ішло добра, хлопцы і дзяўчаты веселіліся. Потым зайшлі двое — кепачкі на патыліцах, каўняры — наросхрыст... Хацелі не пусціць, але нехта сказаў, што няхай сабе танцуюць. І дарэмна, ледзь усю музыку нам не сапсавалі. Адзін з іх запрасіў дзяўчыну на танец, а яна адмовілася, і пайшла з адным нашым хлопцам. Хуліган кінуўся на яго, і ўшчалася бойка. Праўда, нашы не разгубіліся і адваля хулігана ў аддзяленне міліцыі. Але вечар адпачынку быў сапсаваны.

Назаўтра з мяне смяўся Сцяпура:

— От, Грыша, каб у цябе такі выгляд быў учора, не трэба было б і грэміравацца для п'есы!..

— Дробязь, — сказаў Стаднік і дадаў: — А ты не хочаш у дружыну ўступіць?

— Хачу.

— Прынось у панядзелак заяву ў камітэт.

Так, я буду народным дружыннікам. Час канчаць з такімі дзікімі, неадарэчнымі з'явамі сярод нашай моладзі, як п'янства і хуліганства. На сёння — бывай.

З прывітаннем — Грыша.

Пісьмо сёмае

Прабач, дружа, што зноў я надоўга замоўк. Шчыра кажучы, мне было не да пісаніны. Але — па парадку.

Атрымліваю тэлеграму з дому: «Хутка прыязджай, бацька сур'ёзна хворы». А бацька мой хворы на язву страўніка.

Нясу тэлеграму Стадніку, нашаму камсамольскаму важаку. З кім жа яшчэ параіцца, як не з сябрам? Параіў ён мне ўзяць водпуск і наведвацца дадому, хоць і не блізка свет. Пайшоў да Навумчука ў аддзел кадраў.

— Вернешся? — гаворыць ён, а сам хітра прыжмурвае вока. Не раз, мабыць, да яго звярталіся, каб адпусціў па такіх прычынах, ды і не вярталіся назад. Я не пакрыўдаўся на яго за такое падзэрненне, запэўніў цвёрда, што вярнуся.

І вось я пабыў дома і сапраўды вярнуўся назад. Але колькі сіл і пакут гэта мне каштавала!

Бацька быў хворы, як звычайна. Было, праўда, лагоршанне, але цяпер зноў нічога. Трапіў жа я дома

на вяселле. Брат Валодзя жаніўся, пайшоў у прымы. І вось тут выявілася: ён здымаў з сябе клопаты аб бацьках. Гэта мяне абурыла. Я пасварыўся з ім. Хіба я здалёк не дамагаю бацькам? А чаму ён іх цураецца?

Маці пачала плакаць, што мы кідаем іх адных на старасці!..

— Мама, перастань, ты ж ведаеш, што гэта не так, а гаворыш... — упрошваю я.

Бацька хваляваў моршчыцца і маўчыць. Ён, ведаю, згодзен, каб я рабіў так, як хачу сам, але нічога не гаворыць. Толькі сказаў да маці:

— Сціхні, Марына, не смяшы людзей!..

Я задумаўся: ці маю маральнае права ехаць ад бацькоў, яны ж старыя ўжо!..

Сэрца шчымяла ад сумненняў. Але яно і падказвала, што мае месца там, у Сібіры, з людзьмі, якія сталі мне роднымі па мазалях і поту. Я не магу здрадзіць ім, кінуць вялікую справу!..

Зразумей, мама. Не магу!

...Пішу табе, Мікола, пісьмо ўжо зноў з Омска і чакаю твайго адказу: ці правільна я зрабіў? Што б ты рабіў на маім месцы? Адкажы хутчэй.

Твой Грыша — закаранелы сібірак.

Мой адрас: г. Омск — 20, вул. Брацкая 5, пакой 65.

Фёдар КУЗЬМЕНКА,
баец Першай Коннай Арміі

МЫ ВЫРАСЛІ Ў ПОЛЫМІ...

З успамінаў

Фёдар Яфімавіч Кузьменка знаходзіўся ў радах легендарнай Першай Коннай Арміі, — сорак гадоў у дні ўтварэння якой спаўняецца ў лістападзе, — ад першага дня яе нараджэння аж да расфарміравання. Ён удзельнічаў ва ўсіх яе важнейшых аперацыях і баях супраць белавардзейскіх бандаў Шкуро і Мамаятава, Дзянікіна і Махно. За храбрасць, праяўленую пры прарыве варожага акружэння ў раёне м. Берасцечка на Польскім фронце, тав. Кузьменка быў узнагароджан ордэнам Чырвонага Сцяга.

Ф. Я. Кузьменка ўдзельнічаў у Вялікай Айчыннай вайне.

Пайшоўшы на пексю, ён працуе начальнікам пра пры Мінскім доме афіцэраў імя К. Я. Варашылава. Часта выступае перад моладдзю з успамінамі пра вогненныя гады барацьбы за сацыялістычную рэвалюцыю. Некаторыя старонкі з гэтых успамінаў мы і прапануем вашай увазе.

У станіцы Платаўскай

Не сынкі у маменькі
в помещичьем дому —
Выросли мы в пламени,
в пороховом дыму...

Гэтыя словы песні пра будзе-наўцаў вельмі праўдзівыя. Можна таму кожны раз, калі я слухаю гэ-

тую песню, на вочы набягаюць слёзы і, нібы ў тумане, узнікаюць малюнкi майго маленства і юнацтва.

Дзяцінства сваё я добра памятаю з сямі-васьмі гадоў. Мы жылі тады ў станіцы Платаўскай пад Раствам-на-Доне, у той самай, дзе жыў і Сямён Міхайлавіч Будзёны і якую пазней перайменавалі ў станіцу Будзёнаўскую.

Асноўнымі жыхарамі станіцы былі калмыкі, і толькі тры сям'і былі рускія. Калмыкі заўзятая ахоўвалі свае нацыянальныя звычкі, сваю адасобленасць, і прыезд у станіцу рускага чалавека прымаў, як замах на іх «незалежнасць». Цяпер моладзі, якая не бачыла праклятай мінуўшчыны і жыве ва ўмовах вялікай дружбы народаў, што насяляюць нашу Радзіму, цяжка ўявіць сабе варожасць, якая панавала ў царскай Расіі паміж людзьмі розных нацый, як вынік самадзяржаўнай палітыкі нацкоўвання аднаго народа на другі, палітыкі разні і пагромаў. У тыя змрочныя часы большасць працоўнага людзю была нешчыменнай, палітычна маласведомай і часта становілася сляпой зброяй цемрашалаў і чалавечанавіснікаў.

У нашай станіцы, напрыклад, спрэчкі паміж рускімі і калмыкамі часта ўзнікалі з-за калодзежа. Яго і назвалі, мусіць, таму «грымучым калодзежам». Вада ў калодзежы была халодная, і ўсё ж у ім рускія хрысцілі сваіх дзяцей, хрысцілі і тых калмыкоў, якія прымалі праваслаўную веру. Пакуль рускія сем'і плацілі калмыцкім багаццям грошы за карыстанне вадою з іх калодзежаў, усё ішло добра. Але як толькі яны збудавалі свой калодзеж і ў калмыкоў-багаццяў скараціліся прыбыткі, пачаліся звадкі. Калмыкі ўночы закопвалі калодзеж рускіх. Удзень рускія зноў адкопвалі яго. Так паўтаралася шмат разоў, пакуль не ўсчыналася калатня.

Праўда, бедныя калмыкі спачувалі рускім і часта абаранялі іх ад несправядлівых нападаў багаццяў. І толькі асвяжальны вецер Кастрычніцкай рэвалюцыі здружыў навечна рускіх і калмыкоў, знішчыўшы класавыя падставы іх варожасці.

Калі мне мінула дзевяць гадоў, я пайшоў у школу. Бацька быў супраць навукі, лічыў яе лішнім цяжарам для сям'і. Але я быў яшчэ слабым памочнікам, і бацька згадзіўся на просьбу маці, якая марыла хоць аднаго сына вывесці ў людзі. Мара яе не ўзімалася вышэй жадання бачыць мяне станічным пісарам.

Вучыўся я старанна і не блага паспяваў. Толькі ў папа лічыўся самым адстаючым і недасціпным наваным. Нашы ўзаемаадносіны з ім асабліва пагоршыліся пасля таго, як у час збору царкоўных падаткаў я сагнаў з двара аблюбаванае ім парася і прымусіў, такім чынам, яго ўзяць менш укормленае. Адкрытая сутычка з папам у мяне адбылася крыху пазней.

Царква. Замерлі, схліўшы галовы, вучні. На амбон павольна ўзыходзіў поп. На кнірасе заспяваў хор. Дзеці, як на камандзе, сталі на калені. І толькі мы ўдвух з Пецем Антоненкам засталіся стаць. На нас засыкалі, а мы сталі, нібы аслупяленыя. Поп раздражнёна замахнуў рукою, нібы за-

Ф. Кузьменка ў час службы ў 4-й
Ленінградскай кавалерыйскай дывізіі. 1929 год.

гдаваючы: «На калені, д'яблавы дзеці!» Але ні я, ні Пятро не звяжалі на яго загад. Тады поп сышоў з амбона і на ўсю моц крыкнуў:

— Вон адсюль! — і, скапіўшы нас за каршэнь, падвёў да дзвярэй ды так шпурнуў, што мы скабамі сваімі пералічылі ўсе прыступкі даволі высокага царкоўнага ганка.

Назаўтра мяне і Пецю прагналі са школы. Як ні хадайнічаў Пецёў бацька, поп і слухаць не хацеў, каб дазволіць нам наведваць школу. Пецёў бацька не верыў у бога, у царкву не хадзіў, і поп з ім не хацеў надта і размаўляць, а толькі злосна вылаў: «Якое сям'я, такое і племя».

Так скончылася мая няўдалая спроба стаць станічным пісарам. Я пачаў рабіць тое, чым займаўся мае бацькі, дзяды і прадзеда — араў зямлю, пасвіў кулацкую скаціну, адным словам, сваімі рукамі здабываў сабе хлеб. Работы не баяўся. Яшчэ да таго, як пайсці ў школу, ужо шмат памагаў бацьку

па гаспадарцы. У сем гадоў, як раскажваюць, я ўжо ездзіў конна.

Хлапчукі амаль усе ездзілі конна. На станічнай плошчы калі пошты, куды яны прыязджалі з надзеяй атрымаць пісьмо з фронту ад бацькі ці брата, часам пачыналіся скачкі — своеасаблівыя выпрабаванні ўспрымальнасці коннай язды. Тут мне таксама, як і ў школе, не шанцавала. Старэйшыя за мяне хлопчаўкі бралі верх. Майстэрства правіць канём і адвага былі прыроджанымі ў калмыцкіх і казацкіх дзяцей. У мяне ж не ставала спрыту ды, прызнацца, яшчэ і пабойваўся. Але ўпартасць узяла сваё — пасучы з дзедам у стэпе кулацкіх коней, я шмат трэніраваўся ў коннай яздзе. Усё гэта было, як кажуць, самаадукцацый.

Першым маім сапраўдным настаўнікам быў Ака Іванавіч Гарадавікоў, пазней славуці камандзір чырвонай конніцы. У той час Аку Іванавічу яшчэ не было трыццаці гадоў. Як і іншыя бедныя калмыкі, ён вельмі добра адносіўся да рускіх, сябраваў з імі. Мы часам пасвілі табуны кулацкіх коней разам з калмыцкімі пастушкамі. Вось тут, у неабсяжных сальскіх стэпах, Ака Іванавіч і вучыў мяне арканіць нападзінкіх коней, аб'езджваць іх, ездзіць конна з сядлом і без сядла. Сам Ака Іванавіч быў вялікім майстрам коннай язды і джыгітоўкі. З ім мог спаборнічаць хіба толькі Сямён Міхайлавіч Будзённы, які часта заставаўся пераможцам у скачках станічных коннікаў.

Так, вучачыся ў праслаўленага джыгітаў, я семнаццацігадовым юнаком ужо разбіраўся ў конях, палюбіў конныя скачкі і быў заўзятым коннікам.

Пачатак выпрабаванняў

Як цяпер памятаю, першы месяц вясны 1918 года — сакавік быў цёплы, сонечны. Па станіцы Платаўскай хадзілі ўзброеныя людзі — і рускія, і калмыкі. Нешта везлі на двуколках да пошты.

Хлапчукі раскажвалі, што двуколкі — са зброяй, якую адбілі ў казакоў і якой думалі ўзбройваць тых, хто супраць рэвалюцыі. Наш сусед Нікіфараў — высокі мужчына гадоў пад сорок, які вярнуўся з вайны з двума крыжамі і насіў станічную мянушку Тытко, аб нечым гутарыў ля пошты, дзе размясціўся штаб атрада, з Будзённым, Сарокіным, Новікавым і іншымі былымі франтавікамі, якія складалі касцяк рэвалюцыйнага атрада.

Неўзабаве атрад выехаў на Бугу, і мы, вядома, разумелі, што ўзброеныя вінтоўкамі мужчыны пайшлі не на рыбацкі промысел. Старыя, што засталіся ў станіцы, называлі незнаёмыя прозвішчы генерала Папова, Гіларыбава і выказвалі трывогу, каб хаця справа не скончылася дрэнна. «У іх жа енералы ды гарматы, а ў нашых самы старшы — рафлейтар, гармат дык зусім няма ды і вінтоўкі не ва ўсіх». Моладзь была настроена больш светла, і пачыналі нават ужо дзяліць трафеі ды дапытваць «самога енерала», якога нібы абавязкова павінны былі нашы ўзяць у палон.

Нажаль, праўда была за дарослымі. Апоўдні ў станіцу на ўзмыляным кані прыскакаў Мікалай Кануннікаў:

— Калмыкі здаліся Папову... Нашы разбіты. Тытко з астатнімі паскакаў у Арлоўку, — не без панікі крычаў ён.

Станіца паднялася. Забраўшы самыя неабходныя скары і дзяцей, хто на фурманцы, хто конна, хто пешшу рынуліся ў Платаўскай. Паехала і наша сям'я.

Неўзабаве бацька пайшоў у адзін з чырвоных атрадаў, якія пачалі фармавацца скрозь Платаўскай была занята белавардзейцамі. Яны пачалі шукаць бежанцаў і зганяць іх назад у Платаўскай, каб чыніць расправу. Данесліся жудасныя чуткі аб расстрэле больш чым трохсот ні ў чым не вінаватых старых, жанчын, дзяцей. У дом, дзе мы прытуліліся, зайшоў неяк стараста — чалавек жорсткі і бязлітасны.

— Прышла дэпеша ад атамана Ландына, — з пагрозай сказаў ён, — усіх бежанцаў вярнуць у Платаўскай. І вы павінны ехаць. Не паедзеце — пад стракай адашлі.

Ехаць у Платаўскай — значыць, аддацца на верную смерць. Асабліва дасталося б мне, семнаццацігадоваму дзецюку, які паспеў дацца ў знак калмыцкім багачам. Мне нельга было ехаць у Платаўскай, але як разлучыцца з маткаю, для якой я заставаўся адзінай надзеяй і ўцехай? Ды толькі, калі конь пачуе цуглі, яго не ўтрымаеш. Так і мяне. Спачатку ўгаварыў маці не вяртацца ў Платаўскай, а спыніцца па дарозе ў станіцы, дзе няма белавардзейцаў. Маці ўвесь час сачыла за мной, каб не збег з фурманкі. І ўсё ж я ўлучыў момант, хутка выскачыў, сеў конна і пакінуў сваіх родных.

Так застаўся я адзін-на-адзін са сваім лёсам. Ніколі не адчуваў я сябе такім бездапаможным, як тады. І вось на свой страх рызыкнуў пусціцца плаваць па моры жыцця, не маючы ў руках ні ведаў, ні вопыту, як кажуць, без кампаса, без стырна і ветразяў. Тады, у гэтым першым плаванні, і зразумеў я першую мудрасць: калі ты хочаш знайсці дарогу жыцця — ідзі з народам.

У партызанскім палку

Я вярнуўся ў Платаўскай пасля таго, як атрады Будзённага смелым налётам вызвалілі станіцу ад белай погані. Вярнуўся не юнаком, а сталым байцом, узброеным вінтоўкай і на кані. Усё гэта было здабыта ў балях. Мне ўжо давалася панюхаць пораху, наслухацца пошты куль, адчуць горкасць няўдач і радасць перамог. Але галоўнае было яшчэ наперадзе.

Сям'я мая к таму часу была ўся дома. Маці яшчэ лічыла мяне хлопчаком і назойліва патрабавала, каб выйшаў з атрада і здаў він-

Ф. Кузьменка ў час службы ў 7-й Самарскай дывізіі. 1941 г.

тоўку. Я, вядома, адмовіўся. Мяне падтрымалі дзед і бацька, узакніўшы, такім чынам, за мной званне байца.

У станіцы я сустрэў сваіх старых сяброў Пятра Антоненку і Алёшу Аляксеенку, якіх так не хапала мне ў час першых вандровак па жыцці. Вельмі абрадавала мяне сустрэча з Акой Іванавічам. Я ведаў, што ён быў камандзірам аднаго з атрадаў і ўдзельнічаў у гарацых сутычках з белымі. Да свайго першага настаўніка я і напрасіўся ў атрад. Ён адразу згадзіўся. Па старой дружбе мы паехалі з ім на маньчжыя паплавы арканіць маладых коней для атрада.

Атрады Будзённага, байцом аднаго з якіх я стаў, займалі ў той час самаабарону, адбіваючы налёты белавардзейцаў. Націск белых узростаў, і нам прыйшлося пакінуць Платаўскай.

Бязлітасна пякло чэрвеньскае сонца. На небе — ні хмурчкі. Спякота. У садах наліваліся вішні. Спела збажына. І ўсё гэта, увесё плён цяжкай працы, трэба было зноў кідаць. Загад быў — адсту-

паць па чыгуначным палатне да Куберле.

Станіца кішэла, як мурашнік. Шмат фурманак з дзецьмі і хатнім скарбам пад аховай атрадаў Будзённага рушылі на ўсход. Па дарозе абозы бежанцаў абрасталі новымі фурманкамі. Калі падышлі да станцыі Куберле — іх было ўжо не менш пяці тысяч. А наперадзе чакала адно гора. Усялякае здаралася. І налёты белагвардзейцаў, і паніка, і голад, і хваробы, і немінукая смерць ад іх.

Спачатку і я ішоў разам з абозам бежанцаў, бо ў мяне засталася толькі вінтоўка, а кая, які закульгаў у дарозе, давалася кінучу. У Гагунах на нас наляцелі два самалёты белых і закідалі абоз гранатамі «лімонкамі». Многія былі забіты. Плач жанчын і дзяцей раздзіраў душу. Я не вытрымаў больш бяздзейнасці і пайшоў туды, дзе нашы займалі абарону. Атрады былі зведзены ўжо ў палкі, і я трапіў у 3-ці сялянскі партызанскі полк. Колькі было радаści ад сустрэчы са сваімі землякамі і, у прыватнасці, з сябрам Антоненкам.

Партызанскія атрады становіліся рэгулярнымі вайсковымі часцямі. З баямі яны прайшлі Зімоўнікі, Куцейнікі, Абганерава, Іванаўку. У змаганні мужнелі байцы-партызаны, а разам з імі дужэла і моладзь, набіралася арганізаванасці, дысцыпліны. З намі зліліся конныя атрады Жлобы, што прыйшлі з Каўказа. У атрады ўліваліся добраахвотнікі — кітайцы, венгры... З'явіліся людзі ў бескавырках і бушлатах — матросы. Рабочыя з цэнтры ўсё часцей прысылалі нам зброю, патроны. У нашым батальёне, якім камандаваў мой зямляк Галапятка, было ўжо некалькі кулямётаў. У разлік аднаго з іх уваходзілі Пятро Антоненка — першым нумарам і я — другім.

Мы становімся кулямётчыкамі

Ля вёскі Іванаўкі прыйшлося заняць абарону. Былі лютыя мара-

зы. Адзежа ледзь ліпела, ды і харчы скончыліся. Пры адступленні не надта пажывішыся і за кошт праціўніка.

З раніцы да ночы капалі акопы. Мёрзлую зямлю не брала ні рыдлёўка, ні матыга, ні кірка. А тут яшчэ вецер смаліць — вакол жа стэп, ні лесу, ні іншай якой заслоны. Усе працавалі, не звачаючы на вецер, на сцюжу, бо ведалі, што наперадзе — гарачыя баі і да іх трэба быць гатовымі.

Я капаў акуп на стыку пятай і трэцяй рот. Стык — гэта самае небяспечнае месца пры абароне. Сюды прызначаюць самых вопытных. І хоць я і мой сябар Пятро Антоненка былі яшчэ маладымі па ўзросці байцамі, але нас лічылі ўжо абстрэлянымі. У нас у руках быў «Максім», нам і даручылі абараняцца на стыку.

Праціўнік спрабаваў прарваць нашу абарону ўночы. Дзворныя папярэдзілі аб набліжэнні варожай конніцы, і, калі тая сунулася на нашы пазіцыі, мы адбілі яе наступ дружнай чаргой.

На світанні праціўнік зноў пачаў атаку, наступаючы з поўдня. Патронаў у нас было мала. Камандзір батальёна Галапятка прабег па лініі акупа і папярэдзіў, каб білі ворага прыцэльна, падпускаючы як мага бліжэй. «Лепшая мішэнь — конь. Біць па конях, а казак без кая — не ваяка», — тлумачыў ён.

І вось мы заляглі за кулямёт. Антоненка першым нумарам, я — другім. Казакі — іх было каля паўтысячы — скакалі з правага і левага бакоў. Яны былі ў бурках і кубанках.

Вось ужо бачны іх скрыўленыя крымак твары. Вось блісклі клінікі. Пяцьдзесят метраў, трыццаць, дваццаць пяць... Камандзір узвода Озераў камандуе:

— Агонь!

Тра... та... та... та!.. Кулямёт працаваў роўна. Антоненка вадзіў рулія па небасхіле і, як прызнаўся потым, нічога не бачыў, акрамя суцэльнай чорнай сцяны. Я на-

огул нічога не бачыў, бо ледзь упраўляўся падаваць ленту з патронамі. Адна думка была ў галаве — каб не заела, бо хто і калі наладзіць кулямёт?

У час кароткай перадышкі камандзір узвода радасна заўважыў, што і моладзь не падводзіць. Мы пачалі старацца яшчэ больш. У часе другой атакі я ўжо сам бачыў, як кулі касілі казакі — валіліся коні, ляцелі вобзём коннікі. Казакская хваля закалыхалася, збочыла і некай адразу хлынула назад.

Была сарвана і другая атака.

Байцы ўзвода, — а гэта былі галоўным чынам мужчыны сталага ўзросту, удзельнікі першай светнай вайны, — дасціпнічалі ў наш адрас:

— Здрава ты іх брыў, Антоненка!.. Нібы той цырульнік.

— Я даўно да іх прыглядаўся, — басіў другі мужчына, — адважныя хлопцы. Вось у нас на германскай быў адзін такі...

— Хопіць табе, заткніся, — перапыніў яго сусед, — зноў завяздеш на гадзіну. Вунь казакі ідуць.

На гэты раз замест Антоненкі за кулямёт лёг я. Пятро ў гарачыні бою не заўважыў, як куля абдзёрла яго левае плячо, і цяпер яму стала балець уся рука. Я ж, узрадаваны поспехам першага бою, пахвалою камандзіра і таварышаў, адчуваў сябе ўпэўнена і спакойна.

І вось зноў усё паўтарылася. Озераў ляжаў недалёка ад нас, каб накіроўваць агонь нашага кулямёта на самыя небяспечныя месцы. Астатнія кулямётчыкі спраўляліся і без камандзіра. Гэта была нейкая мясарубка. Наша рота таксама мела страты. У другі раз раніла Антоненку, але ён не пакінуў нас. Бой ішоў не на жыццё, а на смерць.

Пасля дзевятай няўдалай атакі белыя пайшлі на хітрыкі. Яны, як і раней, атакавалі з фронту, але асноўнымі сіламі пачалі абыходны манеўр на флангі, каб заціснуць нас абцугамі, стварыць уяў-

ленне акружэння і пасеяць сярод партызан паніку. Але так не здарылася. І дзесятая атака была адбіта.

Боепрыпасы ў нас канчаліся. Людзі стоміліся. Камандаванне загадала адыхаць. Адыхалі кіламетра паўтара і зноў занялі абарону. З тыла прыйшло падмацаванне. Усе здзівіліся, калі ўбачылі кітайцаў. Іх было каля роты. Суседні полк таксама папоўніўся кітайцамі. Камандзіры растлумачылі, што гэта добраахвотнікі, якія пажадалі са зброяй у руках абараняць першую ў свеце сацыялістычную дзяржаву. Кітайцы, хоць і былі апрануты і абуты ва ўсё новенькае, але мерзлі, білі даланей аб далано, падскоквалі, прытупвалі нагамі. І толькі ў баі яны забываліся пра мароз, пра вецер — гарачая сутычка з ворагам разгравала так, што аж пот выступаў на тварах.

Тое, што на абарону нашай краіны становіліся кітайцы, венгры, чэхі, узнімала дух байцоў на новы адпор ворагу, які не сунімаўся.

На гэты раз белыя не раскідалі свае сілы. Яны ўдарылі па левым фланзе чацвёртага палка і тут прарвалі нашу абарону. У прарыў хлынула лавіная конніца. Камандзір палка Тытко ўзняўся на ўвесь рост і павёў за сабой байцоў у контратаку. Спыніць чырвоных байцоў ворагу не ўдалося. Пракрыў быў ліквідаваны. У баі быў смяртэльна паранены Тытко.

У самы гарачы момант бою скончыліся патроны ў кулямётчыкаў. Я яшчэ раней заўважыў, што непадалёку ад пазіцыі з кая зваліўся казак. Конь, страціўшы седла, далей не пабег; ён стаў ля свайго нежывога гаспадары. Я падбег да кая, ускочыў у сядло і паскакаў у сваю роту. Атрымаўшы загад Галапяткі, паймаўся ў абоз за патронамі. Казакі конь несеся, бы на крылах. Хутка я вярнуўся назад, трымаючы ў руках па скрынцы з патронамі.

За гэты час нашы байцы разам з кітайцамі адбілі яшчэ некалькі белагвардзейскіх атак. Калі надышоў невялікі перапынак, мы ад-

М. Грэкаў. Атрад Будзённага ў пешым страі адбівае атаку праціўніка.

ступілі на станцыю Сарэпта, а потым на Бекетаўку. З баямі ўсё бліжэй падыходзілі да Царычына, дзе збіраліся сілы для рашучага ўдару на ворагу.

На начлег размясціліся ў Бекетаўцы паўзводна. Заснулі адразу моцным сном стомленых салдат. Не спалі толькі вартавыя, дзорныя і днявальныя каля кулямётаў. Ноччу разбудзілі мяне на змену. Тады я ўжо быў першым нумарам, замяніў Пятра Антоненку.

Лёг за кулямёт, праверыў яго гатоўнасць да бою. Вакол цемра. Толькі на небе ярка гарэлі зоркі. Ціха, марозна. Бесперастанку шморгае ад прастуды носам Такаренко, другі нумар нашага разліку. Гэта быў храбры баец, добры таварыш, пісьменны. У той час пісьменных лічылі па пальцах. Байцы асабліва любілі яго як агітатара: ён рэгулярна праводзіў палітгутаркі, уголас чытаў газеты, тлумачыў загады. Тут, на варце, ён раскажаў мне пра цяжкае становішча ў краіне, пра тое, як увесь рабочы клас і працоўнае сялянства ўзняліся на абарону маладой Савецкай рэспублікі.

Пачало віднець. Я ўгледзеўся ў парадзелую ранішняю смугу, і мне здалося, што яна калышацца, як мора ў непагадз. Узнікне грэбень, за ім другі, трэці... Я працёр вочы, угледзеўся пільней і, нарэшце, зразумеў: гэта крадучыя казакі. Дзорныя нашы, мусіць, заснулі.

— Ідзі, будзі людзей, — сказаў я Такаренку, а сам прыхліўся да кулямёта.

— Пакуль я дабягу, дык будзе позна, — трывожна адказаў ён.

І мы парашылі абвясціць пра небяспеку стрэламі. Ранішняю цішыню парушыла кулямётная чарга. Пачалі страляць іншыя кулямёты. Паветра ўраз запоўнілася шумам бою. Пачулі страляніну і дзорныя. Яны, сапраўды, былі заснулі, але, зразумеўшы свой промах, пачалі страляць па белагвардзейцах з тылу. Для белых стварылася небяспека агнявога мяшка. Гэта перапалохла іх не на жарг. Неўзабаве падышоў наш браняпоезд і таксама адкрыў агонь. Мяшок зацягваўся ўсё тужэй. Белыя не вытрымалі і пабеглі да Волгі. Тут іх атакавалі нашы асноўныя сілы і прыціснулі да

ракі. Многія здаліся ў палон, але яшчэ больш было забіта. Хітрыкі ворага, каб застаць нас знянацку, праваліліся.

Як мы авалодалі гарматай

Неўзабаве пасля баёў каля Бекетаўкі зваліў мяне тыфус. Некалькі месяцаў праваліўся ў царычынскім шпіталі, а як толькі крыху ачуняў, паехаў шукаць сваіх. Яны вялі наступленне на Вялікаякняжакую. Даехаў да Двайной, адтуль пайшоў пешшу.

Па дарозе сустрэў бацьку, ён адвозіў з фронту раненых. Шмат непрыемных вестак пачуў я ад бацькі — дзеда забілі белагвардзейцы, памёрла двое маіх малодшых братоў. Пасля такіх вестак хацелася аднаго — хутчэй у бой, каб помсціць ворагу.

Ішоў па шпалах, азіраючыся вакол. Стэп маўчаў нейкай нуднай цішынёй. Паўз аकोпы снюдалі людзі ў шынялях.

— Гэй ты, чаго швэндаешся? — пыталіся ў мяне з акапоў.

Я збег з насыпу ўніз.

— Ды гэта ж Федзя! — пачуў я знаёмы голас. У акопе былі свае: Пятро Дуднік, Сяргей Астапец, Озераў, Нясмачны. Асабліва

ўзрадаваўся камандзір кулямётнага аддзялення Нясмачны.

— Федзя, родны, направіўся, значыць!..

— Ды вось, як бачыце.

— Добра, якраз у пару. Рыхтуемся ж да бою.

— А дзе Пятро Антоненка? — запытаўся я пра свайго сябра.

— Тачанку ладкуе. Паедзеш з ім у бой?

— Абавязкова. Хто трэці?

— Дуднік.

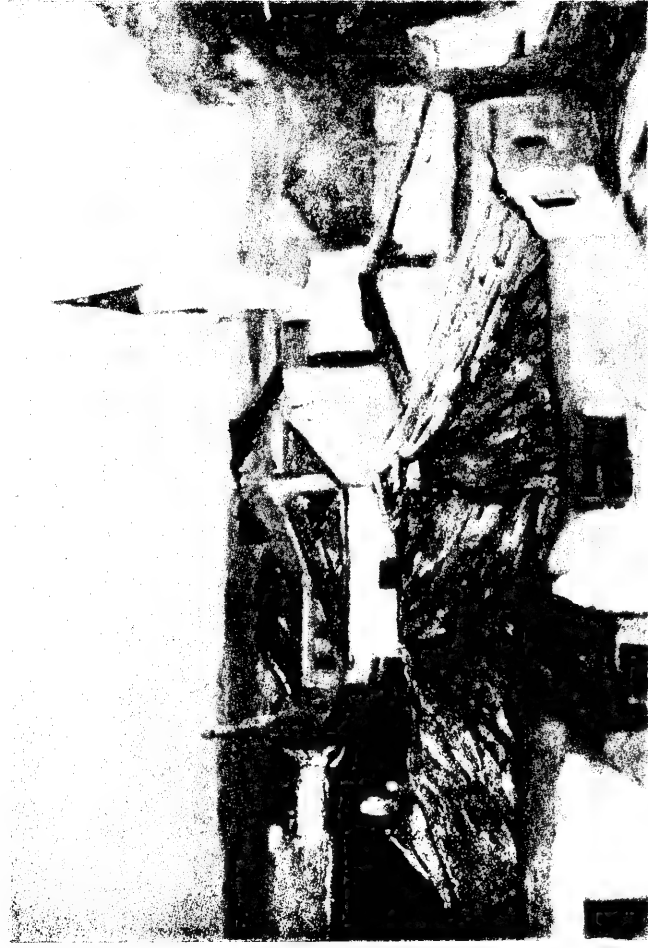
Такі склад тачанкі мне спадабаўся. Я атрымаў патроны, гранаты. Даволі багата. Адчувалася, што ёсць запас. Толькі рушылі байцы наперад, як прыскакаў на тачанцы Пятро.

— Здорова, сябрук! — радасна вітаў ён мяне. Абдымацца надыта не было часу. Я і Дуднік ускочылі на тачанку, рудыя коні рванулі з месца. З-пад колаў толькі граць паляцела.

Мы так імчаліся, што не чулі ні гучнага «ўра» пяхоты, ні артылерыйскай нананады, ні варожых стрэлаў. У лагчыне спыніліся, і наш кулямёт з тачанкі застрэчыў па акапах праціўніка. Тым часам падышла пяхота. Якіх-небудзь трыццаць метраў аддзялялі нас ад праціўніка, калі пранеслася дружнае «ўра!» Белагвардзейцы не вы-

М. Грэкаў. Тачанка (выезд на пазіцыі).

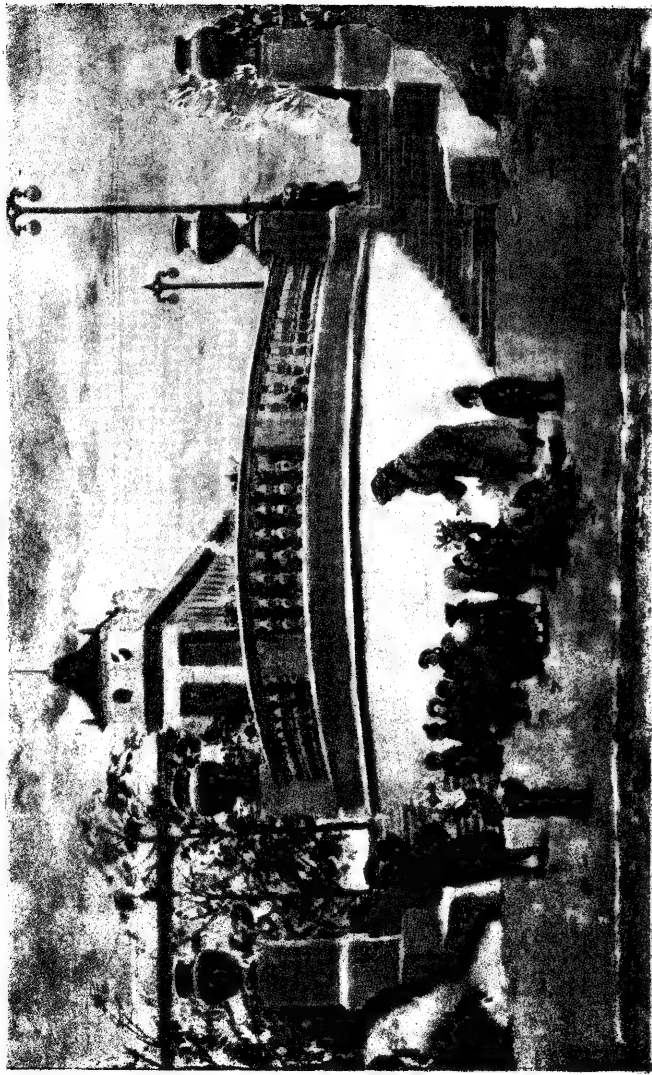

Я. Зайцев. Вечер. З албанських еподеу.

М. Манасзон. Раніца на трактарным.

А. Волкаў. Дзіцячы сад на прагулцы.

Я. Зайцаў. Пасёлак рыбакоў з албанскіх эмігрантаў.

трымалі, пачалі адступаць да затокі. Заяваўся рукапашны бой.

Вакол нас усё кіпела. Рашучыя дзеянні пехацінцаў вымусілі белгвардзейцаў здацца. З чароту выходзілі людзі ў гімнасцёрках чужаземнага крою, падняўшы ўгару вінтоўкі. Іншыя спрабавалі пераплысці праз раку, але мы даганялі іх кулямётнай чаргой.

Зноў настала цішыня. Байцы аглядалі зброю, бінтавалі раны. Я з Антоненкам заняліся кулямётам. Папалуднаваўшы, закурылі. Гутарылі пра рознае, а больш за ўсё пра самае блізкае ў той час — пра зямлю, пра новае жыццё без буржуаў. Байцы жартавалі, смяяліся — нібы вайна ўжо скончылася і наперадзе не чакаў іх бой, дзе кожны мог скласці галаву.

Раптам дзорныя абвясцілі, што з боку Шабліёўкі набліжаецца браніпоезд белых. Састаў быў невялікі — пляцоўка наперадзе, браніпоезд і яшчэ пляцоўка. На перадняй пляцоўцы высоўваўся ствол гарматы. Белья, мусіць, хацелі ўдарыць па флангах нашых палкоў, якія размясціліся абпал чыгункі.

— Падрыхтавацца! — скамандаваў камандзір нашай роты, якая знаходзілася на правым фланзе.

Браніпоезд паволі прайшоў па мосце праз р. Маныч, спыніўся і рушыў назад — мусіць было пашкоджана чыгуначнае палатно. Я заўважыў, што перадняя пляцоўка схілілася на бок — значыць, сышла з рэек. Колькі ні намагаўся браніпоезд уцягнуць яе на рэйкі, — нічога не выйшла. Тады выскачыў машыніст з белым сцягам. Я хапіўся за ташэтку кулямёта і хацеў быў адкрыць агонь.

— Не страляць! Ён здаецца, — пачуўся вокліч камандзіра.

Але ж машыніст схітраваў. Ён прайшоў да пляцоўкі, адчапіў яе і хутенька ўскочыў у браніпоезд, які адразу дыкнуў парай і шпарка пайшоў назад.

— Эх, выпусцілі, чэрці, — крыкнуў я ў роспачы, што не дазволілі страляць.

— За мной! — скамандаваў у гэты час Антоненка. Мы ўдваіх

падбеглі да палатна і папаўзлі ў бок пляцоўкі. Калі да нас засталася некалькі метраў, Антоненка шпурнуў гранату. Другую кідаць не давялося, бо мы пацулі некалькімі сталетнымі стрэламі на пляцоўцы. Мы з Пятром узабраліся туды. Прыслуга гарматы была мёртва.

Так мы сталі гаспадарамі броне-пляцоўкі. Павярнулі гармату ў бок ворага і тузанулі за спуск. Наўздагон прагрымеў стрэл. Успомнілі, як працуюць артылерысты. Наводку рабілі па ствале. Зрабілі яшчэ некалькі стрэлаў. Захапіўшыся новай справай, мы не чулі, што знізу нехта крычаў.

— Чаго крычыш? — спытаўся Антоненка ў чалавека, які стаў ля нас, і не мог узабрацца на яго, бо быў ранены ў нагу.

— Вы хто такія? — запытаўся незнаёмы.

— А ты хто?

— Я — камандзір артдывізіі.

— А мы кулямётчыкі з трэцяй роты.

— Я ж думаў, што вы артылерысты. Тады — малайцы, хлопцы. Добра стралялі. Мусіць, служылі ў артылерыі?

— Ніколі.

— А хочаце?

Мы пераглынуліся з Пятром.

— Хадзем са мной. Сапраўднымі артылерыстамі станеце. Дам вам зброю. Га?

— А вы б у кулямётчыкі пайшлі? — Антоненка ўспомніў пра субардынацыю і загаварыў на вы.

— Што вы, хлопцы, смяецца з старога, ці што? Я ж — кадравы артылерыст.

— А мы — кадравыя кулямётчыкі.

— Ну, як хочаце... — сказаў артылерыйскі камандзір і пайшоў сваёй дарогай.

Наша кулямётная рота адразу пабагацела. Мы займелі яшчэ два «Максімы».

Камбат Галапятка пахваліў нас перад строем за здабычу ў храбрасца, але адразу дадаў:

— Калі другі раз адлучыцеся

з роты ў час бою самачынна, без загаду, — пакараю. Храбрасць — добрая рэч, але ж павінна быць і дысцыпліна.

Сустрэчы з палкаводцамі

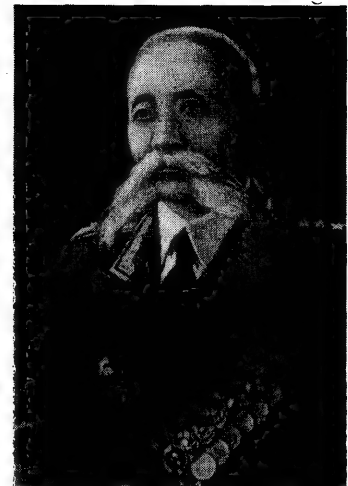
Мы з Пятром даўно ўжо марылі перайсці з партызанскага палка ў кавалерыйскі. Пасля паспяховых баёў на Чапраку мы дасталі коней і самачынна (цяпер у гэтым можна прызнацца) паскакалі ў полк, якім камандаваў Ака Іванавіч Гарадавікоў. Там нас накіравалі ў эскадрон Марозава.

Аднак з першага ж бою мне не пашанцавала. Мы наступалі на станіцу Грабеўскую. Сілы белых былі слаба разведаны, і нам прыйшлося, не разгарнуўшы наступлення, адыйсці. Пры адступленні пада мной забіла каня. І не абмінуць бы мне смерці, ды выручыла вайсковая таварыскасць. Ка мне падскочыў баец Салдаткаў, я на хад ухапіўся за хвост яго каня, ускочыў, і так удваіх на адным кані мы кіламетры чатыры ўцякалі ад праследвальнікаў. Можна гэтае выпрабаванне і першая няўдача, якую я вельмі перажываў, з'явіліся добрым падмуркам далейшых поспехаў, якія спадарожнічалі ў наступных баях.

Белагвардзейцы прыскакалі нас да Царыцына, спрабуючы ўвесці час адарваць нашу дывізію ад чыгуначнага палатна. Сутычкі, баі, паходы адбываліся няспынна. Некаторыя з іх засталіся ў памяці і сёння.

Наша дывізія адступала. Цэлы дзень — у сядле, нават не было часу, каб накарміць і напаіць коней. Галодныя былі і байцы. Пасля бою недзе паміж Камышынам і Царыцынам, у якім нам давялося ўзяць верх над праціўнікам, байцы і коні валіліся ад стомленасці. Калі я вярнуўся з разведкі, дык убачыў такі малюнак.

...Покатам спяць байцы з прывязанымі да нагі ці рукі коньмі. Ад аднаго байца да другога ходзіць Ака Іванавіч Гарадавікоў з адю-

А. І. Гарадавікоў.

тантам — каму паправіць нязручную адкінутую галаву, каму каўнер гімнасцёркі расшпіліць, каму дасць напіцца са сваёй бляжкі. Адначасова і да коней прыглядаўся. У кога конь быў не рассядзаны — будзіў:

— Трэба рассядлаць... Хай конь адпачне як след, каб не падвеў у баі...

— Спаць хочацца... — прасіўся, не расплюшчваючы вачэй, баец.

— Выспімся пасля перамогі, а яна — хутка... — падбадзёрваў Гарадавікоў і дамагаўся свайго.

Ака Іванавіч быў апрануты ў форму, якая мала чым адрознівалася ад адзення радавых байцоў. Хадзіў у гімнасцёрцы без знакаў адрознення, але яго добра ведалі ўсе байцы і ён ведаў усіх коннікаў па імені ці прозвішчу. Невысокі, жвавы і вельмі рухавы, ён біўся заўсёды, як легендарны герой. Такім адважным, клапатлівым і простым у абыходжанні з падначале-

нымі і ў той жа час патрабавальным запомніўся мне Ака Іванавіч, калі ён быў камандзірам нашай 4-й кавалерыйскай дывізіі.

Мне даводзілася шмат разоў выконваць яго асабістыя загады.

— Фёдзя, вось такое заданне, — загадаў аднойчы Гарадавікоў. — Трэба ўручыць пакет «алюр тры крыжы» начальніку атрада Апанасенку. Конь зваліцца, бярэ другога. Няма каня — пешкі ідзі, але каб пакет уручыць і адказ прывезці.

У будзёнаўцаў адсутнічаў выраз «не магу». Вывеслаўшы загад, я памчаўся. Конь быў добры, і версты адна за другой заставаліся ззаду. Раптам на дарозе завала — упоперак ляжыць паваленая вялізная сасна. Мне здалася, што гэта было зроблена наўмысна. Як потым высветлілася, каля завалы сядзелі варажыя разведчыкі і пільнавалі «языка». Варта было спыніцца, як не мінуў бы палон. Але я неяк інстынктыўна скеміў, яшчэ мацней разганяў каня і перанёсся праз завалу. Стрэлы наўздагон спазніліся. Апанасенку я знайшоў каля ветрака. Гэта было кіламетраў за трыццаць ад размяшчэння нашай дывізіі.

Камандзір атрада глядзеў у даль, нібы каго чакаючы. Здалёк ён быў падобен на вялікую птушку, што прыгатавалася да лёту.

— Ты не ад Гарадавікова?

— А ты не Апанасенка? — пытаннем на пытанне адказаў я, забывшыся на субардынацыю.

— Так, я — Апанасенка.

— Вось вам пакет.

Апанасенка пры мне прачытаў пакет, адразу навесялеў, нешта хуценька напісаў, паклаў у той самы канверт і сказаў:

— Можаш прачытаць.

— А я чытаць не ўмею.

— Ну нічога. Пасля вайны навучышся.

І мы рассталіся.

Зноў сустраўся з Апанасенкам я ўжо ў трыццатых гадах. Тады ён быў камандзірам нашай 4-й кавалерыйскай дывізіі, а я застаўся

служыць звыштэрмінова. Памятаю, прыехаў аднойчы да нас у полк Сямён Міхайлавіч Будзённый. Суправаджаў яго Апанасенка. Я займаўся з маладымі коннікамі. Будзённый адразу пазнаў мяне і запытаўся:

— Ну, як, зямляк, справы?

— Справы добрыя. Ды вось просьбу маю.

— Якую? — уступіў у гутарку Апанасенка.

— Вучыцца хачу... пашліце на курсы.

— А хто ж моладзь будзе рыхтаваць? — запратэставаў Апанасенка. — Не, не адпучу.

Будзённый хацеў нешта запярэчыць, але я апырэдзіў і напаміну Апанасенку пра тую размову ля ветрака.

— Дык гэта ты быў тады? — спытаўся здзіўлены Апанасенка.

І мне давялося пацвердзіць свае словы рэчывымі доказамі. Калі Гарадавікоў прачытаў адказ Апанасенкі, дык вярнуў мне тады паперку і сказаў: «Вазьмі на памяць». А ў паперцы той было напісана размамыстай рукою Апанасенкі: «Она, всадим кинжалы врагу в бока». Так дамовіліся яны тады пра ўзаемадзейнасць, якое забяспечыла поспех нашага рашаючага наступлення.

Гэта запіска і памагла мне цяпер. Апанасенка згадзіўся накіраваць мяне на вучобу.

* * *

Клімента Яфрэмавіча Варашылава я запомніў яшчэ з таго часу, калі ён прыязджаў да нас на станцыю Рамонтная пад Царыцынам. Блізка ўбачыў я Варашылава ўпершыню пазней, калі Першая Конная рабіла паход з Калача на Варонеж. Наша чацвёртая дывізія ішла за шостай, а наш полк ішоў у галаве калоны. У раёне Багучар нас нагнаў варажы самалёт. Хтосьці хацеў быў стрэліць з вінтоўкі па самалёце.

— Не страляй! — пачуўся загад. — Вітаць лётчыка шапкімі. Хай садзіцца.

І спраўды, лётчык прыняў, му-

сіць, нашы войскі за сваіх і пайшоў на пасадку. Наш эскадрон па камандзе Марозава першым кінуўся да самалёта, за намі — яшчэ чалавек дзвесце, а мо' і трыста.

Падскакалі. Лётчык ужо выключыў матор і прывітальна махаў нам рукою. Мы з ходу абіружылі самалёт.

— Дзякуй богу, што не да чырвоных трапіў, — сказаў лётчык і, перахрысціўшыся, дадаў: — збіўся з курсу, а тут гаручае канчаецца.

Замест тлумачэння адзін з камандзіраў ўзвода ўзбраўся на крыло самалёта і наставіў пісталет да скроні лётчыка. Тым часам мы ўчапіліся за самалёт, каб на ўсякі выпадак не даць яму ўзляцець. Але ашаломлены лётчык не супраціўляўся. Яго раззброілі і выцягнулі з самалёта.

Неўзабаве на адкрытай машыне пад'ехаў Варашылаў. Ён павінішаваў нас з захопам важнага «языка». Лётчык меў даручэнне даставіць пісьмо ад Шкуро да Мамантава, у якім былі каштоўныя звесткі.

* * *

К. Я. Варашылаў, С. М. Будзёный, А. І. Гарадавікоў, як і дзесяткі других палкаводцаў таго часу, заўсёды былі сярод байцоў на самых небяспечных участках фронта і сваім асабістым прыкладам натхнялі воінаў на бяспрашныя подзвігі.

Неяк рабілі мы цяжкі марш у моцны мороз па глыбокім снезе. Прайшлі Казюрын, Шубурлук, Платаўскую, Вялікаянжакую, а вечарам увайшлі ў Тарговую, за якую каторы дзень ужо ішлі баі. Колькі ні стараліся белыя заняць хоць бы палавіну станцыі — нічога не выходзіла. Калі наш полк раскватараваўся ў Тарговой, мяне прызначылі дэзорным. Было вельмі морозна. З вінтоўкай у руках я скакаў на месцы, як падсмалены, каб не адмарозіць ногі. Раптам ужо за поўнач убачыў двух коннікаў, якія скакалі з размяшчэння суседняга палка. Свяціў месяц, і я на доволі далёкай адлегласці па-

знаў, што першым ехаў Варашылаў, а за ім — Будзёный.

Клімент Яфрэмавіч прыпыніўся і запытаў:

— Якого палка? Прозвішча?

— Дваццатага, таварыш Варашылаў. Прозвішча — Кузьменка.

— Таварыш Кузьменка, паклічце камандзіра палка.

Я выклікаў. У той час палком камандаваў Ганчароў.

— Наш загад вам, — пачаў Варашылаў, — трымацца і не здаваць белым зімовых кватэр. Гэта цяпер — галоўнае.

І паскакаў на другі край станцыі, Будзёный — за ім. Насустрэч паказаўся атрад белых казакоў. Раздаліся стрэлы. Эскадрон Марозава, які быў у баявой гатоўнасці, рынуўся наперарэз ворагу. Наперадзе эскадрона апынуліся Варашылаў і Будзёный. Дружнае, гучнае «ўра» конармейцаў збятэжыла казакоў. Яны паспрабавалі павярнуць назад, але ўжо было позна — будзёнаўцы пачалі крышчыць белых. Я ўпершыню асабіста бачыў тады Будзённага ў баі, ва ўсім, як кажуць, баявым запале. Гэта быў, спраўды, майстар, які ведаў моц сваёй рукі.

Толькі нямногім белагвардзейцам удалося ўцячы. У гэтым маланкавым баі я сцягнуў з каня аднаго казака і ўзяў яго ў палон. Варашылаў загадаў весці палоннага ў хату і дапытаць. Але ад холоду і страху перад смерцю палонны не мог сказаць ні слова, ды яшчэ і п'яны быў.

— Няхай праспіцца, — сказаў Будзёный. — Потым дапытаеце. Нам няма куды спяшацца. Мы ж у цяпле, а белякі хай памерзнуць.

* * *

Баі з белапалкамі Першая Конная Армія вяла ў вельмі цяжкіх умовах. Пілсудчыкі сцягнулі ўсе свае рэзервы. Нам загад быў — стаяць на смерць, ні кроку назад.

У адным з баёў быў забіты камандзір дывізіі Літвуноў. Камдывам прызначылі Сямёна Канстанцінавіча Цімашэнка. Мы ведалі ўжо яго як бяспрашнага байца.

М. І. Калінін уручае сцяг Першай Коннай Арміі. Побач з М. І. Калініным стаіць А. І. Міняін (справа). Сцяг прымае С. М. Будзёны (злева на кані). Май, 1922 г.

а цяпер даведаліся пра камандзірскія здольнасці. Цімашэнка любіў дакладнасць і акуратнасць. Нават у баявой абстаноўцы патрабаваў, каб будзёнавец быў заўсёды падцягнуты, дысцыплінаваны, не вешаў носу.

Наш полк неяк трапіў у акружэнне каля Берасцечка. Ворг нассядаў з усіх бакоў, спрабуючы знішчыць нас. Адбіваючы адну атаку за другой, конармейцы вельмі сталіся. Наш узвод займаў вельмі зручную абарону на ўзвышшы каля лесу. За ўвесь дзень баёў мы не адступілі ні кроку. Суседзі ж не вытрымалі і такім чынам стварылі пагрозу акружэння нашага ўзвода. Камандзір узвода прыняў ужо рашэнне адыходзіць, як мы пачулі стрэлы, крыкі «ўра» і ўбачылі коннікаў. У кароткай, але гарачай схватцы праціўнік быў вымушан адступіць. Нашы суседзі зноў занялі свае пазіцыі. Як мы

даведаліся пазней, гэта Сямён Канстанцінавіч Цімашэнка разам з камандзірам палка ўзначалілі дзве групы будзёнаўцаў, контратакавалі і адагналі пілсудчыкаў.

Ацаніўшы крытычную абстаноўку, што стварылася тады на нашым участку фронту, С. К. Цімашэнка вырашыў падаслаць на выручку полк з свайго рэзерва. Калі камандзір нашага палка даведаўся пра гэта, ён сфарміраваў дзве ударныя кавалерыйскія групы па 20—25 байцоў і арганізаваў прарыв усяго акружэння. Адну з гэтых груп было загадана ўзначаліць мне. Мы сабраліся ў вёсцы, бліжэй да пазіцый, дзе стаялі варожыя кулямёты. Сігнал «атака», і мы веерам рынуліся проста на кулямёты. Наша атака была такой нечаканай, што пілсудчыкі не ўстаялі. Спачатку яны пачалі моцныя кулямётныя агоні, але потым убачылі грозную лавіну аголеных

кліноў чырвонай конніцы, якая бясстрашна набліжалася, — і разбегліся хто куды.

Прачэсваючы хмызняк, мы нечакана для саміх сябе апынуліся на яго процілеглай ускраіне. Сюды ішла вялікая калона варожай пяхоты — падмацаванне для новай атакі. Пехацінцы, упэўненыя, што хмызняк заняты сваімі войскамі, ішлі паходным маршам. Раздумаць не было часу, і мы з ходу пад дружнае «ўра» ўварваліся ў калону і збянтэжылі праціўніка. У гэты час падшоў запасны полк конніцы, і мы агульнымі намаганнямі вымусілі пілсудчыкаў здацца, узяўшы ў палон некалькі тысяч пяхоты.

За пасляхова праведзены прарыв акружэння вялікая група конармейцаў была ўзнагароджана тады ордэнам Чырвонага Сцяга. Сярод узнагароджаных пад нумарам 8545 быў і я. Ордэн мне ўручыў С. К. Цімашэнка.

Таварыская ўзамавыручка

Высокую павагу, чулыя адносіны да чалавека выходзілі ў конармейцаў яе слаўныя палкаводцы. Быў у нашым узводзе баец Апанас Дзеравянка. Дарэчы, ён і цяпер жыве на радзіме — у Будзёнаўцы. Баец быў, як і ўсе, толькі вельмі набожны. Бывала, перш чым у бой пайсці, маліў пашпэча — «уратуй і зберажы, божа, раба свайго Апанасія ад кулі і шаблі». З бою выйдзем, зноў шопча: «Дзякуй табе, божа, што пачуў малітву і не аддаў мяне ў лапы смерці, збярог ад ран і кантузіі».

Дзеравянка быў не блгі рубанка і сам адправіў на той свет не аднаго белагвардзейца. Ад яго шаблі не ўратавала малітва нікога. Мы часта пыталіся, чаму ён, так храбра змагаючыся за рэвалюцыю, верыць у бога? Даводзілі, што бога няма, што яго выдумала буржуазная гідра, каб адурманьваць і заняволіць працоўнага чалавека. Апанас нам гаварыў адно:

— Есць бог ці не — я не ве-

даю і вы не ведаеце. Але ж я веру скарыстоўваю не супраць рэвалюцыі, а для перамогі над капіталам. І адчапіцца ад мяне.

Можа б мы і не зважалі на гэта, хай сабе моліцца на здароўе, але пачалі прыкмятаць, што Дзеравянка так упэўніўся ў сваю недатыкальнасць, што надзеі ўсе ў баі больш ускладаў на бога, чым на зброю.

Пасля пасляховага наступлення на Тарговую ў люты мароз мы мелі крыху часу для адпачынку. Усе конармейцы, як заўсёды, паклапаціліся спачатку пра коней, пра зброю, а потым ужо ляглі спаць. Апанас жа даў корм каню і адразу кінуўся спаць, прамармытаўшы сваё «бог дасць, не загінем».

Здарылася так, што на світанні полк зноў пачаў праследаваць праціўніка ў стэпе. Наш узвод атрымаў самастойную задачу — весці разведку на фланзе палка і захапіць, калі надарыцца, палоннага. Ішлі шчыльным конным строем. Неўзабаве заўважылі ўзвод коннікаў, які ехаў таксама шчыльна. Гэта былі белыя.

Камандзір узвода Озераў вырашыў крыху абгнаць іх і нечакана атакаваць. Пакуль па радах пранеслася ціхае папярэджанне: «Шчыльнай! Шчыльнай!» — праціўнік скеміў, што сустрэўся з будзёнаўцамі, і рынуўся ў атаку. Белыя, мусіць, разлічвалі нечаканасцю пабунтаваць нашы рады, але мы прынялі бой.

Сутычка была кароткая, гарачая. Адзін бяляк нёсся проста на Дзеравянку. Апанас схпіўся за клінок, але той прымерз да ножнаў, узяўся за вінтоўку, ды і тая асеклася. Варта было разгубіцца Апанасу — і ён загінуў бы. Але не такі Дзеравянка — ён уздыбіў каня і такім чынам выбіў казака з сядла. Усё было б добра, ды падаспеў другі казак. Дзеравянка не паспеў абараніцца і з крыкам ад болю зваліўся з каня. Першы казак паспеў зноў сесці ў сядло і ўцячы. Другога казака скасіла куля. Але падварнуўся казацкі афіцэр.

Озераў скіраваў свайго каня

проста на афіцэрскага буланага жарабца і паспеў удариць седака шаблём па плячы. Афіцэр зваліўся ў снег. Белавардзейцы кінуліся на выручку, але спазніліся. Антоненка саскочыў з каня, узваліў афіцэра да мяне на сядло, і мы памчаліся ў Горкую Балку.

— А як жа з Апанасам? — было першае маё пытанне, калі мы прыскакалі да сваіх.

— Застаўся там... Трэба ехаць на санях. Без іх — дрэнна справа.

Я вельмі паважаў Дзеравянку і парашыў, чаго б тое ні каштавала, выратаваць таварыша. Праўда, гэта было звязана з рызыкай, але і рызыка ўваходзіла ў наш абавязак. Не раздумваючы, заскочыў я ў першую ж хату, загадаў гаспадару запрагаць сані паркай, а ў гаспадыні папрасіў кажух, два ручнікі, валёнкі, падушку.

І вось праз некалькі хвілін я ўжо нёсся на пошукі раненага таварыша. Вечарэла. Пачалася завіруха — больш за пяцьдзесят метраў нічога не відаць было. Бездарожжа страшэнная — санкі, бы на хвалях, то падляталі ўгару, то правальваліся на снежавых ухабах.

Дакладна месца бою не запомнілася. Я ведаў толькі кірунак і прыблізна — адлегласць. Арыенціраў — ніякіх. Шлына ўзіраюся наперад і па баках, услухоўваюся ў завыванне мяцеліцы.

Нарэшце — ледзь чутны чалавечы стог. Кінуўся па гуку — наткнуўся на белага, які канаў. Потым яшчэ стогі, вокліч. Гэта быў Дзеравянка. Снег ужо амаль замёў яго, і ён пачынаў замярзаць. Марудзіць нельга было. Я разадраў штаніну на Апанасавай назе, абма-

таў рану ручніком, садраў боты і надзеў валёнкі, захінуў таварыша ў кажух. Апанас крычаў ад болю, ляўся, але звяртаць на гэта ўвагі не было часу. Каб ранены не вылецеў з саней, прывязаў яго вярхоўкай і павёз у станіцу Паўлаўскую, дзе была бальніца...

Калі Дзеравянка паздаравёў, мы прыгадалі яго словы — «бог дасць, не загінем». Ён сумеўся і прызнаўся шчыра.

— Але, на бога спадзявайся. ды і сам не спі.

— Лепш усё ж спадзявацца на свае сілы... — сказалі мы яму.

— Гэта праўда, — згадзіўся Апанас і адразу дадаў: — Але трэба спадзявацца і на сваіх сяброў.

* * *

Часам у мяне пытаюцца — дзе ж сакрэт таго, што маладая Чырвоная Армія ў гады гаспадарчай разрухі і шалёных варожых атак усё ж выстаяла? Адказ толькі адзін. У гады грамадзянскай вайны для нас, чырвонаармейцаў, слова балышавіцкай партыі было законам, заклікі партыі Леніна былі загадам, і мы іх выконвалі, бо верылі ў перамогу вялікай справы рэвалюцыі.

І яна перамагла. У мяне, шасцідзясяцігадовага чалавека, сэрца радуецца за гераічны шлях, што прайшоў пад кіраўніцтвам Камуністычнай партыі наш славуны савецкі народ, дасягнуўшы цяпер небывалага росквіту сваёй Радзімы, за якую так самааддана змагаліся яе лепшыя сыны.

Літаратурны запіс
М. ВІНАГОРАВА.

Сяргей АНІСАЎ

У БУРНЫМ ПРАДВЕСНІ

Запіскі былога падпольшчыка

Каця, хоць спачатку і нясмела бралася за работу ў нас, цяпер старанна выконвала абавязкі нашай сувязной, дапамагала ў выданні і адпраўцы ў акругі нелегальнай літаратуры. Яна самастойна падбіра-ла кур'ераў, адпраўляла іх з літаратурай, з нашымі пісьмамі на месцы.

— Цяпер я спяшаюся, — дастаючы з пудранцы маленькія лісткі-бібулкі, сказала яна. На паперках былі нейкія іерогліфы, вядомыя толькі ёй адной.

Я не ўтаў сваёго захаплення і пахваліў за гэта Кацю.

— Не за гэтым я да вас прыйшла, — коротка кінула яна і адразу ж пачала расшыфроўваць свае запісы.

— Саша вельмі строга наказала вам заўтра нікуды не выходзіць — гэта па-першае; па-другое, — выкананне ўсіх намечаных масавых выступленняў ускладзена на раённыя камітэты; па-трэцяе — прапановы сакратарыята ЦК КСМЗБ усе адобраны; па-чацвёртае — калі ўсё будзе ў парадку, не будзе арыштаў, дык яўка для сустрэчы з Сашай застаецца старая. А, наогул, другога жніўня Саша будзе ў Лізы і жадае ўсіх вас там бачыць. Я сказала ўжо Змітру і Зосі, а цяпер перадаю вам... Было ўжо ля поўначы, калі Каця пайшла.

Заканчэнне. Пачатак у № 10.

Першага жніўня я прачнуўся вельмі рана. Дзень быў на дзіва спякотны. Трыццаць галубоў з чырвонымі стужкамі кружыліся над горадам. 25 чырвоных сцягоў лунала на самых людных мясцінах горада. На фабрыках, у майстэрнях, на чыгунцы адбыліся масоўні, сходы камуністаў і камсамольцаў. Вельмі моцнае, незабыўнае ўражанне зрабіла антываенная дэманстрацыя на стыку вуліц Нямецкай і Віленскай. Да таго яшчэ трэба дадаць, што ўсюды ў горадзе былі расклеены нашы адовы, лістоўкі. І самым радасным было для нас тое, што ў той дзень паліцыі не ўдалося арыштаваць на вуліцы ні аднаго камуніста ці камсамольца. Паліцэйскія і шпікі бегалі па горадзе, ляліся, пагражалі жыхам, але арышты, як помсту за рэвалюцыйныя выступленні, пачалі толькі ўвечары і назаўтра.

Пасля першага жніўня наш аўтарытэт сярод моладзі прыкметна ўзрос. У Вільні, Гродне, Беластоку, Брэсце — усюды павялічваліся камсамольскія рады. У Вільні — на чыгунцы, у кравацкіх і шавецкіх майстэрнях павялічваліся новыя камсамольскія чэзчыкі. Буржуазныя газеты амаль штодзень змяшчалі артыкулы аб тым, што «бунтаўшчыкі-камуністы зноў узнімаюць галаву».

Масавыя выступленні на вуліцах Вільні, Беластока, Гродна ў дзень першага жніўня, хваля забастовак рабочых, якая пракацілася па ўсёй Польшчы, глыбока ўскалыхнулі працоўных Заходняй Беларусі, рэхам адгукнуліся ў сэрцах моладзі. У народзе расла ўпэўненасць. Усюды можна было пачуць: калі добра арганізавацца, дык не такі ўжо і страшны фашызм.

На пасяджэнні сакратарыята ЦК КСМЗБ, калі падводзіліся вынікі святкавання дня першага жніўня, мы звярнулі асаблівую ўвагу на прыцягненне да ўдзелу ў новых масавых выступленнях як мага большай колькасці моладзі розных сацыяльных пластоў; на наладжванне сувязі з юнакамі і дзяўчатамі, якія былі пад уплывам так званых сацыялістычных і іншых масавых арганізацый. Асноўным заклікам у нас было — адзіным шырокім фронтам на барацьбу: за хлеб, за работу, за школы на роднай мове, супраць вайны і белага тэрору. З гэтай мэтай мы распрацавалі практычны план падрыхтоўкі і правядзення Міжнароднага юнацкага дня.

Пад носам у ахранкі

Хутка Каця адправіла на яўкі ў Ліду, Навагрудак, Ваўкавыск і Маладзечна нелегальную літаратуру, што выдалі да МЮДа.

«...Друг нашага мяцежнага юнацтва! — пісаў у сваёй адозве да юнакоў і дзяўчат Віленскі акругком камсамола. — Дай руку, усё роўна хто ты: рабочы, беспрацоўны, сын селяніна, студэнт, вучань школы — дай руку, пойдзем разам. Калі ты супраць акупантаў, супраць катаванняў у засценках, у фашысцкіх турмах, супраць бяспраўя, супраць улады вайны і голаду, — ты наш брат, друг, таварыш, саратнік. У Міжнародны юнацкі дзень пойдзем разам з намі на масоўкі, дэманстрацыі!»

Памятаю хмарную вераснёўскую раніцу ў Вільні — таго адказнага

Ян Забаўскі, падпольная клічка «Франка».

і доўгачаканага дня масавых і баявых выступленняў моладзі. Крапучае жаўцізнай, аспалася лісце каштанаў. Па вуліцах Міцкевіча, Славацкага, Вялікай Пагулянцы, Вялікай Стэфановскай, Завальнай, Віленскай, Нямецкай хадзілі паліцэйскія патрулі, жандары. Шматгалосым перазвонам клікалі да сябе касцёлы і цэрквы. І ля маткі боскай вострабрамскай тоўпіліся калекі. У чорных сутанах па вуліцы мітусліся манакі і манашкі. Наогул у той дзень на вуліцах было вельмі ажыўлена. І раптам адначасова ў розных месцах на тэлеграфных слупах, высока на правадах узвіліся чырвоныя сцягі, над горадам закружыліся з чырвонымі стужкамі галубы.

Паліцэйскія, жандары, як шалёныя, бегалі па вуліцах, імкнуліся сарваць сцягі, а ў гэты момант усюды, дзе сабралася шмат людзей, юныя патрыёты выступалі з прамовамі. Іх трымалі на руках камсамольцы. Вакол прамоўцаў — смякнутае кола самаабароны. Іх галасы гучалі смела, дэярзка, гнеўна, выкрываючы грабежніцкую палітыку акупантаў.

— Хлеба!.. Работы!..
— Школу на роднай мове!..
— За роўную работу — роўную плату!..

— Далоў урад Пілсудскага!..
— Няхай жыве Савецкі Саюз!..
Далоў імперыялістычную вайну!..
Няхай жыве Заходняя Беларусь!

— За далучэнне да БССР!
— Няхай жыве камсамол!.. Уступайце ў рады камсамола!..

І зноў паліцэйскія банды стрымгалоў кідаліся на дэманстрантаў, і зноў камсамольцы зніклі з-пад самага носа ў паліцаў.

Сапраўды, гэта былі выдатныя баявыя выступленні моладзі.

Калі назаўтра пасля свята на сваё пасяджэнне сабраўся сакратарыят ЦК КСМЗБ, Змітро заклапочана сказаў:

— Нешта не падабаецца мне... На вуліцы, недалёка ад дома, дзе я жыву, стаіць нейкі небяспечны тып...

— Нешта надобрае і на маёй вуліцы, — у тон яму адказала Зоха.

Саха, якая прысутнічала ў нас на пасяджэнні, адразу ж умяшалася ў гутарку:

— На Партовай вуліцы ў вас ёсць кватэра?..

— Так, ёсць. Там жыве Таня, — адказаў Змітро.

— Там увесь квартал пад наглядом тайнай паліцыі, — працягвала Саха. — Я прыйшла сёння, галоўным чынам, каб папярэдзіць вас. Ёсць звесткі, што ахранка сочыць за вамі. Сперажыцеся... Самі разумеете, што паліцыю прыводзяць у шаленства нашы дзеянні. Яна, відаць, хоча выведаць кіруючы цэнтр. Я, напрыклад, еду ў Варшаву. Мне нельга больш заставацца тут. Змітро, Зоха і Таня, па-мойму, цяпер не павінны паўляцца на вуліцы. Гэта пакуль што, а там мы, на сакратарыяце ЦК партыі, вырашым, як далей быць.

Чакаць доўга рашэння сакратарыята партыі не давалася. Яно было прынята неадкладна. Змітро быў прызначаны сакратаром Беларускага акругкома партыі. Зоха і Таня выклікаліся ў Варшаву.

У Вільню вярнуліся сакратар ЦК КСМЗБ Мартын і член сакратарыята Марак. На Мартына было ўскладзена падтрыманне сувязі з Віленскім акругкомам камсамола і ажыццяўленне агульнага кіравання камсамолам Заходняй Беларусі.

У другой палавіне верасня пры сустрэчы з Мартынам я спытаў: — А што, калі паспрабаваць выкарыстаць вучнёўскую моладзь?

— Бадай што паспрабаваць можна, — адказаў ён. — Праўда, студэнтаў і вучняў — такіх, якія нам патрэбны, мала знойдзецца... Але ўсё ж паспрабуем. Шукай радыкальна настроеных студэнтаў і гімназістаў!..

Новыя павесы

Набліжалася пятнаццатая гадзіна Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі.

Нам было ўжо значна лягчэй рыхтавацца да свята, бо мы мелі якія-такі вопыт. Акрамя таго, наш Мартын быў спрактыкаваным арганізатарам. Разам з ім мы рыхтавалі падпольныя выданні. Рабілі ўсё хутка і акуратна. Праўда, да нашых новых сяброў-студэнтаў Сабіны і Мішы я не меў часу зайсці. І вось за некалькі дзён да святкавання гадавіны Вялікага Кастрычніка Мартын прапанаваў пераслаць Сабіне і сябрам Мішы некалькі нашых адрудаваных адозваў і падпольных газеты, якія мы выдавалі.

Праз два дні пасля нашай размовы я зайшоў да Мішы Казлоўскага. Быў святочны дзень. Ужо цямнела.

Не паспеў я падняцца па лесвіцы, як дзверы яго кватэры насцен адчыніліся.

— Калі ласка, заходзьце, — ветліва запрасіў Міша і прагаварыў: — Праз акно я заўважыў, як вы павярнулі да нас.

У голасе яго гучалі ноткі ўсхваляванасці. Я зрабіў выгляд, што нічога не прыкмячаю і, як

Мікалай Маслоўскі, падпольныя клічкі «Мартын», «Алесь».

толькі можна ласкава і спакойна, спытаў:

— Да заняткаў ва ўніверсітэце рыхтуецеся?

— Не, там проста, адпачываю, — ужо больш спакойна адказаў ён.

Калі мы зайшлі ў пакой, ён, сеўшы побач са мной на тапчане, пачаў расказваць пра сябе, пра сваіх сяброў і іх настроі.

— Ісак і Уладак былі тут, — гораца гаварыў ён. — Ведаеце, я канчаткова пасварыўся з імі, ліквідатарамі назваў іх. Пайшлі пакрыўджаны і злосныя. — Я вырашыў яго не перапыняць і таму слухаў моўчкі. — Не, вы разумееце, да чаго толькі могуць людзі дагаварыцца? Вы толькі добра паслухайце. Уладак прапанаваў пачаць стварэнне студэнцкай легальнай арганізацыі з ліку студэнтаў яўрэйскага паходжання. Ён нават прыдумаў ёй назву — «Функ», што азначае «Іскра». Ісак таксама падтрымлівае яго. Ужоак, вядома, супраць, але яго, як на ліха, сёння не было. І колькі я ім ні даказваў, што як толькі створым мы легальную арганізацыю, дык нас усіх арышту-

юць, — яны стаяць на сваім. «Створым. Трэба адчуваць новы павеў часу! — крычалі яны». А які там у нас новы павеў? — усконваючы з тапчана, выгукнуў Міша.

— Цікава, — не сцяпеў я і тут жа спытаў: — А колькі ёсць у вас такіх студэнтаў, якія могуць уступіць у легальную арганізацыю.

— Чалавек пяцьдзесят, — паспешліва выпаліў Міша. — Але што гэта за людзі? Гэта дзеці інтэлігентнаў, мяшчан, збяднелых купчыкаў. Рабочых жа сярод студэнцтва ў нас няма. Камсамольцаў таксама мала, усяго чатыры чалавекі.

— Ну і што ж? — запярэчыў я. — А чаму б на самай справе не паспрабаваць стварыць такую, ведаеце, масавую легальную арганізацыю? Усіх, вядома, не арыштуеце. А потым жа стварыць масавую легальную арганізацыю — гэта яшчэ не значыць ліквідаваць камсамольскае падполле.

Міша адразу ж вырачыў вочы.

— Гэта вы сур'ёзна? Вось гэтага я не чакаў ад вас... Ды вы ведаеце, з гэтай інтэлігентшчынай, былымі цукунфатаўцамі ніколі да толку не дойдзеш.

— А хто іх зрабіў былымі цукунфатаўцамі? — спытаў я. — Мы вырвалі іх з-пад варожага ўплыву, і цяпер у барацьбе супраць нашага агульнага ворага — фашызма — выступаем не толькі з былымі, але з сапраўднымі цукунфатаўцамі і іншымі маладзёжнымі арганізацыямі, якія выказваюць жаданне змагацца з фашызмам. Для пасляховай барацьбы з фашызмам мы імкнемся стварыць шырокі народны фронт моладзі.

Ва ўніверсітэце Стэфана Баторыя была даволі значная група студэнтаў яўрэйскага паходжання. У сувязі з ростам нацыяналізма і шавінізма ў Польшчы гэтая група інстынктыўна цягнулася да адзінства, да стварэння сваёй арганізацыі. Акрамя таго, марксісцка-ленінскія ідэі, напэракор забароне і праследаванням тых, хто з'яўляўся іх носьбітам, усё больш і больш пранікалі ў асяроддзе студэнцтва. Гэта і быў той новы павеў часу, аб якім гаварылі сябры Мішы.

Непасрэдную сувязь і пастаянны доступ да студэнтаў меў сакратарыят ЦК КСМЗБ. Таму зусім не выпадкова мне было даручана правесці работу па арганізацыйнаму афармленню «Функа», а Мартыну было даручана пачаць выўленне радыкальна настроеных студэнтаў-паліякаў з тым, каб, абаніраючыся на іх, стварыць масавую легальную арганізацыю.

Пасля святкавання гадавіны Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі я наведваў Мішу.

— Камсамольская ячэйка ў поўным зборы, — паведаміў Міша.

І мы пайшлі на кватэру Юзака — гэта зусім недалёка.

Сход зацягнуўся больш як на тры гадзіны. І быў гэта не звычайны сход падпольнай камсамольскай ячэйкі, а, па цяперашняй тэрміналогіі, гэта быў у поўным сэнсе слова семінар. Але будзем называць яго проста сходам. І вось на гэтым самым сходзе трэба было зусім дакладна вызначыць не толькі задачы і абавязкі камсамольскай ячэйкі, заканспіраванай у легальнай студэнцкай арганізацыі, але і вызначыць лінію паводзін кожнага камсамольца. Абумоўлівалася гэта тым, што кожны камсамалец выконваў пэўную работу ў «Функу».

Сход праходзіў з выключнай цікавасцю, пры вялікай актыўнасці ўсіх яго ўдзельнікаў. У «Функ» запісалася 56 чалавек, а камсамольцаў было толькі чатыры чалавекі. Гэтыя чатыры камсамольцы першачарговай сваёй задачай лічылі таксама стварэнне легальнай арганізацыі сярод польскіх студэнтаў.

Студэнцтва горада Вільні, як і ўсіх іншых гарадоў Польшчы, перажывала трывожныя дні. Урад Пілсудскага, побач з іншымі рэакцыйнымі законамі, падрыхтаваў праект закону аб поўнай ліквідацыі ўніверсітэцкай аўтаноміі. На сваіх сходах студэнты выказвалі сваё абурэнне, рэзка крытыкавалі ўрад за яго рэакцыйную палітыку і з усёй рашучасцю пратэставалі супраць новага закону.

Вестка аб стварэнні легальнай студэнцкай арганізацыі «Функ»

глыбока ўскалыхнула палітычнае жыццё ўніверсітэта Стэфана Баторыя. Сярод перадавой часткі студэнтаў-паліякаў настойліва загаварылі аб неабходнасці стварыць таксама, па прыкладу «Функа», сваю легальную арганізацыю. Па ініцыятыве камсамольцаў «функаўцаў» быў створан арганізацыйны камітэт. Знамянальным было тое, што ўжо ў першыя дні арганізацыйны камітэт зарэгістраваў 60 чалавек, якія выказаліся за стварэнне арганізацыі. Камітэт падрыхтаваў прыкладны статут арганізацыі, вызначыў платформу.

На арганізацыйным сходзе прысутнічала каля 120 чалавек. Было аднагалосна прынята рашэнне назваць легальную арганізацыю польскіх студэнтаў — «Фронт».

Ужо з першых дзён свайго існавання «Фронт» пачаў выступаць сярод студэнтаў смея, рашуча. «Фронт» арганізаваў масавыя палітычныя дыспуты ва ўніверсітэце, склікаў агульныя сходы студэнтаў, дзе ставіліся палітычныя пытанні. Аўтарытэт «Фронта» рос не толькі сярод студэнтаў, але і сярод выкладчыкаў. Дастаткова прыгадаць, што на баку «Фронта» былі такія вядомыя прадстаўнікі польскай інтэлігенцыі, як Ян Дэмбінскі, Стэфан Яндрыхоўскі, Ежы Путрамент і іншыя.

З дапамогай камсамольцаў «функаўцаў» мы ўстанавілі пастаянную сувязь з кіраўнікамі арганізацыі «Фронт». Надаючы вялікае палітычнае значэнне арганізацыі «Фронт», Мартын узяў на сябе падтрыманне сувязі з яе кіраўніцтвам. Ён увайшоў у пастаянны кантакт з Яндрыхоўскім, Дэмбінскім, Путраментам, раіў ім, як лепш арганізавать барацьбу супраць фашызма.

Дзейнасць легальных студэнцкіх арганізацый знаходзілася пад нагодам не толькі ўніверсітэцкіх улад, але і паліцыі. Мы гэта вельмі добра разумелі, таму стараліся зберагчы «Фронт» і «Функ» ад усіх правакацый паліцыі, ад неасцярожных, лёгкадумных дзеянняў іх кіраўнікоў.

Юнак з вёскі

Позний вясенню 1932 года ў сакратарыят ЦК камсамола паведамілі, што ў Вільні, а больш дакладна, у той частцы горада, якая называлася «Новы свят», знайшоў сабе прытулак камсамолец, адзін з былых беларускіх гімназістаў. Хто ён такі, чаму там апынуўся, што робіць, — ніхто не ведаў. Вядома было толькі тое, што ён выехаў з вёскі і настойліва шукае кантакту з цэнтрам. Мы даражылі тады кожным, хто імкнуўся да нас, і асабліва радыкальна настроенымі студэнтамі і навучэнцамі. Натуральна, вестка пра камсамольца, які прыехаў з вёскі, нас вельмі зацікавіла. Мне было даручана сустрэцца з ім, пагутарыць і выявіць, на якой рабоце можна будзе яго выкарыстаць.

І цяпер яшчэ помніцца старэнькая хацінка на «Новым свяце», дашчатая сеныцы, сціплая дзюжына Люба і вясёлы бялявы юнак, які сустрэў мяне на парозе. Ад няёмкасці я чамусьці спытаўся:

— Надзейна адчуваеце сябе тут?

— Цалкам, — усміхаючыся, адказаў ён.

Зноў настала няёмкае маўчанне. Юнак сядзеў, пахрустваючы пальцамі, і ўсміхаўся, а я глядзеў на яго і не знаходзіў слоў, каб пачаць гутарку.

Я не распытваў пра тое, што прывяло яго на «Новы свят», што прымусіла хавацца і навошта яму патрэбна сувязь з цэнтрам. Мне ўсё гэта стала зразумела без слоў. Я толькі спытаў:

— Калі прыхалі ў Вільню? Як сябе адчуваеце?

Юнак адказаў не адразу. Ён паглядзеў на мяне дапытліва, правай рукою па сваёй віхрастой чупрыне і, крыху запінаючыся, адказаў:

— Ды ўжо, як сказаць, — даўнавата... Добра, што нарэшце прышлі да мяне.

І тут жа адразу пачаў распыт-

ваць: — Што новага на свеце? Як справы ў нас?

Я прывык да такіх пытанняў і ахвотна расказаў яму аб хвалі забастовак, якая пракацілася па ўсёй Польшчы, аб масавых выступленнях рабочых у Варшаве, Лодзі, Кракаве, Беластоку.

Юнак уважліва слухаў. Калі я закончыў, ён чамусьці пацёр рукі, быццам яны ў яго замерзлі. Потым пачаў разглядаць іх, нібы бачыў упершыню. Відаць было, што навіны, якімі я падзяліўся, усхвалявалі яго.

— Нам давядзецца некалькі дзён запар стракацца і гутарыць, — заўважыў я.

Юнак устаў з-за стала і, мякка усміхаючыся, раптам спытаў:

— Як вам падабаюцца творы Янкі Купалы і Якуба Коласа?

Я, як толькі мог, пачаў выкладаць свой погляд на творчасць Купалы і Коласа, Мой адказ, як мне здалася, не задаволіў юнака. Ён пачаў хадзіць па пакоі. Мне быў час ісці, і я пачаў апрапаца. Юнак вельмі здзівіўся і спяхмурнеў:

— Вы ўжо адыходзіце? Шкада. Вельмі шкада. Калі яшчэ зможаце зайсці? Рады буду бачыць вас як мага хутчэй.

Я абяцаў яму, што прыду праз тры дні.

І вось я зноў іду па зацярушаным мосце праз чыгунку да свайго новага знаёмага — чубатага хлопца. Сэрцам я адчуваю, што ён мяне чакае, і прыспешваю крок. З першай сустрэчы ён мне вельмі спадабаўся сваёй прастатой, сціпласцю і нейкім унутраным багаццем. Уражанне аб ім пасля нашай сустрэчы я перадаў сакратарыяту ЦК КСМЗБ і цяпер ішоў з канкрэтным заданнем: падрыхтаваць юнака да пазедкі ў адну з акруговых камсамольскіх арганізацый на Віленшчыне. У галаве ў мяне ўжо склаўся падрабязны план і змест гутаркі. Але варта было пераступіць парог хаткі, як усё пайшло зусім не так, як я сабе ўяўляў.

— Што вы лепш любіце — вер-

шы ці прозу? — спытаў юнак, як толькі я сеў побач з ім.

Гэтае яго пытанне было для мяне такім нечаканым, што я замест адказу развёў рукамі.

— Не здзіўляйцеся... І калі можна, скажыце, як вы самі разумееце сучасную літаратуру... Мяне гэта вельмі цікавіць. Я хачу пагаварыць з вамі аб усім яшчэ ў час нашай першай сустрэчы, ды неяк не адважыўся. Я захапляюся літаратурай і нават іншы раз пішу... — перасільваючы нясмеласць і хваляванне, гаварыў ён. — Скажыце, у вас няма жадання пазнаёміцца з тым, як я пішу? — І, не чакаючы майго адказа, пабег у сеныцы і амаль у туго ж мінуту вярнуўся з вялікім пачкам папер.

— Вось некаторыя мае вершы, — разгортваючы пачак, працягваў ён. — Хочаце, я вам сёе-тое прачытаю...

Цяпер мне стала зразумела, чаму гэты юнак у час першай сустрэчы пытаўся ў мяне пра творы Янкі Купалы і Якуба Коласа. І я з радасцю кінуў яму галавой:

— Ахвотна паслухаю. Чытайце...

Юнак уздыхнуў і з пафасам пачаў чытаць. У яго вершах адчуваліся прыгажосць беларускага пейзажу і гора бяспраўнага, прыгнечанага народа, смелыя парывы юнацкае душы і рэха рэвалюцыйнай барацьбы. Я слухаў і ад усяй душы захапляўся. Вядома, тады я і не здагадаўся, што гэты сціплы юнак з цягам часу стане славутым паэтам Максімам Танкам.

На «Новы свят» я пачаў хадзіць часцей. Кожны раз юнак чытаў мне свае новыя вершы.

Неўзабаве я паведаміў сакратарыяту, што Янак — так мы назвалі юнака — гатовы паехаць у любую камсамольскую арганізацыю, але ёсць сэнс пачакаць з гэтай паездкай. Можна лепш пакінуць яго пры рэдакцыі нашай легальнай газеты.

Мартын падтрымаў гэтую прапанову. Тым не менш, абставіны склаліся так, што на другі дзень

мы камандзіравалі Янака ў Глыбокае.

Пасля разгрому Грамады нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі не пайшоў на спад. Змяніліся толькі яго формы. Легальная нацыянальна-вызваленчая арганізацыя ТБШ — Таварыства беларускай школы — мела свае гурткі ў многіх населеных пунктах. З іх дапамогай камуністы і камсамольцы вялі масавую і культурна-асветную работу сярод насельніцтва: наладжвалі спектаклі, арганізавалі вечары, праводзілі гутаркі, чыталі газеты, кнігі. Кіраўніцтва ТБШ перыядычна выдавала легальную газету «Бюлетэнь». Усё гэта садзейнічала росту свядомасці і актыўнасці працоўных мас. Нашы партыйныя, а пад іх кіраўніцтвам і камсамольскія арганізацыі раслі і ўмацоўваліся.

Аднак не драмалі і беларускія нацыяналісты.

Акінчыц са сваёй групай у 1932 годзе пачаў выдаваць чарнасоценную газету. Выданнем такой газеты акупанты паспрабавалі правярць, у які бок схіляюцца беларусы. Іх напаткала горкая няўдача. Газету Акінчыца ніхто не чытаў. Пасля выхаду трох нумароў яна спыніла сваё існаванне.

Адварочваліся працоўныя Заходняй Беларусі і ад такіх заклікаў нацыяналістаў, як Лудкевіч і Астроўскі, якія пачалі ствараць сваю арганізацыю ТБА — Таварыства беларускай асветы, у процівагу нашай легальнай арганізацыі ТБШ. Адначасова сваю скампраметаную газету «Беларускі зван» яны перайменавалі ў «Родны край».

Асаблівую актыўнасць праяўлялі беларускія нацыяналісты, арганізаваныя ў так званую партыю хрысціянскай дэмакратыі, на чале якой стаў ксёндз Станкевіч. Выступаючы ад імя беларускіх католікаў, хаджкі ўзводзілі паклёп на Савецкую краіну, наццоўвалі пра-

І. Ф. Сяменікоў, падпольная клічка «Паўлаў».

доўных на камуністаў і камсамольцаў. Партыя хрысціянскай дэмакратыі выдавала масавым тыражом газету «Беларуская крыніца» і бясплатна рассылала яе ва ўсе куткі Заходняй Беларусі. Акрамя таго, яна выдавала часопіс «Шлях моладзі».

Працоўныя масы, асабліва моладзь, не праяўлялі цікавасці да нацыяналістычных газет, хоць надземаўскія кіраўнікі і не скупіліся на «левыя» фразы.

У канцы 1932 года кампартыя Заходняй Беларусі вырашыла пачаць выданне ў Вільні нашай легальнай газеты на беларускай мове. Назва яе была самая простая — «Беларуская газета». Для гэтай мэты быў створаны кіруючы цэнтр нацыянальна-вызваленчага руху. У склад яго ўвайшлі члены Галоўнага ўпраўлення ТВШ, супрацоўнікі «Беларускай газеты». Для пастаяннай сувязі сакратарыята ЦК КСМЗБ з цэнтрам нацыянальна-вызваленчага руху вылучылі мяне.

«Беларуская газета» заклікана

была выкрываць рэакцыйную сутнасць нацыяналізму, мабілізаваць масы на барацьбу з акупантамі. Выхад у свет першага нумара «Беларускай газеты» быў для нас сапраўдным святам. Памятаю, сустрэліся мы з Мартынам на кватэры ў Сабіны, на вуліцы Малай Пагулянка. Інструктар ЦК КПЗБ па нацыянальна-вызваленчаму руху Zubovich прынёс некалькі нумароў газеты. І вось мы пачалі чытаць. Сабіна, хоць і не ведала добра беларускай мовы, таксама ўзяла газету і доўга не магла ад яе адарвацца.

— Для такой высакароднай справы я сама і маю сяброўкі нічога не пашкадуем, — сказала яна, калі закончыла чытаць. — Прашу вас, прыходзьце да мяне на кватэру, калі толькі вам спатрэбіцца... Тут вы можаце пісаць усе матэрыялы...

Кожны нумар «Беларускай газеты» быў магутным ударам па акупантах. Яе рэдакцыя ператварылася ў цэнтр мабілізацыі і арганізацыі ўсіх прагрэсіўных сіл Заходняй Беларусі. Нам ішло мноства пісьмаў з усіх куткоў краіны. У «Беларускую газету» прысылалі свае вершы і апавяданні пачынаючыя пісьменнікі.

Не маючы магчымасці выкарыстаць на сваіх старонках усе вартыя надрукавання творы, мы пачалі выданне дадатка пад назвай «Літаратурная старонка». Тут друкавалі свае вершы Піліп Пестрак, Міхась Васілёк, Максім Танк, Мікола Засім і другія.

Наш літаратурны дадатак пераконаўца паказваў, якія здольныя маладыя літаратурныя сілы рушылі за намі. Натуральна, гэта не спадабалася акупантам і іх хадэцкім паслугачам. Супраць «Беларускай газеты» са злосным наклепам выставіла «Беларуская крыніца». Яна назвала «Беларускую газету» органам камуністычнай партыі. А паліцыя толькі гэтага і чакала. Узмацніліся рэпрэсіі супраць гуртку і галоўнага кіраўніцтва ТВШ. «Беларуская газета» неўзабаве была закрыта.

Правакацыя

На яўкі ў сакратарыят ЦК КСМЗБ прыежджалі людзі з усіх акруг. З Варшавы прыехала Зоха, вярнуўся з Беластока Марак. Амаль адначасова з імі з Беларускай акругі прыехаў сакратар Бельскага райкома камсамола Дзёма.

— Ідзі, пазнаёмся, пагавары з ім... А потым будзеш бачыць, у якую акругу на Віленшчыне яго паслаць, — сказаў Мартын пры сустрэчы са мной на Зарэччы ў Льва Маркавіча. — Бадай вярта накіраваць яго ў Маладзечна.

Хваля рэвалюцыйнага і нацыянальна-вызваленчага руху ў тая трывожныя дні, нягледзячы на разгул белага тэрору, расла і шырылася. З надыходам зімы адкрыта загаварылі аб забастоўцы лесарубы і возчыкі. Час-ад-часу ўспыхвалі хваляванні рабочых у Беластоку, Гайнаўцы, Вільні, Гродне. У агні барацьбы палалі Навагрудчына, Слонімсчына, Брэстчына. Ваенна-паліцыйны суд у Навагрудку за ўдзел у рэвалюцыйнай барацьбе прыгаварыў да пакарання смерцю групу сялян. Ва ўсіх вёсках самавольства паліцый не мела межаў. Асабліва пазверску распаўсюдзіліся паліцаі з рэвалюцыйнай моладдзю. У Картуз-Бярозе ў час катавання быў замучан Мартын Вячорка — камсамалец з вёскі Бармуты.

У Варшаве, Львове, Пазнані, Кракаве, Вільні разгортвалася барацьба студэнтаў за захаванне ўніверсітэцкай самастойнасці і недатыкальнасці. Асабліва востры характар яна набыла ў Варшаве. Там студэнты будавалі барыкады, уступалі ў адкрытыя сутычкі з паліцыяй. Рэха гэтай барацьбы знайшло свой водгук у Вільні.

Уплыві і аўтарытэт падпольных камсамольскіх арганізацый у горадзе і вёсцы, якія працавалі пад непасрэдным кіраўніцтвам партыі, з кожным днём рос, умацоўваўся. Усюды ўзніклі новыя камсамольскія ячэйкі. І калі ў гэты час прыехаў у Вільню Гарасім. Я сустрэў яго з невыказнай радасцю. Гэта

быў мой найлепшы сябар. Мы не бачыліся каля года. Здарылася так, што пасля нарады партыйнага актыву яму была прадастаўлена магчымасць адпачыць, а я быў дэлегаваны на другую канферэнцыю камсамола. Гарасім прывёз мне навіны і прывітанне ад маёй сяброўкі Лены, раскажаў, што яна сумуе і жадае прыехаць да мяне ў Вільню. Як я ні прагнуў гэтай сустрэчы, але пра яе і гаворкі быць не магло. Лена была слабая здароўем, і тут у Вільні, дзе я сам жыў на нелегальным становішчы, цяжка было ўладзіць яе жыццё. Ды і сродкаў у мяне не было ніякіх.

З Гарасімам я не мог уволю пагаварыцца. Ён павінен быў неадкладна паехаць на Палессе сакратаром Брэсцкага акругкома КСМЗБ.

Прышла Каця. Па яе выглядзе лёгка было зразумець, што яна спяшалася.

— Хутэй ідзіце да прадстаўніка сакратарыята ЦК КПЗБ, — сказала яна мне. — Вось адрас, пароль... Калі яго не будзе, пачакайце. Там павінен быць яшчэ нехта...

Развітаўшыся з Гарасімам, я адразу ж накіраваўся да прадстаўніка сакратарыята ЦК КПЗБ. Ішоў хутка, але асцярожна. На кожным перакрываўні вуліц азіраўся, ці не сочыць за мной хто. Дзёму халодны вецер. Да сустрэчы заставалася яшчэ дзесяць мінут. Каб не прыцягваць да сябе ўвагі, я прайшоў крыху далей месца сустрэчы. Пры пераходзе вуліцы на момант затрымаў позірк на малым драўляным доміку з замёрзлымі вокнамі, які стаяў зусім недалёка ад вулгала. На доміку выразна віднелася лічба 42 і яркія блакітныя аконныя рамы. Тут прызначана наша сустрэча.

З процілеглага боку да доміка падышло двое мужчын. Адзін з іх азіраўся, відаць, стараючыся ўсё запамінаць, другі глядзеў на домік. Я на імгненне затрымаўся, нібыта прыпальваючы папяросу. У гэты момант мужчыны зніклі за брам-

кай. Я яшчэ раз паглядзеў на гадзіннік. Засталося сем мінут. Заўсёды ў домік раней устаноўленага часу я не адважваўся, тым больш, што туды накіраваліся тры двое. Стаяць на вуліцы таксама не выпадала, і я пайшоў да наступнага квартала, потым падышоў да дома з другога боку.

Навокал было ціха, бязлюдна.

У домік зайшоў асцярожна. Прадстаўнік сакратарыята ЦК КПЗБ Цыгельніцкая сустрэла мяне дакорам:

— Спзяняцеся, таварыш... Нядобра, — і адразу пазнаёміла з тымі двума, якіх я бачыў, калі яны сюды заходзілі.

— Сакратар Навагрудскага акругкома партыі таварыш Вацак. Некалькі дзён назад выйшаў з фашыскай турмы...

Гэты чалавек меў пануры выгляд, быў худы і негаваркі. Другі — наадварот, жвавы, залішне гаваркі.

— Якое шчасце, што нам, пасланцам Навагрудчыны, нарэшце ўдалося ўсталяваць сувязь з цэнтрам, — увесь час сцвярджаў ён.

— Камсамольцы нас у гэтых адносінах апырэдзілі. У іх сувязь з камсамольскім цэнтрам даўно існуе, — нічога не падазраючы, заўважыла Цыгельніцкая. — Хто ў вас цяпер там? — звярнулася яна да мяне.

Ухільваючыся ад прамога адказу на зададзенае пытанне, я ў сваю чаргу спытаў у чалавека, які назваў сябе сакратаром акругкома партыі:

— А вы хіба з камсамолам сувязі не маеце?

— Маем, маем. А як жа... — паспяхаўся ён з адказам. — Толькі, ведаеце, у апошні час былі арышты... Паскубала нас крыху паліцыя. Так, паскубала... І, ведаеце, камсамольскі сакратар чамусьці да нас на падпункт не прыйшоў.

— Вы не скажаце, з якімі раёнамі мае цяпер сувязь камсамол? — запытаўся ў мяне больш гаваркі субяседнік. — Мы ж звязаны з усімі... І потым яшчэ,

Мікалай Дворнікаў, падпольны кіліч «Гарасім».

ці доўга мае намер прадстаўнік камсамольскага цэнтра быць у нас, на Навагрудчыне?.. Ці не можаце даць нам яўку да яго?

Цыгельніцкая паглядзела на мяне, і я зразумеў, што ёй, як і мне, не спадабаліся пытанні, а таксама напрамак размовы. І мы загаварылі аб палітыцы ў барацьбе з пацыфікацыямі, аб тым, як практычна ажыццяўляць лозунг партыі — «ні капейкі падаткаў ураду вайны і тэрору», аб барацьбе за школу на роднай мове.

Сустрэчай з пасланцамі Навагрудчыны я застаўся незадаволены. Справаздача так званага сакратара акругкома партыі была такая пустая, што ў мяне ў памяці не засталася нічога. Кеіскае ўражанне пакінуў і маўклівы «былы палітзьявольны».

Не асабліва задаволена была і Цыгельніцкая. Пры развітання на ганку яна шапнула мне:

— Шчыра кажучы, ад гэтай сустрэчы я чакала большага.

З Цыгельніцкай я паспеў дамовіцца аб сустрэчы праз два дні на

Звяжынцы, дзе яна жыла. Нам хацелася грунтоўна дамовіцца па ўсіх пытаннях сумеснай работы, распрацаваць план правядзення ленінскіх дзён.

Было ўжо цёмна, калі я развітаўся з Цыгельніцкай. Мне неабходна было яшчэ лабачыцца з Мартынам і Маракам. У той час мы сустрэліся штодзённа. Усе мы радаваліся поспехам камсамола Віленшчыны і Навагрудчыны. Мартын і Марак стараліся дапамагчы мне, калі ў чым-небудзь я меў патрэбу. Я, у сваю чаргу, адносіўся да іх з вялікай павагай і пра ўсё раўняў з імі. Прыбыццё ў Вільню прадстаўнікоў з Навагрудчыны было для нас вялікай падзеяй. І як толькі я пераступіў парог Рэнінай кватэры, Мартын і Марак заспаілі мяне пытаннямі пра Навагрудчыну. Нажаль, я паспеў толькі сказаць, што не спадабаліся мне ты прадстаўнікі з Навагрудчыны, як прыйшла Каця і, стомленая, апусцілася на канапу. Каб не перашкодзіць нам, знакам рукі яна папрасіла ў Рэні вады. Без слоў мы зразумелі, што здарылася нешта незвычайнае.

— Як добра, што вы ўсе сабраліся, — бадзёрачыся, сказала яна. — Я прынесла вам сумныя весткі. У горадзе ўсюды арышты... Больш чым сто чалавек студэнтаў адпраўлена на Лукішкі. Арыштвана многа «фронтаўцаў» і «функаўцаў»...

— А як Міша? — перапыніў яе Марак.

— Міша і яго сябры пакуль на волі.

Паведамленне Каці было настолькі нечаканае і жахлівае, што мы толькі збянтэжана пазіралі адзін на аднаго.

— Што б гэта магло значаць? Правакацыя? — нарэшце прамовіў Мартын.

Ніхто нічога пэўнага не мог сказаць, але кожны разумеў і адчуваў, што над намі нависла вялікая небяспека.

У Рэні мы засядзеліся да палавын дзесятай. У тыя гады ў Вільні быў такі парадак: а дзесятай гадзіне ўвечары, як правіла, двор-

нікі зачыкалі вароты і парадныя дзверы. Гэта была, па сутнасці, паліцэйская гадзіна. Трэба было разыходзіцца. Мартын прапанаваў:

— Заўтра не сустракаемся... Ніхто нікуды не павінен выходзіць, пакуль не высветліцца прычыны арыштаў у горадзе.

Маўчаннем мы выказалі сваю згоду. Развітаючыся, Мартын звярнуўся да Каці:

— Удакладніце, каго з «фронтаўцаў» і «функаўцаў» арыштавалі. Да мяне прывядзеце ў дзве гадзіны.

Мая кватэра была далей за ўсіх, таму я выйшаў першы. Я жыў тады ў зубнога ўрача. Гаспадар кватэры не быў на падазрэнні ў паліцыі і жыў над самым кінатэатрам. Уваход у кіно і на лесвічную клетку маёй кватэры быў адзін і той жа. Ля ўваходу заўсёды тоўпілася многа людзей. З аднаго боку, гэта было добра, бо можна было непрыкметна прайсці ў кватэру, але ў той жа час гэта было і дрэнна — не заўважыць, калі хто-небудзь сочыць за табой.

Яшчэ здалёк я заўважыў, што ўсе вонкі кватэры майго гаспадара свецяцца. Гэта мяне здзівіла. Я ведаў яго, як чалавека вельмі эканомнага. Звычайна, выходзячы са свайго кабінета або з якога-небудзь іншага пакоя, калі там нікога не было, ён абавязкова гасіў святло.

Пераканаўшыся, што за мною ніхто не сочыць, я асцярожна падняўся па лесвіцы. Перад тым, як крануць званок, я яшчэ раз праверыў, ці няма каго паблізу, прыслухаўся, што робіцца там, у кватэры. Усюды было ціха. Гэтая цішыня яшчэ больш насцярожыла мяне. Марудзіць не было сэнсу. Я націснуў званок. У тое ж імгненне адчыніліся дзверы. На парозе стаяў гаспадар. Ён быў вельмі бледны і ўзбуджаны.

— Як, гэта вы?.. Вы прыйшлі? — здзіўлена спытаў ён, хутка зачыняючы за мной дзверы.

— Так, я... — спакойна адказаў я. — А што такое?.. Чаму вы так усхваляваны?..

— Цішэй... Богам прашу, цішэй... Паліцыя тут была, — шэптам сказаў ён. — Добра, што гаспадыні не засталі. Яна ж зусім хворая. Хто ведае, можа б яна са страху ва ўсім прызналася...

— Была паліцыя? А што ёй патрэбна было тут?.. — усё гэта ж ка спакойна прагаварыў я.

— Неяк здзіўна мне ўсё гэта... Прыйшлі і пытаюцца: «Ці не была тут адна цяжарная жанчына, камуністка». Ну, вядома, абшукалі ўсе куткі. На некалькі мінут затрымаліся ў маім рабочым пакоі... І вось пайшлі, а я сабе месца не знаходжу. Не ведаю, што рабіць: а раптам зноў прыдуць?! Я, ведаеце, вельмі напалоханы... Яночка хворая. Вы прабачце, але вам лепш пакінуць мяне.

Я паглядзеў на гадзіннік. Было без чвэрці дзесяці.

— Вы не хвалойцеся. Я зараз жа пайду, — пачаў я супакойваць яго.

У маім распараджэнні былі яшчэ чатыры запасныя кватэры.

— Не хвалойцеся, — паўтарыў я і з напукным спакоем выйшаў. У тое ж імгненне за мной гучна шчоўкнуў замок. Цяпер нельга было трапіць ніводнай секунды. Я збег па лесвіцы. На маё шчасце, у той самы момант у кіно закончыўся сеанс і народ выходзіў на вуліцу. Я змяшаўся з натоўпам. Вось я ўжо на вуліцы, перайшоў на другі бок. Падышоў да кіёска, папрасіў пачак папярос, непрыкметна аглядзеўся.

«Усё ў парадку!» — падумаў я і звярнуў на вуліцу Субач. Гэта была вельмі вузкая вулачка, прытулак бедняты.

На запасную кватэру я прыйшоў якраз у час: вароты яшчэ не былі зачынены. На наступны дзень зранку, яшчэ прыцемкам, я пайшоў да Каці і папярэдзіў яе, каб на маю ранейшую кватэру ніхто не заходзіў.

Мінула два дні. У горадзе працяваліся арышты. Па вуліцах хадзілі патрулі, шырылі тайныя агенты.

Настаў час, калі мне трэба было ісці на сустрэчу з Цыгельніцкай.

Над горадам лютавала завіруха. У такое надвор'е, мне здавалася, ні адзін агент паліцыі не выткне носу на вуліцу. Ішоў я на месца сустрэчы спакойна і смела.

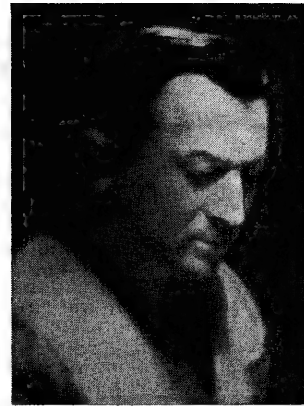
Вяртаючыся адтуль, я заўважыў, што ўслед за мной цягнецца нейкі чалавек, унурыўшы твар у высокі каўнер футравага паліто. Варта было мне паскорыць крок, як ён таксама ішоў шпарчэй. Я прыціскаў хаду, і ён рабіў тое ж. Каля маста праз Вілейку ён знік, але затое па пятах за мной ішоў ужо другі — нейкі цыбаты дзяцюк з чорнымі вусікамі. Я паспрабаваў было праверыць, ці не памыляюся, і спыніўся каля ларка куліць папяросы. Я свядома марудзіў, каб прапусціць яго ўперад. Цыбаты зразумеў мой намер і таксама спыніўся. Тады я адразу ж паскорыў крок. Цыбаты за мной. Я павярнуў на Партовую вуліцу, ён зрабіў тое ж самае.

Нарэшце, я выбраўся на Малую Пагулянку і адразу ж накіраваўся ў бок Завальнай. Цыбаты дзяцюк не адставаў. Дапамагла мне простая выпадковасць. На Малой Пагулянцы я ішоў павольна, абдумваючы становішча. У гэты момант са стаянкі крануўся пасажырскі аўтобус. Я, не задумваючыся, ускочыў у яго. За мной адразу ж зачыніліся дзверы, і аўтобус пайшоў. Праз акно я паспеў заўважыць, як цыбаты кінуўся бегчы за аўтобусам. Але ўсё было дарэмна: я ўцёк з-пад самага яго носа.

Увечары да мяне прыйшла Каця і паведаміла, што Цыгельніцкая арыштавана. Гэтая вестка падзейнічала на мяне мацней, чым гром сярод яснага дня.

Мінула тры тыдні, і загадка была разгадана. Аказалася, што да арышту Цыгельніцкай паліцыя доўга і старання рыхтавалася. З турмы Цыгельніцкая паведаміла, што паліцыя падаслала да яе сваіх тайных агентаў пад выгляд пасланцоў з Навагрудчыны.

Рашэннем сакратарыята ЦК мне было забаронена выходзіць з кватэры ўдзень. Я адгадаваў вусы, змяніў паліто, капаюш.

Міхаіл Табарыскі, падпольны клічка «Яша».

Па дарозе ў Беласток

З Навагрудчыны прыйшла трывожная вестка. Паліцыі ўдалося натрапіць на след падпольшчыкаў. Пасланы туды наш прадстаўнік — Янак, той самы бялявы юнак з «Новага святу» — быў арыштаваны.

У Вільні паліцыянтны рабіліся ўсё больш нахабнымі. Падзроныя яны проста затрымлівалі на вуліцы, правяралі дакументы і арыштоўвалі.

Ва ўсёй Польшчы рос і шырыўся рэвалюцыйны рух. Ад Гарасіма прыйшлі першыя весткі. Ён паведамляў, што на Брэстчыне нарастае хваля народнага гневу і абурэння супраць акупантаў. Сяляне Маларыцкага, Камянецкага, Кобрынскага паветаў адмаўляюцца плаціць падаткі, актыўна выступаюць супраць паліцыі. Па ўсім Палессі пракацілася хваля карных экспедыцый. У ўскі ўрываўся азвэрэлыя паліцэйскія банды, збівалі людзей, здзіралі стрэхі з дамоў, білі шыбы, ламалі дзверы, печы, узрываў падлогу ў хатах, нішчылі сялянскія набыткі, а по-

тым арыштоўвалі ўсіх, хто выказаў сваё абурэнне.

На актыўную барацьбу з акупантамі выступалі таксама сяляне Гродзеншчыны, Слонішчыны, усё больш праяўляліся рэвалюцыйныя настроі рабочых Беластока. Кіраваць усім рэвалюцыйным рухам з Вільні рабілася ўсё цяжэй. І мы вырашылі прыкласці ўсе намаганні, каб стварыць у Беластоку другую базу для работы сакратарыята ЦК КСМЗБ.

Антываеннай работай у Беластоку кіраваў Яша. Ён паспеў пабываць у Брэсце, Слоніме, Гродне, Гайнаўцы. Яша быў прыроджаным масавіком, добрым арганізатарам, і за гэта мы яго вельмі любілі.

Два дні Мартын, Марак і я абмяркоўвалі ўсе пытанні, звязаныя з майёй работай у новых умовах.

— У Беластоку мы можам і павінны мець яшчэ лепшыя ўмовы для работы, чым у Вільні, — сказаў Мартын.

Калі аб усім ужо было дамоўлена, узнікла пытанне, як мне выехаць з Вільні.

— На вакзале ў Вільні заўсёды поўна паліцыі, шпікоў, — тлумачыў Марак. — І дзе гарантыя, што ты, Пеця, не сустрэнеш таго самага цыбатага або каго-небудзь з «пасланцоў Навагрудчыны».

Пагадзіліся, што паеду з рамізікам да Нова-Вілейкі, а там сяду ў поезд.

Была пагодлівая, марозная раніца. Я выбраў рамізіка з больш жвавым канём і рушыў у дарогу. І цяпер яшчэ памятаю, як, лёгка варушачы лейцамі, імчаў ён мяне ў санках. А я думаў толькі аб адным: каб не спазніцца.

У агні змагання

У Беласток я прыехаў якраз у тры дні, калі гераічная забастоўка 4000 лесарубаў Белавежы і возчыкаў з 56 вёсак Пружаншчыны і Слонішчыны была ў

поўным разгары. Забаставаўшыя патрабавалі павышэння зароботнай платы і паляпшэння ўмоў працы. Ніягледзячы на крызіс, голад, крывавы тэрор, арышты, пацыфікацыі, баставаўшыя праяўлялі выключную стойкасць і мужнасць. Водгулле іх барацьбы націлася па ўсёй Заходняй Беларусі. З асаблівай сілай яно гучала ў Беластоку. Рабочыя-тэкстыльшчыкі, шаўцы, будаўнікі, краўцы, металісты збіралі грошы ў дапамогу забастоўшчыкам.

На другі дзень пасля майго прыезду сабраўся на пасяджэнне акруговы камітэт камсамола. У ліку прысутных былі дэлегаты другой канферэнцыі — Вера, Броняк і Яша.

Яша толькі што вярнуўся з Белавежы. Яго выступленне і выступленні ўсіх астатніх членаў акругома камсамола паказалі, што Беласток знаходзіцца напярэдадні баявых і грозных выступленняў рабочага класа. Уласна кажучы, і само пасяджэнне склалася для таго, каб разам з партыйным кіраўніцтвам вырашыць пытанне аб арганізацыі забастоўкі салідарнасці з лесарубамі і возчыкамі.

— Забастоўку назначыць на пятніцу, — унёс прапанову Уладка.

Ён працаваў шаўцом і кіраваў юнацкай секцыяй пры прафсаюзах. Саюз шаўцоў у Беластоку поўнаасцю знаходзіўся пад уплывам камуністаў і быў самым згуртаваным і арганізаваным атрадам рабочага класа. Уладка гэта ведаў. Была і рэакцыйная прафсаюзная арганізацыя, якая абараняла палітыку ўрада. Камуністы мелі сярод тэкстыльшчыкаў свае арганізацыі і з іх дапамогай уплывалі на ўсю масу рабочых-тэкстыльшчыкаў Беластока.

На пасяджэнні акругома камсамола ўзніклі некаторыя рознагалосі адносна пачатку і працягласці забастоўкі. Каб уладзіць іх, я вырашыў сустрэцца з сакратаром Беластоцкага акругома КПЗБ.

На явочнай кватэры, замест сакратара акругома партыі, мяне чакала сувязная.

— Сакратара не будзе, — паведаміла яна. — Па прычынах, якія ад яго не залежаць. Уласна кажучы, ён не можа прыйсці, — папярэдзіла яна і растлумачыла: — Ён, вядома, не вінаваты. Учора яшчэ здавалася ўсё добра, а сёння... Самі ведаеце, як бывае...

Для мяне, безумоўна, было разумела, што азначаюць словы «па прычынах», якія ад яго не залежаць». Гэта азначала, што паліцыя натрапіла на яго след.

— Але я прыйшла паведаміць вам і аб іншым, — крыху пачакаўшы, гаварыла сувязная. — Вас хоча пабачыць Васіль.

— З Варшавы?

— Так, — кіўком галавы пацвердзіла яна.

Васіль, або як мы яго яшчэ называлі, Казік, Андрэй, а на самой справе — Ідэль, быў мой стары, добры сябар, член сакратарыята ЦК КПЗБ. Шмат гадоў не сустракаўся з ім. І вось цяпер лёс звёў нас у Беласток.

Праз некалькі хвілін у малым пакойчыку рабочага-тэкстыльшчыка на Юравецкай вуліцы мы абдымаліся, як браты.

— Толькі што прыехаў у Беласток і дазнаўся, што ты тут. Адрозж паслаў сувязную па дабе... Як добра, што мы сустрэліся! — радуецца ён.

Я таксама быў вельмі рад сустрэчы.

— Ты надоўга сюды?..

— Пакуль не надасць паліцыі, — смяецца ён і пытае: — Як сябе адчуваеш, што тут новага?

І я пачынаю расказваць. Васіль уважліва слухае і час-ад-часу робіць паметкі на маленькім кавалачку паперы.

— Правільна. У Беласток настрой забастовачны, — заўважае ён. — Што датычыць шаўцоў, бадай, твой Уладка праўду гаворыць. Трэба толькі дапамагчы ім выпрацаваць патрабаванні. У тэк-

стыльшчыкаў іншае становішча. Праз месяц у іх пачнецца сезон. Прадпрыемцы маюць намер у гэтым годзе атрымаць велізарныя барышны. Яны разлічваюць на тое, што ў краіне пасля глыбокага крызісу наглядаецца некаторае ажыўленне. Цяпер яны могуць і павінны дабіцца паляпшэння сваіх жыццёвых умоў. Вось мяне партыя і прыслала, каб падрыхтаваць забастоўку тэкстыльшчыкаў. Як відаць, нам, Пеця, даўдзецца папрацаваць, — заключыў ён.

Пасля гэтай размовы я сустракаўся з Васілём праз кожныя тры дні. Ён — па лініі партыі і прафсаюза, я — па лініі камсамола настойліва рыхтаваўся да забастоўкі тэкстыльшчыкаў у Беластоку. На ўсіх фабрыках праводзіліся сходкі, нарады; абмяркоўваліся патрабаванні рабочых, выбіраліся забастовачныя камітэты.

Другога і чацвёртага сакавіка 1933 года ўспыхнула ўсеагульная забастоўка польскіх гарнякоў. У шахтах «Кліментаў» і «Мартымер» рабочыя калі двух тыдняў не выходзілі з забояў, паказваючы прыклад гераізму і самаадданасці ў барацьбе супраць эксплуатацый. Аб'явілі забастоўку рабочыя Лодзі, Петрыкава, Чанстахова, Паў'яніц.

Другога сакавіка спыніліся тэкстыльныя фабрыкі Беластока. Асноўным патрабаваннем бастуючых было: павышэнне зароботнай платы на 10 працэнтаў; прызнанне фабрычных дэлегатаў; скарачэнне рабочага дня.

У склад забастовачнага камітэта выбралі і прадстаўнікоў рабочай моладзі. Да агульных патрабаванняў рабочых былі далучаны прапановы маладых тэкстыльшчыкаў: за роўную работу — роўная плата; скараціць працоўны дзень для моладзі з 16 да 10 гадзін.

Першыя дні забастоўка тэкстыльшчыкаў працякала спакойна. Фабрыканты, фашысцкі ўрад, ведаючы цяжкае матэрыяльнае становішча рабочых, спадзяваліся задушыць забастоўку голадам. Але бастуючыя тэкстыльшчыкі цвёрда стаялі на сваім. На сходах

і мітынгх яны адзінадушна пастанавлялі: забастоўка да перамогі! На фабрыках былі створаны пікеты, самаабарона. Партыйная і камсамольская арганізацыі горада падрыхтаваліся на выпадак арыштаў.

23 сакавіка 1933 года ва ўсёй Польшчы была аб'яўлена ўсеагульная забастоўка, у час якой праводзіліся бурныя мітынгі і дэманстрацыі. У Паў'яніцах у той дзень дайшло да крывавых сутычкі з паліцыяй. Было многа параненых сярод рабочых і сярод паліцэйскіх. Пяць рабочых было забіта. Вестка аб крывавых падзеях у Паў'яніцах выклікала велізарнае абурэнне сярод беластоцкіх рабочых. У знак пратэсту і салідарнасці яны аб'явілі ўсеагульную забастоўку. З усіх раёнаў і акруг пачалі паступаць у Беласток грошы і харчаванне для тэкстыльшчыкаў.

У гэтыя гарачыя дні ў Беласток з'язджаліся камсамольскія работнікі. Нам удалося стварыць тут другую базу для сакратарыята ЦК КСМЗБ. Першы прыехаў сакратар Ваўкаўскага акругома камсамола Пракоп, за ім — сакратар райкома камсамола з малага гарадка Лапы. Потым прыйшлі інструктар ЦК КСМЗБ з Брэста Віця, сакратар Гродзенскага акругома камсамола Сяргей Прытыцкі. Атрымаўшы заданне, яны адразу ж раз'язджаліся па розных гарадах, каб даламагчы баставаўшым.

У красавіку фабрыканты змянілі сваю тактыку і аб'явілі, што той, хто не згодзіцца працаваць на старых умовах, будзе звольнены. Адначасова яны пачалі вербаваць штрэйкбрэхераў. У горадзе былі праведзены масавыя арышты. Увесь склад гарадскога камітэта і адзін член акруговага камітэта камсамола трапілі ў турму. А праз некалькі дзён была арыштавана Вера — сакратар акруговага камітэта камсамола. Але гэта не зламала волі баставаўшых. Замест арыштаваных членаў забастовачнага камітэта выбіраліся новыя таварышы. Работу распачаў

новы склад гарадскога камітэта камсамола, які быў у рэзерве. На час забастоўкі сакратаром акругома камсамола быў вылучаны Яша.

Бастуючыя занялі фабрыкі, аб'явіўшы так званую італьянскую забастоўку, і ў дадатак выставілі новае палітычнае патрабаванне — вызваліць арыштаваных.

Актывізавала сваю дзейнасць самаабарона, у склад якой уваходзілі галоўным чынам камсамольцы і больш свядомая, актыўная частка рабочых. Самаабарона ўзяла на сябе ахову ўсіх уваходаў і выхадаў на фабрыках, ахову камуністаў, камсамольцаў і іншых рабочых-актывістаў, якія выступалі на сходах і мітынггах.

20 красавіка па ініцыятыве камуністаў і камсамольцаў ўспыхнула ўсеагульная забастоўка рабочых Беластока ў знак салідарнасці з тэкстыльшчыкамі. У горадзе замірла жыццё. Пралетарыі Беластока прадэманстравалі сваю вялікую арганізаванасць і згуртаванасць.

На наступны дзень — 21 красавіка — рабочыя тэкстыльных фабрык з чырвонымі сцягамі, з лозунгам: «Вастуем да перамогі!» выйшлі на дэманстрацыю. На вуліцах горада гучалі рэвалюцыйныя песні. На плошчы Выгоды пачаўся мітынг. Атрад узброенай паліцыі паспрабаваў перагарадзіць дарогу дэманстрантам, але рабочыя адказалі ўпорным супраціўленнем. Конная паліцыя рынулася на рабочых. Калоны не пахіснуліся. Рабочыя сцягвалі паліцэйскіх з коней, штурлялі ў іх палкамі, каменнем. У выніку некалькі рабочых было паранена. Многа параненых было і сярод паліцэйскіх.

Падзеі на плошчы Выгоды паказалі, што забастоўка тэкстыльшчыкаў — гэта не толькі барацьба за палепшэнне жыццёвых умоў, але і за знішчэнне капіталістычнага ладу. Гэта ішла баявая правёрка сіл для рашчучых бітваў з класавымі ворагам...

Нялёгка было нам у тых дні. Раззлаваныя паліцэйскія і тайныя

агенты ахраніі вышуквалі аргани-затараў масавых выступленняў на Выгодзе. У горадзе зноў прайшлі масавыя арышты. На вуліцах рабіліся аблавы на камуністаў. У час адной з такіх аблаў я ішоў па вуліцы Сянькевіча на пасяджэнне акругома камсамола. І толькі павярнуў на Ліпаваю, як адразу ж апынуўся ў акружэнні тайных агентаў, якія правяралі дакументы. У кішэні ў мяне быў фальшывы пашпарт на імя Мікалая Крынчука з Камянца, Палескага ваяводства. Варта было тайнаму агенту паліцыі ўзяць мой пашпарт і ўважліва прыгледзецца, як ён лёгка здагадаўся б, з кім мае справу. Таму ўсе мае думкі ў тую хвіліну былі накіраваны да таго, як выйсці з гэтага акружэння, не паказаўшы тайным агентам пашпарта.

Быў пагодлівы веснавы дзень. Па вуліцы шпачывала шмат людзей. Я кінуўся ў наогул нейкіх абібокаў і такім чынам абмінуў тое месца, дзе шнырылі тайныя агенты. Але вось вуліца Ліпавая ў тым месцы, дзе яна злучаецца з вуліцай Купецкай, перагароджана. Узмоцнены паліцэйскі патруль нікога не прапускае, і абысці яго нікому не ўдаецца. Павярнуць назад не выпадае. Не паспееш зрабіць некалькі крокаў, як цябе паліцэйскія адразу ж затрымаюць. Што рабіць?

У людскім патоку я парываўся ўжо з паліцэйскім патрулем. У гэты самы момант насустрач мне ішоў нейкі важны чыноўнік. Патруль не пытаўся дакументаў, ветліва прапусціў яго. У іх на вачах я прыкладваю руку да свайго капелюша і далікатна вітаюся:

— Добры дзень, вяльможнаму пану!..

Важны чыноўнік адказвае мне паклонам. А я тым часам рабляю выгляд, што дастаю з кішэні пашпарт і з абурэннем звяртаюся да аднаго з патруляў:

— Колькі разоў можна паказваць дакументы? На кожным кроку правярка!..

Патруль, які назіраў за тым,

як важны чыноўнік пакланіўся мне, лісліва ўсміхаецца і кажа:

— Праходзьце...

У некалькіх кроках ад кватэры, дзе было назначана пасяджэнне акругома камсамола, мяне сустраў Яша. Выгляд у яго спакойны, але мне зразумела, што ён выйшаў не выпадкова. У вузкім завулку няма нікога.

Параўняўшыся са мной, Яша прасіў прыкuryць. Я дастаю з кішэні запалкі і, не тоячы трывогі, пытаюся:

— Што здарылася?..

— Кватэра скампраметавана, — кажа ён. — Цяпер яўрэйскі вялікдзень. Тут недалёка сінагога. Мы ўсе за тое, каб там правесці пасяджэнне.

— Як гэта — у сінагозе? Я ж «гой», мяне адразу пазнаюць.

— Ніхто не будзе прыглядацца, там усе заняты маленнем. Толькі рабі тое, што мы. Хадзем!..

І мне нічога не застаецца, як ісці следам. Я ўваходу ў сінагогу да мяне падыходзяць яшчэ тры члены акругома.

— Парадак... — дакладвае ім Яша. — Уласна кажучы, цяпер гэта самае бяспечнае месца ў Беластоку... Ты толькі не знімай капелюша, — шэпча ён мне.

Упершыню ў сваім жыцці я трапляю ў сінагогу. Уся яна запоўнена барадатымі людзьмі. Сядзяць яны на высокіх лаўках з малітоўнікамі ў руках і, хістаючыся, гучна, нараспеў гавораць свае малітвы.

Мы селі на двух задніх лаўках — бліжэй да выхаду. Уперадзе мяне сядзелі маладыя тэкстыльшчыкі, члены акругома, а побач — сакратар гаркома і Яша. Як толькі мы селі, Яша даў мне ў рукі тоўсты яўрэйскі малітоўнік. Я разгарнуў яго і, як усе, ківаючыся, пачаў інфармаваць аб становішчы ў горадзе. Але якім было мае здзіўленне, калі ўсе члены акругома, у тым ліку і Яша, раптам пачалі смяяцца. Я агледзеўся навакол, але нічога смешнага не заўважыў. Тады нехта з членаў акругома ўзяў з маіх рук малі-

тоўнік і перавярнуў яго. Аказваецца, я трымаў яго дагары.

А наогул, Яша прыдумаву ўдала — сінагога даў нас аказалася зручным месцам. Там мы потым збіраліся вельмі часта і спакойна вырашалі ўсе свае пытанні.

Набліжалася 1 Мая. У гэтыя перадсвяточныя дні паліцыя асабліва лютавала. Ёй удалося зноў нанесці цяжкі ўдар камсамолу: быў высачан і арыштаван новы склад гарадскога камітэта. У турму трапілі Бронак і яшчэ тры члены акругома, а таксама многія з камсамольцаў, што непасрэдна працавалі сярод тэкстыльшчыкаў. Паказвацца на вуліцы было рызыкаўна. Аблавы на камуністаў і камсамольцаў рабіліся амаль штодзённа, але і ў такіх умовах партыя і камсамол працягвалі працаваць.

Першамайская свята ў Беластоку прайшло выключна па-баявому. На фабрыках адбыліся мітынгі, масоўкі. Камсамольцы выступалі на іх з гарачымі прамовамі.

Забастоўшчыкі Беластока не здаваліся. На трэцім месяцы забастоўкі патрабаванні рабочых былі задаволены. Яны выйшлі на працу. Але фабрыканы Супрасля, Васількава, Гарадка і Міхалова заявілі, што беластоцкі дагавор іх не датычыцца. На трэці дзень пался гэтага фабрыкант Цытрон у Супраслі знізіў зарплату тэкстыльшчыкам на 32 працэнты. Беручы з яго прыклад, зрабілі тое ж фабрыканы Васількава, Гарадка і Міхалова. Рабочыя адказалі на гэта забастоўкай.

Ва ўсіх гэтых мястэчках дзейнічалі шматлікія фашысцкія арганізацыі моладзі, такія, як «Стралец». «Стральцам» давалася работа ў першую чаргу. Як толькі там пачалася забастоўка, туды выехаў Яша. Яму ўдалося адразу ж, з дапамогай камсамольцаў, наладзіць сувязь з рабочымі «стральцамі» і схіліць іх да забастовачай барацьбы. Гэта была наша першая спроба ўцягнуць «стральцоў» у барацьбу. «Стральцы» разам з забастоўшчыкамі днём і ноччу дзяжурныя ў фабрык, тры-

малі сувязь з забастовачным камітэтам і г. д.

10 чэрвеня 1933 года — незабыўны для ўсіх нас дзень. Стала вядома, што ў Пясчаніках фабрыканту Андурскаму пры дапамозе штрэйкбрэжэраў удалося аднавіць работу. Забастовачны камітэт накіраваў у Пясчанікі 200 чалавек з Супрасля, 100 — з Гарадка і 80 — з Міхалова. Пасланцы забастовачнага камітэта, сярод якіх былі і «стральцы», уварваліся ў цэх і накінуліся на штрэйкбрэжэраў. З'явілася паліцыя. На двары фабрыкі завязалася рукапашны бой. Рабочыя перамаглі. Фабрыка ў Пясчаніках стала. А пасля ўспыхнула крывавае бойка рабочых з паліцыяй у Супраслі.

Мінула больш за 25 гадоў, а ў памяці маёй і да гэтага часу захаваўся падзеі тых дзён. Нібы гэта толькі ўчора прыбег да мяне ўсхваляваны сакратар гаркома камсамола.

— У гарадскім шпіталі памёр адзін цяжкая паранены тэкстыльшчык, — паведзі мяне, — Трэба дамагчыся, каб рабочым выдадзі яго цела. Яны хочуць пахаваць яго.

І калі мы згадзіліся з яго прапановай, ён моцна пацснуў нам рукі і адразу пабег у шпіталь. Праз гадзіну, вярнуўшыся, ён горка і злосна праклінаў фашыстаў:

— Яны баяцца нас нават калі мы мёртвыя. Ноччу, употай нягоднікі вывезлі забітага юнака!..

Нарэшце, я ніколі не забуду тых хвілін, калі конная паліцыя пачала «сукакойваць» рабочых. Я ішоў да Глебавы і міжвольна апынуўся сярод рабочых-дэманстрантаў. Памятаю мужныя і рашучыя твары рабочых, якія адважна адбіваліся ад паліцэйскіх. І адразу ж пад чырвонымі сцягамі, пераплаценымі чорнымі стужкамі, пралетарыі Беларуса і Васількава рушылі ў Супрасль. Над калонай развязалася транспаранты са словамі: «Прэч фашызм!», «Слава тым, хто загінуў!»

Горда і ўрачыста гучалі рэвалюцыйныя песні. Над магілай за-

бітага рабочага ў Супраслі сабраўся больш 5 000 чалавек. Акрамя рабочых-тэкстыльшчыкаў, на пахаванне прышлі сяляне навакольных вёсак, жыхары Супрасля і члены арганізацыі «Стралец». Калі пачуліся гукі «Інтэрнацыянала», «стральцы» скінулі сваю вайсковую стралецкую вопратку і ў адзін голас заявілі:

— Пакідаем «Стралец», таму што ён служыць інтарэсам фабрыкантаў, памешчыкаў і з'яўляецца ворагам рабочага класа і працоўнай моладзі!..

У Супрасль прыехаў Яша. Ён сабраў групу радыкальна настроеных «стральцоў» і разам з імі склаў ліст да ўсёй моладзі, якая знаходзілася ў фашысцкіх арганізацыях. У ім пісалася:

«Страшная крывавае расправа прымушае нас выступіць з заклікам да працоўнай моладзі і да ўсіх таварышаў, якія яшчэ знаходзяцца ў «Стральцы», у саюзе рэзэрвістаў, у гуртках ваеннай падрыхтоўкі — уззяць з нас прыклад. Нідайце шэрагі гэтых арганізацый. Станавіцеся ў шэрагі тых, хто змагаецца за хлеб, работу, за свае чалавечыя правы!»

Гэты ліст адыграў сваю палітычную ролю. Моладзь выходзіла са «Стральца». Некаторыя стралецкія атрады зусім распаліся.

Над Нёманам

У той год не было такой фабрыкі, завода, дзе б рабочыя не ўзяліся на фабрыкантаў. Актывізаваліся сяляне. Яны смела і рашуча працівіліся акупантам, памешчыкам, фашысцкаму ўраду: не плацілі падаткаў, выступалі супраць камасацыі, праганялі секвестратаў, паліцэйскіх.

Амаль адначасова з рухам тэкстыльшчыкаў Беларуса праходзіла забастоўка рабочых ў Гродне. Забастовачны настрой панавуў сярод многіх парабкаў памешчыцкіх маёнткаў на Гродзеншчыне. Мне было даручана выехаць у Гродна і правесці там нарады, а затым і акруговую камсамольскую канфе-

рэнцыю. Выехаць трэба было тэрмінова. І як толькі я атрымаў ад Мартына камсамольскую яўку, адразу ж накіраваўся ў дарогу.

Ўжэ ў Гродне была на вуліцы Ажэшкі, у краме. Трапіць туды было лёгка. Яшчэ здалёк я заўважыў яе. Але што гэта? На дзвярах вісеў вялізны замок. Крама была зачынена. Не верачы сваім вачам, я павольна прайшоў міма. Азірнуўся, правярнуў нумары дамоў навокал. Усё было так, як інфармаваў мяне Мартын. Той жа нумар, тая ж прыкмета. Але мне здалася, што ёсць іншая такая крама. Аднак дарэзнымі былі мае спробы знайсці яе. Я зноў вярнуўся да той, на якой вісеў замок. Спыніўся ў некалькіх кроках ад яе, а потым зноў пайшоў. І так доўга блукаў па вуліцы ў надзеі, што крама гэтая, нарэшце, адчыніцца.

Вечарэла. Я стаіўся і ледзь перастаўляў ногі. Шпацыруючы, я заўважыў у гарадскім парку лаўкі і адразу ж накіраваўся туды. Выбраўшы адну з іх у самым кутку, я, змораны і разгублены, апусціўся на яе. Схіліўшы галаву на рукі, заплісчывышы вочы, сядзеў і думаў: «Што ж цяпер рабіць?»

Навокал было ціха. Міма мяне шпацыравалі па алеях гараджане.

Раптам я адчуў, як пахіснулася мая лаўка. Я расплісчывы вочы. Побач са мною сядзела дзяўчына.

— Я не перашкоджу вам? — збянтэжана і ціха спытала яна і, як мне здалася, крыху пасунулася ў мой бок.

— Што вы! Наадварот... — не задумваўчыся, адказаў я.

Дзяўчына ўсімхінулася і разгарнула мясцовую газету. На першай старонцы велізарнымі літарамі было надрукавана: «Арышты камуністаў. Бастуючыя выйшлі на работу».

Я паспеў заўважыць, што дзяўчына не чытала, а проста глядзела ў газету. І тады рашыў парушыць маўчання:

— Дазвольце пазнаёміцца, — нясмела прагаварыў я. — Бжэзінскі Станіслаў.

Дзяўчына, здавалася, толькі гэтага і чакала. Узрадавана пагля-

дзела на мяне і, адразу ж падаючы руку, адказала:

— Гэля... Адпачываеце?

— Ды як вам сказаць... адпачываю і... забяўляюся... А вы?

— Таксама забяўляюся, — і скамячыла разгорнутую газету. Мне хацелася прачытаць усё, што было напісана пра арышт камуністаў, але я не меў права папрасіць газету ў дзяўчыны. Я баяўся, каб яна не здагадалася, што мяне ўсё гэта вельмі цікавіць.

— А што цікавага вы чыталі ў газеце? — спытаў я.

Дзяўчына пацснула плячыма і адказала:

— Яшчэ не паспела прачытаць...

— Дык навошта вы яе так камечыце?..

Гэля паглядзела на мяне і пачала складаць газету. Мне здалася, што яна збіраецца пайсці.

— Прабачце, Гэля, можа я чым-небудзь пакрыўдзіў вас... — асцярожна запытаўся я.

Гэля моўчкі адкрыла сваю сумачку і дастала ліст. Я адразу пазнаў яго: у ім Мартын паведмаляў у Гродна аб маім прыездзе. Забываючы ўсе правілы перасцярогі, я працягнуў да яго руку.

— Як гэты ліст трапіў да вас?

— А чаму вас гэта цікавіць? — з робленым спакоем адказала дзяўчына.

— І вельмі цікавіць, — настойваў я.

— Аднае цікавасці яшчэ мала...

Я здагадаўся: дзяўчына хоча правярнуць пароль. Асцярожна агледзеўшыся навокал і пераканаўшыся, што паблізу нікога няма, я сказаў першыя словы пароля:

— Ці не магу я ў вас купіць пяць шаўковых галыштунаў і фетравы капялюш?

— Галыштук ёсць толькі простыя, а капелюшоў наогул няма, — адказала яна.

Сумненні адразу развеяліся. У нас завязалася акыўленая, дзелавая гутарка.

Людныя алеі парку апусцелі, а мы ўсё яшчэ сядзелі на сваёй лавачцы. Гэля расказала, як яна

прышла на вакзал і наглядала за мной, як хвалілася за мяне на вуліцы. Пакольні яўка «завешана», ёй было даручана прыняць мяне.

— Цяпер сэрца маё спакойнае. Даручэнне выканана. Вырашайце самі, як вам быць далей, — сказала яна нарэшце. — У цёткі Шуры ўсе хворыя. Сама яна пакуль што адчувае сябе ядрэнна, але выселле адкладзена і цётка Шура выехала на дачу... Так сказалі перадаць вам...

Гэля, вядома, не ведала значэння гэтых слоў. А я разумеў усё: цётка Шура — сакратар акругкома камсамола — з горада Гродна выехала, і канферэнцыя адкладзена.

— А больш вам нічога не дааручылі? — пацікавіўся я.

— Не, нічога.

— Я павінен недзе пераначаваць...

— На жаль, я нічым не магу вам дапамагчы, — цяжка ўздыхнуўшы, адказала Гэля. — Магла б запрасіць вас да сваякоў, але ў тым доме, дзе я жыў, былі арышты. Яшчэ ўчора ў маёй сяброўні, пасля яе арышту, была паліцыя. Рызыкаваць — не ў маім характары.

Некалькі хвілін мы сядзелі моўчкі.

— Вам, Гэля, лепш было б пайсці адсюль. Позна ўжо... — нарэшце парухнуў я маўчанне.

— Я не магу вас пакінуць тут аднаго... Вось што: у мяне ёсць далёкая сваячка... Я завяду вас да яе, і вы там пераначуеце. Праўда, яна вельмі набожная і наогул адсталая... Але сумленняя жанчына...

Хутка я быў у малой, старэнкай хаціцы, на высокім беразе Нёмана. Недалёка ад яе ўзвышаліся вежы замка Стэфана Баторыя, унізе серабром зіхацела рака.

Ноччу мне здалося, што нехта ходзіць паўз хату. Некалькі разоў праз акно я пільна ўглядаўся ў шэрань ночы. І толькі раніцою, ідучы на вакзал, я даведаўся ад самой Гэлі, што яна ўсю ноч хадзіла па вуліцы, вартуючы мой сон. Я не ведаў, як адзякаваць гэтай сціплай дзяўчыне.

Праз два месяцы я зноў прыехаў у Гродна. Мяне сустрэла сакратар акругкома камсамола Шура. Здалёку яна дала мне знак ісці за ёй.

Быў гарачы летні дзень. Мы прайшлі па бязлюдных вуліцах горада і выйшлі на шырокі гасцінец. Вёска, у якой мелася быць аруговая канферэнцыя камсамола, знаходзілася за восемнаццаць кіламетраў ад Гродна. Шырокі гасцінец веў нас праз палі, пералескі, пятляў па лузе і ў многіх месцах падыходзіў да самага Нёмана. Не раз мы спускаліся да ракі, асвятляліся вадою і ішлі далей. Пакуль не звечарэе, мы не маглі зайсці ў вёску.

На ўзлеску, побач з вёскай, зрабілі прывал. Шура падрабязна расказала аб стане спраў у арганізацыі, аб тым, што зроблена пасля праведзеных у горадзе арыштаў, і тут жа ўспомніла пра сувязную, якая сустрэла мяне тады ў парку.

— Гэта цудоўная дзяўчына. Вясёлая... У яе няма слоў «не магу», «не хачу», «не ведаю». Ёй дастаткова толькі сказаць, што трэба зрабіць, і яна ўсё выканае. У той дзень, калі ты прыехаў у Гродна, я вымушана была выехаць з горада. І яна ўзяла на сябе апеку над табой.

Калі настала ноч і над Нёманам напылілі ваўняныя туманы, Шура павяла мяне ў вёску. Мы ішлі вузкай сцежкай, асцярожна прабіраліся агародамі да луны, у якой сабраліся ўсе дэлегаты канферэнцыі. Шура правярыла, з якіх раёнаў хто прысутнічае. Я пацікавіўся, ці выстаўлены пасты самаабароны. Здавалася, усё было ў парадку. Але як толькі адкрылася канферэнцыя, у пуню прыбег усхваляваны сувязны.

— Паліцыя ў вёсцы, — паведаміў ён. І ў той жа момант мы пачулі гул матацыклаў, брэх сабак. У цэпры заблішчэлі ліхтары.

— Колькі іх можа быць? — усхвалявана спытала Шура, выходзячы за мной з пуні.

— Не менш як дваццаць, — прашаптаў сувязны.

— Глупства... Ноч цёмная. На ша пуня ў баку ад вёскі. Пабаяцца сунуцца сюды, — спакойна прагаварыла Шура.

І каб не марнаваць дарэмна часу, сувязному было даручана накіравацца ў вёску і выведаць усё, як мае быць. Пакуціліва доўга цягнуліся хвіліны чакання. Нарэшце, раздаўся працяглы паліцэйскі свисток і зноў зараўлі матацыклы.

— Паехалі падлы-апырчнікі!.. — крыкнуў узрадаваны сувязны.

— Што ім трэба было? — спытала Шура.

— Афоньку Скрыгуна закавалі ў кайданы і павезлі ў Гродна. Камендант пагражаў, што і з другімі так зробяць, калі не спыняцца патравы панскіх сенажаў.

Мы выставілі ўзмоцненую самаабарону, і канферэнцыя працягвала сваю работу.

Хмары над Віліяй

Адносна ціха было вясной і летам у самой Вільні. Члены сакратарыята ЦК КСМЗБ у цэнтры горада не паяўляліся. Месцам работы сакратарыята быў раён летніх дач над Віліяй, па суседству з каталіцкімі могілкамі. Туды прыбывалі камсамольскія работнікі з аруг і раёнаў, там праводзіліся ўсе нарады і пасяджэнні сакратарыята.

Віленская ахранка імкнулася напаці на наш след. У буржуазных газетах пачалі паяўляцца заметкі аб заканасправаным камуністычным цэнтры ў Вільні. У касцёлах чыталіся пропаведзі, у якіх ксяндзы заклікалі насельніцтва да барацьбы з камуністамі. Ваявода Бацяньскі запрасіў да сябе «на шклянку чаю» групу студэнтаў, непасрэдна звязаных з намі, і прабаваў схіліць іх на сумесную барацьбу супраць камуністаў.

Былі гэта першыя змрочныя хмаркі над Віліяй, але яны прайшлі міма нас Ад паводзін студэнтаў на прыёме ў ваяводы Баця-

скага мы былі ў захапленні. Нам асабліва спадабалася, як яны трымалі сябе.

— Пане ваявода, мы поўны пачуцця адказнасці не толькі за саміх сябе, але і за лёс нашага народа. Паверце, пане ваявода, — запэўнілі яны яго, — мы добра разумеем, хто наш вораг, хто прыяцель...

Але разам з радасцю ў душу нам закрывалася трывога: было разумела, што неўзабаве супраць нас пачнецца новае наступленне. І яно пачалося. Неяк раптоўна згусціліся, нізка навіслі над Віліяй цёмныя хмары. Пачаліся суровыя, непагодлівыя дні. І толькі наша пільнасць, асцярожнасць выратавала нас ад немінучага разгрому.

Пачалося з таго, што кватэра сакратара Віленскага аругкома камсамола Віктара аказалася пад наглядом паліцыі. Віктар быў вопытным падпольным камсамольскім работнікам. Ён шмат гадоў працаваў у гарадах цэнтральнай Польшчы — Варшаве, Лодзі, Познані. Таму ён адразу ж адчуў, што няшчасце ходзіць за ім па пятах.

Пастаянная сувязь з Віленскім аругкомам камсамола ажыццяўлялася праз Мартына. Амаль адначасова паліцыя пачала сачыць і за Мартынам. Віктара мы былі змушаны замяніць. Сакратаром аругкома прызначылі Сямёна — брата Каці. Гэта быў таксама вопытны падпольшчык. Але неўзабаве і за ім пачалі сачыць. Кватэры, праз якія перапраўлялася нелегальная літаратура, аказаліся пад нагодам. Усё гэта гаварыла аб тым, што ў склад аругкома камсамола прабраўся правакатар.

— Хто ён? Як яго выкрыць? — пыталіся мы адзін у аднаго.

Было вырашана правярыць усіх членаў аругкома камсамола. Але ў той дзень, калі было прынята гэтае рашэнне, нас напаткала вялікая няўдача. Паліцыя напала на кватэру, дзе друкаваліся нашы нелегальныя газеты і адозвы, і арыштавала чалавека, які адказваў за друкарскую тэхніку. Нічога не ведаючы аб гэтым, Каця зайшла на тую кватэру, калі там шырыла па-

ліцыя. Пры сабе ў яе быў пачак нелегальнай літаратуры, якую яна атрымала ад партыйнага кур'ера з Варшавы. Паліцыя арыштавала і Кацю.

Нягледзячы на ўсё гэта, мы хутка ачуялі, бо сам сакратарыят ЦК КСМЗБ быў уратаваны ад паліцыі. Дапамагло нам і тое, што мы цесна былі звязаны з насельніцтвам, карысталіся яго падтрымкай.

На наступны дзень пасля арышту Каці сувязной сакратарыята ЦК КСМЗБ была прызначана Поля, студэнтка філалагічнага факультэта, сяброўка Каці. Яна таксама, як і Рэня, мела шмат знаёмстваў і вялікі сувязі сярод інтэлігенцыі Вільні. Бацька яе быў выкладчыкам у гімназіі, маці — прадаўшчыцай у буйным магазіне.

Праз тыдзень нам удалося стварыць новую падпольную друкарню. Нашы газеты і адрозны паранейшаму друкаваліся і ішлі ў масы. Натуральна, гэта яшчэ больш прыводзіла ў шаленства паліцыю. Тайныя агенты паліцыі шукалі нас па ўсім горадзе.

Хутка мы даведзіліся, што паліцыя дала правакатару заданне знайсці месца, дзе друкуюцца нашы нелегальныя выданні. Найбольш заявак на нашы нелегальныя газеты і адрозны мы атрымлівалі ад Віленскага акругома камсамола. Перад намі паўстала пытанне — даведацца, хто з членаў акругома камсамола асабліва цікавіцца нашай нелегальнай літаратурай. З гэтага мэтаў тром членам акругома былі дадзены спецыяльныя даручэнні. Выявілася, што адзін з членаў акругома — Адамовіч — звязаны з паліцыяй.

Лёс правакатара ў той час вырашаўся проста: партыйны суд і, калі падазраўне спраўджвалася, — смерць. Партыя адобрыла наша рашэнне. Ажыццёвае прыгавору партыйнага суда над правакатарам Адамовічам было даручана Сямёну.

Сямён назначыў Адамовічу сустрэчу на адзінаццаць гадзін раніцы на вуліцы. Як толькі яны сыш-

ліся, Адамовіч працягнуў руку для прывітання, а Сямён у адказ яму:

— Правакатару руку не падаюць... Смерць правакатару! — і стрэліў у яго тры разы.

Паблізу нікога не было. Сямён адразу ж ускочыў на двор, потым праз вароты выйшаў на суседнюю вуліцу, змяшчаўся з натоўпам і спакойна, нікім не заўважаны, дабраўся да сваёй кватэры.

Я працаваў у сакратарыяце ЦК КСМЗБ два гады. Па канспіратыўных меркаваннях мне нельга было далей заставацца ні ў Вільні, ні ў Беластоку, і ЦК накіравала мяне ў рэдакцыю падпольных выданняў. Трэба было падрыхтаваць нелегальную літаратуру для моладзі Заходняй Беларусі.

Гарасім і Марак, развітваючыся са мной, выказалі пажаданне арганізаваць выданне часопіса для камсамольскага актыву і парэкамендавалі назваць яго «Маладая гвардыя».

У рэдакцыі па-бацькоўску клапатліва, як і раней, мяне сустрэў Якаўлеў. Побач з ім стаяла стройная смуглявая жанчына і ўсміхалася. Я бачыў яе ўпершыню і таму, падаючы руку, назваў сваё імя:

— Пеця...

— Вера Харунжая, — адказала яна з той жа ўсмішкай.

Я прыкметна збянтэжыўся. Мне даводзілася шмат чуць пра гераізм і самаадданасць Харунжай, і ў мам уяўленні яна была строгай, суровай і зусім яшчэ юнай дзяўчынай. А тут перада мной стаяла звычайная, гадоў пад трыццаць, жанчына. Калі б не глыбокі маршчынкі ля вачэй, не ранняя сізіна ў русых валасах і не глыбокі, праніклівы позірк, — яна нічым не вызначалася б сярод усіх іншых жанчын свайго ўзросту.

— Вера Харунжая? — не верачы самому сабе, перапытаў я. — Легендарная Вера, наша баявая камсамолка?

— Гэта чаму ж легендарная? — заліваючыся гучным смехам, спы-

тала яна. — Не больш легендарная за цяперашніх камсамольцаў...

— Вы хоць не пасварыцеся пры першым знаёстве, — жартаўліва заўважыў Якаўлеў і адразу паведаміў: — Вера ўзначальвае цяпер рэдакцыю падпольных выданняў. Табе, Пеця, давядзецца некаторы час працаваць з ёю. Спадзяюся, кантакт у рабоце знойдзецца.

— Бясспрэчна, — у адзін голас заявілі мы.

У рэдакцыі падпольных выданняў у той час нас было трое: Вера Харунжая, Смоляр і я.

Працавалі мы дружна. Ужо ў ліпені пераслалі ў сакратарыят ЦК першы нумар часопіса «Маладая гвардыя». Да 1 жніўня была выпушчана спецыяльная брашура супраць новай імперыялістычнай вайны.

Вопыт падпольнай работы ў мяне быў тады яшчэ небагаты, і я заўсёды звяртаўся да Веры Харунжай, каб яна падзялілася сваёй практыкай падпольшчыка.

— У мяне няма нічога цікавага... Усё такое звычайнае, — са смехам адказвала яна.

За гэта я, вядома, не крыўдаваў на яе, бо разумеў, што ўмовы канспірацыі прывучылі быць не лішне гаваркою. Да таго, яна была вельмі сціплай і не любіла пра сябе гаварыць.

Аднойчы ў жніўні Смоляр, Васіль, я і яшчэ некалькі нашых сяброў сядзелі і гутарылі. Вера чытала нейкую кніжку. Звычайна яна чытала многа і хутка. На дварэ была навалыніца і ліў дождж. Але хутка хмара прайшла і на небе паказалася спачатку адна ясная палоска, скрозь якую прабіваўся праменні сонца, якое заходзіла, а потым сталі барвовымі ўсе воблакі.

— Глядзіце, як прыгожа! — ускрыкнула Вера.

Мы ўсе падышлі да акна.

— Як цудоўна! — гаварыла яна з захапленнем.

Я неасцярожна сказаў:

— Нічога асаблівага... Звычайны заход сонца.

— Адрозу бачна, што не сядзеў у турме, — адазвалася Вера. — Той, хто сядзеў у турме і бачыў святло скрозь маленькае акеца пад самай столлю камеры, — той не скажа: «Звычайны заход сонца», а назаве гэта чароўным відывішчам...

Я доўга адчуваў у сваім сэрцы папрок Веры, хоць і разумеў, што зрабіла яна яго не знарок. А калі потым сам трапіў за краты, заўсёды ўспамінаў тыя барвовыя воблакі, якімі так захаплялася Вера.

Дэма — правакатар

Весткі з сакратарыята ЦК КСМЗБ, а яшчэ больш з нізавых камсамольскіх арганізацый, якія паступалі ў рэдакцыю, былі не зусім суцяшальныя. Неяк неспакойна было на душы. І вось аднойчы — у кастрычніку 1934 года — па ўсіх акругах пракацілася новая хваля арыштаў. Асабліва вялікі арышты былі ў Слонімскай, Навагрудскай і Брэсцкай акругах. Мне гэта вельмі занепакоіла. У Слонімскай і Навагрудскай акругах да чэрвеня 1934 года працаваў Дэма. З чэрвеня Дэма знаходзіўся ў Брэсцкай акрузе. За яго работай і паводзінамі я ўважліва сачыў. На некалькі разоў перачытваў яго справаздачы і кожны яго крок, кожнае дзеянне стараўся глыбока аналізаваць. Я, напрыклад, звярнуў увагу на тое, што сакратарыят пасылаў яго ў самыя небяспечныя месцы, на сувязь з аддаленымі раёнамі, і ён усё дакладна выконваў. Мне здалося гэта не зусім нармальным.

Справаздачы свае ён пісаў алоўкам. Праглядаючы іх, я зусім выпадкова заўважыў, што адзін лісток быў напісаны пад капірку. Няўжо Дэма справаздачы для сакратарыята ЦК КСМЗБ піша ў двух экзэмплярах? У такім разе дзе другі экзэмпляр? У справах сакратарыята яго не было. Ад го-

Правакацыя

На яўкі ў сакратарыят ЦК КСМЗБ прыязджалі людзі з усіх акруг. З Варшавы прыехала Зоха, вярнуўся з Беластока Марак. Амаль адначасова з імі з Беластоцкай акругі прыехаў сакратар Бельскага райкома камсамола Дзёма.

— Ідзі, пазнаёмся, пагавары з ім... А потым будзеш бачыць, у якую акругу на Віленшчыне яго паслаць, — сказаў Мартын пры сустрэчы са мной на Зарэччы ў Льва Маркавіча. — Бадай варта накіраваць яго ў Маладзечна.

Хваля рэвалюцыйнага і нацыянальна-вызваленчага руху ў тых трывожных дні, нягледзячы на разгул белага тэрору, расла і шырылася. З надыходам зімы адкрыта загаварылі аб забастоўцы лесаруб і возчыні. Час-ад-часу ўспыхвалі хваляванні рабочых у Беластоку, Гайнаўцы, Вільні, Гродне. У агні барацьбы палалі Навагрудчына, Слонімсчына, Брэстчына. Ваенна-палітычны суд у Навагрудку за ўдзел у рэвалюцыйнай барацьбе прыгаварыў да пакарання смерцю групу сялян. Ва ўсіх вёсках самавольства паліцыі не мела межаў. Асабліва пазверску распаўсюдзіліся паліцаі з рэвалюцыйнай моладдзю. У Картуз-Вярозе ў час катавання быў замучан Мартын Вячорка — камсамалец з вёскі Бармуты.

У Варшаве, Львове, Пазнані, Кракаве, Вільні разгортвалася барацьба студэнтаў за захаванне ўніверсітэцкай самастойнасці і недатыкальнасці. Асабліва востры характар яна набыла ў Варшаве. Там студэнты будавалі барыкады, уступалі ў адкрытыя сутычкі з паліцыяй. Рэха гэтай барацьбы знайшло свой водгук у Вільні.

Уплыў і аўтарытэт падпольных камсамольскіх арганізацый у горадзе і вёсцы, якія працавалі пад непасрэдным кіраўніцтвам партыі, з кожным днём рос, умацоўваўся. Усюды ўзніклі новыя камсамольскія ячэйкі. Якраз у гэты час прыехаў у Вільню Гарасім. Я сустрэў яго з невыказнай радасцю. Гэта

быў мой найлепшы сябар. Мы не бачыліся каля года. Здарылася так, што пасля нарады партыйнага актыву яму была прадстаўлена магчымасць адпачыць, а я быў дэлегаваны на другую канферэнцыю камсамола. Гарасім прывёз мне навіны і прывітанне ад майей сяброўкі Лены, расказаў, што яна сумуе і жадае прыехаць да мяне ў Вільню. Як я ні прагнуў гэтай сустрэчы, але пра яе і гаворкі быць не магло. Лена была слабей здароўем, і тут у Вільні, дзе я сам жыў на нелегальным становішчы, цяжка было ўладзіць яе жыццё. Ды і сродкаў у мяне не было ніякіх.

З Гарасімам я не мог увольно нагаварыцца. Ён павінен быў неадкладна паехаць на Палессе сакратаром Брэсцкага акругнома КСМЗБ.

Прыйшла Каця. Па яе выглядзе лёгка было зразумець, што яна спяшалася.

— Хутчэй ідзіце да прадстаўніка сакратарыята ЦК КПЗБ, — сказала яна мне. — Вось адрас, пароль... Калі яго не будзе, пачакайце. Там павінен быць яшчэ нехта...

Развітаўшыся з Гарасімам, я адразу ж накіраваўся да прадстаўніка сакратарыята ЦК КПЗБ. Ішоў хутка, але асцярожна. На кожным перакрываўні вуліц азіраўся, ці не сочыць за мной хто. Дзёму халодны вечер. Да сустрэчы заставалася яшчэ дзесяць мінут. Каб не прыцягваць да сябе ўвагі, я прайшоў крыху далей месца сустрэчы. Пры пераходзе вуліцы на момант затрымаў позірк на малым драўляным доме з замёрзлымі вокнамі, які стаяў зусім недалёка ад вулга. На домеку выразна відзелася лічба 42 і яркія блакітныя аконныя рамы. Тут прызначана наша сустрэча.

З процілеглага боку да дома падышло двое мужчын. Адзін з іх азіраўся, відаць, стараючыся ўсё запамінаць, другі глядзеў на домік. Я на імгненне затрымаўся, нібыта прыпальваючы папайросу. У гэты момант мужчыны зніклі за брам-

вайшла з турмы. Тры гады пакутавала ў Фардоне. І хоць дзяўчыне было не больш 19 год, але твар яе выцвіў, лашарэў. Толькі вочы свяціліся нягасным агнём юнацтва.

Памятаю, я прыйшоў на кватэру на вуліцы Шаптыцкага, дзе чакала мяне Даша. Не паспеў абмяняцца з ёю некалькімі словамі, як прыйшла Зося — сувязная ЦК КПЗБ.

У той жа момант на кватэру ўваліўся і Дзёма.

— Пеця!.. — закрываў ён. — Як добра, што я з табой сустрэўся! Ведаеш, іду з вакзала і думаю: дай зайду, можа каго сустрэну.

Прыход Дзёмы мяне вельмі ўстрывожыў. Пад выглядам, што ў мяне прызначана сустрэча, я пайшоў, паабяцаўшы яму сустрэцца ў той жа дзень. Следам за мной пайшлі Зося і Даша.

Праз дзве гадзіны я з Міронам распрацоўваў план работы новага, толькі што створанага сакратарыята. У гэты момант прыбегла ўсхваляваная Даша і паведаміла, што Дзёма разам з паліцыйнай робіць арышты ў Вільні.

Мы глядзелі адзін на другога і не маглі прамавіць слова.

— Чаго ж вы маўчыце? Трэба нешта рабіць, — першай парушыла маўчанне Даша. — Ці ведае ён гэтую кватэру?

— На шчасце, гэтай і іншых нашых кватэр, якімі мы карыстаемся цяпер, ён не ведае.

Гэта падбадзёрыла нас.

— У такім разе, не ўсё страчана! — ускрыкнуў Мірон і пачаў хутка хадзіць па пакоі.

— Дзейнічаць трэба неадкладна. Даша, каго мы можам зараз жа паслаць у Беласток, Гродна, Брэст, Слонім, Навагрудка, Маладзечна? — спытаў я. — Трэба, каб надзейныя людзі сёння ж выехалі туды і паведамілі, што Дзёма — правакатар. Старыя яўкі трэба неадкладна «завесіць» і знайсці новыя.

Даша нібы чакала гэтага распапраджэння.

— Добра, будзе зроблена. Людзей знайду. — адказала яна і хутка пайшла.

Цяжка было ў мяне на душы. Дзёма ведаў у твар большасць камсамольскіх актывістаў.

— Я шкадую, што не ведаю гэтага нягодніка... На вачах паліцыі знішчыў бы яго! — сціскаючы кулакі, раптам прагаварыў Мірон.

Для мяне было зразумела, што трэба неадкладна зрабіць так, каб усей нашай камсамольскай арганізацыі стала вядома, што Дзёма — правакатар.

Хутка вярнулася Даша.

— Мне, як ніколі, пашанцавала, — паведаміла яна. — Людзі падабраны добрыя, надзейныя... І самае галоўнае, мне ўдалося ўстанавіць, што правакатар Дзёма — гэта Стральчук. Так называлі яго паліцэйскія, калі прыйшлі арыштоўваць гаспадыню явочнай кватэры.

Мы з Міронам адразу ж узяліся за падрыхтоўку спецыяльнага нумара газеты «Малады камуніст», прысвечанага барацьбе з правакатарамі.

Увечары ў Вільні ўжо распаўсюджваліся лістоўкі, надрукаваныя на гектографе, у якіх паведамлялася пра выкрытага подлага правакатара — Стральчука.

Стральчук адразу знік з Вільні. Ён выехаў у Брэст, а затым у Слонім праводзіць арышты камсамольцаў і камуністаў. І ўсюды яго суправаджалі тайныя агенты паліцыі.

Глыбей у падполле

У склад сакратарыята ЦК КСМЗБ быў узедзены Віктар. Ён, як і сувязная Даша, вярнуўся з турмы і адразу ж актыўна ўзяўся за работу. Віктар быў ураджэнец Вільні. Старэйшы яго брат вядомы як адзін з арганізатараў камсамола ў Вільні. Яшчэ ў 1921 годзе за рэвалюцыйную дзейнасць ён прыцягваўся да турэмнага зня-

волення. Стральчук Віктара не ведаў.

Лёгка і добра было працаваць з Міронам і Віктарам. Абадва яны былі палітычна падрыхтаванымі таварышамі і адчувалі вялікую адказнасць за даручаную ім справу.

Правакацыя Стральчука з'явілася звычайным эпізодам паліцэйскай расправы з юнацкім рэвалюцыйным рухам у Заходняй Беларусі. Мы страцілі некалькі камсамольцаў, але сувязь з арганізацыямі не парушылася. Па-ранейшаму выдавалася нелегальная літаратура ў падпольных друкарнях, арганізаваліся забастоўкі, праводзіліся сходкі, масоўкі. Асабліва ўвага была звернута на стварэнне шырокага народнага фронту ўсёй рабочай, працоўнай і вучнёўскай моладзі. Гэта садзейнічала росту аўтарытэту камсамола сярод моладзі.

У той час я кватараваў ва ўрача-фармацэўта. У яго было два сыны. Адзін з іх з'яўляўся членам «Цукунфта». Ён ведаў, што я камуніст, і доўгі час не хацеў нават сустракацца са мною. Ён быў незадаволены, што яго бацька здаўся ўзяць мяне, нелегалішчыка, на кватэру. І вось аднойчы на пасяджэнне камітэта «Цукунфта» ў Вільні мы паслалі дэлегацыю камсамольцаў на чале з сакратаром акругома камсамола. Дэлегацыя наша была добра падрыхтавана і трымала сябе там з выключнымі тактамі. Сакратар акругома камсамола — чалавек вельмі адукаваны — зрабіў на «цукунфтаўцаў» моцнае ўражанне. Пасля гэтага гаспадароў сын-«цукунфтавец» шчыра загарварыў са мною.

— Вы ўмееце кожнаму заглянуць у душу, — сказаў ён. — Мы, «цукунфтаўцы», на вашым баку...

Ішлі дні. Я шмат аб чым перагаварыў з «цукунфтаўцамі». І ён храбрэў на маіх вачах, становіўся нашым агітатарам. Пры яго непасрэдным удзеле ў Вільні вяліся потым сумесныя выступленні камсамольцаў і «цукунфтаўцаў».

Пасля арыштаў у сувязі з правакацыяй Стральчука сакратар

Люба Рудніцкая, падпольная кілічка «Шура».

рыят ЦК РСМЗБ не мог заставацца ў Вільні. Мы пераехалі ў Беласток. Нашым дэвізам тады стала: глыбей у падполле!

З дапамогай Дашы мы параўнаўча лёгка знайшлі кватэры для сваіх работнікаў, але адчувалі вялікую патрэбу ў кватэрах для сакратарыята. Я рашыў параіцца аб гэтым з Уладакам. Ён па-ранейшаму быў членам акругома камсамола. Уладак паабяцаў дапамагчы. І сапраўды ён дапамог. Чатыры кватэры мы хутка займелі ў горадзе і адну — у вёсцы, побач з Беластокам. Спачатку нам здавалася, што кватэру ў вёсцы наўрад ці можна будзе выкарыстаць. І не адлегласць нас бянтэжыла, а тое, што гэта быў дом солтыса.

Даведаўшыся пра гэтыя сумненні, Уладак накінуўся на мяне:

— Чаго гэта вы да солтыса не паказваецеся? Баіцеся?! Гэтага чалавека я добра ведаю і ручаюся за яго. Ён перакананы камуніст, мой сваяк.

Солтыс быў бедняком, разумным чалавекам. Сяляне паважалі

яго і таму выбралі на гэтую пасаду.

Домік солтыса стаў для нас апорным пунктам. Там мы праводзілі пасяджэнні, пісалі адозвы, рыхтавалі артыкулы для сваіх нелегальных газет.

Вясной 1935 года палітычная актыўнасць працоўных мас Польшчы пачала шпарка расці. Рэакцыя паспрабавала была накіраваць гэтую актыўнасць па ілжываму рэчышчу. Ва ўсіх буйных гарадах і мястэчках наладжваліся пагромы супраць лёрэйскага насельніцтва, каб адцягнуць увагу народа ад надзённых пытанняў, пад шумок антысемітызма разграміць рэвалюцыйны рух.

Цяжка было ў тыя дні камуністам і камсамольцам. Ва ўсім буржуазным друку супраць нас вялося раз'юсанае цкаванне.

Аднак ні адной хвіліны мы не сядзелі без справы. У Беласток прыязджалі і ад'язджалі нашы камсамольскія работнікі з усіх акруг. Прыклад настойлівасці і мужнасці паказвалі камсамольцы Беластока. І гэта не дзіўна. Кіраўніцтва Беластоцкай акругай было ў руках вопытных падпольшчыкаў. У прыватнасці, сакратаром акругома там стала працаваць Ванда (Р. Залашанская).

Аднойчы ў чэрвені яна прыйшла ў сакратарыят і сказала, што хоча склікаць пленум акругома камсамола.

— Калі ласка, — адказваем ёй.

— Хто ад вас, ад сакратарыята, мае намер у ім удзельнічаць?

— Гледзячы якія пытанні будзе абмяркоўваць.

— Самыя надзённыя. У Супраслі, Васількаве зноў фабрыканты рыхтуюць зніжэнне заробатнай платы. У Гайнаўцы трэба было б стварыць адзіны фронт барацьбы з «тураўцамі» (сацыялістычная арганізацыя моладзі). А наогул ёсць жаданне паслухаць вашы навіны...

Пасяджэнне пленума было прызначана ў Гарадку — прыкладна за сем кіламетраў ад Беластока напярэдадні другой гадавіны кры-

вавых падзей у Супраслі. Удзельнікі пленума сабраліся ў чатырох розных пунктах і толькі з надыходам ночы смела прыйшлі ва ўмоўленае месца. Уласна кажучы, той пленум можна было б з поспехам назваць акруговай падпольнай канферэнцыяй. Сабралася на яго 19 чалавек.

На досвітку, атрымаўшы канкрэтныя заданні, усе ўдзельнікі пленума разыйшліся. Выправіўшы іх, Ванда пайшла ў Гарадок да знаёмых рабочых. У той жа дзень у Гарадку быў створаны забастовачны камітэт, і ў Супрасль, Міхалова, Васількаў адправіліся яго прадстаўнікі з прапановай неадкладна пачаць забастоўку.

На наступны дзень ля тэкстыльных фабрык у ваколіцах Беластока стаялі пікеты. Рабочыя баставалі. Гэта было вялікай нечаканасцю для фабрыкантаў, бо ўсяго некалькі дзён перад тым яны заключылі дагавор з замежнымі фірмамі на пастаўку сваіх вырабаў. З бастуючымі неадкладна пачаліся перагаворы, і патрабаванні рабочых былі задаволены. Фабрыканты Васількава замест зніжэння платы, якое ім рыхтавалася, вымашаны былі лавісіць рабочым заробатную плату.

У канцы чэрвеня паліцыя пранюхала, што Беласток стаў кіруючым цэнтрам камсамола Заходняй Беларусі. Сакратарыяту ЦК, як ён ні канспіраваўся, стала там цесна. Кіруючыся ўказаннем партыі, мы працягвалі працаваць у глыбокім падполлі. У вёску, да солтыса, мы хадзілі абходным шляхам, у цэнтры горада амаль ніхто з нас, за выключэннем Дашы, не паўдзяляўся.

Якраз у гэты трывожны час я і развітаўся з камсамолам.

ЦК КПЗБ вырашыў адклікаць мяне на партыйную работу.

Пасляслоўе

Прайшло шмат год...

Я зноў — у Варшаве. Але ўжо не як падпольшчык, якога высо-

вае паліцыя, а як жаданы і паважаны госці. Цэнтральны Камітэт Польскай Аб'яднанай Рабочай партыі і мае таварышы часоў падполля запрасілі мяне на святкаванне 40-годдзя Камуністычнай партыі Польшчы.

Якая гэта была велічная ўрачыстасць! Сходны рабочых, моладзі. Сустрэчы з ветэранамі рэвалюцыйнага руху. Выстаўка дзейнасці КПП. Канцэрты, прысвечаныя 40-годдзю КПП. Колькі даціпнасці, старання ўкладзена ў падрыхтоўку ўсяго гэтага! І як ярка, урачыста ззяюць агні ўзнятай з папалішчаў Варшавы!

Мяне ўвесь час не пакідала жаданне хутчэй сустрэцца з незабыўнымі сябрамі далёкага юнацтва.

Шмат каго з іх ужо даўно няма сярод жывых. Яшчэ задаюцца да вайны ў Варшаве памёр пасля аперацыі «Якаўлеў» — Блінчыкаў.

У барацьбе за волю і шчасце народа загінуў смерцю храбрых у гарах Іспаніі камісар Інтэрнацыянальнай брыгады — сакратар ЦК КСМЗВ «Гарасім» — Мікалай Дворнікаў. Замучаны гітлераўцамі ў Асвенціме член сакратарыята ЦК КСМЗВ «Віктар» — Рэзіншэйн. Недзе ў Лондане, у часе вайны, загінуў член сакратарыята — «Марак». Загінулі ад рук гітлераўскіх катаў член ЦК КСМЗВ «Ванда» — Р. Залашанская. Няма і «Васіля» — Эдуарда Ідэля, «Мартына» — Міколы Маслоўскага, «Майскага» — Хазана, «Мірона» — Маркевіча і другіх.

Калі пісаліся гэтыя ўспаміны, аўтару іх нічога не было вядома пра «Змітра» і «Рэню», — я лічыў, што яны загінулі. Аднак не

так даўно стала вядома, што «Змітра» — Іван Малец — працуе на Брэстчыне ў Ляхавіцкім раёне дырэктарам Пранчакоўскай сярэдняй школы. Жыве і працуе ў Маскве «Рэня» — Раіса Левіна. А колькі ёсць яшчэ такіх, як «Змітра» і «Рэня»?..

Каго ж з сяброў я сустрэну тут, у Варшаве?

Уявіце сабе трохтысячную залу Палаца культуры. Грае духавы аркестр. У фойе і на праходах у залу тоўпяцца тыя, што спазніліся.

— Пеця! Пеця! — чую я галасы, і чыесці моцныя рукі сціскаюць мяне ў абдымках.

— Сямён!.. Каця!.. Люба!.. Шура!.. Вера!.. Юзак!.. Ліза!.. Бронак!.. Казік!.. — ледзь паспяваў я прамовіць клічку аднаго старога сябра, як адразу ж трапляў у абдымкі другога.

І пачынаецца зноў знаёмства са старымі сябрамі, якія цяпер жывуць у Польскай Народнай Рэспубліцы.

«Сямён» — гэта Юліян Левін, «Каця» — Варвара Казлоўская, «Шура» — Люба Рудніцкая, «Яша» — Міхаіл Табарыскі... Сяброў аказалася больш, чым я чакаў. Сярод іх такія, як Люба Янкоўская, Ліза Мартылёва, Юзак Кавальскі, Мікалай Міхайлоўскі, Пташынская, Гжэсоўская, Бучкова, Малько...

І як прыемна адчуць, зноў знаёмячыся са старымі сябрамі, што ўсе мы ў маладосці хадзілі патаемнымі сцежкамі, каб разам з польскімі камуністамі вывесці тады прыгнечаныя працоўны люд на шырокую дарогу светлага і радаснага жыцця.

Давіце пагаворым...

ЗА ВЯЛІКАЕ І ПРЫГОЖАЕ КАХАННЕ

НЕ ЗНЕВАЖАЦЬ ПАЧУЦЦІ

З вялікай цікавасцю прачытаў я артыкул Сяргея Лапцёнка «За вялікае і прыгожае каханне» (часопіс «Маладосць» № 9). Хочацца і мне, настаўніку, выказаць свае думкі па пытаннях, якія закрануты ў ім.

Погляды чалавека на жыццё, на ўзаемаадносіны паміж людзьмі фармуюцца яшчэ за школьнай партай. Вось чаму вельмі важна, каб выхаванню такіх вышараваных пачуццяў, як сяброўства, дружба і каханне, школа аддавала належную ўвагу. Нажаль, не заўсёды бывае так. Часам здараецца, што мы, настаўнікі, узімаем трывогу, калі паміж хлопчыкам і дзяўчынкай узнікае дружба.

Мне здаецца, глыбока памыляюцца тыя настаўнікі, якія спрабуюць адцягнуць вучняў старэйшых класаў ад хваляючых пытанняў аб сяброўстве і каханні. Не сакрэт жа, што калі мы прыводзім у старэйшых класах вечары пытанняў і адказаў, больш за ўсё задаецца пытанняў на маральныя тэмы. Думаецца, зусім правільна робяць тыя настаўнікі, якія ў тактоўнай форме адказваюць вучням на гэтыя пытанні.

Але бывае і інакш. Некалькі год таму назад у адным з дзесятых класаў нашай школы вучыліся Людміла Ч. і Уладзімір К. Яны сябравалі паміж сабой. Аб гэтым ведаў класны кіраўнік, ведалі і аднакласнікі, але ніхто не кпіў з іх сяброўства, не зневажаў іх пачуццяў. Яны заўсёды дзільліся ўражаннямі аб прачытаных кнігах, прегледжаных кінафільмах, разам рыхталіся да заняткаў. Усе бачылі, як дабратворна ўплывае сяброўства на Людмілу і Уладзіміра: яны добра паспывалі, прыкладна паводзілі сябе ў школе і ў грамадскіх месцах. Але вось аднойчы настаўніца неасцярожным словам зняважыла Людмілу, папракнуўшы яе дружбаю з Уладзімірам. Следдам за настаўніцай і некаторыя вучні пачалі кпіць з іх сяброўства. Справа дайшла да та-

го, што Людміла ледзь не пакінула вучобы ў дзесятым класе.

Пасля гэтага Людміла і Уладзімір перасталі сустракацца і размаўляць, нібыта кожны з іх быў вінаваты ў нечым перад другім. Спатрэбілася шмат намаганняў класнага кіраўніка, каб спыніць пра іх усялякія размовы, але так да канца заняткаў у дзесятым класе мы больш ніколі не бачылі Людмілу і Уладзіміра побач...

Гэты факт я прыводжу для таго, каб паказаць, як важна настаўніку быць тактоўным, чулым, не зневажаць пачуцці вучняў, якія сябруюць.

Выхоўваць у вучняў высакародныя рысы савецкага чалавека, у тым ліку і крышталёна чыстыя пачуцці дружбы і кахання, — прамы абавязак кожнага настаўніка.

**І. РАБКОУ,
настаўнік Абчугскай СШ
Крупскага раёна Мінскай вобласці.**

МАЕ МЕРКАВАННІ

Рэдакцыя часопіса «Маладосць» правільна зрабіла, надрукаваўшы артыкул С. Лапцёнка «За вялікае і прыгожае каханне». У ім закрануты вельмі цікавыя пытанні. Па некаторых з іх мне хочацца выказаць свае меркаванні.

Перш за ўсё — пра таварыскасць. Гэтае пачуццё вельмі ўласцівае нам, савецкім людзям. У нашай краіне таварыш — кожны грамадзянін, хто сваімі справамі дапамагае будаўніцтву камунізму. Нездарма са словам «таварыш» мы звяртаемся да зусім незнамага чалавека.

Сяброўства аб'ядноўвае больш вузкае кола людзей. Добрае сяброўства можа існаваць паміж юнаком і дзяўчынай. Я згодзен з аўтарам артыкула, што юнак і дзяўчына могуць сябраваць, не кахаючы адзін аднаго. Аднак, на маю думку, сапраўднае каханне без сяброўства быць не можа.

Каханне — складае чалавечы пачуццё, якое заснавана на глыбокай узаемнай пазаве, шчырым і працяглым сяброўстве. Глыбокае пачуццё кахання узнікае толькі тады, калі чалавека добра зразумееш, калі стануць блізкімі яго інтарэсы.

У артыкуле С. Лапцёнка ўзнямаецца і такое пытанне: хто першы павінен прызнацца ў каханні — хлопец ці дзяўчына? У адказ хочацца сказаць адзін выпадак.

Заплыўшы на сярэдзіну возера, дзяўчына Л. знісцела і пачала тануць. Юнак В., што знаходзіўся непадалёку, кінуўся ў ваду і выратаваў яе. Л. была вельмі ўдзячна юнаку. Ён уразіў яе сваім учынкам і сціпласцю (ён нават не назваў сваё імя і непрыкметна знік).

Юнаку таксама спадабалася Л. Ён часта марыў сустрэцца з ёю.

Неяк выпадкова яны спаткаліся на вуліцы. Прайшоў некаторы час, і яны пакахалі адзін другога. А праз год пажаніліся і цяпер жывуць дружна.

Хто з іх першы прызнаўся ў каханні, на маю думку, — не мае значэння. Можна і яны і самі гэтага не памятаюць.

Важна, каб малады людзі лёгкадумна не ставіліся да сваіх пачуццяў, не растрачвалі іх марна.

Іван КІСЕЛЬ.

г. Мінск.

ГАЛОЎНАЕ Ў КАХАННІ—ВЕРНАСЦЬ

У жыцці мы сустракаем нямала прыкладаў вернага і глыбокага кахання, якое ўзвышае людзей, дапамагае ў цяжкіх хвілін. Але сустракаюцца яшчэ і такія людзі, якія на каханне глядзяць, як на забаву.

Іван Г. — чалавек, прыгожы з выгляду, умею добра танцаваць, весела расказвае анекдот, дзяўчыне заўсёды месца ўступіць, кветкі з паклонам падарыць. І не дзіўна, што дзяўчатам ён падабаецца. Але не кожная можа за знешняй прыстойнасцю разгледзець у ім распусніка, пашляка. Іван ганарыцца тым, што ўмею лёгка ашукаць дзяўчы-

ну. Калі таварышы зрабляць яму заўвагу, што гэта непрыстойна, ён звычайна адказвае:

— Што вы мяне вучыце? Я хачу ўзяць ад жыцця ўсё...

А вось другі прыклад. Міхаіл М. ажаніўся з Верай А., добрай дзяўчынай і актыўнай камсамолкай. Адрозніе ж пасля вяселля, тоячыся, што ён жанаты, Міхаіл пачаў шукаць новых знаёмстваў з дзяўчатамі. Не змяніў ён сваіх паводзін і тады, калі ў іх з Вераю нарадзілася дачка. Вера ўсё гэта бачыла, але думала, што Міхаіл возьмецца за розум. Потым і на гэта страціла надзею, забрала дачку і кінула Міхаіла. А яму хоча бы што. Ён зноў гуляе, як і раней, не задумваючыся над тым, што калечыць жыццё маладой жанчыны, прынес гора сваёй дачцы.

Нельга думаць, што толькі сярэднія хлопцы ёсць такія, як Міхаіл. Святлана Б. — 20 гадоў. Гэтая маладая дзяўчына светлае пачуццё кахання, якое ўзвышае людзей, робіць іх прыгажэйшымі, ператварыла ў нейкую забаву: сёння аднаму падміргне, падарыць усмешку, заўтра — другому. Ёй робіцца сумна, калі ў яе няма новага кавалера. Яна ўжо і замужам пабыла, ды не доўга пажыла з мужам. «Мы з Колемам характарамі не сыхліся», — тлумачыць яна.

Колю ж я ведаю. Залатая душа ў чалавек. Абваражыла яго Святлана сваёй прыгажосцю. Разышліся. Мікалай перажывае, а Святлана зноў усмешкі дорыць іншым...

Каханне — гэта не забава, а вялікае пачуццё, якое нельга размяняць на дробязі. Тыя, хто лёгкадумна растрачваюць свае пачуцці, не могуць моцна кахаць і не могуць стварыць моцнай сям'і. А без гэтага не можа быць шчасця. Моцная, здаровая, дружная сям'я — гэта разам з тым і моц нашай дзяржавы; шчасце дзяцей — гэта шчасце нашых будучых пакаленняў. Той, хто лёгкадумна адносіцца да кахання, да сям'і, той не клопоціцца аб нашай будучыні.

П. НЕСЦЯРОВІЧ,

супрацоўнік Бярэзінскай райгазеты
«Сцяг Леніна».

Крытыка і бібліяграфія

Анатоль КЛЫШКО

ТАВАРЫШ НАШАЙ ВЯСНЫ

Пра паэму В. Таўлая «Таварыш»

Вясна засталася на той бок мяжы. Рыжскі вецер дыхнуў пранізлівым холадам. На заняволеных гонях, застуджваючы маладыя парасткі, лютаваў сівер. Паэт дакараў жаўрука:

І нашто ён ключом серабраным
нашы сэрцы крануў без пары?
След вясняны ў краіне забранай
сыпкім снегам заносіць вятры...

І паэзія Таўлая летуцела аб вясне, аб «ніве шырокай» з гулам трактара і песняй свабоднага чалавека, аб той бальшавіцкай вясне, якую сустракаў ён, калі шаснаццацігадовым юнаком пераходзіў дзяржаўную мяжу недалёка ад Негарэльскай аркі з вячэстымі словамі на ёй: «Камунізм змяне ўсе граніцы». За гэтую «сацыялістычную вясну народаў», як называў яе ў адзінчоты Баўтцана Эрнст Тэльман, і змагаўся Таўлай, праз два гады зноў вяртаючыся ў забараны край; гэтай вясне і аддаў ён сваё жыццё — жыццё-подзвіг.

Палымняны вершы Таўлая — дзеці гэтай вясны. Ім не заўсёды хапала ў панскіх Польшчы паперы, каб быць надрукаванымі, але ў іх заўсёды быў «накал і паэтыкі добрая доза», каб жыць у людскіх сэрцах. Хто ведае, колькі новых змагаў прывялі яны на чырвоныя барыкады...

...Паэма «Таварыш» — адзін з лепшых паэтычных твораў Таўлая. Задуманая ў час разгулу фашызма, яна была тым снарадам, які добра накрываў цэль. І ў той жа час гэта — леп-

шы помнік як яе аўтару, так і ўсім тым, што гэтак жа, як і ён,

Цёплай, сейбіцкай жменям... жыццё раскідалі,
каб вясна расцвіла для людзей і на гэтай пакутнай зямлі.

Злажыла свабоду,
спявала няволя

Ішоў 1936 год. Пасля дваццацівасьмімесячнай надрыхтоўкі паны, нарэшце, адважыліся даць бой. У Віленскім акруговым судзе Валянцін Таўлай атрымаў самую высокую палітычную атэстацыю сваёй паэзіі і восем год турмы. Цягніком яго даставілі ў Гродна.

Улады, як бы спецыяльна ўлічыўшы, што ён — сын чыгуначніка — мае надзвычайную «цягу да бяскончых рээк», вазілі яго з астраго ў астрог: то з Лукішак у Слонім, то са Слоніма ў Гродна. Цяпер шлях паўтарыўся — з Лукішак зноў у Гродна.

Шасць год, якія прайшлі з часу першага гродзенскага візиту, амаль не змянілі горад. Толькі пабольшала жабракоў на вуліцы ды заўважаецца прагрэс у дастаўцы з вакзала ў турму — машынаю. Раней гналі пешкі.

Турма як старога знаёмага сустрэла Таўлая хлебам і соллю. Хлеба — фунт на дзень, а солі... Солі было досыць. Салі і «старшы пшадонік», і начальнік турмы, і пан Грабюўскі. Пану міністру юстыцыі пасля паездкі ў Германію для вывучэння «перадавога вопыту» дзве гадзіны прагулі палітзня-

воленых здаліся незвычайнай раскошай у турме — прыйшло распараджэнне: «Шпацыр — паўгадзіны... дастаўкі з волі востра абмежавана».

Пацяклі аднастайныя дні. Але Таўлаў жо не трэба было прывыкаць. Ён не лічыў хвілін, не драбіў, як некалі, на секунды «доўгі шэры астрожны дзень»... Памяць — цудоўны кінематограф. Заплюшчыш вочы — і перад табой адзін за адным праходзяць кадры, якія склалі б найцікавейшы дакументальны фільм — «Рэвалюцыйная барацьба працоўных Заходняй Беларусі».

Цяжкі сацыяльны і нацыянальны прыгнёт з самага дзяцінства ўспрымаўся патам у даволі канкрэтных формах.

«Шчыльнелі могілкі, папаўняючыся новымі радамі магіл, у якія заганыла крываўка...» — так апісва пазней ён свае дзіцячыя ўражанні («Аб сабе»). Або: «...Вацку (толькі за тое, што ён беларус, — **Ан. К.**) звалняюць з працы, сям'ю выкідаюць з чыгуначнага дому».

Вось што так рана выклікала пратэст, абуджала ў юнаку рэвалюцыйнае ра.

...Таўлай цяпер сядзеў у турме, і яму ўспаміналася работа ў цэнтры нацыянальна-вызваленчага руху... Як там яго таварышы, што засталіся на волі?.. Хутка Першамай. Ён пісаў бы адозвы, раскльіваў лістоўкі... І бегалі б шпікі, шалелі б ад злосці на «камунарчыкаў».

Не лістоўка — паэма, гатовая сэрца скарыць; адпаведны накал і паэтыкі добрая доза...
...Набіралі ў падполлі яе друкары, адціскала «буда» каля Вільні такія адозвы.

І на покліч наш грозны — гублялі палацы спакой, або, крокі пачуўшы, — на шлях пазіралі з трывогай, і на кожным рагу выстаўлялі па дзесяць шпікоў, і ад злосці раўлі бранявыя машыны ў барлогах.

Пройдзены шлях быў настолькі багаты ўражаннямі, што нават у такіх «спрыяльных» умовах, як турма, ён не мог не пісаць. Словы самі прасіліся на паперу.

Паперы, праўда, не было, але ж была паверхня стала. А сцяна... чым не грыфільная дошка? Можна пісаць і пазногцем і гузікам.

Колькі хочаш варыянтаў можаш

зрабіць у галаве... Працуй над кожным радком. Спяшацца не трэба: зборнік у друку з'явіцца не скоро.

А знойдзецца аркушык паперы — верш у «грыпсе» будзе хадзіць з камеры ў камеру. Разам са звольненым арыштантам ён выйдзе за астрожныя мury і будзе клікаць да бою.

Можна гэтым вершам будучы прысягаць гэтак жа, як невядомы рэвалюцыянер на сцяне лукішскай камеры прысягаў вершам Купалы:

За свабоду сваю
Усёй душой пастаю;
У агонь, у ваду
Я за ёю пайду...

Некалі, шэсць год таму назад у Гродзенскай турме Таўлай пісаў вершы прысвячэнне савецкім камсамольцам:

На рыштаванне гісторыя кліча:
гэй, узнімайся хутчэй, маладыя,
номага ладу тварцом — будаўнічым
выйдзі на досвітку новага дня!
Ясная сцэжка да шчасця пралегла —
іншае сцэжкі да шчасця няма.
Камень за каменем, цэглу за цэглай,
зложым, як песню, будыніну-гмах.

«Камень за каменем».

Там шпарка цяпер ідзе будаўніцтва. Пэнэсасўскі «Работнік», які даюць чытаць палітзавольным, вельмі «сціпла» гаворыць аб гэтым. Але ў турму прыходзіць «жывая газета» — новыя вясні. Яны на шпацыры расказваюць аб сацыялістычным будаўніцтве ў краіне Саветаў, аб новых перамогах арміі Мао Цзэ-дуна ў Кітаі...

Ноччу, калі ў Маскве на Спаскай вежы гадзіннік б'е дванаццаць і радыёхвалі па ўсёй зямлі разносяць магутны спеў «Інтэрнацыянала», тэлеграф без дрогу з камеры ў камеру перадае па азбучы Морзе свае навіны, хоць і запозненыя: «Новая домна ў Магнітогорску дала першую плаўку чыгуну»... «Шахцёры Данбаса ўкаранілі новы метад работы ў забой...»

А ў заходнебеларускай вёсцы секвестратар зрабіўся штодзённым гасцем селяніна: фашысцкаму ўраду патрэбны падаткі.

Лютые белы тэрор. Адзін за адным адбываюцца ў Вільні судовыя працэсы, то «семнаццаці» то «шаснаццаці». Іх нумары, як заўсёды, вымяраюцца дзесяткамі.

З уой сін запрацавалі правакатары. Стральчук нават паставіў рэкорд — прадаў звыш тысячы рэвалюцыйнае раў. Юнак Сяргей Прытыцкі страляе

Выйшлі ў свет

Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі
выпусціла кнігі:

Навукова-атэістычныя веды — у мас. Зборнік матэрыялаў у дапамогу культасветработнікам. 64 стар. 5 000 экз. Цана 55 кап.

У зборніку змешчаны цікавыя і разнастайныя матэрыялы, якія дапамогуць культасветработнікам весці антырэлігійную прапаганду. Сярод іх — артыкулы аб вопыце атэістычнай работы Чарноўчыцкага сельскага Дома культуры Брэсцкага раёна і Рудня-Барталамеўскай хаты-чытальні Чачэрскага раёна, расказы былых веруючых М. Пігулеўскай, П. Дарманскага і М. Стрэчана аб тым, як яны парвалі з рэлігіяй.

У дадатку да зборніка апублікаваны выказванні класікаў марксізма-ленінізма аб рэлігіі, прыкладная тэматыка лекцый і гутарак па навукова-атэістычных пытаннях, бібліяграфія, спіс кінафільмаў на прыродазнаўча-навуковыя і навукова-атэістычныя тэмы, а таксама антырэлігійныя прымаўкі і пагаворкі.

Бачароў Д. Балгары сацыялістычныя. 62 стар. 8 000 экз. Цана 60 кап.

Брашура прысвечана пятнаціцігоддзю Народнай Рэспублікі Балгарыі. У ёй расказваецца аб тым, як адсталая ў мінулым Балгарыя за пятнацігоддзя год народнай улады пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі дасягнула вялікіх поспехаў у развіцці прамысловасці і сельскай гаспадаркі і заняла належнае месца ў магутным лагерах сацыялістычных краін.

Прахарэнка І. Д. Хімія і рашэнне асноўнай хімічнай задачы СССР. 52 стар. 10 000 экз. Цана 50 кап.

Брашура расказвае аб ролі хіміі ў вырашэнні асноўнай эканамічнай задачы СССР — дагнаць і перагнаць Злучаныя Штаты Амерыкі ў вытворчасці прадукцыі на душу насельніцтва, аб месцы хімічнай прамысловасці ў народнай гаспадарцы СССР, аб перспектывах яе развіцця. У брашурцы прыведзены цікавыя лічбы і факты аб развіцці хімічнай прамысловасці Беларусі ў сямігоддзі.

Чыстап'янаў Д. Ф. Таямнічы маячарык. 150 стар. 5 000 экз. Цана 1 руб. 50 кап.

У апошнія гады навуковыя экспедыцыі многіх краін рушылі на штурм Антарктыды. Толькі цяпер ледзяны маячарык пачаў паступова раскрываць свае таямніцы. У кнізе Д. Чыстап'янава падрабязна расказваецца пра гісторыю адкрыцця шостага мацерыка і яго асваенне. Аўтар сабраў цікавыя матэрыялы аб рабоце чатырох савецкіх антарктычных экспедыцый, якія вядуць даследаванні па праграме Міжнароднага геафізічнага года.

Пятрусь Броўка. Пахне чабор. Вершы. 124 стар. 5 000 экз. Цана 1 руб. 60 кап.

Хіба на вечар той можна забыцца?
...Сонца за борам жар-птушкай
сідзіцца,

Штосьці спявае пясчотнае бор,
Пахне чабор,
Пахне чабор...

«Пахне чабор» — так назваў свой новы зборнік вершаў Пятрусь Броўка. Аматыры пазізі знойдуць у кнізе лірычныя вершы аб міры і дружбе, аб душэўным харавасце савецкага чалавека, аб прыгажосці роднай прыроды. І ўсе яны прасякнуты гарачым патрыятычным пачуццём.

Мао Дунь. Перад світаннем. Ран. 554 стар. 5 000 экз. Цана 14 руб.

Сярод твораў кітайскай літаратуры, прысвечаных рэвалюцыйнаму руху ў дваццаты-трыццаты гады гэтага стагоддзя ў Кітаі, вылучаецца раман вядомага кітайскага пісьмніка Мао Дуня «Перад світаннем». У ім выкрываецца праданная роля буржуазіі і памешчыкаў, якія аб'ядналіся з іншаземнымі імперыялістамі для сумеснай барацьбы з нарастаючым рэвалюцыйным рухам у краіне.

Раман перакладзены на беларускую мову Янкам Казекам і Васілём Віткам.

Станіслаў Шушкевіч. Дорогаю вясны. Вершы. 80 стар. 4 000 экз. Цана 70 кап.

Тэматыка вершаў Станіслава Шушкевіча — самая разнастайная. Аб лёсе свайго пакалення, якое было сведкам рэвалюцыйных гасцярыц

кіх падзей, расказваюць вершы з нізкі «Дні майго маленства». У невяліччай паэме «Мой горад» паэт у мастацкай форме раскрывае яркія старонкі гісторыі Мінска. Гераічны вобраз нашага сучасніка паўстае з нізкі вершаў «Дзе льецца шумна Ангара». Апошні раздзел зборніка складаюць сатырычныя вершы, а таксама літаратурныя пародыі і эпіграмы.

Міхась Даніленка. Майская навальніца. Апавяданні. 146 стар. 5 000 экз. Цана 2 руб. 20 кап.

Героі апавяданняў пісьменніка — людзі розных прафесій і ўзростаў. Правадніца Таня («Па дарозе ў Вільнюс»), калгасніца Ірына («Майская навальніца»), журналіст Віктар Ермакоў («Урокі жыцця»), стары настаўнік Міхаіл Дзям'янавіч («Цудоўны почырк»), бакеншыч Міканор Іванавіч («Маяк») — нашы сучаснікі. Аб іх жыцці і працы і расказвае М. Даніленка.

Уладзімір Няфёд. Тэатр у вогненныя гады. 252 стар. 3 000 экз. Цана 6 руб. 50 кап.

Манаграфія У. Няфёда прысвечана

на паказу той вялікай выхаваўчай ролі, якую адыгралі беларускія тэатры ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Цэнтральны раздзел кнігі расказвае аб шматлікіх выступленнях тэатральных брыгад на фронце, у вайсковых часцях, шпіталях, аб творчасці партызанскіх артыстаў на акупіраванай тэрыторыі, аб шэфскай рабоце тэатраў на прадпрыемствах савецкага тылу. З цікавасцю чытаецца раздзел, прысвечаны аналізу спектакляў па п'есах Л. Ляонава, К. Сіманава, К. Крапівы, А. Карнейчука.

Бунімовіч Д. З. У дапамогу фотаматару. 336 стар. 80 000 экз. Цана 7 руб. 50 кап.

Для тых, хто вырашаў заняцца фатаграфіяй, будзе карысна пазнаёміцца з кнігай Д. Бунімовіча.

Аўтар паслядоўна расказвае пра важнейшыя фатаграфічныя апарацыі і прыёмы, дае каштоўныя парады адносна выбару фатаграфічных матэрыялаў і лабараторнай апрацоўкі здымкаў. Спецыяльны раздзел прысвечаны каліровай фатаграфіі.

Кніга напісана папулярна, багата ілюстравана малюнкамі і фотаздымкамі.

Шахматы

пад рэдакцыяй майстра спорту
А. СУЦІНА

ТУРНІР МАЦНЕЙШЫХ

Аматары шахмат усяго свету з нецярпівасцю чакалі буйнейшага спаборніцтва гэтага года на 64-клеткавай дошцы — «турніра прэтэндэнтаў».

У пачатку верасня ў г. Бор. Блед на поўдні Югаславіі з'ехалі чатыры савецкія гросмайстры: В. Смыслоў, П. Кераас, Т. Петрасян, М. Таль і чатыры лепшыя замежныя гросмайстры: С. Глігорыч (Югаславія), Р. Фішэр (ЗША), П. Бенко (Францыя) і Ф. Олафсан (Ісландыя) з тым, каб вырашыць, хто з іх будзе іграць матчы з М. Ватнінікам. Потым турнір быў перанесены ў г. Загрэб, а заканчваўся ён у Белградзе.

Такому турніру папярэднічала цэлая серыя алборных спартоўных ва ўсіх краінах змянога шара. Пераможцы нацыянальных першынстваў сустракаліся турнірах (адным з такіх «анальных» турніраў было чарговае XXV першынство СССР 1958 года). Пераможцы «зона» спаборнічалі ў «міжзональных» турнірах. Шэсць пераможцаў міжзональнага турніра, эксклюзіўна свету В. Смыслоў і гросмайстар П. Кераас, які заняў другое месца ў папярэднім турніры «прэтэндэнтаў», і складалі гэты турнір.

Кожны з удзельнікаў турніра прэтэндэнтаў па чатыры разы іграў са сваімі партнёрамі. Усяго кожнаму трэба было сыграць 28 партый (!) на працягу сямі тыдняў. Тэрмін вялікі, але і задача немалая — аб'ектыўна выявіць, хто ж варты змагацца за сусветную шахматную карону.

Гісторыя шахматных спаборніцтваў паказвае, што турніры з удзелам толькі лепшых шахматыстаў свету заўсёды прыцягвалі ўвагу вялікай колькасці людзей. Гэта зусім зразумела. Апрача чыста спартыўнай зацікаўленасці, такіх турніры цікавыя яшчэ і таму, што ў выніку барацьбы лепшых шахматыстаў свету «нараджаюцца» найбольш глыбокія і захапляючыя партыі, якія садзейнічаюць далейшаму прагрэсу шахматнай тэорыі. На такіх партыях вучыліся і вучацца сотні тысяч аматараў шахмат.

Пасля Вялікай Айчыннай вайны наша шахматная федэрацыя ўступіла ў міжнародную шахматную арганізацыю — ФІДЕ і сваім актыўным удзелам у рабоце надала розыгрышам на першынство свету творчы напрамак. Згодна новаму Статуту ФІДЕ, раз у тры гады адбываюцца турніры прэтэндэнтаў, пераможцы якіх абавязкова павінны іграць з чэмпіёнам свету.

Такімі пераможцамі ўжо былі ў 1950 годзе Д. Враншэйн і ў 1953 і 1956 гадах В. Смыслоў — абодва нашы суайчыннікі. Іхны адзінаборства з чэмпіёнам свету М. Ватнінікам прайшло ў роўнай барацьбе па сілах, але адабраць у яго сусветную шахматную ка-

рону не ўдалося. Толькі на год Ватнінік як бы «пазычыў» сваё званне Смыслову, адабраўшы яго налад у дэтайнім матчы-рэваншы.

Турнір прэтэндэнтаў гэтага года найбольш цікавы з усіх папярэдніх не толькі па сваіх удзелах, але і па складу удзельнікаў. Адрэтынай рысай яго з'яўляецца перш за ўсё паранальна малодшы ўзрост прэтэндэнтаў. «Старэйшаму» з іх П. Кераасу — 43 гады, а самому малодшаму, але ўжо двухразоваму чэмпіёну ЗША Р. Фішэру ўсяго толькі 16 гадоў! Астатнія шэсць удзельнікаў бліжэй па ўзросту да свайго малодшага калегі. М. Талю, напрыклад, 22 гады, Ф. Олафсану — 24, Т. Петрасян — 30 гадоў.

Так, шахматы значна памалеліся! Калі ў часопісах мінулага і пачатку гэтага стагоддзя шахматныя задачы рашаліся галоўным чынам сталымі людзьмі, дык у наш час таямніцы іх імкнення разгадаць зусім юныя галовы. І не беспаспяхода! Нездарма ж М. Таль лічыць адным з найбольш папулярных савецкіх спартсменаў. Двойчы, раз за разам, ён выйграваў першынство СССР, быў пераможцам міжзональнага турніра 1958 года і буйнейшага міжнароднага турніра ў Швейцарыі ў 1959 годзе.

Вельмі цікавы і амерыканскі шахматыст Роберт Фішэр. Ужо ў 15 год ён заваяваў званне гросмайстра — вышэйшае кваліфікацыйнае званне ў шахматах. У гісторыі шахмат такіх выпадкаў не было. Але Р. Фішэр яшчэ не зусім сфармаваўся як шахматыст і рана рабіць вывады пра тое, ці ажыццэвіцца яго «планы» заваяваць сусветнай шахматнай кароны ў «найкарацейшы» тэрмін.

Далёна не сказалі свайго апошняга слова прадстаўнікі старэйшага і сярэдняга пакаленняў. Напачатку, што яшчэ ў 1938 годзе П. Кераас быў пераможцам першага, яшчэ не зусім афіцыйнага турніра «прэтэндэнтаў». З таго часу ў Керааса былі буйнейшыя поспехі як ва ўсесаюзных, так і ў міжнародных спаборніцтвах, але ні разу ён не мог «дацягнуцца» да барацьбы за сусветнае першынство. Яшчэ ў большай ступені гэта датычыць В. Смыслова, які ўсяго год таму назад перажыў вялікую шахматную трагедыю — проигрыш матча-рэваншу М. Ватнініку Т. Петрасян яны званы сваёй «непразднёвай» Па меры набываць вопыту наўжываць ўзрастае і сіла яго ігры.

Турнір прэтэндэнтаў у Югаславіі апраўдуе спадзяванні аматараў шахмат — яго ўдзельнікі змагаліся ўпарта, не прызнаючы кароткіх «гросмайстарскіх» нічыяных партый. У выніку ўзніклі сапраўдныя шэдэўры шахматнага майстэрства, якія належаць савецкім шахматыстам. Шмат спартыўных дасягненняў было на турніры прэтэндэнтаў, за якімі нашы аматары-шахматысты, несумненна, уважліва сачылі.

Пасля амаль што паўтарамесечнай барацьбы перамог Міхаіл Таль.

У наступным годзе ён сустраўся з матчы на першынство свету па шахматах з М. Ватнінікам.

З М Е С Т

Аляксей Русецкі. Прадвесце. Верш.	3
Уладзіслаў Нядзведскі. Будні салігорскія. Рэпартаж.	4
Васіль Вітка, Усевалад Краўчанка. Зоры над соснамі. Кіна- сцэнарый.	10
Максім Лужанін. Як нарадзіўся новы свет. Уступ да паэмы.	62
Раіса Маканіна. Словам не было месца. Апавяданне.	65
Уолтэр Мэкін. Зялёныя ўзгоркі. Апавяданне.	72
Годар Кулеша. Сустрэча ў Пяцігорску. З успамінаў.	77
Мікола Жыгодкі. На гасціннай зямлі.	80
Алесь Есакоў. Драматург, паэт, крытык. (Да 60-годдзя з дня нараджэння М. Клімковіча.)	84
Фрыдрых Шылер. Івікавы жураўлі. Балада.	87
Юрка Гаўрук. Пясяяр радасці і хараства. (Да 200-годдзя з дня нараджэння Ф. Шылера.)	92
Ізавел Місько. Арлёнак, мой верны таварыш... Нарыс	96
Фёдар Кузьменка. Мы выраслі ў полімі... (Да 40-годдзя Пер- шай Коннай Арміі.)	106
Сяргей Анісаў. У бурным прадвесні. Запіскі былога пад- польшчыка. Заканчэнне.	121
Давайце пагаворым...	
За вялікае і прыгожае каханне. Водгукі чытачоў.	149
Крытыка	
Анатоль Клышко. Таварыш нашай вясны. Артыкул.	151
Выйшлі ў свет.	157
Шахматы.	159

Да нумара прыкладаецца бясплатны дадатак «Зрабіце самі!»

Галоўны рэдактар Пімен ПАНЧАНКА

Рэдакцыйная калегія: Алесь АСПЕНКА (намеснік галоўнага рэдактара),
Мікола АЎРАМЧЫК, Юры ВАСІЛЬЕЎ, Іван ГРАМОВІЧ, Ніна КРАСНОВА,
Міхась ЛЫНЬКОЎ, Іван НАУМЕНКА, Сяргей СЕЛІХАНАЎ, Янка СКРЫГАН,
Уладзімір ЮРЭВІЧ (адказны сакратар).